

TERORISMUL INTELECTUAL

HUMANITAS

TERORISMUL INTELECTUAL

Jean Sévillia

TERORISMUL INTELECTUAL

din 1945 până în prezent

Traducere din franceză de
ILEANA CANTUNIARI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IONUȚ BROȘTIANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SÉVILLIA, JEAN
Terorismul intelectual: din 1945 până în prezent /
Jean Sévillia; trad.: Ileana Cantuniari. – București:
Humanitas, 2007
Bibliogr.
Index.
ISBN 978-973-50-1687-6

I. Cantuniari, Ileana (trad.)

3-058.237

JEAN SÉVILLIA,
LE TERRORISME INTELLECTUEL: De 1945 à nos jours

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

Prietenilor mei

Cuvânt înainte
Cuvintele care ucid

De cincizeci de ani țin povestea asta. La Paris, câteva zeci de oameni dau tonul. Bat apa-n piuă la televizor. Publică articole. Scriu cărți. Predau de la catedră. Fac intervenții la colocvii. Semnează petiții. Iau prânzul împreună. Lucrurile nu stau ca în șansoneta lui Brel: oamenii ăștia, domnule, gândesc. Gândesc pentru alții.

Au îmbrățișat toate ideologiile. În 1945, susțineau că URSS e un paradis și compuneau poeme în care-l ridicau în slăvi pe Stalin. În 1960, pretindeau că decolonizarea va rezolva în mod miraculos problemele popoarelor din teritoriile de peste mări. În 1965, salutau lupta dreaptă dusă de către Fidel Castro, Ho Și Min și Mao. În 1968, proclamau că fericirea se va naște din suprimarea oricărei constrângeri. În 1975, se bucurau de cucerirea puterii de către Pol Pot, în Cambodgia. În 1981, credeau că părăsesc bezna spre a accede la lumină. În 1985, susțineau că Franța era datoare să-și deschidă granițele pentru a-i primi pe nefericiții de pe întreg globul. În 1992, dădeau asigurări că se terminase cu statul-națiune și că Europa Tratatului de la Maastricht deschidea o eră nouă în istoria omenirii. În 1999, aceiași oameni afirmau că familia și morala erau niște concepte depășite.

Alte minți, în aceeași perioadă, știau că Stalin, Mao și Pol Pot conduceau un regim criminal. Aceste minți subliniau că mitul rupturii revoluționare n-a dat niciodată naștere la altceva decât la catastrofe. Ne reaminteau că națiunile, tradițiile, culturile și religiile nu pot fi șterse dintr-o trăsătură de condei. Dar, împotriva refractarilor, vreme de cincizeci de ani, microcosmosul

parizian a pus în mişcare un mecanism. Acest mecanism este terorismul intelectual.

Adică nici mai mult, nici mai puţin decât un sistem totalitar. Dar de un totalitarism micros, ipocrit, insidios, ce vizează să-i ia cuvântul opozantului, devenit un ins periculos care trebuie eliminat. Eliminat, dar fără vărsare de sânge: numai prin cuvinte. Cuvintele conştiinţei liniştite. Cuvintele marilor conştiinţe. Cuvintele care ucid.

Circumstanţele variază, dar procedeul rămâne acelaşi. Mai întâi, în imaginarul ţării este imprimat un arhetip al răului. De la război încoace, această funestă figură a fost întruchipată de fascist, capitalist, imperialist, colonialist, xenofob, rasist, partizanul ordinii morale. Aceste etichete, în cel mai bun caz, deformează realitatea; în cel mai rău caz, mint. Aplicate de mâini experte, ele îmbracă un sens nedefinit, a cărui elasticitate permite înglobarea tuturor elementelor asupra cărora ideologii aruncă anatema. Apoi, tehnica obişnuită duce la asimilarea adversarului cu arhetipul răului. Efectul acestei amalgamări este radical disuasiv: cine şi-ar asuma riscul de a fi, de pildă, tratat drept fascist sau rasist? Acuzaţia poate fi explicită sau poate fi efectuată prin insinuare, deschizând uşa spre procesul de intenţie: orice opozant poate fi atacat nu pentru ce gândeşte, ci pentru gândurile care îi sunt atribuite. *Manichéisme oblige*, maniheismul constrânge la acest lucru: o altă logică intră în ultimă instanţă în funcţiune: diabolizarea. Nici nu se pune problema de a discuta pentru a convinge: e vorba doar de a intimida, a culpabiliza, a descalifica.

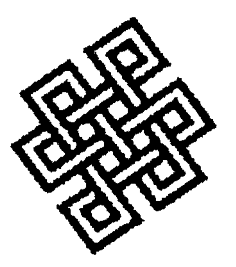
Terorismul intelectual, am mai spus-o, constituie un sistem. Dar un sistem difuz, multiform, insesizabil. Nu trebuie să căutăm un complot îndărătul lui, şi nici pe cineva care dirijează clandestin lucrurile. De altfel, el nu apără o temă unică şi nu reprezintă interese neapărat concordante. E o maşinărie care se sprijină pe complicităţi doctrinare şi pe reţele de generaţie; trebuie reţinut însă că avem de-a face cu o maşinărie oarbă.

Astăzi, a blama gândirea unică sau pe cea politic corectă „tinde să devină o banalitate: fiecare exprimă ce vrea prin aceste forme". Pentru a vedea limpede, trebuia să se recurgă la examinarea faptelor, la reacţiile care le-au provocat. Cronică pe care v-o oferim acum. Între istoria evenimenţială şi istoria ideilor, cartea aceasta vrea să retraseze itinerariul terorismului intelectual începând din 1945, reaşezându-l în contextul lui. A fost acordată prioritate politicii – în sensul clasic –, adică mizelor şi dezbaterilor privitoare la om văzut ca animal social. Asta nu înseamnă că istoria politică a Franţei, de cincizeci de ani încoace, se explică în totalitate prin terorism intelectual: obiectivul este de a arăta ce probleme vitale pentru societate au fost sau sunt încă blocate de acest fenomen.

Exhaustivitatea era imposibilă. Perioadă după perioadă, au fost reţinute momentele esenţiale, fazele acute în cursul cărora s-au ciocnit pasiunile franceze. Istoria, arta, literatura, ştiinţa sau ecologia sunt terenuri de vânătoare pentru terorismul intelectual, dar ar putea constitui şi separat subiecte de studiu.

Această lucrare se sprijină pe citate cu sursa indicată: un ales politic, un scriitor sau un ziarist trebuie să-şi asume responsabilitatea afirmaţiilor făcute în public. Dar persoanele contează prea puţin. Ideile sunt cele ce contează, căci ele conduc lumea. La urma urmei, în acest domeniu, cronologia este capitală: multe figuri întâlnite de-a lungul acestei istorii şi-au schimbat opiniile zece sau douăzeci de ani mai târziu. În măsura în care această mişcare este continuă, este foarte probabil ca unii, spre anul 2010 sau 2020, să-şi regrete declaraţiile făcute pe la 1990.

Pentru că domină puterea intelectuală, stânga se află cel mai adesea pe banca acuzaţilor. Dar, în privinţa asta, vom vedea că nici dreapta nu e inocentă.

1
Stalin are întotdeauna dreptate

Saint-Germain-des-Prés, 1947. Juliette Gréco fredonează *Si tu t'imagines/Dacă-ți imaginezi*, Mouloudji cântă *Les Petits Pavés/Străduțele*, Prévert își alcătuiește celebrele-i inventare. La cinematograful de la intersecția Odéon rulează *Le Diable au corps/Neastâmpărul trupului,* ultimul film al lui Autant-Lara. Pe Saint-André-des-Arts, Elsa Triolet se plimbă la brațul lui Aragon. Sartre și Camus discută filozofie pe o banchetă de la cafeneaua Deux-Magots. Pe Rue de Buci, romul asigură legături și complicități. Pasiunea de a trăi și gustul provocării: uitând de cenușiul Ocupației, o anume parte a tineretului gustă plăcerile nopții. În faimoasele *caves* – localurile de noapte din subsoluri –, jazzul ritmează pulsul noctambulilor. Boris Vian subliniază faptul că Maurice Merleau-Ponty este singurul filozof care invită doamnele la dans. Un reportaj, pe jumătate fascinat, pe jumătate reprobator, e consacrat de ziarul *Samedi-Soir*, la 3 mai 1947, „troglodiților de la Saint-Germain-des-Prés".

Jean-Paul Sartre și *la Grande Sartreuse**, Simone de Beauvoir, sunt prieteni cu cei din banda de la „Tabou" – un cabaret plin de fum de țigară din Rue Dauphine. Numai că ei nu dansează. Prin ei se face simțit spiritul seriozității.

În numărul 1 al revistei *Les Temps modernes*, din octombrie 1945, Sartre a lansat intelectualilor apelul la angajare: „Pentru noi, scriitorul este «implicat», orice ar face, marcat, compromis,

---

* Un fermecător și tipic franțuzesc joc de cuvinte între *la Grande Sartreuse* și *la Grande Chartreuse*, celebra mănăstire întemeiată în 1084 în masivul Chartreuse din Alpii francezi. (N. tr.)

până în izolarea-i cea mai îndepărtată". Trebuie ca intelectualul „să adere total la epoca sa", căci el se află aici *en situation*, într-o anume poziție, condiție. O amenințare planează în acel editorial: „Fiecare vorbă are răsunet. Fiecare tăcere de asemenea". În 1947, epurarea încă nu se terminase. „Ura este o datorie națională", proclamă ziarul *L'Humanité*.

Înainte de război, pe când preda filozofia la Le Havre, Sartre nu se prea sinchisea de politică. Mobilizat în 1939, făcut prizonier în 1940, eliberat în 1941, a revenit în învățământ: liceul „Pasteur" la Neuilly, liceul „Condorcet" la Paris. Amant-prieten al Simonei de Beauvoir, s-a consacrat scrisului. Piesa lui *Les Mouches/Muștele* a fost reprezentată în 1943; *L'Être et le Néant/Ființa și Neantul* a apărut în același an. Premiera piesei *Huis clos/Cu ușile închise* a avut loc cu câteva zile înainte de debarcarea din Normandia. După alungarea nemților, Sartre își subliniază activitățile desfășurate în Rezistență. Se știe că, încă din 1943, a luat parte la adunările Consiliului Național al Scriitorilor, instanță semnalată pentru zelul ei de a stabili indexul scriitorilor decretați drept colaboraționiști.

În 1946, Sartre publică *L'Existentialisme est un humanisme/ Existențialismul este un umanism*. Potrivit teoriei lui, existența precedă esența. Nu există natură umană: omul se construiește singur și se definește printr-un proiect. Filozoful nu se mărginește însă la precizarea divergențelor dintre existențialism și marxism, insistând și asupra convergențelor lor: inamic comun (morala burgheză), limbaj comun (vocabularul eliberării permanente), psihologie comună (refuzul prezentului în folosul viitorului). Prima sa pasiune este ura pentru cei pe care-i numește *salauds*, ticăloșii. În *La Nausée/Greața*, aceștia sunt pretutindeni: oameni de afaceri, notabilități, industriași, medici. Sartre n-o va rupe niciodată cu ura de sine: provenit din burghezie, el va fi mereu *le salaud* pentru cineva. Pentru a face uitat acest lucru, nu-i rămâne decât să acționeze alături de comuniști. Pentru că ei îi reprezintă pe muncitori: cei puri.

*

Partidul Comunist e aureolat de participarea sa la Rezistență. Nu e el oare „partidul celor 75 000 de împușcați“? Cifra este umflată, dar nu mai contează. Un gol colectiv al memoriei înghite trecutul cel mai recent. În august 1939, comuniștii aprobaseră pactul germano-sovietic; în arsenalele franceze, ei sabotau materialul militar; în timpul „războiului ciudat“, Partidul și ziarul *L'Humanité* fuseseră interzise de Guvernul Daladier, iar Maurice Thorez dezertase de la regimentul său pentru a ajunge în URSS; pe 20 iunie 1940, la șase zile de la intrarea germanilor în Paris, comuniștii solicitaseră de la *Propagandastaffel* autorizația de a scoate din nou ziarul *L'Humanité*; intraseră în Rezistență în 1941 numai pentru că Hitler atacase URSS.

La eliberare însă, nimeni nu îndrăznește să reamintească aceste fapte. Thorez fiind amnistiat, Partidul se instalează în centrul scenei politice. La alegerile din octombrie 1945, câștigă 26% din sufragii, devansându-i pe democrați-creștinii din MRP* și pe socialiștii de la SFIO**. În 1946, procentul ajunge la 28%. Comuniștii rămân la guvernare din 1945 până în 1947.

În acei ani, prestigiul URSS ajunge la apogeu. E ocultată înțelegerea între Hitler și Stalin. Sunt uitați cei 4 500 de ofițeri polonezi asasinați de ruși la Katyn: oficial, naziștii i-au ucis. În septembrie 1944, un sondaj IFOP dezvăluie faptul că, pentru 61% dintre francezi, URSS este puterea care a contribuit cel mai mult la înfrângerea germană, doar 29% atribuind acest merit Statelor Unite. URSS este o țară prietenă. Rușii sunt poporul-frate care a învins dușmanul la Stalingrad.

---

* MRP, *Mouvement républicain populaire* (Mișcarea Republicană Populară), partid politic francez creat în 1944 care i-a reunit pe democrați-creștini. (N. tr.)

** SFIO, *Section française de l'Internationale ouvrière* (Secția Franceză a Internaționalei Muncitorești), care a desemnat Partidul Socialist Francez din 1905 până în 1971. (N. tr.)

*

Intrând în Partid, intelectualii exprimă mai mult decât o adeziune politică. Descoperă o frăție de arme, o familie de spirit, o comunitate sudată prin credința și riturile ei. Comunismul, adevăr revelat de Marx, Lenin și Stalin, practică o religie laică: proletariatul, autentic Mesia, dă sens Istoriei. Militanții sunt niște apostoli care acționează spre mântuirea tuturor. Caritatea este totală pentru cei ce suferă din pricina jugului burghez, dar le este refuzată celor pe care dialectica i-a condamnat: credința comunistă justifică toate mijloacele. „Psihologie de sectă, mai curând decât Biserică universală", diagnostichează Raymond Aron[1]. Mai târziu, mult mai târziu, după ce ochii se vor fi deschis, foștii comuniști vor măsura înrolarea pe care o făcuseră. Dominique Desanti: „Doar acțiunile noastre și adevărul nostru aveau drept de existență printre oameni"[2]. Annie Kriegel: „Comunismul pentru mine era o etapă istorică și avea să marcheze în evoluția civilizațiilor umane o cotitură la fel de importantă cum fusese creștinismul"[3].

Educația comunistă are rolul de a elimina orice urmă de individualitate. Cultul închinat conducătorilor scoate la iveală niște minți care au abdicat de la orice facultate critică. Éluard scrie poeme care-l înalță în slăvi pe Stalin, dictatorul în care filozoful Jean Desanti vede „modelul însuși al savantului de tip nou"[4]. Un militant nu gândește de unul singur, prin el se exprimă însuși Partidul. Evocându-și tinerețea comunistă, Alain Besançon zâmbește amintindu-și comentariul asupra actualității, pe care, la fiecare reuniune de celulă, trebuia să-l facă un voluntar: „Nu exista, din partea celui care era însărcinat cu raportul, nici o reflecție personală"[5].

---

[1] Raymond Aron, *L'Opium des intellectuels*, Calmann-Lévy, 1955.

[2] Dominique Desanti, *Les Staliniens*, Fayard, 1975.

[3] Annie Kriegel, *Ce que j'ai cru comprendre*, Robert Laffont, 1991.

[4] Jean Desanti, „Staline, savant d'un type nouveau", *La Nouvelle Critique*, decembrie 1949.

[5] Alain Besançon, *Une génération*, Julliard, 1987.

În 1947, la cel de-al XI-lea Congres al Partidului, Laurent Casanova lansează un apel pentru mobilizarea intelectualilor. Louis Aragon, Elsa Triolet, Paul Éluard, Julien Benda, Vercors, Francis Carco, Raymond Queneau, André Chamson, Armand Salacrou şi Emmanuel Roblès colaborează cu presa comunistă. În 1949, Casanova le fixează linia politică: „Ralierea tuturor pozițiilor ideologice şi politice ale clasei muncitoare, apărarea în orice împrejurare, şi cu cea mai mare hotărâre, a tuturor pozițiilor Partidului". Scriitorii nu au rolul de a concepe sau de a discuta politica Partidului, ci de a o aplica. Această supunere îl duce pe André Stil la extaz: „Când reuşim să scriem lucruri bune, Partidului nostru i-o datorăm"[6].

În Uniunea Sovietică, Andrei Jdanov tocmai declanşase o ofensivă împotriva artiştilor şi scriitorilor vinovați de „cosmopolitism", care trebuie să servească socialismul şi patria acestuia, URSS, şi nu arta pentru artă. Comuniştii francezi, de asemenea, sunt incitați să-l admire pe André Fougeron, pictor ale cărui tablouri ce respiră noblețea proletariatului ridică în slăvi furnalele şi porțile uzinelor. La moartea lui Stalin, în 1953, Aragon îi va comanda lui Picasso un portret al marelui om pentru pagina întâi a revistei *Lettres françaises*. Din păcate, fizionomia tătucului popoarelor, revizuită şi corectată de Picasso, le va displăcea muncitorilor comunişti: crimă de lezmaiestate. Imprudentul Aragon, care-şi va face autocritica, uitase ce învățătură dăduse în propria lui gazetă: „Partidul Comunist are o estetică – realismul" (*Lettres françaises*, 22 noiembrie 1946).

Scriitori, pictori, actori, regizori, cineaşti, cântăreți, muzicieni: vreme de douăzeci de ani, cei ce dau tonul în lumea culturii îi votează pe comunişti. Asociații, case de cultură şi cinecluburi fac cu schimbul în propagarea unui marxism difuz. Împotriva culturii clasice, „burgheze", această rețea practică un jdanovism în manieră franceză. Orice film, orice piesă de teatru, orice operă

[6] Citat de Bernard Legendre, *Le Stalinisme français*, Seuil, 1980.

de artă, orice carte trebuie să transmită un mesaj social pe bază de luptă de clasă.

În învățământ, comuniștii sunt puternic implantați. La Ministerul Educației Naționale, ei își transmit anumite posturi-cheie. La ENA*, École de la France d'outre-mer**, influența lor este sensibilă. Aceeași influență este foarte puternică la *École Normale*, printre profesori, dar și printre elevi. CNRS*** este o feudă comunistă, la fel ca și École des hautes études (Școala de Înalte Studii) sau departamentul de geografie de la Sorbona. La Sciences-Po (Sciences politiques), Jean Baby predă marxismul, Pierre Georges geografia URSS, iar Jean Bruhat istoria URSS: toți trei sunt comuniști. Bruhat nu vorbește totuși rusa și n-a fost niciodată în Uniunea Sovietică. Asta nu-l împiedică însă, în 1945, să scrie o broșură din colecția „Que Sais-je?" despre *Istoria URSS*, manual continuu reeditat până prin anii '70.

În realitate, intelectualii de prim-plan nu aderă în număr prea mare la Partid. Unii vor deveni celebri când nu vor mai fi comuniști (Maurice Agulhon, François Furet, Emmanuel Le Roy Ladurie). Însă marxismul dispune de un cvasimonopol ideologic. Orice legitimitate îi este contestată dreptei, acuzată că a îngroșat rândurile colaboraționismului. Viziune simplificatoare: primii membri ai Rezistenței nu erau de dreapta? Laval, Doriot sau Déat nu erau și ei de stânga? Cu toate astea, acest adevăr nu e bine să fie spus. Epoca e caracterizată prin maniheism: e un lucru admis că doar stânga este pură. Iar în fața comunismului, stânga intelectuală e încovoiată de respect, paralizată de supunere.

---

* *École nationale d'administration* (Școala Națională de Administrație), creată în 1945, care îi recrutează prin concurs și îi formează pe membrii marilor instituții de stat. (N. tr.)

** École de la France d'outre-mer (fr.) – Școala Administrației Franceze de Peste Mări (care îi formează pe administratorii de colonii). (N. tr.)

*** *Centre national de la recherche scientifique* (Centrul Național al Cercetării Șiințifice). (N. tr.)

*

Rebele, dârze și minoritare, spiritele libere fac auzită o altă muzică. Ele suportă totuși un ostracism necruțător, pus la cale de mașinăria Partidului.

Fondator al revistei *Lettres françaises*, Jean Paulhan era, în momentul Eliberării, membru al Consiliului Național al Scriitorilor. A demisionat foarte curând, înspăimântat de întorsătura pe care o luase epurarea, reamintind că magistrații erau cei cărora le revenea sarcina de a face dreptate, și nu literații. Încă din februarie 1945, ziarul comunist *Le Patriote* tranșase problema: „Domnul Jean Paulhan, trădând revista *Lettres françaises*, pe care a slujit-o în timpul ocupației naziste, se pune în slujba gândirii fascizante".

În 1946, Paulhan fondează *Les Cahiers de la Pléiade*, o revistă literară în care îi publică pe Gide și pe Malraux, dar și pe Céline și Giono. *L'Humanité* numește publicația „caietele fascismului". Refuzând doctrina sartriană a angajării, Paulhan părăsește revista *Les Temps modernes*. În 1952, în *Lettre aux directeurs de la Résistance* (*Scrisoare către conducătorii Rezistenței*), el îi acuză pe aceștia că s-au „crezut membri ai Rezistenței o dată pentru totdeauna, puri, mântuiți". Verdictul presei comuniste: Paulhan e un dezertor, un renegat.

În mișcarea RPF – Rassemblement du peuple français (Adunarea Poporului Francez) – , fondată de generalul de Gaulle în 1947, Malraux îi întâlnește pe Claudel, Soustelle și Raymond Aron. Absolvent al Școlii Normale, fost condiscipol al lui Sartre, Aron părăsește curând *Les Temps modernes*. La editura Calmann-Lévy, conduce „Libertatea spiritului", o colecție în care sunt publicați gânditorii liberali. În *L'Opium des intellectuels* (*Opiumul intelectualilor*), în 1955, denunță hipnoza exercitată de mitul revoluționar asupra inteligheției occidentale. Dar cercul de la Saint-Germain-des-Prés preferă să greșească alături de Sartre decât să aibă dreptate alături de Aron.

Alte cărți, în același moment, disecă ideologia comunistă: în 1949, rezumatul lui Jules Monnerot, *Sociologie du communisme*

(*Sociologia comunismului*); în 1951, eseul lui Thierry Maulnier, *La Face de méduse du communisme/Fața de meduză a comunismului.* Dar cine îi citește în universități pe Monnerot sau pe Maulnier? RPF are o publicație, *Liberté de l'esprit*, al cărui redactor-șef este Claude Mauriac. În 1951 e lansată *Preuves*, revistă lunară în paginile căreia se întâlnesc liberali și antistaliniști de stânga. Dar cine consultă în Cartierul Latin aceste reviste?

Existențialismului, scriitorii cei mai străluciți nu-i datorează nimic: Montherlant, Morand, Malraux – Camus însuși, ale cărui raporturi cu Sartre sunt conflictuale. Talente literare se afirmă la dreapta: Jean Anouilh, Marcel Aymé, Jacques Perret, grupul Husarilor – Michel Déon, Jacques Laurent, Roger Nimier, Antoine Blondin – sau Pierre Boutang. Însă intelectualii refractari la comunism sunt discreditați, iar ideile lor considerate ilegitime. Liberali, gaulliști, monarhiști sau pur și simplu spirite independente, sunt cu toții catalogați drept „fasciști".

Înainte de război, în noțiunea de fascism, propaganda comunistă îngloba nazismul, regimul mussolinian, statele național-catolice (Dolfuss, Salazar, Franco) sau dreapta naționalistă din țările liberale. Această dialectică amalgama în realitate curente politice, filozofii și situații istorice radical diferite, neținând seama de frontiere, sursă de antagonisme pe care comuniștii nu vor să le cunoască, deoarece „proletarii nu au patrie". Ce raport poate fi între un hitlerist și un patriot francez de dreapta? Nici unul. Pentru un marxist însă, există unul: amândoi sunt anticomuniști. Acest argument este mincinos, dar nu asta îi stingherește pe ștabii Partidului.

După război, comuniștii reiau care mai de care această tematică antifascistă. Comunismul incarnează binele absolut, iar nazismul răul absolut. Această terminologie nu este inocentă. Maniheismul ei vizează să pună în funcțiune un dublu efect în lanț, unul mizând pe atracție, celălalt pe repulsie. Prima mișcare

e marcată cu semnul pozitiv: la stânga, cei care vor să slujească „clasa muncitoare“ trebuie să-i urmeze pe comuniști (Binele). A doua mișcare este marcată cu semnul negativ: la dreapta, ostilitatea împotriva Binelui (reprezentat de comunism) trădează o conivență implicită cu Răul (nazismul). Dreapta liberală și dreapta națională sunt complice în anticomunism; dreapta națională este în realitate fascistă; or, paradigma fascismului este nazismul. Așadar, un liberal poate aluneca spre fascism, căci anticomunismul duce la nazism. QED.

Imens sofism, dar având o putere de atracție considerabilă: cine ar putea să nu fie bulversat de Hitler? Această ură retrospectivă aruncă în mod abuziv mii de oameni cumsecade în brațele Partidului Comunist. „Antifascismul: cu acest cuvânt“, constată François Furet, „totul este spus în legătură cu ceea ce va constitui strălucirea comunismului în perioada de după război.“[7]

Totuși, nazismul a fost îngropat sub bombe și nimeni nu se mai revendică de la fascism. Spre a da consistență indispensabilului pericol fascist, trebuie inventați fasciști. Astfel, este presupus sau declarat fascist cel care se pune de-a curmezișul în drumul comunismului. Vine de Gaulle și întemeiază RPF (Adunarea Poporului Francez)? E fascist. Pretind unii că URSS adăpostește lagăre de concentrare? Sunt fasciști. Termenul „fascism“ nu mai corespunde unui conținut obiectiv. Nu mai e decât o insultă, o armă pentru descalificarea adversarului.

*

„Anticomunismul este forța de cristalizare necesară și suficientă unei reluări a fascismului“, susține Emmanuel Mounier în revista *Esprit* (februarie 1946). Această revistă, loc de întâlnire al stângii personaliste și creștine, a reluat utopia lui Lamennais: reconcilierea creștinismului cu revoluția. Este una

---

[7] François Furet, *Le Passé d'une illusion*, Robert Laffont / Calmann-Lévy, 1995 [*Trecutul unei iluzii*, Humanitas, București, 1996, trad. rom. de Emanoil Marcu și Vlad Russo].

dintre tribunele unde se exprimă cei numiți „tovarăși de drum". Acești oameni s-au adaptat unui postulat: Partidul Comunist este partidul poporului. A te apropia de Partid înseamnă a te apropia de popor. În ochii tovarășilor de drum, apărarea păcii implică o solidaritate totală cu URSS. Nu se poate afirma că Mounier ar fi fost un admirator necondiționat al lui Stalin. I se întâmplă chiar să deplângă – cu prudență, totuși – „excesele poliției lui și înăspririle socialismului promovat de el" (*Esprit*, noiembrie 1948). Însă directorul revistei *Esprit* este obsedat de teama de un al treilea război mondial: orice severitate la adresa Uniunii Sovietice i se pare o provocare nebunească. Pentru acest creștin, păcatul păcatelor rămâne anticomunismul. În redacția de la *Esprit*, oamenii nu sunt, cu siguranță, comuniști. Dar există o nuanță: sunt anti-anticomuniști.

Foști membri ai Rezistenței și socialiști, spirite cu sensibilitate laică, sunt cu toții la fel de angajați alături de comuniști. În 1947, în *L'Heure du choix* (*Ceasul alegerii*), Vercors, André Chamson, Jean Cassou, Louis Martin-Chauffier și Claude Aveline subliniază faptul că URSS e un model imperfect, dar care cere să fie apărat împotriva „agresiunii imperialiste".

Despre ce agresiune este vorba? La Ialta, în 1945, acordurile încheiate între Churchill, Roosevelt și Stalin prevedeau organizarea de alegeri libere în Europa de Est. Obiectiv rămas în fază de proiect. În zona ocupată de Armata Roșie, comuniștii și-au arogat o putere completă. „De la Stettin, pe malul Mării Baltice, până la Trieste, la Marea Adriatică, o cortină de fier s-a lăsat peste continent", constată Churchill la 5 martie 1946. Cortina de Fier: formula e consacrată. Spre a-i permite lui Stalin să-și digere cuceririle, URSS pune la cale o vastă operațiune de propagandă. Scopul ei: deturnarea atenției spre un pericol fictiv. În septembrie 1947, Jdanov fixează o linie „antiimperialistă" mișcării comuniste. Îndărătul Statelor Unite se ascunde partidul belicist; îndărătul URSS se orânduiește tabăra păcii.

Un birou de informații, Kominform, primește sarcina de a face să circule aceste lozinci. Fizicianul Frédéric Joliot-Curie, laureat al Premiului Nobel și membru al Academiei de Științe, activ militant comunist, explică faptul că bomba A sovietică reprezintă un factor de pace. Arma nucleară americană însă incită la război. Anul 1948 – anul loviturii de la Praga, al blocadei instituite asupra Berlinului, al înfruntării Tito-Stalin – inaugurează o stare de „pace belicoasă“ (Raymond Aron). Noaptea adâncă a stalinismului cade peste „democrațiile populare“, zona de protecție a Imperiului Sovietic.

În Franța, comuniștii tocmai au fost alungați de la guvernare. La sfârșitul lui 1947, ei provoacă o serie de greve extrem de dure ce revin în valuri în 1948. O adevărată agitație cu caracter insurecțional. În logica blocurilor, Partidul și aliații lui sunt înrolați în apărarea necondiționată a Țărilor din Est. În 1948 sunt întemeiate corpurile de luptători pentru pace. Ele constituie o curea de transmisie a Partidului, amestecând laolaltă comuniști căliți (Charles Tillon), militanți afiliați (Yves Farge, laureat cu Premiul Stalin pentru Pace) și tovarăși de drum (Vercors, Emmanuel d'Astier de la Vigerie, Jean Cassou, Louis Martin-Chauffier). În august, asociația este absorbită de Mișcarea pentru Pace, lansată cu prilejul Congresului Mondial pentru Pace al intelectualilor de la Wroclaw, în Polonia. Acolo se întâlnește floarea progresismului internațional, venită să aplaude pacifismul sovietic și să azvârle anatema asupra belicismului american. Printre francezi, Irène Joliot-Curie, Vercors, Picasso, Éluard, Fernand Léger, Aimé Césaire, Dominique Desanti, André Mandouze. Și abatele Boulier. Profesor la Institutul Catolic din Paris, acesta explică motivul prezenței sale trimisului special al ziarului *Le Monde*: „Creștinii trebuie să lupte împotriva ordinii sociale brutale, în care banul e rege“ (28 august 1948).

Dacă apelul de la Stockholm, din 1950, nu adună în mod cert cele paisprezece milioane de semnături trâmbițate de inițiatori, pacifismul are, cu toate astea, ecou. Cine putea să stea

liniștit fără să se teamă de o conflagrație mondială? Acest neutralism constituie totuși o fereastră falsă. Căci Stalin este cel care, la vremea respectivă, visează să-și trimită blindatele până la Brest. Dar pacifismul tovarășilor de drum este orb.

În august 1948, la Congresul de la Wroclaw, Aleksandr Fadeev, romancier rus protejat de Jdanov, s-a dezlănțuit într-un violent atac împotriva lui Sartre, „această hienă dactilografă, acest șacal înzestrat cu stilou". Pentru ce diatriba asta? Pentru că Sartre ezită să facă pasul. Între capitalism și comunism, atât *Les Temps modernes*, cât și *Esprit* sunt în căutarea unei a treia căi. În 1948, Sartre aderă la Adunarea Democratică Revoluționară. Întemeiată de David Rousset, această formațiune reunește troțkiști, foști comuniști, socialiști și creștini de stânga. Adunare heteroclită: eșecul se prefigurează încă din 1949. Sartre nu dorește totuși „să-i facă pe cei de la Billancourt* să-și piardă speranța". Începând din acel moment, el se hotărăște să susțină „partidul muncitorilor". Căci, pentru el, anticomunistul este „un șobolan scârbos"[8], iar „revoluționarul trebuie să asocieze indisolubil cauza URSS cu aceea a proletariatului"[9]. Aceeași perseverență se remarcă la Simone de Beauvoir: „Dumnezeu mi-e martor că personal am avut parte de bruftuieli din partea Partidului Comunist; nu mă voi lăsa descurajată. Pot să mă insulte, să mă calomnieze; nu vor izbuti să mă facă să cad în anticomunism"[10]. Ciudate victime, fericite să se lase insultate.

*

Pe 24 ianuarie 1949, în fața celei de a 17-a Camere a Tribunalului Corecțional al Senei se deschide un proces care va

---

* Boulogne-Billancourt, cartier din sud-vestul Parisului, devenit simbol al luptei sindicale prin prezența sindicatului uzinelor de automobile. (N. tr.)

[8] Jean-Paul Sartre, *Situations VI*, Gallimard, 1964.

[9] Jean-Paul Sartre, *ibid.*

[10] Simone de Beauvoir, *Les Mandarins*, Gallimard, 1954.

dura două luni. Două luni care, în modul cel mai izbitor, ilustrează terorismul intelectual exercitat de un partid comunist aflat în culmea puterii sale. Afacere care opune revista *Les Lettres françaises* lui Viktor Kravcenko.

În timpul războiului, Kravcenko era cetățean sovietic. Membru al Comisiei de achiziții în Statele Unite, el a cerut acolo azil politic la 4 februarie 1944. În 1946, în America, refugiatul a publicat *I Choose Freedom* (*Am ales libertatea*). Traducerea lucrării în franceză n-a fost o treabă ușoară: marii editori s-au eschivat. Agentul Kravcenko n-a găsit decât o editură mică, Self, care va primi multe amenințări. Volumul a ieșit de sub tipar în 1947. Titlul: *Am ales libertatea*; subtitlul: *Viața publică și privată a unui înalt funcționar sovietic*. În curs de zece ani, cartea se va vinde în 500 000 de exemplare. Avem de-a face cu o bombă: acest volum consistent este un rechizitoriu împotriva realității comuniste. Teroarea, epurările, foametea, mizeria generalizată, lagărele, totul este spus. „Iată, în sfârșit, o descriere exactă a regimului sovietic“, scrie Kravcenko. „E suficient să schimbăm câteva cuvinte. Să scriem «soviete» în loc de «naziști», și vom avea un tablou veridic a ceea ce a făcut Kremlinul din Rusia.“

Critica de stânga s-a dezlănțuit încă de la apariția în librării a cărții. *Le Monde*, sub semnătura lui André Pierre, a deschis focul (25 iulie 1947): „Recunosc că nu-mi place categoria apostaților și a renegaților“. La 13 noiembrie 1947, *Les Lettres françaises* au titrat pe pagina întâi: „Cum a fost fabricat Kravcenko“. Până în primăvara lui 1948, în săptămânalul comunist, o serie de articole virulente au afirmat că respectivul Kravcenko era un escroc: „O marionetă ale cărei sfori groase sunt *made in USA*“, profera André Wurmser (*Les Lettres françaises*, 15 aprilie 1948). Kravcenko a ripostat, dând în judecată revista pentru calomnie.

La tribunal, comuniștii au mobilizat foști miniștri (d'Astier, Cot), savanți (Joliot-Curie), universitari (Bruhat, Bayet, Baby,

Garaudy), scriitori din Rezistență (Cassou, Vercors). În fața acestei pleiade de personalități, pentru Kravcenko garantau niște necunoscuți: ruși, ucrainieni, umile persoane scăpate cu viață din gulag.

„*Les Lettres françaises*", replică directorul revistei, Claude Morgan, „apără gândirea franceză împotriva invaziei masive a acelor publicații americane care răspândesc o propagandă mult mai abilă decât era grosolana propagandă a lui Hitler." Tactica apărării: eschivarea dezbaterii asupra fondului, prin desconsiderarea reclamantului și a martorilor lui. Abordarea realității sovietice? Cu nici un preț. Scopul comuniștilor este acela de a dovedi că Viktor Kravcenko a trădat cauza antifascistă și că nu și-a scris el însuși cartea. Acest ultim punct e confirmat, dar banal: un ziarist american a redactat lucrarea sub indicațiile semnatarului, ceea ce nu dovedește însă nimic în ce privește veridicitatea faptelor pe care le conține.

În aprilie 1944, într-un interviu acordat ziarului *New York Times*, Kravcenko garantase deja că în URSS libertățile fundamentale erau călcate în picioare. Or, URSS, la acea dată, era în război împotriva Germaniei naziste. Louis Martin-Chauffier îl acuză, în consecință, că și-a trădat „nu numai țara, ci pe toți aliații la un loc". Emmanuel d'Astier de la Vigerie face uz de același argument: dacă Viktor Kravcenko s-ar fi găsit la Alger în momentul în care el, d'Astier, era comisar la Interne, l-ar fi arestat „pentru propagandă în avantajul inamicului". Acesta este marele tabu. Recunoașterea naturii totalitare a Uniunii Sovietice ar însemna repunerea în discuție a legitimității dobândite de comunism cu prilejul victoriei asupra lui Hitler. Așadar, trebuie înlăturată orice bănuială. „N-au existat niciodată persecuții în URSS", protestează Jean Baby – omul care predă marxismul la Sciences-Po.

Refugiați din Est, martorii lui Kravcenko vorbesc. Evocă arestarea practicată în zori, sentința arbitrară, trimiterea într-un lagăr, neomenia temnicerilor, suferința, frigul, foamea. „Propaganda

nazistă continuă“, replică avocatul Nordmann, apărătorul revistei *Les Lettres françaises*. Roger Garaudy îl invită pe Kravcenko să-şi caute adepţi „în ariergarda nazismului“. Dar abia acum urmează ce e mai rău. O nemţoaică, Margarete Buber-Neumann – fiica vitregă a filozofului Martin Buber şi văduva lui Heinz Neumann, conducător comunist – e citată ca martor. Cu pudoare, ea expune cum a fost arestat soţul ei în URSS (unde trăiau din 1933, după ce fugiseră de nazism) și în ce condiţii fusese ea trimisă în Siberia, apoi, cu ocazia pactului germano-sovietic, dată pe mâna germanilor. Deportată la Ravensbrück, a reuşit să scape înainte de sosirea Armatei Roșii. Ea descrie condițiile atroce din lagărele sovietice, despre care vorbeşte şi în cartea pe care se pregăteşte s-o publice[11]. Acolo unde era ea deţinută, replică un avocat comunist, nu era vorba de un lagăr: nici ziduri, nici garduri nu se înălţau în jurul barăcilor unde dormeau deţinuţii. Desigur: cine ar fi putut fugi pe jos din stepa siberiană?

Justiţia îi va da în cele din urmă dreptate lui Viktor Kravcenko, condamnând *Les Lettres françaises.* Din punct de vedere moral însă, URSS iese victorioasă din această afacere.

Câteva luni mai târziu, același mecanism se pune în mişcare în afacerea David Rousset. Acesta, fost troţkist şi fost deportat, li se adresează celor scăpaţi cu viaţă din lagărele naziste. Le propune să formeze o comisie de anchetă asupra sistemului concentraţionar sovietic: „Lagărele nu se mai înfăţişează ca o excrescenţă patologică, ci ca dezvoltarea firească a unei societăţi noi“. Textul este însoţit de o hartă a regiunilor de deportare în URSS (figurează aici cuvântul „gulag“) și de un extras din Codul reeducării prin muncă din Rusia. Circumstanță agravantă, apelul este publicat în *Le Figaro littéraire* (12 noiembrie 1949): în ochii comuniştilor, alegerea unei astfel de tribune denotă o trădare de clasă. Un ziarist de la *Le Monde*, Rémy

[11] Margarete Buber-Neumann, *Déportée en Sibérie*, Seuil, 1949.

Roure, care a fost deportat la Buchenwald și a cărui soție a murit la Ravensbrück, îl susține pe Rousset. La 15 noiembrie, el prezidează o conferință de presă în cursul căreia e prezentată inițiativa.

Începând din 16 noiembrie, sub pana lui Pierre Daix, *L'Humanité* contraatacă. Articolul, cu titlul „Muncile silnice ale antisovietismului", îi acuză pe Rousset și pe partenerii lui că pregătesc spiritele pentru un conflict cu Uniunea Sovietică: „În 1936 a început această campanie asupra lagărelor din URSS, exact la congresul partidului nazist de la Nürnberg". La 17 noiembrie, în *Les Lettres françaises*, ziaristul merge mai departe: „Pierre Daix, cu numărul matricol 59 807 la Mauthausen, îi răspunde lui David Rousset". Există cumva lagăre de concentrare în URSS? E o minciună: „Lagărele de reeducare din Uniunea Sovietică reprezintă desăvârșirea suprimării complete a exploatării omului de către om". „Aceste lagăre", conchide Daix, sunt „o minunată acțiune".

Propaganda Partidului este mobilizată. O broșură redactată de Pierre Daix este difuzată în 200 000 de exemplare: *De ce a inventat David Rousset lagărele sovietice?* În URSS, pretinde pamfletul, nu este nicidecum vorba de lagăre: este vorba de „centre de reeducare" care formează „unul dintre cele mai frumoase titluri de glorie ale Uniunii Sovietice". În 1949, universul concentraționar nu domnește așadar nicăieri? Ba da, replică *L'Humanité*: în periferiile muncitorești, la „Aubervilliers".

În urma acestei acuzații, David Rousset îi dă în judecată pentru calomnie pe Claude Morgan și pe Pierre Daix. Procesul se deschide un an mai târziu, la 27 noiembrie 1950. În fața Tribunalului Senei, Jules Margoline și Joseph Czapski, ale căror cărți au relatat experiența gulagului[12], vin să depună mărturie despre ce au văzut. Margarete Buber-Neumann la fel. Spaniolul

[12] Jules Margoline, *La Condition inhumaine*, Calmann-Lévy, 1949; Joseph Czapski, *Terre inhumaine*, Îles d'Or, 1949.

El Campesino – fost combatant în Brigăzile internaționale, refugiat în URSS după victoria lui Franco și trimis în lagăr de Stalin – mărturisește: „Contactul cu Rusia sovietică avea să fie pentru mine cea mai mare deziluzie din întreaga mea existență". Jerzy Glicksman, un evreu polonez deportat de sovietici, este scos vinovat de către avocatul Nordmann, care pledează din nou pentru *Les Lettres françaises*: martorul, strigă avocatul, repetă „propaganda lui Goebbels".

Prin depozițiile care se înșiră, se dezvăluie un univers de coșmar. E nevoie însă de mult mai mult pentru a o putea impresiona pe deputata comunistă Marie-Claude Vaillant-Couturier: „Consider că sistemul penitenciar sovietic e indiscutabil cel mai de dorit în lumea întreagă".

Claude Morgan și Pierre Daix vor fi condamnați pentru calomnie – sentință confirmată de Curtea de Apel.

La începutul anului, Sartre și Merleau-Ponty semnaseră împreună un articol în care explicau de ce acțiunea lui David Rousset era blamabilă: „URSS se află *grosso modo* într-un echilibru de forțe, de partea acelora care luptă împotriva formelor de exploatare cunoscute de noi" (*Les Temps modernes*, ianuarie 1950). În Siberia, deportații au noroc: mor de partea bună a baricadei.

În căutarea lor disperată a unui comunism cu față umană, tovarășii de drum aleg un nou purtător de drapel: Tito. În iunie 1948, acesta rupe legăturile cu Stalin, iar Iugoslavia este exclusă din Kominform. Marcându-și diferențierea, mareșalul iugoslav își inaugurează propria cale: „socialismul autogestionar". El va trece apoi în fruntea țărilor nealiniate. Până în anii '70, de la PSU până la *Le Nouvel Observateur*, modelul iugoslav va constitui un mit pentru stânga franceză, decisă să ignore faptul că Tito rămânea un dictator comunist.

În 1949, *Esprit* trimite o delegație în Iugoslavia. În numărul din decembrie, Cassou și Vercors iau partea lui Tito împotriva

lui Stalin. Comuniştii ripostează imediat. Într-un pamflet, *Internaționala trădătorilor* (1949), Renaud de Jouvenel, colaborator la *Les Lettres françaises*, îi denunță ca fascişti, la grămadă, pe Tito, pe de Gaulle, pe cardinalul Mindszenty (simbol al rezistenței catolicilor unguri la comunism) şi pe americani. Începând din ianuarie 1950, *Esprit* îi răspunde, luând apărarea căii iugoslave. Totuşi, Mounier insistă: anticomunismul este o greşeală de moarte în fața căreia el nu va sucomba. Totuşi, câteva săptămâni mai târziu, Jean-Marie Domenach şi Jean Cassou sunt alungați din rândurile Luptătorilor pentru pace, din motive de complicitate cu Tito.

Cum pot fi împăcate lucruri care nu se pot împăca: aceasta este drama intimă a tovarăşilor de drum. Exclus din rândurile Luptătorilor pentru pace, Domenach se angajează pentru încă patru ani alături de comunişti împotriva războiului din Indochina. De ce? El va analiza într-o bună zi acest ataşament: „Ca mulți alții, nu-mi puteam uita prietenii împuşcați alături de comunişti. Noi am crezut că putem prelungi uniunea cu cei morți printr-o frăție a celor vii: era un vis“[13]. După modelul lui, din motive sentimentale, o întreagă generație s-a lăsat în mod voluntar orbită în ceea ce priveşte comunismul.

Afacerea Tito provoacă totuşi un prim reflux. Pradă îndoielii, unii intelectuali se distanțează. De pildă, grupul din Rue Saint-Benoît: Marguerite Duras, Robert Antelme, Dionys Mascolo, Claude Roy, Edgar Morin. Acesta din urmă, în 1951, este definitiv radiat din celula de la Saint-Germain-des-Prés: „Pierdusem comuniunea, fraternitatea. Exclus din toate, de către toți, din viață, din căldură, din partid. Am început să plâng“[14].

Sartre face cale inversă: la vremea aceea, se apropie de Partid. El este cel care, în 1952, conduce campania organizată pentru obținerea eliberării lui Henri Martin, un marinar comunist

---

[13] Jean-Marie Domenach, *Commentaire*, nr. 62, vara 1993.

[14] Edgar Morin, *Autocritique*, Seuil, 1959.

condamnat la cinci ani de închisoare, în Indochina, pentru a fi atentat la moralul armatei.

La 28 mai 1952, la Paris, Partidul convoacă o manifestație împotriva venirii în Franța a generalului Ridgway, succesorul lui Eisenhower în fruntea trupelor NATO. *L'Humanité* îl numește pe american „calamitatea de Ridgway“: acesta ar fi responsabil de folosirea armelor bacteriologice în Coreea – acuzație falsă. Adunarea este interzisă. Înfruntarea dintre forțele de ordine și militanții înarmați cu bare de fier este de o rară violență. Bilanțul: un manifestant ucis de glonț și 718 arestări. Jacques Duclos, secretarul general al Partidului, este inculpat pentru atentat la siguranța Statului.

Sartre se află la Roma. Află din ziare de evenimentele de la Paris. Le va reaminti în 1961, cu ocazia unui omagiu funebru adus lui Merleau-Ponty: „Ultimele legături au fost sfărâmate, viziunea mea a fost transformată: un anticomunist este un câine, nu renunț la convingerea asta, nu voi mai renunța niciodată“[15].

Din 1952 până în 1956, *Les Temps modernes* nu mai emit decât rezerve minore împotriva comuniștilor. Sartre participă la numeroase mitinguri. În 1953, după execuția soților Rosenberg (condamnați la moarte, în Statele Unite, pentru spionaj în favoarea URSS), Moscova teleghidează o campanie de opinie mondială. Disciplinat tovarăș de drum, Sartre se dă după ceilalți: „Atenție, America a turbat“ (*Libération*, 22 iunie 1953). La întoarcerea dintr-o călătorie în URSS, el acordă un interviu ziarului *Libération*, publicat în mai multe numere (de la 15 la 20 iulie 1954): „Cetățeanul sovietic posedă, după părerea mea, o întreagă libertate de critică. [...] Spre 1960, înainte de 1965, dacă Franța va continua să stagneze, nivelul de viață mediu în URSS va fi cu 30% până la 40% superior nivelului nostru“. Chiar și printre cei de stânga sunt unii șocați de prozelitismul înverșunat al noului convertit.

---

[15] Jean-Paul Sartre, *Situations IV*, Gallimard, 1961.

*

În iunie 1956, unsprezece numere din *Le Monde* publică raportul secret rostit de Nikita Hruşciov, în luna februarie a anului precedent, cu prilejul celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist din URSS. La Moscova, într-un discurs de șapte ore, primul secretar a expus metodele lui Stalin: epurări, teroare, cultul personalității. Mărturisește că el însuși s-a temut pentru viața lui, de fiecare dată când îl vizita.

La Paris, Maurice Thorez și Jacques Duclos acuză spusele lui de fals grosolan. Printre intelectuali, aceste tăgăduiri nu mai înșală prea multă lume. Dezvăluirea crimelor staliniste constituie un șoc: acuzațiile celor mai duri anticomuniști erau așadar întemeiate? Dar speranța subzistă. Din moment ce Hrușciov, în numele regimului, a avut inițiativa unei autocritici, înseamnă că defectele sistemului pot fi amendate: idealul sovietic trebuie să-i supraviețuiască lui Stalin.

În Ungaria, totuși, destalinizarea dezvăluie o profundă aspirație la independență. Opinia publică cere plecarea trupelor sovietice, suprimarea cenzurii, eliberarea prizonierilor politici, organizarea de alegeri libere. La 23 octombrie 1956, la Budapesta, în piața Ben se adună 100 000 de persoane. Atmosfera este încărcată. Brusc, manifestanții dau jos o statuie gigantică a lui Stalin, instalată de ruși în 1945. Apoi încearcă să ia cu asalt clădirea Radiodifuziunii. Miliția trage. Dar armata se solidarizează cu mulțimea. Pentru a opri revolta care izbucnește, tancurile sovietice intră în oraș. Insurecția se extinde: 15 000 de răniți sunt îngrămădiți în spitale. La 28 octombrie, în schimbul încetării focului, Imre Nagy, noul șef al guvernului, negociază retragerea trupelor sovietice. Acest lucru întârziind să se producă, Nagy denunță, la 1 noiembrie, aderarea Ungariei la Pactul de la Varșovia și proclamă neutralitatea țării. La 4 noiembrie, 1 000 de tancuri sovietice, susținute de aviație, împresoară din nou Budapesta. Nagy fiind arestat de ruși, revoluția ungară e înecată în sânge.

În întreaga lume se ridică un val de indignare. La Paris, la 7 noiembrie, niște manifestanți dau foc sediului Partidului Comunist. Reprimarea insurecției de la Budapesta e condamnată de către Jean-Paul Sartre, Vercors, Simone de Beauvoir, Claude Roy, Roger Vailland, Claude Lanzmann, Claude Morgan, Albert Béguin, Jean-Marie Domenach, Pierre Emmanuel (*France-Observateur*, 8 noiembrie 1956). La 9 noiembrie 1956, în *L'Express*, Sartre anunță ruptura sa de Partidul Comunist: „Nu mai poți avea prietenie pentru fracțiunea conducătoare a birocrației sovietice: ceea ce domină este oroarea". Pentru a descoperi această evidență i-au trebuit zece ani.

De pe urma acestei perioade sumbre pentru intelectualitatea franceză rămâne melancolica interogație a lui Pierre Emmanuel (*Esprit*, decembrie 1956): „Ce orbire ne-a făcut să procedăm ca și cum comunismul n-ar fi o nevroză?"

2
Coloniştii, nişte criminali

1945. Drapelul tricolor flutură peste Alger, Brazzaville şi Saigon. Mehariştii* patrulează prin Sahara, soldaţii din Infanteria Marină, prin orezării. În birourile administratorilor din colonii, ventilatoarele agită aerul cald. La şcoală, negrişorii îşi recită lecţia: „Strămoşii noştrii, galii". Duminica, în chioşcul pentru muzică, se ţin concerte. Din metropolă, cotidienele parvin cu un decalaj de câteva zile.

În atlase, nişte pete rozalii simbolizează suveranitatea franceză. Opt ani vor fi suficienţi pentru a le şterge. Odinioară titlu de glorie, ideea colonială va deveni, între 1954 şi 1962, o infamie.

Ce mecanism a sfărâmat visul imperial?

În colonii, cea de-a III-a Republică avea conştiinţa împăcată. Dacă recitim textele secolului al XIX-lea, suntem surprinşi. Ernest Renan, extrem de respectat de către liber-cugetători, se exprima în termeni care astăzi ar fi interzişi: „Cucerirea unei ţări de rasă inferioară de către o rasă superioară care se stabileşte acolo spre a guverna nu are nimic şocant"[1]. Jules Ferry, părintele fondator al stângii laice şi republicane, gândea aidoma: „Trebuie să afirmăm deschis că rasele superioare au un drept faţă de rasele inferioare. Repet că există pentru rasele superioare un drept, pentru că există şi o datorie pentru ele. Datoria de a civiliza rasele inferioare"[2].

---

* Soldaţi din companiile călare pe dromaderi (mehari) din Sahara. (N. tr.)

[1] Ernest Renan, *La Réforme intellectuelle et morale*, 1871.

[2] Jules Ferry, alocuţiune rostită în faţa Camerei Deputaţilor, 28 iulie 1885.

Rasă inferioară, rasă superioară: aceste noțiuni scandalizează retrospectiv, dat fiind modul cum s-au folosit de ele naziștii. Dar la Renan și la Ferry, cuvântul „rasă“ – departe de a fi un concept pretins științific – desemna pur și simplu comunitățile umane concepute în continuitatea generațiilor. Pentru apologeții colonizării, popoarelor de peste mări le fusese adus un progres de către soldații, medicii, comercianții sau misionarii francezi. Nimănui nu-i dădea prin minte să roșească pentru acest aspect. Cu prilejul Expoziției coloniale din 1931, această mândrie a cunoscut triumful.

În 1945, cinci ani de conflicte au nimicit supremația planetară a vechilor națiuni europene. Statele Unite sunt o putere mondială. Or, americanii, nu fără gânduri ascunse în ceea ce privește propriile lor interese, sunt ostili colonizării europene. Adoptată la conferința de la San Francisco, Carta Națiunilor Unite, evocând „populațiile care nu se administrează încă singure“, îndeamnă puterile dominante „să țină seama de aspirațiile politice ale acestora“.

Uniunea Sovietică este și ea o putere mondială. Moscova măsoară potențialul exploziv al naționalismului în gestație al popoarelor sărace. În numele revoluției internaționale, URSS susține mișcările de independență.

Vremea coloniilor a trecut.

*

Constituția din 1946 definește principiile Uniunii franceze: „Franța formează împreună cu popoarele de peste mări o uniune fondată pe egalitatea drepturilor și a datoriilor, fără deosebire de rasă sau de religie“. În clasa politică, de la socialiști până la gaulliști, toți aprobă această ambiție: „A pierde Uniunea franceză, declară de Gaulle în 1947, ar însemna o înjosire care ne-ar putea costa până și independența“. Tot atunci, statutul Algeriei lărgește drepturile politice ale musulmanilor: departamentele din Africa de Nord se orientează spre un model care atribuie cetățenia franceză tuturor locuitorilor.

Totuşi, cu un an mai devreme, sultanul Marocului se făcuse purtătorul de cuvânt al revendicărilor naţionaliste. Iar Indochina intrase în război. Curând izbucneşte insurecţia din Madagascar. Vântul emancipării a început să bată: el nu va mai conteni.

Intelectualii sunt cei care au încetat primii să mai creadă în Imperiu. Mesageri ai decolonizării, se simt învestiţi cu o misiune: pregătirea opiniei publice în vederea abandonării teritoriilor de peste mări. Ei se recrutează mai întâi din rândurile stângii marxiste. Comunist, deputat-primar la Fort-de-France, Aimé Césaire protestează: „Nimeni nu poate coloniza fără urmări: prea-umanistul, prea-creştinul burghez al secolului XX poartă în el un Hitler care se ignoră pe sine“[3]. Diverşi creştini se angajează şi ei, simţindu-se cu conştiinţa încărcată. De pildă François Mauriac, care se lamentează în *Bloc-Notes*: „Responsabilitatea partizanilor algerieni nu o atenuează cu nimic pe aceea care, de o sută douăzeci de ani, apasă asupra noastră, cu o greutate crescută de la generaţie la generaţie“ (2 noiembrie 1954). Dar anticolonialismul are adepţi de dreapta. Versiunea nobilă o constituie poziţia lui Raymond Aron, pentru care moştenirea colonială penalizează economic Franţa, întârziind integrarea europeană. Versiunea populistă o constituie reacţia lui Raymond Cartier: *La Corrèze plutôt que le Zambèze.**

*

Vara anului 1946. La Fontainebleau, Marius Moutet, ministru socialist al Departamentelor de peste mări, se întreţine cu Ho Şi Min. În anul precedent, acesta proclamase independenţa Republicii Vietnam. Leclerc, debarcând la Saigon în fruntea unui

---

[3] Aimé Césaire, *Discours sur le colonialisme*, Présence africaine, 1955.

* „La Corrèze mai degrabă decât Zambezi“; primul termen indică râul din Masivul Central care străbate departamentul cu acelaşi nume, cel de-al doilea desemnează fluviul din Africa australă. (Am preferat să lăsăm citatul în forma originală pentru jocul de cuvinte.) (N. tr.).

corp expediţionar, a găsit un compromis: Vietnamul de Nord face parte din Uniunea franceză. Parisul doreşte să consolideze acest statut: „Indochina, pentru Franţa“, estimează ziarul *Le Figaro*, „nu este doar un debuşeu şi o piaţă, este una dintre cele mai frumoase reuşite ale acţiunilor ei în zonele de peste mări“ (8 iulie 1946). „Nu se pune problema pentru Franţa“, întăreşte *Le Monde*, „să renunţe la influenţa ei culturală, morală, ştiinţifică, economică, să abandoneze ceea ce este opera ei, să renege misiunea ei civilizatoare“ (2 august 1946).

Ho Şi Min însă n-a venit în Franţa decât pentru a ajunge cu discuţiile la problema independenţei: de zece ani, acest comunist joacă abil cartea naţionalismului annamit şi tonkinez. Conferinţa de la Fontainebleau este un eşec. La puţin timp după, Ho Şi Min intră în clandestinitate. La 19 decembrie 1946, trupele Vietminh* declanşează ofensiva împotriva trupelor franceze.

La Paris, trebuie votate credite militare pentru Indochina: comuniştii nu se opun. „Coloniile“, scrie *L'Humanité* în 1945, „sunt absolut incapabile să existe economic şi, prin urmare, politic, în calitate de naţiuni independente.“ Atitudinea Partidului virează cu 180 de grade în mai 1947, când miniştrii săi sunt expulzaţi de la guvernare. Operaţiunile franceze din Vietnam devin, de la o zi la alta, un „război de recucerire colonială în folosul imperialismului american“. *Action* lansează, la 30 iunie 1949, un apel: „Să deschidem dosarul crimelor comise în Vietnam“. Aceste crime nu sunt ale comuniştilor vietnamezi, sunt ale francezilor.

Afacerea mobilizează Partidul: campanii împotriva „războiului murdar“, transmitere de informaţii trupelor Vietminh, provocări la nesupunere, sabotarea fabricilor militare (40% din material, în momentul cel mai intens).

---

* Vietminh sau Frontul pentru Independenţă din Vietnam, formaţiune politică vietnameză formată în 1941 din Partidul Comunist Indochinez şi elemente naţionaliste. (N. tr.)

Tovarăşii de drum nu se lasă mai prejos. *Les Temps modernes* publică în 1946 un articol al lui Tran Duc Tho, arestat la Paris pentru că împărţise manifeste antifranceze. În editorialul său din decembrie 1946, revista lui Sartre acuză: „Este de neînchipuit ca, după patru ani de ocupaţie, francezii să nu-şi poată recunoaşte chipul de astăzi în Indochina, să nu vadă că acesta este chipul sub care erau văzuţi germanii în Franţa".

Pentru Asia, anii 1949 şi 1950 reprezintă o cotitură. Intraţi în Pekin în ianuarie 1949, comuniştii sunt stăpânii Chinei. În martie 1949, după acordul încheiat cu împăratul Bao Dai, Vietnamul devine independent – rămânând totuşi asociat cu Uniunea franceză, aşa cum sunt Cambodgia şi Laosul. La 30 decembrie 1949, Franţa transmite puterea noului stat vietnamez, dar îşi păstrează bazele militare în regiune. Totuşi, în realitate, regiunile din Nord sunt controlate de trupele Vietminh. În ianuarie 1950, China Populară şi URSS îl recunosc pe Ho Şi Min: Statele Unite şi Marea Britanie procedează la fel cu cele trei state asociate Franţei. În iunie 1950, izbucneşte războiul din Coreea.

În Indochina, conform unei logici a blocurilor, Franţa înfruntă comunismul. Francezii o ştiu. Pentru 44% dintre ei (conform unui sondaj din 1950), acest conflict constituie un „episod al luptei generale a capitalismului cu comunismul". 27% dintre cei intervievaţi se pronunţă pentru continuarea operaţiunilor militare: e însă un procent mic.

Lunile trec. Efortul se prelungeşte. Bătălia este departe, iar soldaţii care luptă sunt profesionişti. Treptat, acei soldaţi din Legiunea Străină şi acei paraşutişti de la capătul lumii încep să deranjeze o societate care, în metropolă, reînvaţă gustul păcii şi al prosperităţii. Miza nemaifiind înţeleasă, opinia publică se plictiseşte.

La stânga, opozanţii sporesc în număr şi în virulenţă. La 29 iulie 1949, *Témoignage chrétien* anunţă un dosar asupra torturii în Indochina: în materie de tortură, cea care e pusă la stâlpul

infamiei e armata franceză, nu umanistul front Vietminh. La rândul lor, *Les Temps modernes*, *Esprit*, *L'Observateur* cer încetarea ostilităţilor.

L'Express, la 16 mai 1953, prezintă cuvintele lui Pierre Mendès France: „Faptele ne-au făcut să admitem de multă vreme că nu era posibilă o victorie militară. Singura ieşire rezidă, aşadar, într-o negociere".

Preşedintele Consiliului de Miniştri, Joseph Laniel, răzvrătindu-se împotriva „încercărilor de demoralizare a armatei", François Mauriac califică Guvernul francez drept „dictatură cu cap de bou". Pe urmele lui, câţiva intelectuali catolici redactează un manifest pentru retragerea armatei franceze din Indochina. Manifestul poartă semnăturile lui Jean Delumeau, Jean Lacroix, Henri Marrou, René Rémond, Pierre-Henri Simon (*Le Monde*, 23 decembrie 1955). Tot atunci, în Vietnam, miliţiile catolice se apără, cu puşca în mâini, împotriva insurecţiei comuniste.

La 13 martie 1954, generalul Giap lansează 35 000 de *bodoi* în „căldarea" de la Diên Biên Phu. Artileria Viet neutralizează tunurile franceze şi distruge pista de aterizare. Răniţii nu mai sunt evacuaţi, aprovizionarea nu se mai face. Sub un potop de foc, în noroi, chipiele albe, beretele roşii şi luptătorii indigeni fac dovada unui extraordinar eroism. Béatrice, Gabrielle, Anne-Marie, Éliane sau Dominique, punctele lor de sprijin, cad unul după altul. La 7 mai, după cincizeci şi şase de zile de asediu, fortificaţia cade. Din 12 000 de oameni ai garnizoanei, 4 000 au fost ucişi sau răniţi. Cei 8 000 de prizonieri (dintre care 2 000 răniţi) au de străbătut pe jos şase sute de kilometri până la lagărele de reeducare: câteva sute dintre ei mor pe drum.

Pentru opinia publică, e un traumatism. La 17 iunie, Mendès este învestit preşedinte al Consiliului de Miniştri. El şi-a fixat un termen foarte scurt pentru a scoate Franţa din acest conflict. La 21 iulie, la Conferinţa de la Geneva, este proclamat armistiţiul. Vietnamul este de acum împărţit de paralela 17.

Tonkinezilor care refuză dictatura roşie nu le mai rămâne decât să fugă, abandonând totul în urma lor. 900 000 de nord-vietnamezi se refugiază în sud. Francezi, soldaţi ai Legiunii Străine, africani, autohtoni din corpul expediţionar sau din statele asociate, 39 888 de oameni sunt deţinuţi de trupele Vietminh. 29 954 de prizonieri nu vor fi niciodată predaţi: trei sferturi dintre ei mor, victime ale relelor tratamente. Însă la Saint-Germain-des-Prés se bea în continuare rom.

Cortina de bambus a căzut. În 1965, americanii vor fi îmbarcaţi într-o altă campanie. La mai bine de douăzeci de ani de la căderea rezistenţei de la Diên Biên Phu, când aşa-numiţii *boat people** vor vorbi, se va şti cât a costat comunismul popoarele Indochinei.

*

A evoca un partizan din Algeria franceză, în zilele noastre, înseamnă a face să iasă din umbră silueta unui aruncător de explozibil cu plastic şi care desenează pe ziduri sigla OAS**. Dar asta înseamnă să privim istoria printr-o oglindă retrovizoare spartă: pentru majoritatea francezilor, inclusiv pentru stânga politică şi intelectuală, independenţa Algeriei a rămas multă vreme un lucru de neconceput.

La începutul insurecţiei, cu ocazia zilei de „Toussaint rouge"***, din 1954, ministrul de Interne, François Mitterrand, este inflexibil: „Algeria înseamnă Franţa". La fel ca Pierre Mendès France: „Nu se fac concesii atunci când este vorba de a apăra pacea internă a naţiunii, unitatea, integritatea Republicii. Departamentele din Algeria constituie o parte a Republicii Franceze".

---

* Refugiaţi care şi-au abandonat ţara, fugind în ambarcaţiuni la voia întâmplării. (N. tr.)

** *Organisation Armée Secrète* (Organizaţie Armată Secretă), mişcare clandestină care a încercat, folosind violenţa, să se opună independenţei Algeriei după eşecul puciului militar de la Alger (1961–1963). (N. tr.)

*** Folosire ironică a termenului de *Toussaint* (Ziua tuturor sfinţilor, serbată de 1 noiembrie). „Ziua roşie a sfinţilor" – 1 noiembrie 1954 – marchează izbucnirea la Aurès, în această zi, a insurecţiei algeriene. (N. tr.)

Departamente franceze în Algeria? Fără îndoială. Însă moștenirea celei de a III-a Republici este dificil de administrat. Mai multe decenii de delăsare au lăsat în urmă o situație mult prea contrastantă. Cei 900 000 de cetățeni de origine europeană sunt în majoritate citadini, adesea îndărătnici la măsurile care vizează acordarea de drepturi suplimentare celor 8 milioane de musulmani, în mod covârșitor rurali. În materie de echipament rutier, sanitar sau școlar, unele zone acuză o subdezvoltare patentă. Toate ingredientele pentru a da apă la moară separatismului. Instaurarea unui echilibru în Algeria nu ar necesita numai soluții militare, ci și presante reforme politice și sociale. Aici e drama: după izbucnirea rebeliunii, Franța își plasează oameni de calitate în postul de guvernator (Jacques Soustelle, Robert Lacoste), dar este, probabil, prea târziu pentru o reală integrare.

Ideologic divizat, independentismul este totuși unificat, în cursul iernii anului 1954, sub egida Fontului de Eliberare Națională, FNL. Spre a tăia legăturile între algerieni și Franța, FNL aplică o strategie de gherilă și de acțiune teroristă. În orașe, ca și la țară, sunt vizați militarii, coloniștii, dar mai cu seamă musulmanii loialiști – în primul rând foștii combatanți. La 29 august 1956, în departamentul Constantinois, 171 de civili francezi și 100 de musulmani sunt asasinați de ucigași din FNL. Represiunea se soldează cu 1 200 de victime. E o cotitură: o prăpastie de sânge s-a creat între cele două comunități. În Algeria este pus în mișcare un război care nu se definește pe sine. De partea franceză, incluzând contingentul luptător, 400 000 de oameni se vor aduna sub arme, la care se adaugă 210 000 de musulmani. În fața lor se află 46 000 de partizani ai Armatei de Eliberare Națională.

„Să oprim războiul din Algeria“, vituperează *Esprit* în noiembrie 1955. „Violența rezidă de partea franceză: e vorba de disprețul rasist pentru arab, de trucarea alegerilor, de mizeria din cartierele sărace și de emigrarea din motive de foame.“

Împotriva țării lor, cei pe care ministrul Bourgès-Maunoury îi numește „dragii de profesori“ au ales să dea dreptate FNL-ului. Este creat un comitet de acțiune al intelectualilor împotriva continuării războiului în Africa de Nord, comitet care pretinde „încetarea represiunii“ și „începerea negocierilor“. La 27 ianuarie 1956, acest comitet organizează un miting în sala Wagram. André Mandouze aduce participanților „salutul rezistenței algeriene“, iar Jean-Paul Sartre invită la „lupta alături de poporul algerian pentru eliberarea algerienilor și francezilor totodată de tirania colonială“. În unitățile administrative – *douars* – și în munți – *djebel* –, armata duce totuși la bun sfârșit sarcina care i-a fost dată: pacificarea. Ea lichidează cuiburile de partizani – *maquis* –, asigură paza drumurilor, veghează asupra recoltelor, construiește școli, îngrijește bolnavi.

Misiunea ei constă, de asemenea, în eradicarea terorismului. La Alger, în 1957, Divizia a 10-a de parașutiști a generalului Massu are sarcina menținerii ordinii: trebuie să-i identifice pe autorii de atentate, să le distrugă rețelele. O muncă de polițiști, dar militarii execută ordinele. În răstimp de câteva luni, FNL este eliminat din oraș. Câștigarea bătăliei Algerului a impus o trudă care implica multă răbdare: anchete, filaje, percheziții. În urgența momentului, a fost uneori necesar să fie smulse cu de-a sila mărturisiri, mai înainte ca o mașinărie infernală deja amorsată să ucidă nevinovați.

Pentru lupta împotriva terorismului, interogatoriile de gradul doi sunt oare legitime? Preotul militar al Diviziei a 10-a de parașutiști credea acest lucru, argumentând că împotriva războiului revoluționar nu se poate lupta decât cu metode de acțiune clandestine. Grav subiect de reflecție, la care nici unul dintre ofițerii care au servit în Algeria n-a pretins că se poate da un răspuns simplu: cu neplăcere, unii dintre ei s-au pomenit siliți să facă „acțiunea asta dezgustătoare“.

Pentru alții, cauza e de la sine înțeleasă: forțele de ordine sunt vinovate, pentru că mențin o ordine nedreaptă. Printr-o

stranie răsturnare de situație, armata e condamnată, în vreme ce teroriștii sunt absolviți. Criminal nu mai e cel care pune bombe, ci acela care îi hăituiește pe cei care pun bombe.

La 15 ianuarie 1955, în *France-Observateur*, Claude Bourdet îi interpelează pe Mendès France și pe Mitterrand, sub titlul „Gestapo-ul vostru din Algeria“. În 1957, *L'Humanité*, *Esprit*, *Les Temps modernes*, *Témoignage chrétien* denunță metodele militarilor. Pierre-Henri Simon, în numele moralei, scrie un protest: *Împotriva torturii*. Se înmulțesc comitetele și petițiile. Un asistent de la Facultatea de Științe din Alger, Maurice Audin, militant comunist înrolat în rândurile FNL, este arestat și dispare în mod misterios. Afacerea este exploatată în detrimentul întregii armate. Henri Alleg, membru al Partidului Comunist Algerian, este și el arestat de parașutiștii lui Massu. Cartea pe care o publică mai apoi, *Chestiunea*, este retrasă de pe piață. Mauriac și Sartre se solidarizează cu Alleg. În *Le Monde*, Henri Marrou publică un articol-tribună plin de indignare: „Franța, patria mea...“.

E totuși lungă lista crimelor imputabile FNL-ului. Este atroce soarta bărbaților, femeilor și copiilor sfârtecați de un exploziv ascuns într-o stație de autobuz, într-o cafenea sau sub gradenele unui stadion. În fiecare dimineață sunt descoperite cadavre mutilate ale unor musulmani care au suferit abominabilele maltratări provocate celor fideli Franței. La Melouza, în 1957, 315 musulmani sunt masacrați de partizanii algerieni pentru că satul lor ascultă de Messali Hadj, un susținător moderat al independenței. În sânul FNL, răfuielile sunt sângeroase: în 1959, colonelul Amirouche, șeful diviziunii administrative *wilaya* III, își decimează grupul de partizani pentru că îl crede infestat de trădători. În Algeria sau printre algerienii emigrați în metropolă, organizația separatistă recurge la șantaj, la racket – extorcarea de bani prin violență –, la amenințări fizice urmate de execuții.

Printre petiționarii obișnuiți, cine se răzvrătește? Trebuie să credem că unele indignări sunt selective.

Până în 1958, nimeni sau aproape nimeni nu visează la independență. Chiar și printre adversarii războiului, de la Partidul Comunist până la Raymond Aron, tendința este să se protesteze împotriva negocierilor cu FNL. Începând de la revenirea la putere a lui de Gaulle, împărțirea cărților de joc se schimbă. Generalul vrea și el să trateze. E decis s-o facă, deoarece convingerea lui fermă e deja formată: „Algeria e pierdută. Algeria va fi independentă“, i-a declarat lui Guy Mollet încă din 1955.

Dar nu-și poate afișa intențiile imediat. „V-am înțeles“, le-a spus locuitorilor Algerului, euforici de când cu fraternizarea franco-musulmană din 13 mai 1958. Confruntat cu așa-numiții *pieds noirs** și cu militarii (stăpâni pe teren), de Gaulle temporizează: „Cât trăiesc eu, niciodată drapelul FNL nu va flutura deasupra Algeriei“, asigură el la 28 august 1959. Această promisiune nu va face decât să exacerbeze violența finală a dramei.

Cincisprezece zile mai târziu (16 septembrie 1959), președintele Republicii proclamă dreptul algerienilor la autodeterminare. Dată-eveniment: din 1954, discursul oficial al Statului susținea că Algeria era irevocabil franceză. Această perspectivă odată înlăturată, cei profund angajați în lupta pentru independență simt că le cresc aripi.

Francis Jeanson, editor la Seuil, colaborator la *Esprit* și la revista *Les Lettres françaises*, a intrat în clandestinitate în 1957. De atunci, el a pus la punct o filieră care publică buletinul *Vérités pour* (*Adevăruri pentru*), „centrală de informație despre fascism și Algeria“. Foști comuniști și creștini de stânga, complicii lui Jeanson colectează fonduri pentru revoluția algeriană, plasează banii în străinătate, furnizează informații FNL-ului, îi procură ajutor uman și material.

În timp ce armata franceză este în război, o astfel de activitate aduce a trădare.

---

* Expresie peiorativă care îi desemna pe locuitorii de origine europeană din Algeria. (N. tr.)

În februarie 1960, rețeaua sa fiind interceptată de poliție, Jeanson se refugiază în Elveția. La 11 august al aceluiași an, în Tunisia, doi militari francezi sunt executați de FNL. Într-un interviu acordat cotidianului comunist italian *L'Unità*, Jeanson declară că se simte „îndemnat să admire faptul că tribunalele algeriene n-au condamnat încă, pentru crime de război, decât pe acei doi soldați francezi".

La 5 septembrie 1960, în fața Tribunalului Permanent al Forțelor Armate, se deschide un proces al „purtătorilor de valize" ai FNL-ului. Formula îi aparține lui Sartre, care, din Brazilia, le trimite o scrisoare de solidaritate. Pierre Vidal-Naquet depune mărturie: „M-am ocupat mult de problema torturii. Era vorba pur și simplu de un sistem, de un univers concentraționar la fel ca acela în care mi-am pierdut părinții". În 1960, armata franceză era așadar constituită din naziști? Peste treizeci de ani, istoricul avea să rectifice: „Regret comparația între Algeria și dispariția în camerele de gazare. Cât privește restul, am avut în totalitate dreptate"[4].

Francis Jeanson a primit zece ani de închisoare, fiind condamnat în absență.

În timpul procesului, *Le Monde* (6 septembrie 1960) dezvăluie existența unui manifest ce revendică „dreptul la nesupunere în războiul din Algeria". Textul a fost publicat într-un buletin pro-FNL, *Adevăr-Libertate*, care este interzis și al cărui director este acuzat de a fi provocat militarii la nesupunere. Circulând pe ascuns, conținutul acestei declarații este dezvăluit la puțin timp: „Noi respectăm și considerăm justificat refuzul da a lua armele împotriva poporului algerian; respectăm și considerăm justificată conduita francezilor, care socotesc de datoria lor să aducă ajutor și protecție algerienilor oprimați în numele poporului francez; cauza poporului algerian, care contribuie în mod decisiv la ruinarea sistemului colonial, este cauza tuturor oamenilor liberi".

---

[4] Jean-François Sirinelli, *La Guerre d'Algérie et les intellectuels français*, Complexe, 1991.

Apelul este semnat de 121 de nume, printre care Simone de Beauvoir, André Breton, Marguerite Duras, Claude Lanzmann, Jérôme Lindon, André Mandouza, Théodore Monod, Alain Resnais, Alain Robbe-Grillet, Claude Roy, Françoise Sagan, Nathalie Sarraute, Jean-Paul Sartre, Claude Sautet, Simone Signoret, François Truffaut, Vercors, Pierre Vidal-Naquet.

Aprobarea refuzului de a servi în armată și sprijinirea FNL-ului din partea unor francezi înseamnă justificarea uciderii altor francezi. Pasiunea ideologică, prin manifestul celor 121, arborează un aer de război civil.

În studiile consacrate istoriei intelectualilor, „apelul celor 121“ este înălțat la rang de mit. În octombrie 1960, îi este dată totuși o replică printr-o petiție care beneficiază de susțineri mult mai numeroase: „Manifestul intelectualilor francezi“. O pledoarie pentru menținerea celor trei departamente franceze din Africa de Nord: „Este o impostură să se spună sau să se scrie că Franța *combate poporul algerian în lupta sa pentru independență.* Războiul din Algeria este o luptă impusă Franței de o minoritate de rebeli fanatici și rasiști, înarmați și susținuți financiar din străinătate“.

Apărut în *Le Figaro* și în *Le Monde* (7 octombrie 1960), acest manifest adună 300 de semnături, printre care: Mareșalul Juin, Marie-Madeleine Fourcade, Pierre de Bénouville, colonelul Rémy, Pierre Nord, Daniel Halévy, André-François Poncet, Henry Bordeaux, Roland Dorgelès, Pierre Gaxotte, Henri Massis, Henry de Monfreid, Roland Mousnier, Jacques Perret, François Bluche, Pierre Chaunu, Raoul Girardet, Gabriel Marcel, Jules Romains, Jean Dutourd, Thierry Maulnier, Jules Monnerot, Michel de Saint Pierre, Louis Pauwels, Antoine Blondin, Michel Déon, Roger Nimier, Jacques Laurent, Roland Laudenbach, Pierre Boutang.

Această listă adună persoane care au jucat un rol de maximă importanță în eliberarea Parisului, de asemenea scriitori, istorici,

universitari sau ziarişti. Şi ei îşi pun inteligenţa în acţiune. Şi ei au o conştiinţă morală. Şi ei sunt cultivaţi. Şi ei au scris cărţi. Şi ei au talent. Şi ei sunt celebri. Dar, când este vorba despre Algeria, aceşti oameni nu au dreptul la statutul de intelectuali: angajarea lor este dispreţuită sau trecută sub tăcere.

În 1960, s-a spus, s-a făcut o cotitură politică la vârful Statului. Drumul spre independenţă este punctat de etape, dar se desfăşoară inexorabil. În martie 1960, de Gaulle evocă „o Algerie algeriană legată de Franţa". În iunie 1960, încep tratativele cu Guvernul Provizoriu al Republicii Algeriene (GPRA). În ianuarie 1961, prin referendum, 79% dintre francezi spun da autodeterminării. În mai 1961, sunt reluate negocierile cu GPRA. În martie 1962, sunt semnate acordurile de la Évian între Guvernul francez şi GPRA, aprobate în proporţie de 90% de votanţi printr-un referendum organizat exclusiv în metropolă. În iunie 1962, în Algeria, referendumul final ratifică independenţa. În decurs de doi ani, nimic n-a putut opri mecanismul: nici baricadele din Alger (ianuarie 1960), nici puciul generalilor (aprilie 1961), nici activismul tragic al OAS-ului.

La sfârşit, Algeria franceză a fost apărată de o mână de ireductibili. Însă în zilele noastre domneşte o „hemiplegie a amintirii", constată Jean-François Sirinelli[5]: *a posteriori*, prozeliţii suveranităţii franceze sunt, fără deosebire, asimilaţi comandourilor disperării. Şi, potrivit tehnicii bine puse la punct a amalgamării antifasciste, oprobriul este aruncat asupra tuturor.

Adversarii independenţei, totuşi, nutreau un plan generos: să se ajungă la deplina egalitate civică a musulmanilor, într-o perspectivă de progres economic şi social al Algeriei. Viziune care nu era doar defensivă (înfrângerea rebeliunii), ci oferea şi un proiect: organizarea unui şantier de viitor, construirea unei comunităţi fraterne în Africa de Nord. Utopic, romantism? Luând oarecare distanţă, e uşor să judecăm astfel. Dar înseamnă să ne

[5] *Ibid.*

sustragem probității dacă ajungem să caricaturizăm Algeria franceză reducând-o la tresăririle agoniei.

La 21 aprilie 1956, ziarul *Le Monde* publică un manifest „pentru salvarea și reînnoirea Algeriei franceze". Acest apel poartă mai multe semnături: a cardinalului Saliège (autor, în 1942, al unui răsunător protest împotriva persecuțiilor antisemite), a lui Albert Bayet (anticlerical notoriu, personaj important al Ligii Drepturilor Omului – Raoul Girardet povestește că l-a văzut așezat la masă la braseria Lipp, ridicând paharul în cinstea parașutiștilor: „Măcar ei apără școala publică") și a etnologului Paul Rivet (membru, în 1937, al Comitetului de Vigilență al Intelectualilor Antifasciști). La rândul lor, militanți pentru Algeria franceză ca Jacques Soustelle sau Georges Bidault au avut importante responsabilități în Rezistență. Guy Mollet și Robert Lacoste, adepții unei politici de fermitate în Algeria, sunt socialiști. Ar mai trebui citat Michel Debré, cu articolul său „Curierul mâniei" („insurecția pentru Algeria franceză este insurecția legală", scrie el la 2 decembrie 1957). Și ar trebui să-l evocăm pe Albert Camus, sfâșiat între rădăcinile sale algeriene și sensibilitatea sa de stânga, pus în carantină de prietenii săi pentru că mărturisise, în 1957: „Cred în justiție, dar îmi voi apăra mama înaintea justiției". De asemenea, în iunie 1960, este creat un Comitet al stângii pentru menținerea Algeriei în cadrul Republicii Franceze. Presa cotidiană, ostilă până la capăt independenței, este reprezentată de *Combat*, *L'Aurore* sau *Le Parisien libéré*, ziare de tradiție socializantă, radicală sau democrat-creștină. Chiar și de partea „soldaților pierduți", un personaj ca Hélie de Saint Marc (care nu se va alătura OAS-ului), fost deportat la Buchenwald, simbolizează traiectoria acelor ofițeri care își află inspirația doar în valorile patriotice.

Printre toți acești oameni, unde sunt fasciștii?

Până în 1960, partizanii independenței duc o luptă minoritară. Nu lipsită însă de curaj: sechestrări, urmăriri, închisoare – încasează toate loviturile. După această dată, poziția statului

schimbându-se, ci sunt cei care se află de partea celui mai tare. Profesioniștii petiției ar avea sute de motive pentru a se mobiliza: garanțiile iluzorii acordate așa-numiților *pieds-noirs* prin acordurile de la Évian; civilii uciși în strada Isly de gloanțe franceze; exodul sfâșietor al acelor familii cărora nu le este lăsată decât alegerea între „valiză sau sicriu"; în iulie 1962, după independență, comunitatea europeană lăsată fără apărare în urma răzbunării FNL-ului (6 500 de persoane asasinate); masacrarea unui număr de 150 000 de *harki**, dezarmați și abandonați la voia torționarilor. Pe malul stâng al Senei, nu s-a făcut auzit nici un protest fulminant. Nici pe malul drept**, de altfel.

*

Astăzi, aventura colonială începe să fie reevaluată. Jacques Marseille a dovedit că imperiul, pe plan economic, a costat mai mult Franța decât i-a adus în materie de câștig. Nici una dintre materiile prime consumate de principalele sectoare ale economiei naționale nu venea din colonii; Franța cumpăra din imperiul ei produse pe care le putea găsi mai ieftine în alte părți; mai mult, Statul susținea producțiile coloniale care făceau concurență anumitor sectoare metropolitane[6]. Daniel Lefeuvre a demonstrat că Franța nu a exploatat Algeria: a ajutat-o. Din 1930 până

---

* Cuvânt arab desemnând militarii care au servit ca elemente de completare a trupelor regulate în armata franceză din Algeria din 1954 până în 1962. (N. tr.)

** Cele două expresii: *rive gauche/rive droite*, respectiv malul stâng/malul drept al Senei, desemnează în limbajul presei politice instituțiile statale situate aici. Pe malul stâng: palatul Matignon – sediul serviciilor prim-ministrului, Quai d'Orsay – sediul Ministerului de Externe, palatul Bourbon – sediul Camerei Deputaților, palatul Luxembourg – sediul Senatului; pe malul drept: palatul Élysée, reședința președintelui Republicii Franceze. De asemenea, mentalitatea *rive gauche* e considerată cea intelectuală liberă, contestatară, datorată cercurilor intelectuale din Cartierul Latin, opusă mentalității *rive droite*, văzute ca burgheză și conservatoare. (N. tr.)

[6] Jacques Marseille, *Empire colonial et capitalisme français*, Albin Michel, 1984.

în 1960, Algeria nu-şi putea asigura propriile necesităţi: ea era cea care avea nevoie de Franţa, şi nu invers[7].

Învăţămintele pe care le-au tras de aici aceşti istorici arată că Franţa nu şi-a jefuit posesiunile de peste mări. Dimpotrivă, le-a sprijinit. Alegere politică.

Era oare independenţa Algeriei ineluctabilă? În orice caz, lucrurile ar fi trebuit să se petreacă altfel. O dovedeşte mărturisirea matematicianului Laurent Schwartz, care a fost extrem de angajat de partea FNL-ului: „Am nădăjduit că nu vor fi chiar atât de musulmani, că-i vor ţine pe francezi în Algeria, dar fără privilegii. Noi am subestimat problemele naţionale, crimele comise de algerieni asupra francezilor"[8].

Sociologul Dominique Schnapper, fiica lui Raymond Aron, a înţeles de asemenea, datorită lucrărilor unuia dintre studenţii ei, angajamentul musulmanilor loialişti: „Alegerea în favoarea Franţei în cursul războiului de independenţă, care a fost şi un război civil, a fost adesea legată de adeziunea la Franţa şi la drepturile omului, uneori legată de hazardul războiului şi de acela al *legăturilor* de familie, uneori de refuzul terorismului FNL-ului" (*Le Monde*, 4 noiembrie 1999). Ea afirmă în continuare: „Franţa s-a purtat rău. Reconcilierea între Algeria şi Franţa nu va fi niciodată completă dacă se stabileşte pe tăgăduirea justiţiei. Istoria e cea care i-a constituit pe *harki* şi familiile lor în calitate de colectivitate istorică, aşadar în calitate de colectivitate istorică reclamă ei adevărul".

Terorismul intelectual, patruzeci de ani mai târziu, se va opune oare acestei rememorări?

---

[7] Daniel Lefeuvre, *Chère Algérie*, Société française d'Outre-mer, 1997.

[8] *La Guerre d'Algérie et les intellectuels français*, *op. cit.*

3
Mai întâi economicul

Anul 1967. Alphonse Juin moare la 27 ianuarie. Era ultimul mareşal al Franţei: războiul s-a terminat. Generalul de Gaulle este instalat la Élysée de nouă ani. Pe 5 martie, la alegerile legislative, stânga exercită o presiune puternică. În Adunarea Naţională, majoritatea nu dispune decât de un vot în plus. Republicanii independenţi ai lui Valéry Giscard d'Estaing sunt în poziţie de arbitru. Lui de Gaulle, Giscard i-a spus „da, dar"; în august, el va merge mai departe, denunţând „exerciţiul solitar al puterii". La 18 martie, nava *Torrey Canyon* naufragiază în largul coastelor Angliei: vântul îi împinge încărcătura de petrol pe coastele bretone şi normande. Franţa descoperă mareea neagră, dar acesta e doar începutul unei triste serii (*Amoco Cadiz*, 1978; *Erika*, 1999) în care dezvoltarea industrială şi interesele financiare ale marilor companii se coalizează împotriva naturii. La Paris, se dezvoltă o centrală de cumpărare* pentru cadrele de conducere; în unicul ei magazin FNAC, cumpărătorii se înghesuie pentru achiziţionarea unui nou magnetofon în care sunt introduse benzi de înregistrare gata pregătite: casetele muzicale. La 16 iunie, Georges Séguy este ales secretar general al CGT**. La 26 iulie, în faţa a 150 000 de locuitori ai Montréalului, de Gaulle proclamă: *Vive le Québec! Vive le Québec libre! Vive le Canada français! Vive la France!* (*Trăiască Québec-ul,*

---

* Organism comercial care gerează comenzile de aprovizionare ale magazinelor care îi sunt afiliate. (N. tr.)

** *Confédération Générale du Travail* (Confederaţia Generală a Muncii), organizaţie sindicală franceză creată în 1895. (N. tr.)

Québec-ul liber, Canada franceză, Franța!). La Festivalul de la Veneția, la 10 septembrie, Leul de Aur îi este atribuit lui Luis Buñuel pentru filmul său *Belle de jour* (*Frumoasa zilei*), cu Catherine Deneuve. La 1 octombrie, este difuzată prima emisiune color pe canalul doi al televiziunii. La 17 decembrie, legea Neuwirth legalizează folosirea contraceptivelor.

De la război, Franța înregistrează o creștere fără precedent: de ordinul a 5% pe an. Este epoca fastuoasă ce va fi numită a celor Treizeci de Ani Glorioși[1]. Ea va lua sfârșit în 1973, odată cu primul șoc petrolier.

La Eliberare, reconstrucția stimulează producția. În 1946, Jean Monnet, primul comisar al Planului (de modernizare economică a Franței, n. tr.) indică și calea de urmat: „Alegerea e simplă: modernizare sau decadență". Dacă, în anii '30, ansamblul industrial al țării se sprijinea pe o rețea de întreprinderi mici și mijlocii, uneori arhaice, o nouă generație de înalți funcționari și de patroni se preocupă acum de ameliorarea performanțelor economiei franceze. După plecarea comuniștilor de la guvernare, în 1947, dirijismul de stat devine mai suplu. Misiuni de studiu aduc rețete din America.

Începe atunci bulversarea pe care sociologul Henri Mendras o va numi „A doua Revoluție Franceză"[2]. La începutul celei de-a IV-a Republici, clasele mijlocii sunt puțin numeroase. Franța este populată în majoritate de țărani, comercianți, meșteșugari, muncitori. Această structură se va modifica radical, repartiția

---

[1] Jean Fourastié, *Les Trente Glorieuses*, Fayard, 1979. (După lucrarea lui Fourastié, acest nume a fost dat celor treizeci de ani de creștere a economiei franceze cuprinși între sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și 1975; este și o parafrază a expresiei istorice „Les Trois Glorieuses", care desemnează mișcarea revoluționară întinsă pe durata a trei zile – 27, 28 și 29 iulie 1830 – care a dus la abdicarea ultimului Bourbon, Charles X, și la instalarea Monarhiei din Iulie a lui Louis-Philippe d'Orléans. (N. tr.).

[2] Henri Mendras, *La Seconde Révolution française (1965–1984)*, Gallimard, 1988.

activelor inversându-se între 1946 şi 1994. Procentajul de muncitori rămâne stabil (în jur de 30%), dar numărul agricultorilor se micşorează de cinci ori (de la 37% la 7%), iar cel al meşteşugarilor şi comercianţilor se reduce la jumătate (de la 15% la 8%). În schimb, proporţia funcţionarilor se dublează (de la 10% la 20%), iar cea a cadrelor medii şi superioare creşte de trei ori (de la 10% la 34%).

Ceea ce dispare este Franţa rurală. Aceea care, vreme de secole, a asigurat continuitatea naţiunii şi i-a furnizat forţele ei vii şi o parte a imaginarului. În fiecare iarnă, în cursul deceniului 1960–1970, 150 000 de cultivatori îşi abandonează fermele. Ei se instalează la oraş, într-un HLM*, şi se angajează în uzine. În 1967, Mendras redactează o carte şocantă: *La Fin des paysans* (*Sfârşitul ţăranilor*). Tot în 1967, Jean Ferrat cântă *La Montagne* (*Muntele*): „*Ils quittent un à un le pays, pour s'en aller gagner leur vie, loin de la terre où ils sont nés...*"**

Sate nelocuite, şcoli închise, prăvălii cu obloanele trase, biserici fără lume: ceea ce moare nu e doar un peisaj, ci o cultură. Franţa devine o ţară urbană, unde domină sectorul „terţiar" (neimplicat direct în producţie, n. tr.): activităţile de servicii publice, administraţia, îndeletnicirile de timp liber. Şcolaritatea se prelungeşte, femeile care au o slujbă sunt tot mai numeroase. *Baby boom* – explozia demografică – a întinerit populaţia, care a sporit cu 13 milioane de indivizi între 1945 şi 1973. Acest val suscită noi necesităţi, care la rândul lor stimulează creşterea economică. Maşini, frigidere, maşini de spălat, reşedinţe secundare: francezii cumpără. Se construiesc autostrăzi, zonele rezidenţiale se extind, primele supermarketuri şi-au deschis porţile. Stânga, într-un discurs imuabil, poate denunţa mult şi

* Sigla *Habitation à loyer modéré* (locuinţe cu chirii medii), echivalentul blocurilor, imobile construite la iniţiativa administraţiei publice şi oferind locuinţe familiilor cu venituri modeste. (N. tr.)

** „Îşi părăsesc ţinutul unul câte unul, ca să se ducă să-şi câştige viaţa departe de locurile unde s-au născut..." (N. tr.)

bine inegalitățile, scara socială se îngustează. Evantaiul veniturilor se situa într-un raport de 50 la 1 în 1910, și de 18 la 1 în 1939: în 1980, el va fi de 5 la 1. Franța se îmbogățește.

Creșterea economică e un ideal, dar nimeni nu-i prevede efectele perverse. În timp ce zona rurală e tot mai părăsită, periferia orașelor se populează fie cu foști țărani, fie cu imigranți, care încep să sosească în număr mare. În aceste zone periferice sau pe jumătate urbane, pe jumătate rurale, viitoarele probleme se nasc pe tăcute. Deocamdată, lumea este euforică: e de lucru pentru toți, nivelul de viață crește. Dar, douăzeci de ani mai târziu, aceste bombe cu explozie întârziată vor exploda totuși. Urbanism mediocru, țesut social care se destramă, pierdere a referințelor comune, mod de viață care dislocă familia, gust neînfrânat pentru consum, neasimilarea imigraților: fracturile anilor ’80 germinează în cursul anilor ’60.

*

Al Doilea Război Mondial e departe în urmă, decolonizarea s-a terminat. Domnește pacea: nu mai e potrivit eroismul, potrivite sunt afacerile. Faceți loc pentru curbe, grafice, raționalitate. Prospectiva* e cuvântul la modă. Cercurile de reflecție înfloresc. În aceste cenacluri, elitele fac speculații asupra transformărilor pe termen lung ale societății franceze.

Fondat în 1958, clubul Jean-Moulin are convingeri de stânga. Reunește înalți funcționari, universitari: în mod oficial, 500 de aderenți. Printre ei: Georges Vedel, Maurice Duverger, Michel Crozier, Olivier Chevrillon, Simon Nora. Obiectivul insistent lăudat de clubul Jean-Moulin e de a face caduc antagonismul între socialism și capitalism. În sânul marilor întreprinderi, publice sau private, trebuie grăbită apariția unei noi clase diriguitoare: managerii.

---

* Studiul factorilor tehnici, economici, sociali și influența lor asupra evoluției lumii moderne. (N. tr.)

Această ambiție corespunde, de altfel, evoluției înregistrate de treizeci de ani. Capitalismul desuet – *le capitalisme de papa* – a murit, într-adevăr, în 1929, când criza a determinat Statul, prin intermediul controlului creditului, să intervină direct în circuitul economic. Fenomen amplificat sub regimul de la Vichy și confirmat, după război, prin naționalizări și crearea ENA. Din 1946, Şcoala Națională de Administrație formează elevi capabili să treacă din domeniul public în cel privat şi viceversa. Acești tehnicieni, experți interşanjabili, se feresc de intenții politice. Ei se doresc a fi arbitri, gestionari, care acționează doar în numele rentabilității. În ochii lor, economia este o sferă care își are propria ei logică, depășind realitățile naționale, conflictele ideologice, clivajele politice.

După problema rachetelor sovietice din Cuba (1962), lumea războiului rece se estompează treptat în fața echilibrului pe care-l reprezintă destinderea: tema convergenței între Est și Vest plutește în aerul epocii. Maurice Duverger, în *Introduction à la politique* (*Introducere în politică*), va considera dubla mişcare care trebuie să apropie cele două sisteme ca fiind „irepresibilă". Raymond Aron predică *Dix-Huit leçons sur la société industrielle* (*18 lecții despre societatea industrială*), vederile sale acoperind atât țările liberale, cât şi democrațiile populare. Lista titlurilor pe care le editează în colecția sa „Liberté de l'esprit" traduce optimismul epocii, credința contemporanilor în virtutea tehnocratică (cuvântul nu este încă peiorativ): *Revoluția managerială* de James Burnham; *Era opulenței* de John Kenneth Galbraith; *Éloge de la société de consommation* (*Elogiul societății de consum*) de Raymond Ruyer.

La Sciences-Po, cărțile clubului Jean-Moulin fac parte din panoplia studentului. *Pour une réforme de l'entreprise* (*Pentru o reformă a întreprinderii*), publicată în 1963 de François Bloch-Lainé, constituie un manifest în favoarea concentrării întreprinderilor, managementului, planificării. Planul (economic,

n. tr.), în anii aceia, constituie o adevărată mistică. De Gaulle, în 1961, îl salută ca pe o „ardentă obligație", iar Pierre Massé, în 1965, îi consacră un eseu cu enunț sugestiv: *Le Plan ou l'anti-hasard* (*Planul sau antihazardul*).

Pregătind alegerile din 1965, clubul Jean-Moulin se înhamă la promovarea unei misterioase candidaturi prezidențiale: cea a „Domnului X". Acest anonimat ascunde un bărbat care ar incarna o stângă modernă, eficace, capabilă să-i seducă pe francezi. (Este vorba despre Pierre Mendès France, înlocuit, după ce refuzase, cu Gaston Defferre, operație care va da greș deoarece Mitterrand va reprezenta stânga împotriva lui de Gaulle.)

Treaba e pusă la cale cu concursul revistei *L'Express*. Întemeiată de Jean-Jacques Servan-Schreiber, în 1953, ca o tribună de opinie foarte implicată în anticolonialism, gazeta își pierde aripa stângă în 1964: Jean Daniel se alătură echipei de la *France-Observateur*, care devine *Le Nouvel Observateur*. E concepută o nouă formulă pentru *L'Express*, inspirată din *newsmagazines* de dincolo de Atlantic. Ținta: cadrele superioare, șefii de întreprinderi, profesiile liberale. Analizând actualitatea, scopul este de a ilustra meritele unei societăți deschise, după model american, debarasată de moștenirea trecutului și de arhaismele ideologice. „Vremea cruciadelor s-a terminat, cea a inteligenței sosește", profetizează J.-J.S.-S.

În 1967, Jean-Jacques Servan-Schreiber și Jean Boissonnat, plecați de la *L'Express*, lansează *L'Expansion*. Revista e destinată cadrelor și managerilor de model francez, vectori ai revoluției în curs. Editorialul primului număr expune filozofia animatorilor revistei. Dincolo de multiplicarea bunurilor, expansiunea economică trebuie să asigure „o modificare calitativă a genului de viață. Această necesitate de a ameliora educația, relațiile umane, cadrul în care trăim și ocaziile de culturalizare și distracție devin un obiectiv prioritar".

Dincolo de aceste cuvinte se întrevede o mărturisire. Economismul triumfător al deceniului '60 vehiculează de fapt o

întreagă concepție de viață: este vorba de transformarea societății. Ce model este imitat? Modelul american.

*

În 1967, ieșirea lui de Gaulle – *Vive le Québec libre!* – șochează opinia publică. Oricine înțelege că această extravaganță mai aruncă o piatră în grădina americanilor, pentru care Canada este un partener îndatorat. De la prima încercare de experiment atomic francez, în Sahara, în 1960, generalul urmărește o linie de independență față de Statele Unite: călătorii în Mexic și în America Latină (teritorii pe care se exercită apanajul Washingtonului), recunoașterea Chinei Populare, retragerea din comandamentul integrat NATO, acorduri de cooperare cu URSS, politică arabă.

Însă francezii admiră America. Imaginea dominantă a URSS, la rândul ei, nu mai este aceea a țării care a luptat împotriva lui Hitler, ci aceea a unei dictaturi posace care, astăzi, oprimă țările din Est. În rândurile opiniei publice, americanii culeg întreg beneficiul, cu atât mai mult cu cât, cu douăzeci de ani mai înainte, ei au suportat greul efortului militar pentru eliberarea teritoriului francez.

Potrivit unui sondaj din ianuarie 1968, 42% din francezi (față de 28%) nu cred, în ceea ce privește țara lor, într-o politică independentă pe plan militar, iar 47% (față de 26%) pe plan economic. Cofondatoare a Pieței Comune, Franța participă la mișcarea de internaționalizare care începe în țările dezvoltate. Antiamericanismul lui de Gaulle nu e înțeles. Poporul, de acum înainte, e mai preocupat de creșterea economică decât de prestigiu. Sunt luate în derâdere visele de grandoare ale generalului, „bombița“ franceză e zeflemisită.

Comuniștii, din principiu, consideră întotdeauna Statele Unite drept infernul capitalist. În cercurile culturale, antiamericanismul rămâne un sentiment dominant. Dar există o stângă atlantistă. De pildă, Mitterrand, care o pornește, după candidatura

sa din 1965, pe drumul care îl va duce în fruntea Partidului Socialist.

Printre intelectuali, oameni cândva foarte angajați la stânga spectrului politic descoperă America – în sensul propriu al termenului. Michel Crozier a fost troțkist, apoi a rupt-o cu marxismul. Membru al clubului Jean-Moulin și colaborator la *Esprit*, el publică în 1963 un eseu care a fost remarcat, „Le Phénomène bureaucratique“ („Fenomenul birocratic“), în care denunță „societatea blocată“. Expresia se va încetățeni. Cartea a fost redactată în engleză, în 1959, când Crozier fusese invitat de Universitatea Stanford, apoi tradus prin diligențele acesteia. Este o pledoarie pentru o societate a transparenței, inspirată de modelul american.

În 1967 apare *Le Défi américain* (*Provocarea americană*). Va fi un bestseller. Jean-Jacques Servan-Schreiber a redactat această carte împreună cu Olivier Chevrillon, Michel Albert și câțiva ziariști de la *L'Express*. Hrănit cu lecturi ale lucrărilor de la Hudson Institute, el face o reflecție asupra modelului american, războiului economic, caracterului decisiv al cercetării tehnologice, investițiilor americane în străinătate. Concluziile sale nu sunt deloc favorabile Franței: „A treia putere industrială mondială, după Statele Unite și URSS, ar putea fi peste cincisprezece ani nu Europa, ci industria americană în Europa“; „Vor face parte din societățile postindustriale națiunile următoare, în ordine: Statele Unite, Japonia, Canada, Suedia. Atât“[3].

Un alt răsunător succes de librărie este *Ni Marx, ni Jésus* (*Nici Marx, nici Iisus*), publicată în 1970 de Jean-François Revel. „Revoluția secolului XX va avea loc în Statele Unite“, prevede autorul: „În afară de Anglia, nici o țară europeană nu e capabilă de o inițiativă de pondere planetară în tehnologia de vârf“. Prima revoluție, explică Revel, era democrația. A doua trebuie să instaureze un guvern mondial, spre a îndepărta pericolul

---

[3] Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Le Défi américain*, Denoël, 1967.

atomic. Ceea ce postulează „eliminarea statelor și a noțiunii de suveranitate națională“[4]. Această vastă sinteză geostrategică continuă printr-o trecere în revistă a atuurilor americane: prosperitate, creștere economică, tehnologie, cercetare, futurism cultural, revoluția moravurilor, libertatea și egalitatea indivizilor, respingerea controalelor autoritare. Viitorul, pronostichează Revel, va confirma poziția de *leadership* a Statelor Unite.

*

În 1969, Georges Pompidou este ales președinte al Republicii. La 11 iulie, cu ocazia primei conferințe de presă, el își anunță programul: „Avem un obiectiv care trebuie să le domine pe toate celelalte – să facem din Franța o mare națiune industrială“. Jacques Chaban-Delmas, prim-ministrul, divulgă în 1970 proiectul său privind Noua Societate. Valéry Giscard d'Estaing, ales în 1974, devine apostolul liberalismului avansat. În 1965, *Newsweek* l-a supranumit un „Kennedy galic“.

Reușita în afaceri: acesta este acum singurul crez. De Gaulle, sub conducerea căruia țara prosperase totuși, pretindea să restaureze Statul. El vorbea națiunii despre măreția destinului ei. La începutul anilor '70, această preocupare nu mai interesează. Stânga e tiermondistă, sprijinitoare a Lumii a Treia, internaționalistă sau atlantistă. Iar dreapta visează să copieze Statele Unite. Apropierea este încă inconștientă, iar clivajele partizane sunt încă foarte puternice, dar acum se amorsează, în chip extrem de insidios, ceea ce va uni dreapta și stânga peste douăzeci de ani: logica supremației economicului. Arta politică se șterge, înlocuită de cultul pieței. Ideea de „Franța“ nu mai este la modă.

---

4 Jean-François Revel, *Ni Marx, ni Jésus*, Robert Laffont, 1970.

4

La tropice, revoluția este atât de frumoasă

În rândurile revoluționarilor, astrul stalinist a apus. Uniunea Sovietică n-a instaurat socialismul mult așteptat. Dacă cea de-a V-a Republică pare instalată, speranța trebuie să se întrupeze pe undeva. Popoarele sunt în stare, decolonizarea a dovedit-o, să înfrângă burghezia cu mâinile goale: experiența lor arată care este calea.

Pentru a-și potoli setea de utopic, intelectualii au găsit un nou izvor: Lumea a Treia. Expresia a fost inventată de Alfred Sauvy într-un articol din *L'Observateur* (14 august 1952): „Căci, în sfârșit, această lume a treia, ignorată, exploatată, disprețuită ca fiind starea a treia, vrea și ea să fie ceva". Din Asia, din Africa, din America Latină se ridică națiuni care aspiră să scape de tutela occidentală. De acum încolo, intelectualii de pe malul stâng al Senei pândesc zorii cătând spre acest nou orizont.

Țări sărace contra țări bogate: este vorba mereu de dialectica celui oprimat și a opresorului. Rolul de ferment, ce revenea cândva clasei muncitoare, aparține de-acum maselor indigene. La scara planetei se dă o gigantică luptă de clasă. Marx rămâne sistemul de referință. Și, de asemenea, Lenin, pentru care imperialismul era „stadiul suprem al capitalismului". Dar semantica și geografia schimbă locul unde se dă lupta. Mesia nu mai este proletarul din Aubervilliers, ci luptătorul de gherilă – *guerillero* – din Anzi sau țăranul de pe Fluviul Galben. Marxismul reia mitul bunului sălbatic.

Tiermondismul este o ideologie. Or, ideologiile dau la o parte faptele. Nu contează că „geopolitica foamei" (titlul unei cărți apărute în 1952) nu acoperă situațiile de tip colonial. Nu

contează că Lumea a Treia, care înglobează popoare foarte diferite, nu are o unitate. Nu contează că Lumea a Treia trage după sine în propriul ei trecut poveştile unor cuceriri crude: de pildă, expansiunea Islamului sau sclavia negrilor în sânul ariei musulmane. Probleme supărătoare, dar despre care e mai bine să nu vorbim. Din principiu, e statuat faptul că Lumea a Treia este pură, pentru că a suportat jugul albilor. Revolta ei va fi izbăvirea lor.

În cursul anilor '60–'70, o litanie a eroilor bântuie visele celor din Saint-Germain-des-Prés. Rând pe rând, Tito, Ho Şi Min, Sékou Touré, Castro, Che Guevara, Mao Zedong, Kadhafi, Arafat sau Allende sunt tămâiaţi care mai de care. Minunaţi sfinţi protectori, pentru că se află departe.

Când izbucneşte revolta din Algeria, Frantz Fanon este medic psihiatru la Blida. Născut la Fort-de-France, a fost elevul lui Aimé Césaire. Stabilit în Maghreb, ia poziţie în favoarea independenţei şi reprezintă FNL în ţările africane. Atins de leucemie, moare în 1961. A avut însă timp să termine de scris o carte, *Les damnés de la terre* (*Blestemaţii pământului*). Nouăsprezece traduceri, ediţia franceză având un tiraj de 160 000 de exemplare. Un breviar vândut până în preajma anilor '80: o întreagă generaţie s-a scăldat în imprecaţiile lui.

Fanon pretinde să judece raporturile dintre europeni şi popoarele lumii a treia în calitate de clinician. Pentru el, colonizarea este un traumatism: cel colonizat este un bolnav care e dator să-şi vindece alienarea prin folosirea forţei. „Vreme de secole", afirmă el cu putere, „capitaliştii s-au comportat în lumea subdezvoltată ca nişte adevăraţi criminali de război. Masacrele, munca silnică, sclavagismul au fost principalele mijloace folosite de capitalism pentru a-şi statornici puterea. Când auzim un şef de stat european declarând, cu mâna pe inimă, că trebuie să se vină în ajutorul nefericitelor popoare subdezvoltate, nu fremătăm de recunoştinţă. Ba dimpotrivă, spunem că este «o justă reparaţie ce ni se va face»."[1]

---

[1] Frantz Fanon, *Les Damnés de la terre*, Maspero, 1961.

Volumul a apărut cu o prefaţă. Evident, aceasta îi aparţine lui Jean-Paul Sartre. Filozoful s-a întrecut pe sine: este vorba aici de o apologie a violenţei pure, generatoarea Istoriei: „A ucide un european înseamnă să împuşti doi iepuri dintr-o lovitură, să suprimi în acelaşi timp un opresor şi un oprimat; rămân un om mort şi un om liber".

François Maspero, editorul lui Fanon, îşi are librăria pe strada Saint-Séverin, la doi paşi de fântâna Saint-Michel. Deschisă până la zece seara, librăria „Bucuria de a citi" este punctul de întâlnire clocotitor a tot ce se agită la stânga Partidului Comunist. Se regăsesc aici cei ale căror vise navighează între Paris, Alger şi Havana.

Întemeiată în 1959, Editura Maspero publică revista *Partisans*. Primul său editorial anunţă un postulat: „Noi credem că epoca noastră, şi probabil întreagă a doua jumătate a secolului XX, va fi dominată de acest fenomen gigantic, brusc inaugurat în China: emergenţa lumii a treia". Semnat Vercors, acest text mizează pe simboluri, aducând în scenă un fost militant în Rezistenţă în slujba popoarelor din Sahel sau din pampas. Antifascismul, la Maspero, pune la un loc taberele naziste, lagărele de refugiaţi spanioli din 1939, lagărele franceze din Algeria sau lagărele palestiniene. Singurele omise: lagărele sovietice.

În 1968, revista *Partisans* (tiraj 3 500 exemplare, 450 de abonaţi) este înlocuită de *Tricontinental*. Revista preia ştafeta temelor Organizaţei Tricontinentale de Solidaritate a popoarelor Africii, Asiei, Americii Latine, organizaţie creată în Cuba în 1966. Între 1959 şi 1968, Maspero editează o sută douăzeci de cărţi despre Lumea a Treia[2]. În colecţia „Cahiers libres", Cartierul Latin îi citeşte pe Fidel Castro şi Che Guevara. În 1965, cartea lui Pierre Jalée, *Le Pillage du tiers monde*, este salutată

[2] Claude Liauzu, „Intellectuels du tiers monde et intellectuels français", în *La Guerre d'Algérie et les intellectuels français*, Complexe, 1991.

ca o operă de referință: în licee, profesorii de geografie își pregătesc orele cu ajutorul acestui manual al conștiinței vinovate.

*

La 26 iulie 1953, la Havana, Fidel Castro și fratele lui, Raul, conduc un atac împotriva cazarmei din Moncada. Operațiunea este un eșec. Întemnițați, amnistiați un an mai târziu, cei doi frați pleacă în exil la Mexico. Acolo, îi revizuiesc pe Marx și pe Lenin. La 5 decembrie 1956, în fruntea unei trupe înarmate, ei debarcă în Cuba. Expediția este decimată. În Sierra Maestra, doisprezece supraviețuitori iau calea luptei de gherilă. Printre ei, frații Castro și un tânăr medic argentinian: Ernesto Guevara.

Fidel Castro, Che Guevara: cuplul mitic s-a format.

Treptat, gherila se întărește, alimentată de insatisfacția populară. În 1959, revolta celor sărmani e victorioasă. Șeful Statului, Fulgencio Batista, fuge. Castro ia puterea, în calitate de prim-ministru. Opozanții odată suprimați, cohortele revoluționare sunt unificate în sânul Partidului Comunist. La 1 mai 1961, Castro proclamă Cuba „prima Republică Socialistă din America“. O republică al cărei dictator nemilos este el. Nemilos, dar de o incompetență ubuescă. În urma unei serii de planuri concepute pe model sovietic, câțiva ani sunt suficienți pentru a ruina economia insulei. Birocrație, teroare politică, suprimarea libertăților civice: Cuba devine un gulag tropical. În douăzeci de ani, aproape 10% din populație va fi constrânsă să plece în exil.

La Paris, *El Lider máximo* și-a găsit rapid simpatizanți care să-l tămâieze. Încă de la accederea lui la putere, ziarul *Combat* îi înalță osanale: „A devenit campionul săracilor și al oprimaților. Ar fi ușor de făcut paralela între acțiunea lui Fidel Castro și aceea, de la începutul secolului, a mexicanului Pancho Villa. Acest om cu inimă curată nu are ambiții personale. El nu pretinde nimic pentru sine. Vrea să pună în loc un președinte onest și a ales pentru acest post un om integru“ (3 ianuarie 1959).

„Fiţi cubanezi“, le recomandă Sartre tinerilor care îi pun întrebări. Revista sa, *Les Temps modernes*, face mult pentru imaginea lui Castro în Franţa. Primiţi cu generozitate la Havana (fete frumoase, ţigări de foi şi rom), ziariştii şi scriitorii se înghesuie. Defilează Jacques Lanzmann (*Viva Castro*, 1959), Jean-Paul Sartre şi Simone de Beauvoir (în martie 1960, în *France-Soir*, ei publică un reportaj debordând de complezenţă), Françoise Sagan (*L'Express*, august 1960), Claude Julien (*La Révolution cubaine*, 1961), Henri Alleg (*Victorieuse Cuba*, 1963), Robert Merle (*Moncada, premier combat de Fidel Castro*, 1965).

Pentru tinerii comunişti, călătoria la Havana constituie o recompensă: socialism şi soare. Régis Debray, Roland Castro sau Bernard Kouchner au această onoare. Acesta din urmă, în 1963, are o întâlnire cu Castro pentru revista *Clarté*, ziarul studenţilor comunişti. După întrebările oficiale, discuţia se desfăşoară fără protocol. În interviul tipărit la Paris, acest pasaj a fost, din păcate, omis:

„— De ce nu organizezi alegeri libere?

— Ah, alegeri; sunt o chestie depăşită, o porcărie!“[3]

La douăzeci şi trei de ani, Régis Debray întreprinde o lungă călătorie prin America Latină. În 1965, se instalează în Cuba. Redactează aici *Révolution dans la révolution*, o teorie asupra gherilei.[4] De la teorie la practică, el se raliază mişcării din Bolivia: pe platourile andine, Che Guevara organizează gherile. În aprilie 1967, Debray este capturat. Judecat la Camiri, este condamnat la treizeci de ani de temniţă.

La 9 octombrie 1967, prins împreună cu ultimii săi şaptesprezece luptători, Che a fost executat de forţele de ordine. Mort, el intră în legendă. Guevara este de acum înainte apostolul laic pe imaginea căruia pune stăpânire romantismul revoluţionar.

---

[3] Citat de Hervé Hamon şi Patrick Rotman, *Génération, 1. Les Années de rêve*, Seuil, 1987.

[4] Régis Debray, *Révolution dans la révolution*, Maspero, 1969.

Postere cu barba şi bereta decorează camera a mii de adolescenţi. Noaptea, înfierbântaţi, aceştia devorează manualele colecţiei „Combats“: *Le Journal d'un guérillero* (*Jurnalul unui luptător de gherilă*), *La Voix du maquis d'Amérique latine* (*Glasul luptei de partizani din America Latină*), *Écrits et paroles* (*Scrieri şi cuvinte*) de Camillo Torres, fondatorul Frontului Unit al Poporului Columbian – ucis la fel ca Guevara.

La Havana, Jean-Paul Sartre, Alain Robbe-Grillet şi Jean-Jacques Pauvert participă, în ianuarie 1968, la un congres internaţional al intelectualilor. Tema: „Colonialism şi neocolonialism în dezvoltarea culturală a popoarelor“. Rezoluţia finală răsună precum o notă triumfală: „În Cuba şi prin mişcarea revoluţionară cubaneză, exigenţa comunistă şi-a redobândit, odată cu un centru viu, puterea ei viitoare“ (*Le Monde*, 7 ianuarie 1968).

Nu doar excomuniştii se minunează de miracolul cubanez. Unii creştini se simt solidari cu acei *barbudos*, revoluţionarii bărboşi ai lui Castro. De pildă, cei de la ziarul *La Croix*: „Fidel Castro, de când se află în fruntea ţării, nu şi-a pierdut pasiunea de a asculta: poate fi întrerupt, criticat. Când străbate ţara, miniştrii săi trebuie să-l aştepte când stă să discute despre creşterea porcilor dintr-o fermă sau când dă o mână de ajutor la tăierea trestiei de zahăr“ (29 iulie 1970). Miracol: Fidel Castro a devenit un sfânt.

„Eliberaţi-l pe Régis Debray“: sloganul se etalează pe zidurile Sorbonei. De trei ani, intelectualii şi militanţii fac campanie pentru a obţine eliberarea luptătorului francez. Amnistiat în decembrie 1970, el este eliberat.

Înainte de a se întoace la Paris, Debray face o vizită noului preşedinte chilian, Salvador Allende. Timp de trei ani, acest socialist duce o politică inspirată de marxismul cel mai dogmatic. Fraude electorale, controlul informaţiei de către stat, afluxul a mii de luptători de gherilă străini, eşec economic (200% inflaţie anuală). Nici blocada financiară organizată de americani

nu reușește să schimbe cu nimic situația, țara este pe marginea prăpastiei. Camionagiii fac grevă, femeile manifestează izbind în cratițele goale. În septembrie 1973, abătându-se de la tradiția sa legalistă, armata chiliană se resemnează cu lovitura de Stat, *el golpe*.

Vreme de douăzeci de ani, conștiințelor înaintate („Santiago-sur-Seine“, scrie *Le Monde*) generalul Pinochet le va furniza o frumoasă figură de monstru. Antifascismul, în cazul de față, va scuti de orice reflecție în legătură cu responsabilitatea exemplului cubanez în maximalismul revoluționar practicat de Allende. „Bulversarea emotivă (și ideologică) stârnită în America Latină de Revoluția cubaneză“, observă Carlos Rangel, „a fost neîndoielnic una dintre cauzele fundamentale ale eșecului experienței chiliene a Frontului Popular. Dacă nu s-ar fi simțit obligat «să se arate la înălțimea» lui Fidel Castro și a lui Che, și mai ales dacă n-ar fi avut la stânga presiunea castriștilor și a guevariștilor, este probabil că Salvador Allende ar fi și acum în viață“[5].

În 1971, arestarea la Havana a scriitorului Heberto Padilla, retractarea publică a crimelor lui, autocritică demnă de *L'Aveu*, încep să deschidă ochii. Pentru a admite că paradisul cubanez ascunde un infern, va fi totuși nevoie de timp. În 1986, ieșit din temnițele lui Castro, poetul Armando Valladares vine la Paris să-și povestească martiriul: intelectualii din Saint-Germain-des-Prés îi arată o vagă animozitate. În 1989, eseul semnat de Jeannine Verdès-Leroux, *La Lune et le Caudillo*[6] – o culegere de perle ale castrismului francez – este primit cu reprobare.

În iulie 1999, cinci numere din *Le Monde* conțin un lung reportaj despre Cuba. Este semnat de François Maspero, personalitate istorică a tiermondismului, care s-a întors să-l vadă pe

[5] Carlos Rangel, *Du bon sauvage au bon révolutionnaire*, Robert Laffont, 1976.

[6] Jeannine Verdès-Leroux, *La Lune et le Caudillo. Le rêve des intellectuels et le régime cubain*, L'Arpenteur, 1989.

Fidel Castro. Ce a văzut? Mizerie, inerţie, stat poliţienesc, dolarul-rege. Concluzia sa? „Havana a căpătat toate aparenţele unui oraş din Lumea a Treia." Însă, acum patruzeci de ani, Havana era deja un oraş din Lumea a Treia. Cu comunismul, Cuba a făcut echilibristică. Cu toate astea, Castro continuă să beneficieze de o stranie indulgenţă.

*

August 1964. În golful Tonkin, flota nord-vietnameză atacă două distrugătoare ale US Navy. Ca represalii, americanii lansează prima lor operaţiune aeriană. Începând din februarie 1965, raidurile devin sistematice; din iunie 1966, Hanoi este bombardat.

Din 1954 începând, paralela 17 marchează frontiera între două lumi. În Vietnamul de Nord, Ho Şi Min construieşte o societate comunistă, puritană şi muncitorească. În Sud, ţară a vieţii plăcute, puterile se succedă, mai mult sau mai puţin corupte: împăratul Bao Dai, Ngô Dinh Diêm (1955), generalul Thieu (1965).

În 1960, comuniştii au fondat Frontul Naţional de Eliberare a Vietnamului de Sud (FNL). Susţinută de puterea de la Nord, această mişcare rebelă a declanşat un adevărat război. Chemaţi în ajutor, americanii s-au angajat. În primăvara anului 1965, 23 000 de puşcaşi marini debarcă la Da-Nang. În 1969, 500 000 de GI's se vor bate în Vietnam.

Pentru Washington, este vorba de lupta împotriva comunismului, dar şi de apărarea intereselor americane în Asia de Sud-Est. La Phnom Penh, la 31 august 1966, generalul de Gaulle rosteşte un discurs devenit celebru: el critică politica americană în Vietnam. Afirmând că nu poate exista soluţie militară, preşedintele francez îşi exprimă dorinţa unei păci sub control internaţional, care să garanteze independenţa popoarelor Indochinei.

Era oare Vietnamul de Sud viabil? Era oare Vietnamul de Nord invincibil? Aveau americanii capacitatea materială şi psihologică

de a câştiga acest conflict? Inepuizabilă dezbatere. Dar, pentru unii intelectuali, nu a existat niciodată un astfel de subiect de dezbătut. Din principiu, afacerea era tranşată: pentru că era comunist, regimul de la Hanoi era singurul legitim.

Vreme de zece ani, cauza unchiului Ho a ținut loc de cruciadă pe malul stâng al Senei.

La Paris, primele manifeste împotriva „imperialismului american" adună semnăturile lui Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Claude Autant-Lara, Pierre Cot, Laurent Schwartz, François Mauriac, Théodore Monod, Roger Garaudy, Picasso, Aragon, Elsa Triolet, Vercors, Jean Vilar: petiţionarii războiului din Algeria...

La tribuna din Sala Mutualité, la 30 noiembrie 1966, Sartre ia cuvântul alături de Alfred Kastler – recent laureat cu Premiul Nobel pentru fizică –, de Laurent Schwartz, de Pierre Vidal-Naquet. Acele „Şase ore pentru Vietnam" au fost organizate de disidenţii Uniunii Studenţilor Comunişti: Jean Schalit, Alain Krivine, Bernard Kouchner, Michel-Antoine Burnier. Infiltrat de către troțkişti, comitetul lor pentru Vietnamul național rivalizează cu comitetele pentru Vietnamul de bază, animate de maoişti. „US go home": activismul împotriva angajamentului american stimulează energia grupărilor stângiste.

După Primul Război Mondial, lordul Bertrand Russell, filozof şi matematician, s-a remarcat de asemenea prin proclamațiile sale pacifiste şi antimilitariste. În 1967, cu ardoarea celor nouăzeci şi cinci de ani ai săi, aristocratul britanic reuneşte un „tribunal" inspirat de cel de la Nürnberg. Scopul: judecarea „crimelor de război" americane. Sartre acceptă preşedinția. Stă în prezidiu alături de Simone de Beauvoir, Laurent Schwartz, Gisèle Halimi. Şedințele au loc la Stockholm, apoi la Copenhaga, de Gaulle refuzând ca ele să se ţină la Paris. Concluziile Tribunalului Russell constituie un rechizitoriu împotriva americanilor: în Vietnam, aceştia comit un genocid.

La Porte de Versailles, la 23 martie 1968, o Zi a Intelectualilor pentru Vietnam se desfăşoară în prezenţa ministrului Culturii din Vietnamul de Nord. Se cere „să i se recunoască poporului vietnamez dreptul de a dispune de el însuşi". De la miting la manifestaţie, de la petiţie la manifest, aceleaşi nume revin mereu (Sartre, Beauvoir, Kastler etc.), aceleaşi argumente: americanii agresează un popor nevinovat.

La moartea lui Ho Şi Min (1969), mulţi poartă doliu. Când a avut loc ofensiva de la Têt, în 1968, regimentele Saigonului au luptat pas cu pas, miliţiile catolice au pus mâna pe puşcă. Dar aceştia nu sunt adevăratul popor: ei nu sunt decât slugile imperialismului. Vietnamezi sunt cei din Nord: „Vietnamezii se luptă pentru toţi oamenii, iar forţele americane împotriva tuturor", certifică Sartre.[7]

Răul înseamnă avioanele B-52, înseamnă *Beretele verzi* – titlul unui film al lui John Wayne a cărui premieră, în 1968, dă naştere la nenumărate incidente. În aceşti ani în care se dezvoltă televiziunea şi foto-jurnalismul, forţa imaginii este pusă în slujba propagandei: dovadă stă acea fotografie cutremurătoare a unei fetiţe vietnameze arse de napalm, alergând goală pe o pistă. Emoţie unilaterală: luptătorii vietnamezi, numiţi *bodoi*, nu fac fotografii cu victimele lor. La 16 martie 1968, 120 de GI's din brigada de infanterie uşoară ucid 500 de ţărani din satul My Lai: această dramă dezlănţuie o furtună mondială, însă locotenentul responsabil de acest masacru este condamnat de justiţia americană. Cu o lună mai înainte, trupele Viet Cong au cucerit vechea capitală imperială, Hue. Când au părăsit locul, au lăsat în urma lor 3 000 de cadavre de civili, împuşcaţi sau îngropaţi de vii. Crima care li se imputa era anticomunismul lor: în redacţiile occidentale, carnagiul lasă pe toată lumea indiferentă.

---

[7] Jean-Paul Sartre, *Situations VIII*, Gallimard, 1971.

Conflictul se prelungeşte. În Statele Unite, el trezeşte o contestare înverşunată. Preşedintele Johnson caută o soluţie prin negociere. Deschise la Paris în mai 1968, tratativele trenează vreme de cinci ani. Nixon, ales în 1969, retrage trupele americane, întărind armata sud-vietnameză. Însă comuniştii îşi continuă ofensiva, silind Washingtonul să intervină în Cambodgia (1970) şi să reia raidurile aeriene (1972).

În *Le Monde* (9–10 iulie 1972) este publicat un „apel împotriva bombardării digurilor din Vietnam de către aviaţia SUA“: „Dacă se rup digurile în vara aceasta în Vietnamul de Nord, responsabilitatea acestui genocid trebuie să cadă asupra preşedintelui Nixon, la fel cum ar fi fost dacă ar fi ordonat un bombardament atomic“. Lista petiţionarilor obişnuiţi (Sartre, Beauvoir, Kastler etc.) se îmbogăţeşte cu semnăturile celor din lumea spectacolului: Guy Bedos, César, Sami Frey, Yves Montand, Delphine Seyrig, Simone Signoret.

La începutul anului 1973, e organizată o manifestaţie în faţa Ambasadei Americane, la Paris, pentru a protesta împotriva „celui mai mare criminal de război din toate timpurile“ (*Le Monde*, 9 ianuarie 1973). Acest criminal, care îl reduce pe Hitler la dimensiunea unui amator, este Richard Nixon. Cam zece zile mai târziu este trimisă o telegramă colectivă preşedintelui american: „Francezii din lista de mai jos doresc să-şi însuşească declaraţia prim-ministrului Suediei, Palme, care compară acţiunea Dvs. cu aceea a naziştilor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial“ (*Le Monde*, 21–22 ianuarie 1973). Pentru a cauţiona o analiză atât de ponderată, pe lângă inevitabilii Sartre, Beauvoir şi Kastler, îi mai găsim pe listă pe Stéphane Audran, Jean-Louis Barrault, André Cayatte, Claude Chabrol, Jacques Démy, Marguerite Duras, Françoise Fabian, Juliette Gréco, Annie Girardot, Claude Lelouch, Michel Piccoli, Alain Resnais, Roger Vadim.

Un acord de pace va fi în cele din urmă semnat la Paris, la 27 ianuarie 1973. Acesta trebuie să garanteze independenţa

Vietnamului de Sud. Americanii se retrag, lăsând Saigonul să-şi înfrunte soarta.

Trec doi ani. În pofida garanţiilor date, Nordul, sprijinit de URSS şi de China, trimite necontenit întăriri, unităţi întregi, Guvernului Revoluţionar Provizoriu (GRP), succesorul FNL. La sfârşitul lui 1974, Hanoi declanşează ofensiva finală împotriva Sudului. Compresorul sfărâmă tot în trecerea lui. Confundând agresorul cu agresatul, 446 de scriitori, ziarişti, editori, actori, artişti, cercetători şi universitari semnează o petiţie la 26 ianuarie 1975, cerând „respectarea acordurilor de la Paris de către autorităţile de la Saigon şi de la Washington"!

Trei luni mai târziu, tancurile comuniste pătrund în Saigon. GRP, emanaţie teoretică a poporului sud-vietnamez, se dizolvă pe loc: nu era decât marioneta Hanoiului. La capătul unei campanii militare clasice, Nordul a invadat Sudul.

Fost stângist, ziaristul Jacques Broyelle îşi aminteşte: „În problema Vietnamului, noi nu ne-am înşelat niciodată (în sensul clasic al expresiei). Ştiam că era vorba de comunism, al cărui purtător era FNL. Ştiam că mergea mână în mână cu Nordul. Şi aveam să vedem cum toate astea avea să dea naştere unei dictaturi populare"[8].

*

La 1 octombrie 1949, victorios asupra lui Chiang Kai Shek, Mao Zedong (Tse Tung) proclamă Republica Populară Chineză. Viaţa politică şi socială trece sub controlul Partidului Comunist: informaţia, învăţământul, economia. Milioane de „contrarevoluţionari" sunt vârâţi în lagăre – unii sunt executaţi, ceilalţi trimişi în tabere de reeducare. Confucianismul este prohibit, catolicismul este decimat sau redus la sclavagism. Într-un discurs din 1957, Mao va recunoaşte lichidarea a 840 000 de persoane între 1949 şi 1954.

---

[8] Hervé Hamon şi Patrick Rotman, *Génération, 2. Les années de poudre*, Seuil, 1988.

În 1950, pământurile sunt colectivizate: această reformă agrară provoacă o foamete al cărei bilanț se stabilește a fi de 2–5 milioane de victime. Mao inaugurează apoi „campania celor o Sută de Flori“. Atât de masive sunt criticile împotriva regimului, încât guvernul retează brusc orice iluzie de libertate. Sunt arestați cu miile intelectuali, funcționari sau cadre din industrie. În 1958, cel de-al VIII-les Congres al Partidului Comunist trasează Chinei următorul obiectiv: „să ajungă din urmă și să depășească Marea Britanie în cincisprezece ani“. Acest „Mare Salt înainte“ se traduce printr-o colectivizare totală. Proprietate, muncă, viață privată, totul aparține Statului. Pe plan economic, e o catastrofă: între 1959 și 1962, foametea provoacă moartea a 20 până la 43 milioane de chinezi.

În 1958, în fața opoziției suscitate de directivele sale, Mao Zedong trebuie să îi cedeze lui Liu Shaoqui postul de șef al Statului. În 1966, după mai mulți ani de traversare a deșertului, el reia puterea. Îndărătul lui se află armata și tineretul, total înregimentat.

În august 1966, Mao decretează „Revoluția culturală“: trebuie construită o Chină nouă. Gărzile roșii – adolescenți fanatizați – sunt lăsate să acționeze liber, în bandă, la Pekin și în întreaga țară. Au drept consemn să facă *tabula rasa*. Tot ce vine din Occident constituie prima țintă: case burgheze, haine europene. Apoi furia lor barbară se dezlănțuie împotriva anticei civilizații chineze: intelectuali torturați până la moarte, biblioteci arse, monumente jefuite, temple distruse. Toți cei care manifestă cea mai mică rezistență sunt asasinați. Acest război civil fără nume se soldează cu 5 milioane de morți.

Mao este stăpânul Chinei. În piața Tienanmen, zeci de mii de tineri, uniform îmbrăcați, defilează cântând *Orientul e roșu* și fluturând o culegere de citate pe care o debitează pe de rost: *Citatele președintelui Mao Zedong*.

La Paris, *Cărticica roșie* este tradusă în martie 1967. Mii de iluminați se cufundă în acest păienjeniș de nerozii, emblema

unuia dintre cele mai criminale sisteme din istorie. Farsa sinistră a maoismului francez intră în scenă.

August 1967. Robert Linhart, Jacques Broyelle, Jean-Pierre Le Dantec şi Christian Riss sunt oaspeţii Partidului Comunist Chinez. Vizitează uzine, unde se extaziază în faţa maşinilor-unelte. Dintre cei patru francezi, trei sunt absolvenţi ai Şcolii Normale, celălalt – al Şcolii Centrale. Băieţi străluciţi, dar hipnotizaţi.

Pekin, în 1960, a rupt-o cu Moscova. La Paris, fascinaţia pentru China populară a înflorit în cercurile stângiste, născute din disidenţa faţă de Partidul Comunist. Această seducţie va ţine cincisprezece ani.

Pe plan vestimentar, Cardin creează moda Mao. Pe plan intelectual, pentru a pregăti revoluţia, este extrem de şic să te inspiri din modelul Pekin (Beijing). Din 1971 până în 1976, revista *Tel Quel*, creată în 1960 de Philippe Sollers, oferă o tribună gândirii lui Mao Zedong. În 1971, revista publică un volum consistent al deputatei comuniste italiene Maria-Antonietta Macciocchi: *De la Chine* (*Despre China*). Şase sute de pagini în care se ridică în slăvi Revoluţia culturală: „Mao Zedong este în mod esenţial antidogmatic şi antiautoritar. El conferă iniţiativei maselor întâietatea asupra aparatelor, insistă asupra principiilor de egalitate, repetă că Partidul nu se poate substitui maselor şi că masele trebuie să se elibereze singure“[9]. Cartea este primită cu fervoare: în China, Sollers vede „speranţă şi confirmare pentru revoluţionarii din întreaga lume“ (*Tel Quel*, primăvara lui 1972).

Aşa cum staliniştii se duceau în URSS, maoiştii fac pelerinaj în China. În 1974, echipa de la *Tel Quel* ia avionul spre China. Roland Barthes, Philippe Sollers, Marcelin Pleynet, François Wahl şi Julia Kristeva pleacă în această călătorie. Se întorc entuziasmaţi: „La Mao Zedong“, se jură Sollers, „materialismul

---

[9] Maria-Antonietta Macciocchi, *De la Chine*, Seuil, 1971.

şi dialectica ajung la un grad nemaiatins de precizie, eficacitate, claritate“ (*Art Press*, nr. 2, 1974). Tot el conchide: „Viziunea religioasă şi idealistă asupra lumii care a fost întotdeauna aceea a tuturor exploatatorilor are actualmente un singur duşman serios: China“ (*Tel Quel*, toamna lui 1974).

Roland Barthes este şi el bulversat: „China e paşnică“, a constatat el (*Le Monde*, 24 mai 1974). Câteva luni mai târziu, el alcătuieşte o lucrare din amintirile adunate: „Din când în când câteva înghiţituri de ceai, o ţigară uşoară, cuvântul dobândeşte astfel ceva liniştit, pacificat (aşa cum ni s-a părut că era munca în atelierele pe care le-am vizitat)“[10].

Nici măcar o singură dată aceşti lăudători nu se întreabă dacă nu cumva chinezii – precum odinioară sovieticii – le-au arătat doar ceea ce vor să se vadă. În 1974, în *Ombres chinoises*, Simon Leys oferă un tablou sarcastic al „comis-voiajorilor maoismului“, zeflemisind „teatrul de umbre pus în scenă pentru ei de autorităţile maoiste“[11]. Dar glasul acestui eminent sinolog este înecat în concertul neîncetat de elogii la adresa regimului de la Pekin.

China reală este o societate transformată în furnicar, încadrată de Partid, Armată şi Poliţie, orice rebel fiind prompt executat sau expediat în *laogai* – gulagul chinezesc. Corsican născut din mamă chinezoaică, Jean Pasqualini a petrecut şapte ani în temniţele lui Mao. În 1975, într-un document care te face să simţi cum îţi îngheaţă sângele în vine[12], descrie acel univers concentraţionar, dar o face în zadar, căci visătorii occidentali se întorc de la Beijing cu clişee idilice: China lor este una imaginară.

Dovadă stă acest articol al corespondentului ziarului *Le Monde* la Pekin, Alain Bouc: „Occidentul nostru a pus bazele biblice ale eliberării omului. Cu ajutorul ideologiei marxist-leniniste

[10] Roland Barthes, *Alors la Chine?*, Christian Bourgois, 1975.

[11] Simon Leys, *Ombres chinoises*, 10/18, 1974.

[12] Jean Pasqualini, *Prisonnier de Mao*, Gallimard, 1975.

revizuite și corectate, Mao Zedong și-a eliberat, în felul său, poporul din punct de vedere social și politic. Nu putem, firește, decât să regretăm că această eliberare spectaculoasă n-a știut să dea locul fermentului creștin și că mesagerilor Evangheliei – fie și autohtoni – li s-a pus căluș. Însă nu am putea uita nici erorile și greșelile creștinilor în țările în care au activat ca misionari, nici faptul că niciodată China n-a fost propriu-zis o țară religioasă. În rest, marxismul este întru câtva un lăstar de sorginte creștină" (*Le Monde*, 16–17 noiembrie 1975). Creștinii din China, dacă ar fi putut să-l citească, ar fi fost neîndoielnic bucuroși de acest apolog. Cu excepția, poate, a celor câteva mii dintre ei care au fost asasinați.

Acești ditirambi vor primi o consacrare venită de sus. La moartea lui Mao, la 9 septembrie 1976, Marele Cârmaci e numit „farul gândirii umane". Elogiul vine de la Valéry Giscard d'Estaing, președintele Republicii Franceze.

Jacques Broyelle și soția sa, Claudie, care au crezut în raiul maoist, și-au mărturisit eroarea: „Suntem atât de numeroși, stângiști, gaulliști, giscardieni, socialiști, creștini de toate cultele – iar lista nu s-a închis – cei care ne-am înșelat în privința Chinei"[13].

*

În 1976, un universitar francez, Gérard Chaliand, face primul bilanț critic, văzut dinspre stânga, al ideologiei tiermondiste[14]: cu zece ani înainte, el publica articole polemice anticolonialiste. În anii '80, *Médecins sans frontières* sau *Médecins du monde* vin în ajutorul Lumii a Treia, lăsată de izbeliște, în propria-i grijă: cu cincisprezece ani înainte, fondatorii acestor organizații erau stângiști. În 1985, geograful Yves Lacoste lansează

[13] Jacques și Claudie Broyelle, „Lettre ouverte de deux anciens maoïstes à Monsieur le Président de la République", *Le Quotidien de Paris*, 2 mai 1983.

[14] Gérard Chaliand, *Mythes révolutionnaires du tiers monde*, Seuil, 1976.

un apel pentru salvarea Lumii a Treia de tiermondism[15]: cu douăzeci de ani înainte, și el credea în salvarea prin intermediul Lumii a Treia.

Pascal Bruckner este un fost răzvrătit al mișcării din Mai '68. În 1983, el își critică prietenii într-un eseu în care îi ironizează pe intelectualii care, constatând că revoluţia este imposibilă în Occident, o trăiau prin procură în Lumea a Treia. Denunţând pretinsa noastră culpabilitate colectivă, el pune o întrebare, rămasă însă fără răspuns: „Când va înscrie ONU antioccidentalismul și rasismul antialb printre crimele împotriva umanităţii?"[16]

[15] Yves Lacoste, *Contre les anti-tiers-mondistes et contre certains tiers-mondistes*, La Découverte, 1985.

[16] Pascal Bruckner, *Le Sanglot de l'homme blanc*, Seuil, 1983.

5
Este interzis să interzici

Aerul e călduț în această zi de 22 iunie 1963. E vară. Daniel Filipacchi serbează prima aniversare a revistei *Salut les copains*. Succesul acestei reviste, lansate special pentru *teenagers*, l-a surprins și pe el. Tirajul: un milion de exemplare. În fiecare zi, pe postul Europe 1, Filipacchi este animatorul unei emisiuni care poartă același nume ca revista sa: *SLC, Salut les copains* (*Salut, prieteni*). Când își deschid tranzistoarele la întoarcerea de la liceu, mii de adolescenți îi ascultă pe Johnny Hallyday, Sylvie Vartan, Richard Anthony. „Toți băieții și toate fetele de vârsta mea știu bine ce înseamnă să fii fericit", cântă Françoise Hardy.

Sunt numeroși băieții și fetele care vin în noaptea aceea de 22 iunie 1963, invitați de *SLC* la un concert gratuit în Place de la Nation. Filipacchi se aștepta cam la 20 000, cel mult 30 000 de spectatori. Când Johnny urcă pe scenă, sunt de față 150 000 de tineri care își strigă bucuria. Legănându-se pe ritmuri venite din America, ei își transmit *La Fureur de vivre*.

Odată cu „generația ye-ye" (Edgar Morin), Franța descoperă cu stupoare ciudatul trib pe care-l adăpostește la sânul ei: tineretul. Copiii născuți în *baby boom* și-au părăsit leagănul. Au crescut. Se înghesuie la porțile cetății, numeroși, avizi, nerăbdători.

În 1954, 140 000 de studenți frecventau universitatea și marile școli. În 1962, sunt 250 000. În 1968, 500 000. Această explozie a efectivelor este însoțită de o redesfășurare socială. Înainte de război, universitatea educa odraslele burgheziei de

calitate, care deveneau medici sau notari. Astăzi, copiii de muncitori sau de agricultori sunt puţini, dar clasa de mijloc accede masiv la învăţământul superior. Iar populaţia studenţească se feminizează. 30% dintre cei înscrişi la Universitatea din Paris sunt bursieri. Unu din doi au un *job* pentru a-şi putea plăti studiile. Recrutarea s-a extins, filierele s-au diversificat: în 1956, totalul studenţilor la Litere sau Ştiinţe a depăşit numărul juriştilor sau al mediciniştilor.

Uniunea Naţională a Studenţilor din Franţa (UNEF) s-a constituit în 1946. La origine, această confederaţie exercită un monopol sindical, dar reprezintă un evantai politic complet. Chiar dacă totuşi carta fondatoare marchează o ruptură cu stilul *corpo* (corporatist), definind studentul ca pe un „tânăr muncitor intelectual“, Biroul Naţional este controlat de dreapta (aşa-numiţii *majos* – majoritari). Războiul din Algeria provoacă virajul UNEF. Rechiziţionarea contingentului militar face să profite stânga, transformând problema amânărilor într-un măr al discordiei. În 1956, aşa-numiţii *minos* (minoritari) devin majoritari. Bastion al dreptei înainte de război, Cartierul Latin a basculat la stânga.

UNEF ia parte la luptele ideologice ale momentului. Cu ocazia Congresului ei din 1960, cere negocieri cu FNL. În Sala Mutualité ţine un răsunător miting împotriva acţiunii armatei în Algeria. În 1961, refuzând această alunecare, minoritatea de dreapta fondează o asociaţie concurentă, Federaţia Naţională a Studenţilor din Franţa.

În 1962, unu din doi studenţi aderă la UNEF. În această perioadă, creştinii de stânga sunt înlăturaţi din biroul naţional: un grup încă şi mai radical ia puterea. Printre membri, cei care au militat de foarte tineri au fost în umbra FNL. Cu toţii i-au citit pe Marx şi pe Lenin. Toţi împărtăşesc cultul lui Castro şi Che Guevara, al lui Mao şi Ho Şi Min. Prin 1963–1965, membri ai Partidului fiind, militează în Uniunea Studenţilor Comunişti, scriu la revista *Clarté*. Vreme de treizeci de ani, ei

vor juca un rol. Să le cităm numele: Serge July, Jean-Louis Péninou, Marc Kravetz, Frédéric Bon, Michel-Antoine Burnier, Bernard Kouchner, Roland Castro, Régis Debray, Alain Krivine, Henri Weber.

O generație clocotitoare, nervoasă. Prea clocotitoare pentru a se mulțumi doar cu terna disciplină a comuniștilor francezi, prea nervoasă pentru a fi tolerată de conducerea monolitică a Partidului. Între 1965 și 1966, ei își păstrează autoritatea asupra UNEF, dar sunt excluși din Uniunea Studenților Comuniști. Unii se angajează urmându-l pe Krivine, deja troțkist, care lansează Tineretul Comunist Revoluționar. Alții participă la fondarea Uniunii Grupărilor de Tineret Comuniste Marxist-Leniniste, o grupare maoistă. Alții, la rândul lor, fac o pauză, în așteptarea a nici ei nu știu prea bine ce.

Nu vor avea mult de așteptat.

Noiembrie 1966. O broșură tipărită în localul UNEF din Strasbourg face ocolul Franței: *Despre mizeria din mediul studențesc, considerată sub aspectele ei economice, politice, psihologice, sexuale și îndeosebi intelectuale, și despre câteva mijloace pentru a o remedia.* Textul provine de la cei din *situ**. Revistă și mișcare totodată, Internaționala situaționistă oferă un cocktail de suprarealism, marxism și anarhism. Puțin numeroși sunt cei care îl înțeleg pe ermeticul Guy Debord, fondatorul situaționismului. Va fi nevoie de douăzeci de ani pentru ca decriptarea pe care el o face „societății spectacolului" să capete un sens.[1] Raoul Vaneigem este un alt guru al situaționiștilor. Lucrarea sa, *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*, publicată în 1967, conține această profesiune de credință: „Prejudecata asupra vieții este o prejudecată

* *Situationnisme* (situaționism), mișcare contestatară din anii '60, care s-a dezvoltat mai cu seamă în mediul universitar. (N. tr.)

[1] Guy Debord, *La Société du spectacle*, Buchet-Chastel, 1967 [*Societatea spectacolului*, Est, București, 2001, trad. rom. de Ciprian Mihali și Radu Stoenescu].

politică. Noi nu dorim o lume în care garanția că nu vom muri de foame e schimbată cu riscul de a muri de plictiseală".

Poate că situaționismul, un pic farsă, nu e în acele momente decât o școală pentru amatorii de formule, precum cele care împestrițează broșura tipărită la Strasbourg: „Omenirea nu va fi cu adevărat fericită decât în ziua în care ultimul birocrat va fi spânzurat cu mațele ultimului capitalist"; „Să trăim fără timpi morți și să ne bucurăm fără piedici"; „Să schimbăm viața". Dar în aceste găselnițe verbale, între provocare individuală și revoluție socială, găsim deja ideile din Mai '68.

„Ceea ce caracterizează actualmente viața noastră publică este faptul că Franța se plictisește." Acest diagnostic este dat de Pierre Viansson-Ponté în numărul *Le Monde* din 15 martie 1968.

Franța se plictisește, tineretul de asemenea. O indispoziție studențească iese la lumină, provenind din cauze reale: supraefective, instalații inadaptate, sistem mandarinal* depășit, absența locurilor de muncă. Universitatea formează studenți într-un sistem izolat de restul lumii, potrivit unui mod de funcționare care nu s-a schimbat deloc de la Napoleon încoace. Un formalism abuziv și un centralism iacobin încorsetează mult prea adesea societatea franceză. Azvârliți în acest univers, tinerii, cărora cei treizeci de ani glorioși nu le oferă decât un ideal economic, au senzația că se sufocă. A căuta un sens vieții, la cincisprezece-douăzeci de ani, nu înseamnă numai romantism: înseamnă o nevoie profundă. „Nu te poți îndrăgosti de o rată de creștere", se va citi curând pe zidurile din Cartierul Latin. Cine ar cuteza să lupte împotriva unui astfel de protest?

Din păcate, acest tineret va fi luat ostatic. Generația ye-ye, înecând în rock durele necesități ale triadei *métro-boulot-dodo*

* Termen care provine de la „mandarin" (mandarinat) - personaj important și influent într-un anumit mediu, îndeosebi în mediul universitar, și, respectiv, puterea arbitrară deținută în anumite medii de către intelectuali influenți. (N. tr.)

(*metrou-muncă-somn*), nu se ocupă de politică. Dar politica o va ajunge din urmă. Anarhiştii, troţkiştii şi maoiştii îşi lustruiesc armele pentru Seara cea Mare. Aceasta nu va avea însă loc. Dar o lună de sărbătoare nebună va aduce stângismului o masă de manevră şi o autoritate asupra minţilor pentru câţiva ani de acum încolo.

*

Totul începe la Nanterre. Această facultate a fost deschisă în 1964, spre a face faţă creşterii efectivelor studenţeşti din capitală. Eroina din *Chinezoaica* e înscrisă aici: turnat în 1967, filmul lui Godard spune povestea unei tinere burgheze care se converteşte la maoism. Nanterre, la vremea aceea, se află destul de departe. Este totodată cel mai mare *bidonville** din regiunea pariziană. Un loc de fermentare.

La 8 ianuarie 1968, ministrul Tineretului şi Sporturilor, François Missoffe, inaugurează piscina din campus. Un student îl apostrofează: „Am citit *Livre blanc sur la jeunesse* pe care aţi scris-o. Şase sute de pagini de inepţii! Nu vorbiţi despre problemele sexuale ale tinerilor". Acel roşcovan va face să se vorbească despre el: se numeşte Daniel Cohn-Bendit. S-a impus ca lider al bandei care întreţine o necontenită agitaţie la Nanterre. Ultima revendicare cronologică: dreptul băieţilor de a intra în căminul fetelor.

În urma unui raid împotriva sediului American Express, sunt arestaţi nişte militanţi troţkişti. Pentru a li se cere eliberarea, pe 22 martie sunt ocupate localurile administrative de la Nanterre. Cohn-Bendit ia comanda operaţiunilor. Facultatea fiind paralizată, contestatarii creează o simbolică Mişcare din 22 martie. La 2 mai, Facultatea din Nanterre este închisă. A doua zi, în semn de solidaritate cu cei opt nanterrezi convocaţi în faţa Consiliului de disciplină (printre care şi Cohn-Bendit), este ţinută o

* *Bidonville* (fr.) – aglomeraţie de locuinţe lipsite de orice condiţii, unde trăieşte populaţia cea mai săracă, de obicei situată la periferia marilor oraşe. (N. tr.)

adunare în curtea Sorbonei. Solicitată de către decan, poliția evacuează clădirea. Subit, praful de pușcă ia foc. Cartierul Latin mișună de manifestanți, iar seara virează spre răzmeriță. Agitatorii studenți și președintele Sne-Sup*, Alain Geismar, decretează grevă generală.

Mișcarea s-a declanșat. În zilele de 6, 7 și 10 mai au loc noi răzmerițe. Insurgenții se cred în 1848: ridică baricade. Spre a calma jocul, prim-ministrul, Georges Pompidou, decide redeschiderea Sorbonei. Timp de două săptămâni, un *happening* permanent se desfășoară în vechea clădire. În amfiteatrele înțesate, murdare și afumate, se practică la nesfârșit dezbateri confuze. La doi pași de mormântul lui Richelieu, fiecare confrerie marxistă își împarte manifestele și broșurile, cu chipurile lui Lenin, Trotki sau Mao. Este perioada sloganurilor și afișelor desenate la Faculté des Beaux-Arts: „Sub caldarâm e plaja"; „Este interzis să interzici"; „Să fim realiști, să cerem imposibilul". Luat la rândul lui cu asalt, Teatrul Odéon oferă și el un loc de defulare delirului momentului. Jean-Louis Barrault, stăpânul locului, proclamă și el cu voce tunătoare în fața sălii: „Barrault nu mai este directorul acestui teatru, ci un actor ca toți ceilalți. Barrault a murit".

Partidul Comunist și CGT au înțeles rapid ce beneficiu se poate scoate din acest gigantic monom. Nu o revoluție în care nu cred, ci avantaje foarte concrete: bani. Organizează o imensă defilare pe 13 mai, apoi cufundă Franța în grevă. Nu mai există metrou, nu mai există tren, nici televiziune, nici ziare, nici benzină, nici zahăr în băcănii. Șase milioane de greviști. Dacă studenții maimuțăresc evenimentele de la 1848, muncitorii, fluturând drapele roșii pe acoperișurile uzinelor, joacă din nou evenimentele din 1936**. În două zile (25–27 mai), negocierea

---

* *Syndicat National de l'Enseignement Supérieur* (Sindicatul Național al Învățământului Superior). (N. tr.)

** Frontul Popular, coaliție a partidelor franceze de stânga, a câștigat alegerile în mai 1936, luând puterea sub conducerea lui Léon Blum. (N. tr.)

de la Grenelle cedează sindicatelor creşterile salariale revendicate – chiar dacă baza protestează, căci ar fi vrut mai mult.

Însă furioşii nu renunţă aşa uşor. La 24 mai, o noapte a baricadelor aprinde iarăşi Parisul (la propriu, de data asta: o echipă condusă de Alain Geismar şi Serge July încearcă să dea foc Bursei). Totuşi, deznodământul se apropie. La stadionul Charléty, Mitterrand se oferă voluntar pentru a merge la Élysée, însă de Gaulle, întors de la Baden-Baden, şi-a recăpătat stăpânirea de sine. La 30 mai, el rosteşte la radio un discurs solemn şi dizolvă Adunarea. Pe Champs-Élysées, mulţimea conservatorilor respiră. La 30 iunie, la al doilea tur de scrutin al alegerilor legislative, dreapta dispune de o Cameră de negăsit.

Aparent, sărbătoarea s-a sfârşit.

*

Masele populare nu erau de faţă la întâlnirea cu revoluţia. Nici studenţii: dintr-o jumătate de milion de înscrişi, doar câteva mii au luat parte la evenimente. Dar miturile au viaţă lungă: „Problema nu mai e de a şti dacă revoluţia se poate realiza şi dacă majoritatea o doreşte, ci de a şti când anume şi sub ce formă se va realiza“. Această profeţie îi aparţine lui Hervé Bourges (viitorul patron al TF1, apoi al Consiliului Superior al Audiovizualului), prefaţând proza liderilor din Mai.[2]

Stângismul n-a murit. Dimpotrivă, apogeul lui abia urmează. Până spre mijlocul anilor '70, el domină scena, chinuindu-se să prelungească atmosfera încărcată de emoţie a primăverii '68. Inutilizabil, marxism-leninismul rămâne gândirea de referinţă – până la teoria dictaturii proletariatului: „Puterii speciale de represiune a majorităţii de către minoritate“, avertizează Alain Geismar şi Serge July, „i se opune puterea specială de represiune a minorităţii de către majoritate“[3].

---

[2] Jacques Sauvageot, Alain Geismar, Daniel Cohn-Bendit, Jean-Pierre Duteuil, *La Révolution étudiante. Les animateurs parlent*, Seuil, 1968.

[3] Alain Geismar, Serge July şi Erlyne Morane, *Vers la guerre civile*, Denoël, 1969.

Literatura revoluționară înflorește pe rafturile librăriilor. Cu doar câțiva franci, pot fi procurate scrierile lui Lenin, Troțki, Mao sau Fidel Castro. Sociologii vestesc marea vânzoleală: Serge Mallet, *La nouvelle classe ouvrière*; Bernard Lambert, *Les Paysans dans la lutte des classes*; Frédéric Bon, Michel-Antoine Burnier, *Classe ouvrière et Révolution*; Gilles Martinet, *Les cinq communismes*.

La 12 iunie 1968, unsprezece formațiuni de stânga au fost dizolvate de Consiliul de Miniștri. Ele se reconstituie curând însă, sub alte nume. O abundență de mișcări, în care divergențele ideologice și rivalitățile personale provoacă sciziuni și subsciziuni. În 1969, cei care se simt apropiați de troțkiști au de unde alege: Liga Comunistă, Organizația Comunistă Internațională, Lupta muncitorească, Revoluția, Alianța Marxistă Revoluționară, Tendința Marxistă Revoluționară, Partidul Comunist Revoluționar. Dar nici cei care preferă să fie maoiști nu sunt mai prejos: Stânga proletară, Omenirea Roșie, Trăiască Revoluția, Liga Roșie, Cercuri comuniste, Grupuri marxist-leniniste, Uniunea Comuniștilor Francezi, Frontul Roșu. Nu mai punem la socoteală Comitetul Comunist „Enver Hoxha“ (Hodja), Comitetul Comunist „Iosif Stalin“ sau Partidul Comunist Internațional.

Zâmbim acum, dar realitatea nu te face să râzi: rigide, violente și doctrinare, aceste grupuri se dovedesc mai staliniste decât însuși Stalin. Disciplină de fier, reflexe de clandestinitate, autocritici, viață privată supusă organizației: un sindrom de sectă.

Serviciul de ordine al Ligii Comuniste este o miliție căreia nu-i lipsesc decât armele. La 1 mai, ținuți deoparte, stângiștii defilează sub propriile lor steaguri. Și mii de tineri, în urma lui Krivine, țopăie pe caldarâmul capitalei, scandând „Ho, Ho, Ho Și Min! Che, Che Guevara!“. În martie 1973, Liga încadrează 80 000 de manifestanți mobilizați împotriva Legii Debré referitoare la amânările militare de încorporare – purtătorul de cuvânt al liceenilor parizieni, membru al Ligii, este un anume Michel Field.

La 4 martie 1972, 400 000 de persoane (potrivit estimărilor organizatorilor) însoţesc spre cimitirul Père-Lachaise trupul lui Pierre Overney. Acest militant maoist de douăzeci şi trei de ani a fost ucis de un foc de armă la Billancourt de către un paznic de la Uzinele Renault. Nervii paznicului n-au rezistat, dar strategia stângistă e cea care a dus la această dramă. Ca toţi camarazii săi, Overney nu-şi pierdea speranţa de a smulge clasa muncitoare de sub tutela comunistă. Singurul mijloc de care dispuneau era supralicitarea în violenţă şi activism.

Dacă jaful de la Fauchon, 1970, ţine de tâlhăria fără vărsare de sânge, maoiştii multiplică acţiunile criminale: operaţiuni de comando, sechestrări, „tribunale populare". Gruparea Noua Rezistenţă Populară, condusă de Olivier Rolin, se plasează la marginea terorismului. În săptămânalul său *La Cause du peuple*, Stânga proletară foloseşte un limbaj de război civil: „Clasă murdară de patroni, ai face bine să fii atentă! Iar când noi vom vrea, cu toţii uniţi, vă vom sechestra, vă vom scuipa în gură şi vă vom spânzura; mai întâi de picioare; şi dacă tot n-aţi înţeles, de gât" (31 octombrie 1969). În 1970, mişcarea este dizolvată. Animatorii *Cauzei poporului*, Jean-Pierre Le Dantec şi Michel Le Bris, ajung la tribunal pentru „apel la crimă, furt şi incendiere". Întemniţat tot atunci, Alain Geismar este judecat pentru „provocare directă la violenţă şi violenţă împotriva agenţilor forţei publice".

Mereu pregătit s-o pornească în campanie, Jean-Paul Sartre ia conducerea ziarului maoist. Pe marile bulevarde, vinde *La Cause du peuple* alături de Simone de Beauvoir. La poarta uzinei din Billancourt, ţine un discurs muncitorilor cocoţat pe un butoi. Cei care s-ar mai fi îndoit de sinceritatea lui sunt liniştiţi citindu-i interviul acordat ziarului *Actuel*, la 28 februarie 1973: „Un regim revoluţionar trebuie să se debaraseze de un anumit număr de indivizi care-l ameninţă, iar eu nu văd alt mijloc decât moartea. Întotdeauna se poate ieşi dintr-o închisoare. Revoluţionarii din 1793 n-au ucis poate îndeajuns".

În cursul acestor ani, fierberea este permanentă, astfel încât ziarul *Le Monde* creează rubrica „Tulburări agitatorice". La Paris, poliția este omniprezentă. Aflate în mod constant sub presiune, confruntate cu o tenace ură antipoliție, forțele de ordine nu dau întotdeauna dovadă de delicatețe. Acesta este momentul în care se naște expresia „bravură polițistă". Incidentele de acest tip există, firește, și fac să se dezlănțuie petiționarii, reclamagii (vezi afacerea Jaubert, ziaristul cotonogit într-o dubă a poliției, în 1971). În schimb, când un jandarm din jandarmeria mobilă își pierde ochiul după ce a primit o lovitură în plină față cu o piatră din pavaj sau cu un bulon, e cumva vorba de o „consecință regretabilă"? Nu, e vorba de lupta dreaptă a poporului: soarta lui nu emoționează pe nimeni. În biroul său din Piața Beauvau, din 1968 până în 1974, Raymond Marcellin este omul cel mai detestat din Franța: „Fascismul de astăzi nu mai înseamnă cucerirea Ministerului de Interne de către grupuri de extremă dreaptă, ci cucerirea Franței de către Ministerul de Interne", scrâșnește André Glucksmann, în 1971, în editorialul din *J'accuse*.

Ultraminoritari, stângiștii nu sunt mai puțin stăpâni ai liceelor și facultăților, unde beneficiază de indulgența sau de complicitatea unei părți însemnate a corpului didactic. Din 1968 până în 1975, aici se extinde imperiul lor – tentativele maoiste de pătrundere în uzine dând greș. În licee, unde elevii nu se mai aliniază, nu se mai ridică în picioare la sosirea profesorului, unde nu se mai dau pedepse; în facultăți, unde sunt convocate adunări generale sub orice pretext, unde se decretează greva de la ore pentru un fleac, unde afișele și inscripțiile – *graffiti* – acoperă coridoarele, o întreagă generație este prizoniera halucinațiilor epocii.

„A fi fost stângist în 1970", subliniază Hervé Hamon și Patrick Rotman, „e oarecum echivalentul lui a fi fost comunist în 1950"[4]. Dar când tineretul tușește, Franța strănută. Stângiștii

pretindeau că ridică învelişul de plumb al Partidului Comunist. Iluzie. Aplicând un mod de funcţionare similar, e rândul lor să-şi exercite hegemonia ideologică.

*

Perioada de după Mai '68 constă în primul rând în repunerea sistematică în discuţie a fundamentelor societăţii. Naţiune, Stat, familie, şcoală, întreprindere, Armată, Biserică, totul reprezintă ceva ce trebuie demolat.

La intelectuali, acest exerciţiu se efectuează cu ajutorul unui instrument conceptual: structuralismul. Louis Althusser laudă „nucleul ştiinţific irecuzabil" al marxismului, Jacques Derrida „deconstruieşte", Roland Barthes acuză limba că este „fascistă", Jacques Lacan aduce pe divanul psihanalizei intelectualitatea de tip *Rive gauche*, Michel Foucault, Gilles Deleuze şi Félix Guattari reabilitează nebunia. Sprijinindu-se pe triada „filozofilor bănuielii" (Marx, Nietzsche şi Freud), pigmentată cu grila psihanalitică a lui Herbert Marcuse, gândirea anului '68 pulverizează totul. Nu doar indivizii sunt cuprinşi de această maladie, ci şi instituţiile, îndeosebi în domeniul culturii. Ministrul pe probleme de cultură, Maurice Druon, declanşează un frumos protest mediatic în 1973, plasând contestatarii în faţa propriilor lor contradicţii: „Oamenii care vin la uşa acestui Minister cu talerul întins pentru pomană într-o mână, iar în cealaltă cu un cocktail Molotov vor trebui să aleagă".

Agitaţia nu cruţă pe nimeni: pot fi văzuţi funcţionari duşmani ai Statului, ofiţeri antimilitarişti, patroni partizani ai autogestiunii, profesori care caută să răstoarne ordinea şcolară, părinţi care renunţă să-şi mai educe copiii, pictori care vor să distrugă arta. Şi preoţi care vor să transforme Biserica.

Lansând *Echanges et Dialogue* în 1968, abatele Robert Davezies, fost cărăuş de valize, revendică dreptul de a asuma

---

[4] Hervé Hamon, Patrick Rotman, *Les Intellocrates*, Ramsay, 1981.

„angajamente politice, sindicale sau de altă natură". La stânga, bineînţeles. Reverendul Părinte Cardonnel, dominican, îşi asumă misiunea de a metamorfoza creştinismul în doctrină revoluţionară. În 1970, el face o depoziţie la procesul intentat revistei *La Cause du peuple*, apoi face parte, împreună cu Georges Montaron, directorul ziarului *Témoignage chrétien*, dintre fondatorii Ajutorului Roşu, creat de stânga proletară spre a veni în ajutorul maoiştilor întemniţaţi. În 1971, Acţiunea Catolică universitară declară: „Noi credem astăzi că Universitatea şi societatea nu sunt reformabile: orice luptă şi orice proiect care nu se inserează într-o punere globală în discuţie a sistemului capitalist întăresc logica acestui sistem ce rămâne în mod fundamental alienant". În 1972, părintele Marc Oraison reuşeşte să obţină un succes de librărie cu eseul său *Le Mystère humain de la sexualité*. Autorul se făcuse deja cunoscut în 1966, când protestase împotriva interzicerii filmului lui Jacques Rivette *La Religieuse* (*Călugăriţa*), operă despre care secretarul de Stat la Ministerul Informaţiei socotea că putea „să jignească grav sentimentele şi conştiinţele unei foarte mari părţi a populaţiei".

Pagină de istorie ce nu poate fi povestită, aceea a creştinilor marxişti din anii '70! Numai că ea nu este doar anecdotică: o întreagă generaţie a clerului francez a fost impregnată de ideile lor. Acest fenomen, grefat pe o criză generală a Bisericii, a bulversat catolicismul în Franţa, accelerând decreştinarea ţării. Consecinţele sociologice vor apărea mai târziu.

„Este interzis să interzici." Celebra deviză exprimă esenţa filozofică a gândirii anului '68: un individualism radical. Orice autoritate e contestabilă. Orice constrângere e suspectă. Morala, structurile sociale, tradiţiile, cultura clasică sunt considerate înrobitoare. Ceea ce contează este satisfacerea exigenţelor fiecăruia. Un singur ideal: „să te realizezi", fără să dai înapoi din faţa nici unui tabu. Gata cu normele obiective ale binelui şi

răului: noţiunea de greşeală se goleşte de conţinut. Nu delincventul este vinovat, ci societatea.

Mai '68 lărgeşte tematica antifascistă. Tot ceea ce ameninţă sau constituie un obstacol în faţa impulsurilor personale devine marca „fascismului" sau – fiindcă reintră în circulaţie termenul drag radicalilor celei de-a III-a Republici – marca „reacţiunii".

„Jos cu represiunea", tună şi fulgeră participantul la evenimentele din '68, convins că fascismul, precum lupul, dă târcoale la marginea pădurii. Fascist e Statul, fascist e poliţistul, („CRS*, SS"), fascist paznicul de închisoare, fascist şeful de întreprindere, fascist profesorul care dispreţuieşte greva, fascist tatăl care nu demisionează de la autoritatea sa, fascist cel care denunţă drogurile. Antifascismul nu mai e decât o fantasmă convocată în orice ocazie. În 1970, ca preşedinte al Grupului de informaţie privind închisorile, Michel Foucauld lansează un strigăt de animal hăituit: „Nimeni dintre noi nu e sigur că scapă de închisoare. Astăzi mai puţin ca oricând. Asupra vieţii noastre de zi cu zi se strânge, întărindu-se, controlul sistematic poliţienesc: pe stradă şi pe şosele; în jurul străinilor şi al tinerilor; a reapărut delictul de opinie; măsurile antidroguri multiplică arbitrariul. Ne aflăm sub semnul arestului preventiv".

Familia nu mai are rolul de a-l învăţa pe copil regulile de viaţă, ci de a-i face pe plac: nu mai există cenzură. Şcoala nu mai are funcţia de a transmite cunoştinţe, ci de a asigura dezvoltarea elevului: nu se mai învaţă nimic pe de rost, nu mai există obligaţii. Adult sau tânăr, profesor sau discipol, acestea sunt de-acum nişte concepte arhaice: nu mai există ierarhie, nu mai există decât egali. Astfel, Sartre propovăduieşte alegerea profesorilor de către studenţi şi participarea studenţilor la juriile examenelor: „Asta presupune ca fiecare cadru didactic să accepte să fie judecat şi contestat de cei cărora le predă" (*Le Nouvel Observateur*, 19 iunie 1968).

---

* *Compagnie Républicaine de Sécurité*, denumire generală pentru forţele de poliţie. (N. tr.)

La periferia orașului Mexico, un preot răspopit, Ivan Ilici, devine apologetul revoluției pedagogice. Trebuie distrusă școala, afirmă el, căci este opiumul poporului: a concura pentru o diplomă e ceva alienant. „Sper că nepoții voștri“, le spune el într-o zi portoricanilor, „vor trăi pe o insulă unde majoritatea populației va da la fel de puțină însemnătate frecventării orelor de școală cât se acordă astăzi asistării la liturghie.“ Tradusă în franceză, cartea sa manifest[5] se citește cu fervoare. La fel ca aceea a lui Alexander Sutherland Neill.[6] În 1921, acest institutor britanic a întemeiat o școală comunitară în Suffolk. Nu există nici învățător, nici regulament la Summerhill: elevii lucrează când au chef și practică autoadministrația. În liceele pariziene, acest exemplu îi face pe elevi să viseze.

„Profesori, sunteți bătrâni, iar cultura voastră așijderea“, clamează inscripțiile de pe zidurile din Nanterre. Perioada de după '68 sacralizează eliberarea de orice moștenire. Libertate asemănătoare cu un capriciu de copil, adolescență prelungită la nesfârșit, *le jeunisme – tinerismul* – este boala vremii: tinerețea nu mai e o perioadă de trecere, ea este un lucru absolut – și chiar o categorie socială. Orice civilizație, totuși, s-a sprijinit întotdeauna pe înlănțuirea generațiilor.

*

Trebuie să facem dragoste ca să facem mai bine revoluție sau să facem revoluție ca să facem mai bine dragoste? Crudă dilemă, care bântuie opera lui Wilhelm Reich, un psihanalist freudo-marxist. Succesul scrierilor lui[7] traduce obsesia epocii: „Oferiți-vă plăcere fără piedici“, recomandă fațada Sorbonei.

Libertatea sexuală și cultul corpului fac parte dintre cele zece porunci ale epocii Mai '68. La sfârșitul lui 1968, trupa care prezintă spectacolul *Hair* se produce pe scena Teatrului Saint-Martin: pletoasă, dar despuiată. În 1969, Franța este divizată de

---

[5] Ivan Ilici, *Une société sans école*, Seuil, 1970.
[6] A.S. Neill, *Libres enfants de Summerhill*, Maspero, 1970.
[7] Wilhelm Reich, *La Révolution sexuelle*, Plon, 1968.

soarta Gabriellei Russier, o profesoară de Litere din Marsilia, condamnată pentru corupție de minori în urma unei aventuri cu unul dintre elevii ei. Tânăra femeie se sinucide, iar André Cayatte ecranizează această dramă (*Mourir d'aimer – A muri din dragoste*). În 1970, ținuta *topless* (fără sutien) apare pe plajele din Saint-Tropez: *Sea, sex and sun* (*Mare, sex și soare*), cântă Serge Gainsbourg. În 1971 se creează Frontul homosexual de acțiune revoluționară: „Ne-am lăsat sodomizați de arabi. Suntem mândri și o vom face din nou“ (*Tout!*, aprilie 1971). În 1975, minorii au liber acces la contraceptive, rambursate de acum înainte de Securitatea socială. În 1977, trei inculpați pentru „atentat la pudoare fără violență asupra unor minori de cincisprezece ani“ se află de trei ani în arest preventiv; ei primesc sprijinul lui Jean-Louis Bory, Patrice Chéreau, Guy Hocquenghem, Bernard Kouchner, Jack Lang, Gabriel Matzneff și Philippe Sollers: „Trei ani de închisoare pentru mângâieri și relații sexuale sunt de ajuns“ (*Le Monde*, 26 ianuarie 1977). Apare apoi un manifest ce reclamă depenalizarea relațiilor sexuale cu minori; textul e semnat de Louis Althusser, Roland Barthes, Simone de Beauvoir, Jean-Louis Bory, Patrice Chéreau, Jacques Derrida, Françoise Dolto, Gabriel Matzneff, Jean-Paul Sartre și Philippe Sollers (*Le Monde*, 22–23 mai 1977). Douăzeci de ani mai târziu, opinia publică va avea măsura rănilor de toate tipurile provocate de pedofilie...

Schimbarea produsă în mentalități, de-a lungul deceniului de după 1970, se observă printr-o anecdotă. În 1972, cântărețul Michel Polnareff își exhibă fesele goale pe șase sute de afișe în care își anunță recitalul de la Olympia: se alege cu o amendă de o sută cincizeci de mii de franci. În 1981, când o persoană seducătoare își descoperă posteriorul pe un afiș de 4x3 metri („Mâine dau jos partea de jos“), campania publicitară stârnește râsul, iar „persoana cu afișul care-și respectă promisiunea“ se alege numai cu beneficii. În mai puțin de zece ani, modul de

a privi al societății s-a răsturnat. Corpul este un obiect de care fiecare e liber să dispună cum vrea. Totuși, înțelepciunea secolelor a socotit întotdeauna că sexualitatea trebuie să asculte de niște prescripții: căci a angaja simțurile înseamnă a angaja sufletul.

Place de l'Étoile, 26 august 1970. Un grup se adună sub Arcul de Triumf. În jurul lespedei unde arde flacăra veșnică, manifestantele desfășoară o banderolă: „Există cineva încă și mai necunoscut decât soldatul necunoscut: soția sa". MLF – *Le Mouvement de Libération des Femmes* – (Mișcarea de Eliberare a Femeilor) – s-a născut. Ea devine celebră în noiembrie '70, când perturbă Statele Generale ale Femeii organizate de revista *Elle*. La fel ca *Marie-Claire*, această revistă însoțește de douăzeci de ani transformarea condiției feminine. Dar militantele din MLF recuză această evoluție lentă, burgheză. Ele sunt marxiste și raționează după o schemă: există întotdeauna un exploatator și un exploatat. Deplasând analiza de la social la sexual, ele vor să se elibereze de domnia masculină. Lupta sexelor înlocuiește lupta de clasă.

Cartea-cult a feminismului, *Le Deuxième sexe*, își găsește publicul și sensul la douăzeci de ani de la apariție. În acest eseu, Simone de Beauvoir aborda toate problemele privitoare la femei, neformalizându-se de nimic: fiziologie, sexualitate, safism (lesbianism), avort, adulter, divorț. În 1949, lui François Mauriac nu-i plăcuse cartea. Scrisese revistei *Les Temps modernes*: „Am aflat totul despre vaginul patroanei Dvs.". Beauvoir nega existența unei naturi feminine, considerând în special sentimentul matern o invenție culturală. Ridicând în slăvi egalitatea sexelor, ea chema la disocierea maternității de sexualitate: MLF deja ieșea la lumină.

13 și 14 mai 1972. Mișcarea de eliberare a femeilor ține un forum. Tendințele și subtendințele confundându-se, sute de „tipe" se înghesuie la palatul *Mutualité*. Au părul scurt sau o

claie rebelă, poartă fustă scurtă sau pantaloni *pat' d'eph* (*pantalons à pattes d'éléphant* – pantaloni evazați). În sală nu se fumează decât tutun. Pe pereți sunt lipite cu scotch afișe: „Trăiască isteria, trăiască folosirea drogului!", „Sodoma și Gomora, lupta continuă". Ambianță electrică, înfierbântată. Uneori drăgăstoasă. În manifestul lor, Lesbienele roșii dezvăluie faptul că „plăcerea homosexuală nu e nici o masturbare în doi/două, nici o regresie spre raporturile mamă/copil, nici o caricatură a relațiilor bărbat/femeie. Noi ne construim autonomia noastră de femei".

Eliberare, spun ele.

La 5 aprilie 1971, o bombă explodează în lumea ideilor. În *Le Nouvel Observateur*, 343 de semnături provoacă scandalul: „Declar că am făcut avort. Așa cum cerem liberul acces la mijloace anticoncepționale, cerem avortul liber". Printre cele 343 de femei (*Charlie-Hebdo* le numește cele „343 de nemernice", dar este un compliment), imensa majoritate o formează necunoscutele. Totuși, printre ele figurează și nume celebre. Sunt cele pe care le va reține opinia publică: Stéphanie Audran, Simone de Beauvoir, Catherine Deneuve, Marguerite Duras, Gisèle Halimi, Ariane Mnouchkine, Jeanne Moreau, Bulle Ogier, Marie-France Pisier, Micheline Presle, Françoise Sagan, Nadine Trintignant, Agnès Varda, Marina Vlady. În aceeași zi, *Le Monde* își consacră editorialul evenimentului, RTL organizează o masă rotundă, iar dr. Simon comentează apelul celor 343 la televiziune. Mașinăria a fost lansată.

Începe una dintre cele mai vehemente dezbateri survenite în Franța în perioada de după război. Este o dezbatere de o extremă gravitate, căci privește definirea omului. Toate religiile Cărții, considerând embrionul o ființă umană, resping avortul. Dar și Republica laică îl interzice. Legea din 31 iulie 1920 pedepsește cu închisoare și cu amendă provocarea avortului. Legea din 27 martie 1923 a făcut din acest act, care mai înainte ținea

de Curtea cu Juri, un delict justițiabil ținând de Tribunalul Corecțional: cel care se asociază unui avort riscă o pedeapsă între unu și cinci ani de închisoare. Medicul care îl practică riscă de la unu la zece ani de închisoare și radierea din ordin. În fapte concrete, această legislație este inegal aplicată. În fiecare an au loc mai multe mii de avorturi clandestine, dramă sanitară și socială care cere în mod evident rezolvare. Însă modul de gândire specific perioadei '68 pune stăpânire pe această chestiune, considerând-o doar sub aspectul valorii de acum dominante: libertatea individului. Din moment ce maternitatea trebuie să fie consimțită, din moment ce „dreptul de a dispune de propriul corp" este o dogmă, avortul este legitim. În fond, el nu este decât un ultim mijloc contraceptiv.

Dar se ridică voci care oferă și un alt punct de vedere. Bărbați, femei, medici, juriști, sociologi, moraliști afirmă că a trata avortul exclusiv din punctul de vedere al femeii înseamnă a oculta jumătate din problemă. Ei spun că libertatea de a dispune de corpul propriu dispune în fapt de o altă libertate, dreptul de a te naște, deținut de cel/cea care se află în pântecele mamei. Mai spun că sarcinile nedorite și cazurile de situații critice necesită soluții – educative, psihologice, juridice, financiare – și că nimeni nu trebuie totuși judecat, dar trebuie menținut un principiu: autorizarea avortului ar însemna să fie deschisă ușa celor mai rele derive etice și sociale, deresponsabilizând ființa umană în raportul ei cu transmiterea vieții.

Aceste voci sunt reduse la tăcere, sunt insultate, sunt caricaturizate, li se deformează afirmațiile, sunt îngropate sub tăcere. Obiecțiile lor nici măcar nu capătă răspuns: adevărata controversă filozofică și științifică nu are loc. Ceea este sfânt la vremea aceea este „alegerea" – Gisèle Halimi numește astfel asociația pe care o creează în 1971. Refuzul dreptului la avort înseamnă a pune frână libertății sexuale: or, libertatea sexuală este intangibilă.

Unei țări care îi este la început ostilă, acțiunea susținătorilor avortului „liber și gratuit" îi impune în câțiva ani o răsturnare radicală: ceea ce era o crimă devine un gest legal.

În 1972, la Bobigny, o minoră care a avortat cu complicitatea mamei ei se prezintă în fața justiției. Gisèle Halimi, care le asigură apărarea, obține eliberarea fetei și o condamnare limitată pentru cea care a operat intervenția. Avocata transformă acest proces în tribună publică. La bară, ea îi aduce ca martori pe profesorul Paul Milliez, pe Jacques Monod, François Jacob, Jean Rostand. Presa conchide de aici că „oamenii de știință" sunt favorabili avortului. Unii savanți țin totuși alt discurs. Jérôme Lejeune este un genetician de reputație mondială, titular a multiple distincții științifice. Descoperitor al trisomiei 21, „nobelizabil", potrivit expresiei lui Pierre Chaunu, acest profesor se angajează împotriva legalizării avortului. În presă, el nu are parte decât de sarcasm sau de tăcere. La Paris, pe un zid al Facultății de Medicină, o mână anonimă scrie acest avertisment: „Trebuie să-l ucidem pe Lejeune".

La 4 februarie 1973, în *Le Nouvel Observateur*, 331 de medici recunosc că au încălcat legea practicând actul interzis: nu le este dată nici o sancțiune, iar manifestul lor este retransmis de toate mediile de informare. La 5 iunie anul următor, 18 031 de medici declară că sunt împotriva avortului: apelul lor este abia menționat în ziare. Urmează petiții ale infirmierelor, juriștilor, aleșilor locali: aceeași tăcere deplină.

La 17 ianuarie 1975, legea prezentată de Simone Veil este adoptată de Adunarea Națională, împotriva majorității politice a momentului, cu voturile deputaților de stânga. Această lege depenalizează ceea ce ea numește, cu un eufemism revelator, întreruperea voluntară a sarcinii. Françoise Giroud este la vremea aceea secretar de Stat la Departamentul Condiției Feminine. Pledând pentru contracepție, ea calificase cândva avortul drept „asasinat clandestin" și, de asemenea, drept „cea mai tristă dintre crime". Asta se întâmpla în revista *L'Express* din

23 octombrie 1956. Cu mai puțin de douăzeci de ani înainte. Sartre scrisese și el cândva: „Un avort nu este un infanticid, este o crimă metafizică". Va avea vreodată loc această dezbatere?

*

Woodstock, 15 august 1959. În această localitate din statul New York este fixată o întâlnire „pentru trei zile de muzică și de pace". Lipăind pe pajiștile noroioase, 400 000 de tineri se înghesuie ascultând cele patruzeci de grupuri programate pentru această primă adunare a muzicii pop, 400 000 de minți îmbătate de decibeli, de droguri și de idei smintite.

La Universitatea Harvard, Timothy Leary a lansat curentul psihedelic. Apostol al LSD-ului, acest psiholog ridică în slăvi paradisurile artificiale, dar și paradisurile exotice: pe urmele lui, mii de tineri occidentali caută adevărul în preceptele lui Buddha și nirvana pe drumul spre Katmandu. Mișcarea *hippie* s-a născut la San Francisco, pe peluzele din Golden Gate Park. Opoziția la războiul din Vietnam i-a dat elan: *Make love, not war*. Păr lung, cămăși înflorate, amulete, jeanși, picioare goale, erau cam 300 000 de *hippies* americani în vara lui 1967. Admirația pentru ei s-a răspândit pe toate continentele. În 1968, valul de contestație studențească, parte a Americii, a cucerit campusurile din Madrid sau Berlin.

La Paris, contracultura americană și-a găsit emuli. Temele ei constituie cea de-a doua față a epocii Mai '68. Se dezvoltă o nebuloasă libertară distinctă de curentul politic structurat de către organizațiile troțkiste și maoiste. Hrănită cu imagini californiene: libertate, sex, droguri, mistica „drumului". Cei considerați a-i fi guru nu sunt Lenin și Rosa Luxemburg, ci Jack Kerouac și Bob Dylan. Din 1970 până în 1975, *Actuel*, revista lumii *underground*, face din marginalitate o valoare oficială.

În 1969, Edgar Morin face un sejur de câteva luni la Salk Institute din California. Se întoarce de acolo cu o carte în care analizează rolul conflictelor sociale și rasiale în sistemul politic al

Statelor Unite.[8] Curând, cel care este considerat papă al deconstructivismului, Jacques Derrida, pleacă să predea la Universitatea Yale. Stânga liberală (Crozier, J.-J.S.-S.*, Revel) a descoperit deja America. E rândul stângii radicale să admire o Americă revoluționară, contestatară, cu care se simte pe aceeași lungime de undă. Încă și mai mult atunci când niște ziariști progresiști, în 1974, reușesc să-l facă să cadă pe președintele Nixon – figura detestată a stângii internaționale.

*

Cultul Americii apropie o anumită stângă de o anumită dreaptă. Pentru discursul libertar, la fel ca pentru teoria liberală, măsura tuturor lucrurilor este întotdeauna individul. Utopia din Mai – o lume fără constrângeri, fără blocaje – tinde spre același scop cu viziunea ultraliberală a unui univers fondat pe fluiditatea schimburilor și reglementat de legile pieței. A mina forțele integratoare, care te fac să prinzi rădăcini – națiune, familie sau școală – înseamnă a deschide câmp liber consumului de masă. Contestatarii voiau să distrugă societatea de consum: ideile lor n-au făcut decât s-o întărească. *Hippies* sunt verii celor numiți *yuppies***.

În anii '70, societatea digeră moștenirea anului 1968. Transgresarea frontierelor și a ierarhiilor, slăbirea autorității, respingerea tradițiilor, relativismul moral: referințe, comportamente și atitudini introduse de ideile din Mai '68, erijate în norme, se instituționalizează. „Ați pierdut din punct de vedere politic, dar ați câștigat cultural", i-a spus Pierre Mendès France nepotului său, Tiennot Grumbach – un maoist.

---

[8] Edgar Morin, *Journal de Californie*, Seuil, 1970.

* Jean-Jacques Servan-Schreiber. (N. tr.)

** Termen compus din elemente provenind de la cuvintele: *young*, *urban*, *profesional*, folosit în țările anglo-saxone pentru a desemna tinerele cadre dinamice și ambițioase. (N. tr.)

6
Soljenițîn, reacționarul

„Omul își dobândește cea mai mare libertate la pușcărie." Autorul acestei formule știe despre ce vorbește. Căci, într-adevăr, Soljenițîn în temniță s-a eliberat – din punct de vedere mental. În 1945, fiind ofițer în armata sovietică, el îl critică pe Stalin într-o scrisoare către un prieten. Cenzura veghează: capătă opt ani de ocnă. Eliberat în 1953, este deportat încă trei ani în Asia centrală. În 1956, datorită destalinizării, este reabilitat.

Matematician și fizician, Aleksandr Soljenițîn a mai primit încă un dar: stilul. Deținut fiind, a meditat, sucindu-le pe toate fețele, la mii de cuvinte și la sute de fraze, pe care le-a învățat pe de rost. Acum le așterne pe hârtie. Inspirate din experiența recluziunii personale, primele sale scrieri traduc lupta sa cu frica, cu frigul, cu foamea și cu boala. Dacă a câștigat această luptă, a făcut-o doar prin armele forței interioare, ale rezistenței morale. În 1962, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* este publicată cu încuviințarea lui Hrușciov: această povestire descrie douăzeci și patru de ore din viața unui „zek", un condamnat la muncă silnică. În 1964, Hrușciov fiind îndepărtat, Brejnev e cel care îi succedă. Acesta este un dur: mașinăria represivă se pune iarăși în mișcare. Nemaiputând fi editat în URSS, Soljenițîn izbutește să-și scoată manuscrisele în Occident: *Primul cerc* și *Pavilionul canceroșilor* apar la Paris. În 1969, deși exclus din Uniunea Scriitorilor Sovietici, el este totuși celebru. În 1970, îi este decernat Premiul Nobel pentru

literatură, fără să se poată duce însă la Stockholm, unde trebuia să i se înmâneze oficial premiul.

La vremea respectivă, francezii se familiarizează cu numele ruşilor răzvrătiţi împotriva regimului. O insurecţie cu arme inegale, condusă de intelectuali. Sunt numiţi „disidenţi" Iuri Daniel, Andrei Siniavski, Leonid Pliuşci, Andrei Amalrik, Andrei Saharov, Iuri Orlov, Aleksandr Zinoviev.

Până în 1968, Soljeniţîn se înhămase deja la o muncă enormă. O operă redactată clandestin, din care a ascuns capitolele unul câte unul. KGB-ul este la curent şi umblă pe urmele manuscrisului. Pe o filieră anonimă, scriitorul izbuteşte să trimită o copie dincolo dc Cortina de Fier. Securitatea de Stat dibuieşte în cele din urmă obiectul delictului: interogată de poliţie, dactilografa lui Soljeniţîn sc spânzură. Acest lucru îl determină să publice lucrarea cu orice preţ. *Arhipelagul Gulag* apare la Paris în ruseşte, în decembrie 1973. Această carte ieşită din comun şi explozivă va dinamita ideea comunistă.

Scris pe baza amintirilor autorului, acest document este de asemenea susţinut dc cele 227 mărturii pe care le-a înregistrat şi de informaţiile pe care le-a pus cap la cap. Gulag în ruseşte înseamnă sigla Direcţiei principale a lagărelor de muncă silnică. Arhipelagul este şiragul de insule alcătuit de lagărele sovietice. Acolo s-a născut un soi deosebit de umanitate, în care noţiunile obişnuite de bine şi de rău nu mai au valoare. *Arhipelagul Gulag* constituie o istorie a represiunii în URSS, o geografie a lagărelor, o cronică a soartei celor numiţi „zek" şi totodată o prodigioasă explorare a sufletului omenesc: în ocnă, detenţia atrage după sine decăderea morală, dar uneori lasă să apară şi suflete de sfinţi.

Pe vremea când zăcea în lagăr, Soljeniţîn împărtăşea soarta a 12 milioane de deportaţi. Scriitorul califică acest sistem drept „industrie penitenciară", dovedind că apariţia sa nu datează din perioada lui Stalin, ci din cea a lui Lenin: încă din 1918, au fost create lagăre pentru burghezi, opozanţi, contrarevoluţionari. În

1928, regimul trimite în lagăre victimele epurărilor sau țăranii ostili colectivizării. Universul concentraționar sovietic, fenomen de masă, s-a născut odată cu revoluția bolșevică: el provine din natura însăși a comunismului.

În Franța, de la procesul Kravcenko, numeroase lucrări au denunțat lagărele sovietice. Au fost traduși disidenții: în afară de Soljenițîn, Anatoli Marcenko (*Mon témoignage*, 1970), Vladimir Bukovski (*Une nouvelle maladie mentale en URSS, l'opposition – Disidența, o nouă maladie mentală în URSS*, 1971). Alții vor fi publicați după *Arhipelagul Gulag*: în special Eduard Kuznețov (*Le Journal d'un condamné à mort – Jurnalul unui condamnat la moarte*, 1974) și Varlam Șalamov (*Récits de la Kolyma – Povestirile din Kolîma*, 1980). Însă asupra coșmarului îndurat de poporul rus, Soljenițîn este cel care aduce o mărturie neegalată, în care veridicitatea faptelor rivalizează cu profunzimea analizei. Celor care refuzau să privească realitatea, acest uriaș scriitor le deschide ochii.

Dar este oare salutat *Arhipelagul Gulag* pe măsură? Nici măcar, și asta pentru că această carte lovește în ordinea stabilită. În 1968, Primăvara de la Praga a fost reprimată cu concursul Pactului de la Varșovia. În 1970, după revoltele muncitorești de la Gdansk, în Polonia a fost proclamată starea de urgență. Cu toate astea, destinderea își spune cuvântul, Occidentul întreține cele mai bune raporturi cu URSS, cu care încheie contracte fructuoase. Disidenții sunt respectați, dar stingheresc.

La stânga spectrului politic, comuniștii sacralizează Uniunea Sovietică. Or, socialiștii își întemeiază noua lor strategie pe unitatea de acțiune cu „partidul clasei muncitoare". În 1972, François Mitterrand și Georges Marchais au semnat un program comun de guvernare. La alegerile legislative din martie 1973, distanțarea față de dreapta s-a întărit. Se știe că președintele Pompidou este bolnav: sunt previzibile alegerile anticipate. Cu riscul de a dăuna ansamblului stângii, nimic nu trebuie să

întunece imaginea comunismului. În ochii socialiștilor, anticomunismul rămâne o maladie rușinoasă, iar antisovietismul un reflex reacționar.

Tovarășii de drum n-au murit. Consacrându-le un articol lui Soljenițîn și lui Saharov, revista *Témoignage chrétien* (20 decembrie 1973) bate toba, marcând începutul punerii lor la stâlpul infamiei: „Să fie liberi să profereze toate prostiile reacționare pe care le vor vrea, asta e dorința noastră, în numele toleranței. Dar, vă rugăm, să nu strigăm, la stânga, împreună cu haita anticomuniștilor de toate culorile, că în ei doi rezidă generozitatea, noblețea sau adevărul".

Pentru *L'Humanité* (17 ianuarie 1974), publicarea *Arhipelagului Gulag* intra în cadrul unei „campanii antisovietice împotriva destinderii" menite să „deturneze atenția de la criza care face ravagii în țările capitaliste". Cuvânt cu cuvânt, acesta este un argument care a fost fluturat în 1949 împotriva lui Kravcenko. La 20 ianuarie, la televiziune, Marchais admite că, într-o Franță condusă de comuniști, Soljenițîn ar fi autorizat să fie publicat. „Dacă ar găsi un editor", precizează el. Când *Le Nouvel Observateur* publică un articol favorabil scriitorului, cotidianul comunist contraatacă. La 28 ianuarie, *L'Humanité* acuză săptămânalul că „oprește progresul irezistibil al unirii stângii". În *L'Unité*, organul Partidului Socialist, François Mitterrand îi ia apărarea lui Jean Daniel. Dar insistă: „Lucrul cel mai important nu este ce spune Soljenițîn, ci faptul că o poate spune" (6 februarie 1974). „Lucrul cel mai important" nu e gulagul, ci unirea stângii.

În Uniunea Sovietică, Soljenițîn este considerat un trădător. La 1 februarie 1974, el este arestat. Decăzut din naționalitatea sa, dar ocrotit de notorietate, este expulzat treisprezece zile mai târziu și urcat într-un avion care îl debarcă la Frankfurt: „Soljenițîn se duce în Germania", titrează *Le Monde* la 13 februarie, într-un eufemism încărcat de subînțelesuri. Un an mai târziu, subînțelesurile vor deveni explicite. În fața sindicaliștilor

americani, scriitorul va diseca teribilul paradox prin care regimul stalinist a fost întărit de victoria din 1945. Deformându-i sensul cuvintelor, *Le Monde* face o paralelă între scriitor și apologeții Colaborării: „Alexandr Soljenițîn regretă că Occidentul a susținut URSS împotriva Germaniei naziste în ultimul conflict mondial. Nu este singurul: înaintea lui, occidentali precum Laval gândiseră întocmai, iar oameni ca Doriot sau Déat îi întâmpinau pe naziști ca pe niște eliberatori" (3 iulie 1975). Două luni mai apoi (12 septembrie 1975), cotidianul își va reitera aluziile, anunțând că Soljenițîn pleacă în Chile. Chile înseamnă Pinochet. Informație nefondată, dezmințită a doua zi și difuzată, putem bănui, fără gând ascuns.

„Înainte de a-l saluta pe Soljenițîn", ironizează Jean Daniel, „trebuie, dacă putem zice astfel, să spui parola roșie, pentru că lucrul important, nu-i așa, este să nu fii tratat drept antisovietic, anticomunist și om care divizează unirea stângii." Dar, în același editorial (18 februarie 1974), directorul *Le Nouvel Observateur* se justifică: mai cu seamă, pentru a nu fi luat drept „anticomunist".

Controversa se amplifică. Cronicar la *Le Nouvel Observateur* și membru în consiliul executiv al Partidului Socialist, Gilles Martinet se dezlănțuie într-o diatribă împotriva atitudinii comuniștilor față de Soljenițîn. În *L'Unité*, Mitterrand intervine spre a arăta că Martinet nu e abilitat să vorbească în numele PS: „Nu este just să i se reproșeze lui Georges Marchais o rămășiță de stalinism". Tot în numele unirii stângii, nu trebuie să se spună nimic împotriva comunismului.

Intervievați de săptămânalul comunist *France nouvelle*, redactorul-șef de la *Témoignage chrétien*, Claude Gault, se leagă de „cârdășia unei părți a stângii cu dreapta cea mai anticomunistă", iar Max-Pol Fouchet, ziarist la televiziune și la *Le Point*, afirmă răspicat că afacerea Soljenițîn „servește drept mașinărie de război împotriva URSS în primul rând, împotriva socialismului în general, iar la noi, împotriva unirii stângii" (19 februarie 1974).

În aprilie, această polemică încetează: Georges Pompidou a murit, iar stânga se înfățișează unită în spatele lui François Mitterrand. Puțin contează morții din gulag. Ceea ce contează este încercarea de a ajunge la Élysée.

În iunie anul următor, primul volum al traducerii din *Arhipelagul Gulag* este disponibil. În doar câteva săptămâni, se vând 700 000 de exemplare (al doilea volum iese de sub tipar la sfârșitul anului, al treilea în 1976).

Dar în rândurile celor din Saint-Germain-des-Prés, Soljenițîn n-are succes de vânzare. Comentatorii înțeleg că opera lui nu constituie doar un rechizitoriu împotriva totalitarismului sovietic. Dindărătul *Arhipelagului Gulag* se fac simțite reflecțiile care se vor adânci mai apoi: refuzul materialismului modern, apărarea drepturilor sufletului, apelul la o regenerare spirituală a Rusiei. Soljenițîn nu e doar anticomunist, el este creștin și patriot.

Pentru unii, limitele acceptabilului au fost depășite. Revista *Tel Quel* (vara lui 1974) nu întârzie să facă știut acest lucru. „Soljenițîn: protestul din principiu împotriva expulzării lui e de la sine înțeles. Dar este oare un motiv să înghițim aceste declarații de întoarcere în Evul Mediu cel mai reacționar, cel mai religios?“ În ianuarie 1975, scriitorul se află în trecere prin Paris. Iată un bun prilej pentru un ziarist socialist să-i facă un portret de o condescendență pe cât de trufașă, pe atât de insultătoare: „Personajul neliniștește fizic. Chiar și bine spălat și proaspăt ras, el oferă latura îndoielnică a mujicului din legende, cu ridurile adânci care îi brăzdează fața și îi dau un aspect simian, al acelor maimuțe triste care se uită cum trec plimbăreții de duminică“ (*L'Unité*, 24 ianuarie 1975).

La 11 aprilie 1975, ediție excepțională a emisiunii „Apostrophes“. Vedetă: Aleksandr Soljenițîn. Pe platou, Jean Daniel protestează: nici un comunist nu e prezent. Soljenițîn, grav, profund, asistă la acest schimb de replici cu un aer uluit. Gândește, desigur, că obiectivitatea nu înseamnă cinci minute de antenă

pentru călău şi cinci minute pentru martir. Ceea ce îl tulbură în străfundul ființei lui nu sunt înfruntările inteligheniţiei pariziene, ci gemetele care scapă din gulag. În Uniunea Sovietică, două mii de lagăre sunt încă active; din cele 5 milioane de prizonieri închişi în ele, 20 000 mor în fiecare an. Iar scriitorul presimte strigătele altor victime.

În primăvara lui 1975, în Cambodgia sau în Vietnamul de Sud, trupele dau înapoi pas cu pas în fața ofensivei comuniste. Față de data la care se ține emisiunea, Phnom Penh va cădea peste şase zile, Saigonul – peste douăzeci. În fața camerelor de luat vederi, Soljeniţîn spune răspicat: Indochina va deveni un gulag. Iar Occidentul tace: „Presupuneți", tună el, „că Vietnamul de Sud ar fi atacat Nordul. S-ar fi auzit tunete, furtuni şi urlete. Dar Vietnamul de Nord e cel care invadează Sudul, şi toată lumea se felicită". Pe platou, opozanţii lui Soljeniţîn îl ironizează. Îi reproşează că a devenit „profetul contrarevoluţiei". Zâmbesc de „viziunea lui premonitoric". Un gulag în Indochina? Ce păcat că un astfel de talent literar e stricat de obsesiile de anticomunist primitiv.

*

Phnom Penh, 17 aprilie 1975. La ora 9.30, khmerii roşii ai diviziei 310 împresoară capitala cambodgiană. Marşul lor victorios a început în 1968. În şapte ani, aceste trupe înăsprite în rău au luptat împotriva prinţului Sihanouk, apoi împotriva mareşalului Lon Nol, un aliat al Statelor Unite. Au dat uneori înapoi, dar n-au aruncat niciodată armele. În fruntea lor se află un om format la Paris, în 1949, de Partidul Comunist: Pol Pot. Începând din 1973, dezangajarea americană i-a facilitat sarcina: khmerii roşii n-au încetat să-şi extindă influenţa asupra zonelor rurale ale ţării. La începutul anului 1975, au lansat ofensiva finală.

La 1 aprilie, Lon Nol pleacă în exil. La 17 aprilie, locuitorii din Phnom Penh îi văd ieşind din junglă pe micii războinici, jigăriţi, sărăcăcios îmbrăcaţi, încălţaţi cu un fel de şlapi sau cu

bucăţi rămase de la cauciucuri. Tineri, foarte tineri: între zece şi cincisprezece ani. Nişte puştani analfabeţi şi fanatici, care ascultă orbeşte de Angkar – organizaţia comunistă revoluţionară. La o oră de la sosirea lor, începe o operaţiune fără echivalent: oraşul e golit de locuitorii săi. Bărbaţi, femei, copii, toţi sunt siliţi să plece pe jos, încadraţi de mici oameni în negru care nu zâmbesc niciodată. Phnom Penh însemna bani, confort, însemna fete de moravuri uşoare? Ei bine, de acum s-a terminat cu toate astea: comunismul va purifica poporul cambodgian. În patruzeci şi opt de ore, sunt deportaţi două până la trei milioane de citadini. Intelectualii, călugării, opozanţii n-au timp să-şi pună întrebări: sunt asasinaţi. Cu lovituri aplicate cu cozile de cazma sau vârându-li-se capul într-o pungă de plastic: Angkar face economie la muniţie. Ceilalţi sunt trimişi la muncă silnică, fără hrană, fără îngrijiri.

„Phnom Penh a căzut", anunţă pagina întâi din *Le Monde*, la 18 aprilie 1975. În chenar, un articol semnat de Patrice de Beer, unul dintre puţinii reporteri occidentali rămaşi în oraş. Şi-a expediat depeşa joi, 17 aprilie, spre sfârşitul dimineţii: „Oraşul este eliberat. [...] Se mai aud încă împuşcături în centru, dar entuziasmul popular este evident. Grupuri se formează în jurul partizanilor [...] tineri, fericiţi, surprinşi de succesul lor facil. [...] Cortegii se formează pe străzi, iar refugiaţii încep să se întoarcă acasă". Titlul articolului în chenar: „Entuziasm popular". În toată presa (sau aproape în toată), la televiziune, la radio, cuvântul „eliberare" revine neîncetat pentru a desemna astfel cucerirea Phnom Penhului.

Pe 28 aprilie, în *Le Nouvel Observateur*, Jean Lacouture face o adevărată disertaţie despre revoluţia cambodgiană. Dar evacuarea din Phnom Penh? O „cutezătoare transfuzie de popor".

Patrice de Beer s-a refugiat la ambasada Franţei . Ca toţi observatorii străini, este expulzat din Cambodgia. La întoarcerea acasă, el îşi spune impresiile şi justifică izolarea ţării (*Le Monde*, 10 mai 1975): „De ce această atitudine? În nici un caz, aşa

cum încearcă să ne facă s-o credem administrația americană, care se agață de teoria ei privind «baia de sânge», nu e pentru a ascunde orori pe care niște oameni sadici îmbrăcați în negru le-ar săvârși tocmai acum. Că ne place sau nu, cambodgienii au decis că nu mai voiau străini la ei în țară. [...] Vor să se descurce singuri, cu propriile lor metode. [...] Nimeni nu-și poate permite încă să judece o experiență". Dacă reporterul califică evacuarea capitalei Phnom Penh drept un „gest spectaculos", ceva îl supără totuși: „Printre evenimentele pe care noi nu le-am înțeles a fost evacuarea totală a spitalelor, care adăposteau la căderea orașului aproape douăzeci și cinci de mii de răniți și bolnavi, în condiții sanitare înspăimântătoare". Bolnavii cu pricina au fost lăsați să crape pe marginea drumurilor de organizația Angkar.

Urmează luni de tăcere. Cambodgia este ruptă de restul lumii. Câțiva evadați ca prin miracol scapă de masacre și trec în Thailanda. François Ponchaud, preot, le culege mărturiile[1]. În 1977, misionarul poate avansa cifra de 2 milioane de morți de la luarea puterii de către khmerii roșii. Dar tragedia nu s-a terminat. Colectivizarea orezăriilor provoacă o cădere vertiginoasă a producției: foametea face alte sute de mii de victime. În 1979, anul în care Vietnamul invadează Cambodgia, se contabilizează cifra de 3 300 000 de persoane ucise sau dispărute, dintre care 500 000 morți prin execuție, dintr-un total al populației care se ridica cu patru ani mai înainte la 7 milioane de persoane. În nebunia lor ucigașă, Pol Pot și complicii săi și-au exterminat mai mult de o treime din compatrioți.

Cambodgia a devenit cel mai sinistru dintre gulaguri: Soljenițîn avea dreptate.

Saigon, 30 aprilie 1975. La amiază, un T 54 de fabricație sovietică și un T 59 de fabricație chineză sparg grilajul palatului

[1] François Ponchaud, *Cambodge, année zéro*, Julliard, 1977.

prezidențial. Cele două tancuri aparțin brigăzii blindate 203 din Vietnamul de Nord. De cincisprezece zile, Vietnamul de Sud cunoștea debandada. Civilii având legături cu americanii se îngrămădeau în jurul elicopterelor care se îndreptau spre portavioanele ce navigau în larg. În zorii zilei de 30 aprilie, în proporție de unu la o mie, ultimii soldați din Sud încă se mai îndreptau spre front: un batalion de parașutiști, cadeții Academiei Militare din Dalat (în zilele de ceremonie, ei purtau chipiul roșu cu auriu al elevilor școlii militare de la Saint-Cyr) și tinerii milițieni catolici din Hanoi. Eroică și derizorie bătălie de onoare pentru o țară pierdută.

La 3 mai, *Le Monde* constată, nu fără o urmă de jubilare: „Noua putere lichidează rămășițele prezenței americane". La Paris, cei care n-au încetat să blameze „crimele de război" ale Statelor Unite și pe „marionetele" acestora din Sud sunt în sărbătoare; poporul vietnamez este reunificat. Și în sfârșit liber. O dată în plus, francezii nu citesc sau nu aud decât o expresie, „eliberarea Saigonului", când de fapt orașul a fost cucerit și ocupat prin forța armelor.

Ex-capitala este rebotezată: Saigon se numește de acum încolo Orașul Ho Și Min. Pe străzi, megafoane difuzează în permanență programul radio: lozinci comuniste, marșuri militare, cântece sovietice. Venind de la Hanoi, debarcă și cadrele partidului. Întocmesc liste, fac apel la delațiune spre a hăitui cadrele regimului defunct. Militari și funcționari sunt supuși la stagii de „reeducare": un an, trei ani, șase ani, zece ani... Din totalul unei populații de 20 de milioane de persoane, între 500 000 și un milion de vietnamezi din Sud trec prin aceste lagăre. 300 000 mor în lagăr. Saigonul avea 4 milioane de locuitori: jumătate sunt deportați în „noile zone economice" și constrânși la muncă silnică. În 1975, un grup de deținuți concepe și învață pe de rost un „testament" care circulă prin temnițe: „Noi, prizonierii din Vietnam, cerem Crucii Roșii internaționale, organizațiilor umanitare din lume, oamenilor cu bunăvoință să trimită

de urgență fiecăruia dintre noi câte o pastilă de cianură ca să ne putem curma suferința și umilința“[2].

Vietnamul a devenit un mare gulag: Soljenițîn avea dreptate.

Încă din 1976, vietnamezii din Sud încearcă să fugă. O singură ieșire: marea. Cu ajutorul unor jonci sau plute improvizate, ei pleacă pe mare. Cu miile, cu zecile de mii, cu sutele de mii: în total, 3 milioane de fugari. Sunt nevoiți să înfrunte furtunile (mii dintre ei vor pieri înecați) și pirații, care pradă, violează și ucid. În răstimpul a trei-patru ani, un număr de 500 000 de vietnamezi, care speră să evadeze din infern, mor în Marea Chinei.

La 8 noiembrie 1978, televiziunile occidentale difuzează imagini de pe *Hai-Hong*, un cargou ancorat în largul apelor Malaeziei. La bordul lui, 2 500 de refugiați. Nimeni nu vrea să-i primească. Opinia publică reacționează. În Thailanda, în lagăre de refugiați, lucrează în mod discret organizații de caritate. Dar la Paris, reflectoarele se ațintesc asupra acțiunii comitetului „Un vapor pentru Vietnam“. La 22 noiembrie 1978, comitetul publică un apel pentru închirierea unui vapor sanitar. Este vorba de a se veni în ajutor așa-numiților *boat people* – expresia se răspândește. Comitetul a fost fondat de Bernard Kouchner, Jacques și Claudie Broyelle, André Glucksmann, Alain Geismar. Stângiști în 1968, cu toții erau zeloși propagandiști ai comitetului „Vietnamul național“ sau ai comitetelor „Vietnamul de bază“…

Partidul Comunist și aripa stângă a Partidului Socialist condamnă acțiunea: scopul ei ar fi discreditarea regimului de la Hanoi. Dar fugarii vietnamezi? Niște reacționari, incapabili să se plieze justelor constrângeri ale democrației populare.

Sunt necesare mai multe săptămâni pentru a obține finanțarea operațiunii. „Un vapor pentru Vietnam“ asociază personalități

[2] Doan Van Toai, *Le Goulag vietnamien*, Robert Laffont, 1979.

liberale foştilor rebeli din Mai '68 şi le permite lui Sartre şi Aron, datorită lui Glucksmann, să-şi strângă mâna pentru prima oară după treizeci de ani („*Bonjour mon petit camarade*“). În aprilie 1979, în Malaezia, vaporul-spital *Île de lumière* (*Insula luminii*) aruncă ancora în faţa stâncii de la Poulo-Bidong. La bordul lui, dr. Kouchner.

Dar cine extrage oare o lecţie politică din acest dezastru? În Franţa, cei care, încă de la început, pronosticau logica ucigaşă a comunismului indochinez erau trataţi drept reacţionari sau fascişti.

În 1973, Olivier Todd – pe atunci reporter la *Le Nouvel Observateur* – scrie un articol în care marchează oarecare distanţări faţă de cercul său: „Noi am ridicat Vietnamul de Nord pe un piedestal. Când spun «noi», mă gândesc îndeosebi la ziariştii – printre care mă număr – care au relatat de la faţa locului despre războiul din Indochina“. Articolul este refuzat de redacţia sa şi publicat de revista *Réalités*. „Militasem“, mărturiseşte Todd, „pentru instalarea la Saigon a unui regim pe care îl condamnam la Praga sau la Budapesta.“[3]

O dată în plus, va fi nevoie de timp pentru ca această evidenţă să fie acceptată. „În problema Vietnamului“, mărturiseşte Jean Lacouture, „pledez vinovat. Mă acuz că am practicat o informaţie selectivă, disimulând caracterul stalinist al regimului nord-vietnamez. Credeam că acel conflict împotriva imperialismului american era profund just şi că vom avea destul timp după război să ne punem întrebări în legătură cu natura veritabilă a regimului. În Cambodgia, am păcătuit prin ignoranţă şi prin naivitate. Nu aveam nici un mijloc să-mi controlez informaţiile. Îi cunoscusem întrucâtva pe unii dintre conducătorii actuali ai khmerilor roşii, dar nimic nu îngăduia să se arunce o umbră asupra viitorului şi programului lor. Se revendicau de la marxism, fără ca eu să fi putut să descopăr în ei rădăcinile

[3] Olivier Todd, *Cruel avril, 1975: la chute de Saïgon*, Robert Laffont, 1987.

totalitarismului. Recunosc că am fost lipsit de pătrundere politică."[4]

Lacouture consacră o carte problemei cambodgiene. Însă când trebuie desemnat sistemul care a încurajat un genocid, ce incriminează el? „Fascismul tropical" sau „social-naționalismul de orezărie."[5] Patrice de Beer, întorcându-se asupra a „douăzeci de ani de infern" în Cambodgia, stabilește de asemenea ciudate responsabilități: „Hidra puterii khmerilor roșii nu a fost rezultatul unui război suscitat de americani" (*Le Monde*, 25 martie 1990).

Restricția care edulcorează aceste autocritici, mărturisirea care costă și nu se produce, tabuul înseamnă a se conveni că tragedia indochineză nu ținea de fatalitate. Nu o catastrofă imprevizibilă, o calamitate naturală, un cutremur sau un tsunami au lovit Vietnamul și Cambodgia, ci comunismul.

*

La stânga, anticomunismul rămâne cu atât mai condamnabil cu cât moda eurocomunismului sau acordurile semnate la Helsinki, în 1975, acreditează impresia că Uniunea Sovietică se liberalizează.

Vechile automatisme acționează profund, în 1976, cu prilejul publicării unui eseu al lui Jean-François Revel, *La Tentation totalitaire* (*Tentația totalitară*)[6]. Filozof și ziarist, cândva angajat în stânga anticolonialistă, autorul urmărește de doi de ani o reflecție asupra democrației care, din ruptură în ruptură, l-a dus la liberalism. Ultima sa lucrare denunță seducția exercitată de marxism asupra întregii stângi occidentale. Jacques Fauvet, directorul ziarului *Le Monde*, lansează acuzația: „Teza sa este simplă, dacă nu simplistă: în lumea actuală, nu există decât socialism stalinist. Astfel, cei care sunt aliații comuniștilor sunt

---

[4] Jean Lacouture, interviu în *Valeurs actuelles*, 13 19 noiembrie 1978.

[5] Jean Lacouture, *Survive le peuple cambodgien!*, Seuil, 1978.

[6] Jean-François Revel, *La Tentation totalitaire*, Robert Laffont, 1976.

complicii stalinismului“ (13 ianuarie 1976). Pe platoul emisiunii „Apostrophes“, la 16 ianuarie 1976, Jacques Delors își exprimă regretul: „Am fost profund șocat de trei afirmații ale acestei cărți. În primul rând, o asimilare a comunismului și a nazismului; în al doilea rând, monopolizarea violenței de către comunism, când de fapt violența este un fenomen extrem de împărtășit, fiind de ajuns să vorbim despre războaie coloniale, despre intervențiile americane în Indochina sau în America de Sud; în sfârșit, o critică fără nuanțe a țărilor comuniste“.

La doi ani de la apariția *Arhipelagului Gulag*, un responsabil comunist îndrăznește să pună în balanță universul concentraționar sovietic și „intervențiile americane din America Latină“!

Ferestrele false, după cum se știe, constituie cel mai bun mijloc de minimalizare a ceea ce dorim să ascundem. În anii ’70, marile conștiințe dispun în această privință de o armă care nu se uzează: dictaturile de dreapta. Franco sau Pinochet fiind erijați în simboluri ale răului, adversarii lor sunt spălați de orice păcat – inclusiv comuniștii. În sens invers, în virtutea amalgamării antifasciste, anticomuniștii sunt acuzați de conivență cu orice regim autoritar. În 1974–1975, revoluția portugheză este preluată de comuniști, declanșând o bruscă reacție populară. Înfățișând această replică populară în chip de resurgență salazaristă, Jacques Fauvet ajunge la interesante considerații asupra libertății de expresie: „Rămânerea în urmă din punct de vedere cultural a unei țări, un lung trecut de dictatură și de obscurantism fac dificilă aplicarea imediată și fără nuanțe a unei libertăți de expresie care are adesea tendința de a se exercita în folosul nostalgiilor trecutului încă instalate în aparat“ (*Le Monde*, 21 iunie 1975).

În acest registru, iese în evidență o declarație a deputatului socialist Jean-Pierre Cot: „Refuz să tratez în același mod internările arbitrare (în lagăr, n. tr.) din Uniunea Sovietică și torturile, asasinatele și dispariițiile masive din Argentina“ (*Le Nouvel Observateur*, 31 decembrie 1978). Din 1976 până în 1983,

crimele comise sub guvernările juntei militare argentiniene (6 500 de morți, potrivit mărturisirilor căpitanului Astiz) au fost atroce. Dar a le plasa pe același plan cu milioanele de victime ale comunismului sovietic, ba chiar, cum procedează J.-P. Cot, a le considera ca fiind mai grave nu are alt scop decât a disimula existența industriei penitenciare comuniste despre care vorbește Soljenițîn.

Dar acestea sunt ultimele zvârcoliri a treizeci de ani de cultură marxistă: se încheie un ciclu. Șocul Soljenițîn acționează asupra conștiințelor. Unii își spun că dacă Uniunea Sovietică a fost o închisoare a popoarelor, ideologia era, desigur, implicată. Dureroasele imagini ale celor refugiați din țara lor pe ambarcațiuni improvizate, așa-numiții *boat people*, trezesc nu doar mila, ci și neîncrederea față de regimul care a suscitat atâtea orori. Moartea lui Mao, în 1976, permite dezvăluirea atrocităților Revoluției culturale. În 1978 și 1979, războiul dintre Cambodgia și Vietnam, două țări care luptaseră fiecare împotriva „imperialismului american", semnează sfârșitul iluziei tiermondiste. În 1979, invazia din Afganistan (aprobată de Partidul Comunist) arată limitele pacifismului revendicat de URSS. În 1981, arestarea, în Polonia, a conducătorilor sindicatului „Solidaritatea" și luarea puterii de către generalul Jaruzelski scandalizează.

Încetul cu încetul, ochii încep să se deschidă. Ceea ce se face țăndări este convingerea afișată cândva de Sartre: „Marxismul este orizontul de nedepășit al timpului nostru"[7].

Această epocă-joncțiune înregistrează descreșterea Partidului Comunist și descompunerea stângismului. La alegerile legislative din 1973, rituala petiție a intelectualilor și artiștilor care fac apel pentru votarea PCF reunea semnăturile lui Pierre Arditi, Stéphane Audran, Maurice Béjart, Claude Chabrol,

---

[7] Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Gallimard, 1960.

Michel Piccoli, Laurent Terzieff, Henri Virlojeux, Antoine Vitez, Michel Vitold, Marina Vlady. În 1981, singurele celebrități care mai susțin candidatura prezidențială a lui Georges Marchais sunt Aragon, Jean Ferrat sau Juliette Gréco.

Să însemne asta cumva că nimeni nu mai este marxist? Dimpotrivă, comunitatea intelectuală, în majoritatea ei, este pătrunsă de această ideologie. Universitatea este locul care o conservă, protejându-i domeniile de acțiune. În 1976, Sorbona este agitată de o petiție a Colegiului de Filozofie, inițiată de Pierre Bourdieu și Jacques Derrida (*Le Monde*, 15 iunie 1976), în urma alegerii lui Pierre Boutang la catedra lui Émmanuel Levinas. Pentru terorismul intelectual, monarhistul Boutang, ca și maestrul lui, Maurras, este un gânditor care se cuvine cu atât mai mult să fie atacat cu cât nu este citit. Mobilizarea, totuși, este slabă față de ce ar fi fost cu zece sau douăzeci de ani mai înainte: marxismul este o credință al cărei zel e în declin.

Una dintre ultimele fortărețe marxiste, în mod ciudat, este episcopatul francez. În 1979, o anchetă arată că majoritatea episcopilor este favorabilă colaborării cu Partidul Comunist, 66% dintre ei acceptând temeiul analizelor marxiste, 27% recuzându-le.[8] Zece ani mai târziu, cardinalul Decourtray va regreta „conivențele“ generației sale.

Pierre Daix este unul dintre cei care vor părăsi târziu Partidul. În 1973, publicând o carte admirativă, *Ce que je sais de Soljenitsyne*, el consumă divorțul. Trei ani mai târziu, în *J'ai cru au matin*, își face confesiunea generală: „Eu, fost deportat la Mauthausen, i-am ajutat cu adevărat pe călăii din gulag“[9]. Daix se alătură cohortei celor care se căiesc – cum ar fi Dominique Desanti sau Annie Kriegel –, ale căror lucrări fac să avanseze cunoașterea comunismului. În 1976, Claude Lefort, spirit de stânga și denigrator al totalitarismului, vine în ajutorul lui

---

[8] Brigitte Vassort-Roussel, *Les Évêques de France en politique*, Cerf, 1987.
[9] Pierre Daix, *J'ai cru au matin*, Robert Laffont, 1976.

Soljenițîn, „omul în plus“.[10] La rândul lor, revista *Esprit* și Jean-Marie Domenach, care o rupe cu socialismul, îl apără pe scriitorul rus. Inclasabilul Maurice Clavel dă revistei *Le Nouvel Observateur* o cronică de televiziune în care se dovedește mai curând moștenitorul lui Bernanos decât al lui Sartre. În 1970, prin articolul *Qui est aliéné?*, el atacase deja marxismul, afirmând primatul elementului cultural asupra celui economic. Reîntors la credință, acest creștin devine polemist (*Ce que je crois*, 1975; *Dieu est Dieu, nom de Dieu!*, 1976) și mare cititor al lui Soljenițîn. Jean-Claude Guillebaud, în *Les Années orphelines*[11], întocmește procesul-verbal lipsit de iluzii al distorsiunii între realitate și aspirațiile revoluționare. La rândul său, Jean Daniel analizează *L'Ère des ruptures*[12] stângii; reflectând asupra gulagului, el mărturisește: „Am fost adesea tentat să prefer eroarea care apropie adevărului care desparte“.

Cotidian de referință, decorticat precum o biblie în cercurile de la Saint-Germain-des-Prés și la Sciences-Po, nici *Le Monde* nu e scutit de această vijelie. Michel Legris, unul dintre foștii redactori, acuză ziarul de seară de derivă stângistă într-un document în care relatează modul cum au fost tratați Soljenițîn, comunismul indochinez sau revoluția portugheză.[13] Lucrarea suscită dezbateri intense: ziarul *Le Monde* nu mai este o instituție în afara criticii.

În mod lent, peisajul intelectual se modifică. Treizeci de ani de monopol ideologic iau sfârșit. Jean Cau, fost secretar al lui Sartre, laureat al Premiului Goncourt în 1961 (*La Pitié de Dieu*), fost ziarist la *Express*, a rupt-o cu stânga în 1967, în *Lettre ouverte aux têtes de chiens occidentaux*. În pamfletele lui – *L'Agonie de la vieille*, 1970; *Les Écuries de l'Occident*, 1973; *Pourquoi*

---

[10] Claude Lefort, *Un homme en trop, Réflexions sur „L'Archipel du goulag“*, Seuil, 1976.

[11] Jean-Claude Guillebaud, *Les Années orphelines, 1968–1978*, Seuil, 1978.

[12] Jean Daniel, *L'Ère des ruptures*, Grasset, 1979.

[13] Michel Legris, *Le Monde tel qu'il est*, Plon, 1976.

la France?, 1975 –, acest cavalerist trece prin sabie iluziile intelighenției. Jean-Marie Benoist demolează canoanele economice și filozofice ale epocii: *Marx est mort*, 1970. Georges Liébert și Alain-Gérard Slama, în 1970, pun la cale revista *Contrepoint*, revistă liberală. Louis Pauwels, în *Lettre ouverte aux gens heureux*, 1971, se leagă de „Biserica pesimismului occidental". Hannah Arendt, în 1972, este în sfârșit tradusă în franceză: opera ei majoră, *Les Origines du totalitarisme – Originile totalitarismului*, apărută în Statele Unite în 1951, clasează sistemul comunist în aceeași categorie cu nazismul. Georges Suffert, fost ziarist la *Témoignage chrétien*, *France-Observateur* și *L'Express*, director-adjunct în redacția săptămânalului *Le Point*, se desparte definitiv de „clubul pedanților" stângii, în 1974, cu *Les Intellectuels en chaise longue* (*Intelectualii pe șezlong*): „Terorismul prețioșilor, confiscarea moralei în numele a ceea ce nici măcar nu este politică, autoadmirația reciprocă, valorizarea inculturii, elitismul limbajului, toate astea încep să agaseze"[14]. Annie Kriegel își începe colaborarea la *Le Figaro* în 1976. *Contrepoint* încetează să mai apară, dar *Commentaire* îi succedă în 1978, oferind o tribună, sub conducerea lui Jean-Claude Casanova, curentului liberal-aronian: Jean Baechler, François Bourricaud, Raymond Boudon, Alain Besançon, Pierre Manent, Marc Fumaroli. Tot în 1978, Alain Ravennes fondează Comitetul Intelectualilor pentru Europa Libertăților (CIEL). Asociația, menită să denunțe represiunea în țările din Est, este sprijinită de Raymond Aron, Jean-Claude Casanova, André Frossard, François Nourissier, Jean d'Ormesson, Louis Pauwels sau Maurice Schumann, dar și de intelectuali de stânga: Michel Crozier, Julia Kristeva, Jean-Marie Domenach, Claude Mauriac, Claude Simon sau Philippe Sollers. Anul 1978 înregistrează și fondarea săptămânalului *Le Figaro Magazine*,

[14] Georges Suffert, *Les Intellectuels en chaise longue*, Plon, 1974.

destinat marelui public şi care se va afirma ca un contracurent al ideilor de tip *Rive gauche*.

În sfârşit, 1978 este anul în care survine un eveniment universal a cărui natură nu este politică, dar al cărui efect va fi decisiv asupra soartei imperiului comunist: la 16 octombrie, arhiepiscopul Cracoviei, Monseniorul Wojtyla, devine papă sub numele de Ioan-Paul al II-lea.

*

Iunie 1976. Număr excepţional al revistei *Nouvelles littéraires*. Titlul: „Les Nouveaux Philosophes". Comentariul lui Bernard Henri-Lévy, redactor-şef al dosarului: „Noi filozofi care au, fără îndoială, mai puţine puncte de contact decât zone de neînţelegere. Nou curent, dacă ţinem să-l numim astfel, dar practic decapitat, fără cap, fără conducător şi fără principiu". Cu toate astea, expresia va rezista.

După ce a militat alături de maoişti, André Glucksmann începe să coopereze cu Maurice Clavel. La seminariile pe care acesta le ţine la el acasă, lângă Vézelay, şi după lectura lui Soljeniţîn, Glucksmann are o revelaţie: „Marxismul te face surd" (*Le Nouvel Observateur*, 4 martie 1974). În 1975, în lucrarea *La Cuisinière et le Mangeur d'hommes*, el se dedă unei critici violente a regimului sovietic şi a complezenţelor occidentale: „Acolo e infernul. Este acesta un motiv pentru a cultiva aici paradisurile artificiale? Gândirile inocente care n-au programat lagărele nici nu le-au prevăzut. Liberalism, marxism; presupunându-le totuşi inocente, aceste ideologii n-au împiedicat nimic". „Gulagul era în opera lui Marx", acuză Glucksmann.[15] În *Maîtres penseurs*, în 1977, el merge şi mai departe. Filozofiile lui Fichte, Hegel, Marx sau Nietzsche, explică el, formează matricea totalitarismului: idealismul Epocii Luminilor a dat naştere celor mai devastatoare utopii.

---

[15] André Glucksmann, *La Cuisinière et le Mangeur d'hommes*, Seuil, 1975 [*Bucătăreasa şi mâncătorul de oameni*, Humanitas, Bucureşti, 1991, trad. rom. de Mariana Ciolan].

Guy Lardreau şi Christian Jambet, în 1968, organizau la Sorbona standul Uniunii Grupurilor de Tineret Comuniste Marxist-Leniniste. Agăţaseră acolo portretul lui Stalin (explicând că politica sa fusese „fundamental justă") , Lardreau făcând chiar apologia lui Beria.[16] Câţiva ani mai târziu, tinereţea s-a scurs. În cărţile lor, scrise la patru mâini, *L'Ange*, 1976 şi *Le monde*, 1978, Lardreau şi Jambet predică o nouă morală. Răul fiind prezent încă de la origine, nu există bine absolut: rolul fiecărei culturi şi al fiecărui individ este să încerce să procedeze bine.

Bernard-Henri Lévy, la École Normale, a fost elevul lui Althusser. Editor la Grasset din 1973, cronicar la *Quotidien de Paris* din 1974, el practică abil o strategie care va face din el, la confluenţele editurii şi ziaristicii, un om atotputernic în perimetrul parizian. În 1977, un bestseller îl propulsează conducător al noilor filozofi: *La Barbarie à visage humain.* Marcat şi el de Soljeniţîn, Lévy demontează maşinăria totalitarismului comunist, pledând pentru drepturile omului.

Din punct de vedere al istoriei ideilor, noii filozofi n-au inventat nimic. Despre filiaţia utopiilor ucigaşe ale secolului XX cu ultraraţionalismul Epocii Luminilor sau despre natura totalitară a bolşevismului, ceea ce avansează ei a fost deja gândit, spus, scris, demonstrat. Ceea ce este nou, în cazul de faţă, este faptul că atacul împotriva marxismului provine din inima stângii: este implozia nucleului centralei nucleare. Având în vedere funcţionarea mediului intelectual, acest lucru se va dovedi mai eficace decât o mie de demonstraţii ale lui Raymond Aron.

Cealaltă noutate, de data aceasta negativă, este că fenomenul noilor filozofi a fost creat artificial. Ca o operaţiune comercială, propulsată de un alai de anunţuri mediatice şi publicitare. De-acum înainte, dezbaterile de idei se nasc din efecte ale modei.

---

[16] Citat de Hervé Hamon şi Patrick Rotman, *Génération. 2*, *op. cit.*

Această derivă este încă o dată ilustrată, în 1979, prin „vara noii drepte". Afacerea este lansată la 22 iunie de un articol din *Le Monde* („Noua dreaptă se instalează") și reluată la 2 iulie de un dosar din *Le Nouvel Observateur* („Hainele noi ale dreptei franceze"): „Dacă această renovare ideologică a dreptei celei mai vechi din lume ar fi cumva doar un fenomen cultural, tot ar impune cea mai mare vigilență. Dar există ceva încă și mai grav: activiștii acestei noi drepte colaborează direct, oficial, până în interiorul cabinetelor ministeriale cu puterea instalată". De-a lungul câtorva luni, două mii cinci sute de articole și cincisprezece cărți vor fi consacrate acestei istorii. Polemică surprinzătoare prin disproporția ei: noua dreaptă, necunoscută marelui public, înseamnă câteva zeci de adepți activi. *A priori*, nimic ce ar putea amenința temeliile Statului.

Este vorba despre Gruparea de cercetare și studii pentru civilizația europeană (*Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne* – GRECE) și despre revistele *Nouvelle École* și *Éléments*. Animată de Alain de Benoist, această nebuloasă ideologică își propune ca obiect redefinirea unei gândiri de dreapta, întorcând spatele schemelor obișnuite. De zece ani, noua dreaptă a legat contacte cu personalități științifice (precum Georges Dumézil sau laureatul Premiului Nobel Konrad Lorenz) și cu oameni de presă (Jean Cau, Thierry Maulnier, Raymond Bourgine, Michel Droit, Louis Pauwels). Printre aderenți, o mână de înalți funcționari și câțiva ziariști; instigat de Pauwels, Alain de Benoist ține o cronică în *Le Figaro Magazine*.

Acest microcosmos seamănă cu păpușile rusești: o realitate ascunde întotdeauna o alta. În aparență, această echipă se abate de la potecile bătătorite. În practică, abordarea ei „metapolitică", culturală și scientistă ascunde, la o ultimă analiză (ultima păpușă), o stranie pasiune pentru culturile germanice și nordice, o ostilitate neștirbită față de Statul-națiune după model francez și un anticreștinism visceral. Idei neasimilabile dreptei tradiționale și care produc tulburătoare analogii. Alain de Benoist

se apără: „Filiaţia mea“, explică el, „ar fi mai curând Rousseau, Comuna, socialismul francez (mai ales Sorel şi Pierre Leroux), nonconformiştii anilor ’30, Revoluţia conservatoare germană, sindicalismul revoluţionar italian şi situaţionismul“.

Prezenţa sa în paginile săptămânalului *Le Figaro Magazine* este, în orice caz, un mare noroc pentru specialiştii confuziei. La 3 octombrie 1980, o bombă pusă în faţa sinagogii de pe strada Copernic omoară patru persoane şi răneşte alte treizeci. Atentatul declanşează o indignare unanimă. Înainte de a avea vreun indiciu, presa impută această crimă „fasciştilor“ şi „neonaziştilor“. „Intelectualii noii drepte înarmează cumva braţul antisemiţilor?“ se întreabă *Le Point* (13 octombrie 1980). Articolul este ilustrat în mod subtil cu o fotografie a lui Louis Pauwels. Ancheta va scoate la iveală că atentatul a fost comis de terorişti palestinieni.

După 1981, se dă pagina mai departe: Pauwels se îndepărtează de Alain de Benoist. Ideile acestuia din urmă vor cunoaşte metamorfoze care au fost analizate de Pierre-André Taguieff[17]. Printre intelectualii de tipul *Rive gauche*, episodul noua dreaptă va fi asociat multă vreme de acum încolo cu săptămânalul *Le Figaro Magazine*, ca o tunică a lui Nessus. Dar sunt oare în măsură să dea lecţii cei care au avut nevoie de atâta timp pentru a crede în gulag?

1976–1977, Noua Filozofie; 1979–1980, Noua Dreaptă. Trăsătura comună acestor două fenomene este amplificarea unor controverse intelectuale de către mijloacele de informaţie. Campanii de opinie, preluate ca nişte produse de consum. Abuzul care s-a făcut de cuvântul „nou“ vine de altfel din vocabularul publicităţii: s-a deschis o piaţă.

A sosit vremea dezbaterilor mediatice de idei.

---

[17] Pierre-André Taguieff, *Sur la Nouvelle Droite*, Descartes et Cie., 1994.

7
Văzut la televizor

Ianuarie 1981. În fiecare seară, Théâtre du Gymnase are sala plină. Pe scenă, Coluche şi-a părăsit salopeta, îmbrăcând un sacou. Poartă de-a curmezişul pieptului şi spatelui o eşarfă tricoloră. „E povestea unui tip care... ăăă...“

În toamna precedentă, actorul anunţase că va participa la alegerile prezidenţiale. Conform unui sondaj, 27% dintre cititorii ziarului *Le Nouvel Observateur* sunt gata să voteze pentru el. *Le Monde* (19 noiembrie 1980) a publicat un „apel pentru candidatura lui Coluche“. Semnau câţiva dintre pontifii intelocraţiei: Pierre Bourdieu, director de studii la Şcoala de înalte studii în ştiinţe sociale, Maurice Nadeau, director al revistei *La Quinzaine littéraire*, Michel Butel, Gilles Deleuze, Félix Guattari. Acesta din urmă explica pentru *Observateur*: „Ceea ce se vizează prin susţinerea de către noi a lui Coluche este înainte de toate funcţia prezidenţială. Viitoarea alegere va fi poate ultima noastră şansă de a îngrădi procesul actual, care duce spre un nou totalitarism. Campania cetăţeanului Coluche este unul dintre mijloacele care pot conduce la o mobilizare populară împotriva acestui regim“.

Coluche îşi făcea debutul la Café de la Gare, în 1975. Dacă face oamenii să râdă, cu burtica lui, cu capul lui rotund şi părul buclat, este din pricină că umorul lui se regăseşte în aerul vremii: deşucheat, vag anarhist, zugrăvind viaţa ca pe o veşnică luptă a celor „mărunţi“ împotriva celor „babani“. O demagogie amestecată cu sentimente nobile.

Timp de câteva săptămâni, reuşeşte să încurce puţin jocul politic. Un pic doar, dar suficient pentru ca unii să-l ia în serios pe

acest straniu candidat. Cum de s-a ajuns aici? De la ce legitimitate se poate revendica oare Coluche? De ce îl susţin nişte intelectuali? Apărând în ochii lor ca un purtător de cuvânt al poporului, el sfidează instituţiile în numele justiţiei imanente. Dar cine i-a croit acest costum de Robin Hood? Mijloacele de informare în masă, cele care de acum înainte contribuie la crearea şi stricarea reputaţiilor. Franţa a intrat în era mediatică.

În 1978, Régis Debray publică un eseu[1] în care distinge trei faze în istoria puterii intelectuale. De la 1880 la 1930 – epoca universitară: somităţile ştiinţei ocupau o catedră la Sorbona. De la 1920 la 1960 – epoca editorială: tenorii presei scrise ghidau opinia publică. Din 1968, vorbim despre epoca mediatică: intelectualii trebuie să se impună într-o civilizaţie trecută de la scris la imagine.

Din 1967, la Paris se citea Marshall MacLuhan. Pronosticând „sfârşitul galaxiei Gutenberg“[2], sociologul canadian analiza sistemul mediatic, sub dominaţia căruia lumea avea să se transforme în „sat planetar“. Fruct al progresului tehnologic, epoca mediatică dărâmă frontierele şi bulversează ierarhiile. Pe plan ideologic, acţiunea nu e deloc inocentă.

*

Ce este un intelectual? Orice persoană care se mişcă în domeniul ideilor. Prin prestigiul ei, o astfel de activitate determină mai mult decât un profil profesional: ea conferă un statut social. Animal politic (în sensul originar), intelectualul trăieşte într-o perioadă şi într-un loc date. Puterea lui se măsoară după creditul asupra contemporanilor săi.

În cursul anilor ’60, specia se multiplică. Câmpul ei de influenţă se lărgeşte. Prelungirea şcolarităţii şi deschiderea Universităţii produc tot mai mulţi licenţiaţi, care iau cu asalt

---

[1] Régis Debray, *Le Pouvoir intellectuel en France*, Ramsay, 1978.
[2] Marshall MacLuhan, *La Galaxie Gutenberg*, Hurtubise, 1967.

învăţământul, informaţia, comunicarea, cultura, timpul liber – domenii ale revoluţiei terţiare*.

Tot atunci, André Malraux concepe o ambiţioasă politică culturală. Aceasta, pe teren, este totuşi înfăptuită de militanţi de stânga. Captarea se efectuează cu acordul tacit al dreptei; stând cu ochii aţintiţi asupra graficelor de creştere, clasa conducătoare a celei de-a V-a Republici vede în cultură un abces provocat artificial pentru contestatari, dispreţuind o evidenţă: gândirea este un instrument de putere. Elefantul este poate mai greu decât călăuza, dar omul este cel care îl conduce. Deşi există un decalaj între ţară şi intelighenţie, valorile apărate de aceasta din urmă exercită un ascendent asupra întregii societăţi. Învăţământul, cultura sau informaţia nu sunt niciodată neutre. Cu atât mai puţin în atmosfera celor „Treizeci de ani glorioşi", mutaţiile epocii, mobilitatea geografică şi socială sau decreştinarea ducând la o criză a sensului care face să explodeze referinţele anterioare.

Televiziunea se grefează peste toate acestea la un loc. În 1958, 9% dintre francezi au un televizor; în 1965, 42%; în 1969, 60%. La sfârşitul anilor '80, mai mult de 95% din familii au cel puţin un aparat. În 1967, 51% din populaţie se uită la televizor în fiecare zi. În 1998, vor fi 86% – fiecare individ consacrându-i trei ore zilnic. Or, televiziunea îndeplineşte un rol unificator: oricare ar fi regiunea sau oraşul, oricare ar fi mediul, vârsta, familia politică sau spirituală de care se ataşează, utilizatorii sunt modelaţi după acelaşi calapod.

La apariţia ei, televiziunea este un organism supus directivelor publice. La 15 aprilie 1952, când Alain Peyrefitte este numit secretar de Stat la Ministerul Informaţiei, predecesorul lui îi arată biroul, unde nişte butoane de sonerie fac legătura cu directorii de programe: „În fiecare seară, îi veţi chema pentru a decide liniile principale ale jurnalului de seară, la radio

* Domeniu terţiar, domeniu neimplicat în producţie. (N. tr.)

sau la televiziune".[3] Georges Pompidou revendică această singularitate: „Jurnalismul de televiziune nu e tocmai un jurnalism ca oricare altul. Televiziunea este considerată ca fiind vocea Franței și de către francezi, și de către străinătate". De Gaulle bombăne totuși împotriva ORTF*, acea „feudă necontrolată"[4]. Însă, deși guvernul poate numi directorii sau muta prezentatorii de colo-colo, televiziunea își face totuși recrutările în majoritate printre oamenii de stânga.

Sub Valéry Giscard d'Estaing, undele sunt liberalizate. „Radioul și televiziunea nu sunt vocea Franței. Ziariștii lor sunt niște ziariști ca oricare alții", insistă președintele la 8 ianuarie 1975. ORTF fiind dezmembrat, puterile publice nu mai exercită decât o tutelă îndepărtată asupra informației, mai întâi prin intermediul Înaltei Autorități, apoi prin Consiliul Superior al Audiovizualului.

În 1971, Maurice Clavel părăsea o dezbatere televizată, descoperind că unui filmuleț turnat chiar de el îi fusese amputată o secvență („Domnilor cenzori, bună seara"). Începând din anii '80, această izbucnire face trimitere la preistoria micului ecran.

A dispărut, așadar, cenzura? Nu. Și-a schimbat doar natura. Într-o țară electoral împărțită pe jumătate între dreapta și stânga, scrutinurile sindicale arată că 80% dintre ziariști își aduc voturile organizațiilor de stânga. În mod evident, este dreptul lor democratic cel mai strict. Dar suntem nevoiți să constatăm că acest mediu profesional nu e împărțit precum opinia publică, flagelul balanței lui înclinând spre stânga. În mod fatal, acest dezechilibru se face simțit în mediile de informare. Alegerea subiectelor, modul în care sunt tratate, personalitățile invitate corespund orientărilor care au câștig de cauză în redacții. Fenomenul nu se supune nici unei linii oficiale, nici unor consemne

---

[3] Alain Peyrefitte, *Le Mal français*, Plon, 1976.

* *Office de la Radio-Télévision Française*, instituție publică a Statului, cu caracter industrial și comercial, suprimată printr-o lege din 1974 și înlocuită, începând cu 1975, prin șapte societăți. (N. tr.)

[4] Charles de Gaulle, *Lettres, Notes et Carnets*, volumul IX, Plon, 1986.

oculte și nici unei strategii organizate: el provine din consensul care domnește într-un microcosmos.

În seara de 10 mai 1981, la vestea accederii lui François Mitterrand la Élysée, majoritatea celor care formează echipa – *the desk* – agenției France Presse se ridică și încep să aplaude. „Cei care nu sunt de stânga sau de extremă stângă te strivesc“, afirmă un minoritar (*Le Quotidien de Paris*, 6 iunie 1981). AFP, s-o amintim, se găsește la originea a 70% din informațiile difuzate în Franța.

Doar 25% dintre ziariști sunt formați în școli specializate. Însă școlile de ziaristică, remarcă Jean-François Revel, „nu sunt locuri unde se învață în mod special cum se caută informația și cum este ea controlată. Elevii își dezvoltă aici mai curând simțul misiunii lor sociale în serviciul unei cauze nobile, pe care o definesc ei înșiși, trebuind să ajute la triumful acesteia“[5].

E vorba despre oameni care aveau douăzeci de ani în 1968, treizeci în 1978, patruzeci în 1988, cincizeci în 1998. Timp de trei decenii, generația legată prin amintirile ei de frumoasa lună Mai '68 face carieră. La capătul drumului, are puterea. Membrii ei – fie că au fost comuniști, troțkiști, maoiști sau simpli spectatori – întrețin o viziune asupra lumii impregnată de evenimentele din 1968: reflexele lor sunt pe veci marcate. *Libération*, fondat în 1973 cu mijloace puține, devine o instituție. În paginile sale se exprimă universitari și intelectuali, născuți la viața minții în efervescența stângismului. *Le Monde* rămâne cotidianul de referință, având în plus angajarea politică. Cei mai porniți s-au transformat în niște mandarini.

În istoria terorismului intelectual, emergența faptului mediatic constituie *cotitura majoră*. De acum încolo, influența discursului dominant e de zece ori mai mare. Sub de Gaulle, „televiziunea franceză însemna prezența Statului în sufragerie“,

[5] Jean-François Revel, *La Connaissance inutile*, Grasset, 1988.

spune Alain Peyrefitte.[6] Odinioară, gândirea lui Sartre îi atingea numai pe cei care îl citeau. Astăzi, televiziunea franceză înseamnă prezența lui Sartre în sufragerie.

*

În 1965, alegerile prezidențiale se desfășoară pentru prima oară prin vot universal. La primul tur de scrutin, un cvasinecunoscut realizează o reușită: inspirându-se din metodele americane, Jean Lecanuet și-a pregătit intervențiile televizate cu un cabinet de consilieri de imagine. Și-a prelucrat îndeosebi zâmbetul, care, dând la iveală o dentiție perfectă, seduce publicul feminin. Pus în balotaj, de Gaulle se decide, între cele două tururi de scrutin, să dea un lung interviu televizat, în care își dovedește măiestria vorbirii.

Televiziunea s-a integrat mecanismului politic, din care nu va mai ieși. Dacă toate clovneriile lui Coluche, în 1980, se plasează la un nivel slab, ele provin totuși din aceeași logică. „Politica devine astăzi meseria aparenței", subliniază François-Henri de Virieu[7].

Intelectualii sunt supuși acelorași imperative. Cândva, ei convingeau prin forța demonstrațiilor lor – chiar dacă uneori pasiunea își spunea cuvântul. De acum încolo, notorietatea lor este detronată de către noile vedete provenite din mediile de informare, al căror impact nu se poate nicidecum compara cu al lor. Dacă vor să se afirme, trebuie să devină la rândul lor personalități mediatice. *T'as le look, coco, t'as le look qui te colle à la peau (Ai o înfățișare, puiule, ai o înfățișare care ți se lipește de suflet)* spune un refren al anilor '80. E domnia a ceea ce „se vede la televizor".

Acest proces constituie o primă dată conformismului. La televiziune, personalitățile nemediatice sau rebelii față de consens nu sunt invitați. Atunci când apar totuși, este doar pentru a servi

---

6 Alain Peyrefitte, *Le Mal français*, *op. cit.*

7 François-Henri de Virieu, *La Médiacratie*, Flammarion, 1990.

drept țintă. Pe de altă parte, concurența între posturi și exigențele publicității provoacă o cursă pentru audiență. Ceea ce nu interesează marele public este eliminat sau expediat în momentele de timpi morți. Prioritatea este acordată lucrului care place, care e la modă, care constituie „o tendință“: spectaculosului, superficialului. Câte emisiuni sunt consacrate, de pildă, unor dosare atât de determinante ca demografia, amenajarea teritoriului sau războiul economic între Europa și Statele Unite?

Prin natura ei, televiziunea este simplificatoare: la antenă, spre a se evita „tunelurile“, trebuie procedat repede și scurt. Or, realitatea este întotdeauna complexă, țesută din mii de nuanțe cu neputință de expus în fața camerei. Reductivă, privirea televizuală asigură victoria a ceea este fugar asupra a ceea ce este permanent, a senzației asupra reflecției, a sentimentului asupra rațiunii. În satul planetar, emoțiile sunt mondiale și obligatorii: în 1997, după moartea prințesei Diana, cel care ar fi avut cea mai mică rezervă asupra personajului prințesei de Wales ar fi riscat să fie linșat.

La propriu, televiziunea este un spectacol: doar ceea ce este vizibil are dreptul de a fi admis. Ceea ce nu se traduce în imagini nu există. În sens invers, televiziunea posedă mijloacele de a crea artificial evenimentul, dând consistență cutărui om sau cutărui fenomen fără rădăcini adânci. În domeniul informației, preeminența audiovizualului este cu atât mai puternică, cu atât mai mare, cu cât contraponderea lui este slăbită, diminuată, în virtutea concentrării presei scrise (două sute trei cotidiane în 1946 față de șaizeci și șapte în 1995). De acum înainte, adevărul iese din gura televiziunii.

*

La cincisprezece ani de la apariția sa în librării, eseul lui Guy Debord asupra „societății spectacolului“ își capătă întreg sensul. Anii Mitterrand văd apoteoza unor figuri hipermediatizate, consultate precum niște oracole. Între 1983 și 1987, Yves Montand joacă rolul Pythiei pe platourile de televiziune. Într-o

seară din 1984, el explică celor 20 de milioane de francezi „criza“; în 1985, la emisiunea „Războiul privit în față“, analizează echilibrul terorii; în 1987, Anne Sinclair îl primește la emisiunea „Întrebări la domiciliu“. Este actor sau om politic? Frontiera a devenit neclară. Serge Gainsbourg, la rândul lui, apare la emisiunea „Șapte din șapte“, Coluche și Guy Bedos la „Jocul adevărului“. *Show-biz*-ul transmite mesaje.

În vreme ce partidele sunt încurcate în afaceri, iar politicienii sunt desconsiderați, acești guru catodici au reputația de a fi liberi, generoși, independenți. Lumea este opacă: ei răzbesc prin puritatea lor, prin sinceritatea și autenticitatea lor. După modelul vedetelor, câțiva ziariști, filozofi sau reprezentanți ai „societății civile“ (expresie în vogă) sunt astfel erijați în autorități morale. Ca niște noi întruchipări ale personajului Candide, acești experți în generalități sunt invitați să-și dea cu părerea despre toate și despre nimic.

Cu impertinență, o tânără revistă anticonformistă, *Vu de France*, va publica în 1993 un „*autorité-moraloscope* pentru folosire în caz de pană ideologică“. Diverse recompense vor ilustra această serie de portrete. O stea („model de urmat“): Jean Lacouture, Yannick Noah, Danielle Mitterrand, abatele Pierre. Două stele („figură importantă“): Patrick Bruel, Bernard Kouchner, Monseniorul Gaillot, Jack Lang, Harlem Désir, Pierre Bergé. Trei stele („conștiință superioară“): Jean-François Kahn, Marguerite Duras. Patru stele („mare conștiință universală“): Bernard-Henri Lévy.

Printr-o derivă reciprocă, responsabilii politici se transformă în actori. În 1985–1986, François Mitterrand participă la trei emisiuni moderate de Yves Mourousi, intitulate „Asta ne interesează, domnule președinte“. „Sunteți un președinte în pas cu moda?“ întreabă prezentatorul. „Sunt mai curând informat“*,

* Joc de cuvinte bazat pe folosirea a doi termeni familiar-argotici alcătuiți fiecare prin inversarea silabelor celuilalt: „chébran“ – la modă, în pas cu moda, și „branché“ – la curent, informat. Spre a putea fi gustat umorul

răspunde şeful statului. În 1992, Bernard Kouchner aduce dovada că îşi asumă misiunea până la capăt: în Somalia, ministrul Sănătăţii şi al Acţiunii umanitare cară saci cu orez. Din întâmplare, este filmat în plină acţiune.

În politică sunt redutabile consecinţele intruziunii mediatice. Pentru un ministru sau un deputat, intervenţia de trei minute la „Jurnalul de la ora 20.00“ are mai mult preţ decât o alocuţiune de o jumătate de oră la Adunarea Naţională. Este vorba nici mai mult, nici mai puţin decât de un transfer de legitimitate. Ziariştii nu mai sunt reflexul, ci sunt oglinda. Abuzul de sondaje, de care mediile de informare sunt mari amatoare, pune aceeaşi problemă: un sondaj redă starea opiniei publice la un moment dat. Or, politica înseamnă gestionarea duratei. A guverna după toane e acelaşi lucru cu a pilota cu aproximaţie. Însă sistemul mediatic stimulează această dictatură a efemerului.

Supraveghetor, judecător şi uneori inchizitor, cea de-a patra putere este instalată în centrul vieţii politice, intelectuale şi morale. Nici o lege, nici un articol din Constituţie, nici un referendum nu i-a definit funcţia. Şi pe bună dreptate: acest magistrat inamovibil s-a numit singur.

---

conversaţiei, vom reda dialogul întocmai: „«Êtes-vous un président chébran?» interroge le présentateur. «Je suis plutôt branché», répond le chef de l'État“. (N. tr.)

8
Black-Blanc-Beur*

1981. Jack Lang își exprimă satisfacția: „La 10 mai, francezii au depășit frontiera care desparte noaptea de lumină". Fericirea maniheismului. Socialiștii sunt atei, dar cred în infern: un loc bun pentru a-și azvârli adversarii. Politica nu mai este umila căutare a binelui comun, ea întrupează lupta dintre înger și demon. Sentimentele nobile triumfă. Este dictatura moralei, a moralei văzute ca onoare: „Abia atunci când lucrul lipsește se cuvine să folosim cuvântul respectiv", spune Montherlant.

Septenatul a demarat într-o stare de adevărată beție: dreapta guverna de prea multă vreme. Partizanii lui François Mitterrand fac să se simtă acest lucru. În octombrie 1981, când Jean Foyer contestă temeiul naționalizărilor, André Laignel replică: „Juridic, greșește, căci din punct de vedere politic, el este minoritar". La congresul Partidului Socialist, Paul Quilès amenință: „Nu trebuie să ne mulțumim să spunem într-un mod evaziv, ca Robespierre în fața Convenției, «niște capete au să cadă», trebuie să spunem care anume și s-o spunem cât mai repede". Pe Europe 1, Louis Mermaz jubilează: „Dacă vom reuși, nu va exista reîntoarcere la trecut. Anumite forțe de opoziție vor fi distruse".

Mai puțin de doi ani mai târziu, purtătorul de cuvânt al guvernului, Max Gallo, își împărtășește temerile: „Va abandona

* Am preferat să lăsăm titlul capitolului în original, pentru „originalitatea" folosirii termenilor: *Black* (Negru) (în engl.), *Blanc* (Alb) (în fr.), *Beur* (tânăr arab născut în Franța din părinți maghrebini imigranți). (N. tr.)

oare stânga bătălia ideilor?" (*Le Monde*, 26 iulie 1983). Ca un ecou al acestei întrebări, cotidianul de seară anchetează „tăcerea intelectualilor de stânga" (*Le Monde*, 27 și 28 iulie 1983). Umplând golul estival, această controversă dă la iveală un bilanț lipsit de iluzii. Gândirea de stânga se află în criză; relațiile intelectualilor cu noua putere nu sunt bune; pentru ei, alegerile din mai-iunie 1981 au fost „o victorie în contratimp".

Primele îndoieli s-au arătat încă din 1981. Toamna, *Esprit* publica un număr special: *Stânga, pentru ca să facă ce?* Paul Thibaud, redactorul-șef, exprima în acel număr „o mare neîncredere față de o putere de stânga ce a reușit refuzând repunerea în discuție a ortodoxiei statale și productiviste pe care o bună parte a intelectualilor o combate de zece ani".

Ce s-a petrecut între 1981 și 1983? Mitterrand începe prin a aplica programul pe baza căruia a fost ales – relansarea consumului, impozitarea sporită a întreprinderilor, creșterea efectivelor funcției publice, naționalizările. Să fie aceasta ruptura de capitalism atât de proclamată? În realitate, socialiștii prelungesc, accentuând-o, politica practicată de mai bine de douăzeci de ani. Sub de Gaulle, Pompidou sau Giscard d'Estaing, ponderea sectorului public era considerabilă, intervenționismul Statului era omniprezent. Dreapta aflându-se la Élysée, redistribuirea veniturilor se opera deja sub comanda Statului providențial, iar presiunea fiscală nu făcea decât să se accentueze. După valul trandafiriu din 1981, bărboșii manevrează retorica „vechiului regim" și a „schimbării". Dar e o iluzie: între Giscard și Mitterrand se perpetuează o logică.

În rândurile opoziției, prin 1981–1985, această constatare suscită entuziasmul pentru liberalism. Heralzii săi subliniază faptul că prelevările obligatorii au trecut de la 37% în 1974 la 43% în 1981: în această stoarcere de bani pe care o practică Statul în avuția națională, socialismul era în germene.

Jacques Garello, Henri Lepage, Florin Aftalion, Pascal Salin sunt „noii economiști" (încă o etichetă mediatică). Inspirați de

exemplul britanic oferit de dna Thatcher sau de modelul american întruchipat de preşedintele Reagan, aceşti liberali îi pregătesc pe Friedrich Hayek sau pe Milton Friedman. Tezele lor, preluate de cărţi, articole şi colocvii, vulgarizate de multiple cluburi, servesc drept carburant ideologic unei drepte nimicite de înfrângerea ei din 1981. Dezangajarea Statului din viaţa economică şi socială, libera deschidere spre piaţa mondială reprezintă contrariul doctrinei oficiale a stângii.

Acest antagonism e de faţadă. La socialiştii care tronează la putere sau la liberalii care aspiră s-o reia primează întotdeauna economicul.

În 1983, Mitterrand schimbă tactica. S-a terminat cu avânturile lirice care reînviau Frontul Popular. Suntem la ora realismului. Realism extern: pentru a contracara rachetele SS 20 sovietice, preşedintele aprobă, în faţa Bundestagului, amplasarea de rachete americane în Europa. „Pacifismul este în Vest, iar proiectilele sunt în Est", precizează el la Bruxelles. Realism intern: în 1984, revolta paşnică a părinţilor şcolii libere îi sileşte pe socialişti să dea înapoi. Puţin mai târziu, comuniştii ies de la guvernare.

Măsurile demagogice din 1981 au costat scump. Pentru limitarea consecinţelor, cuvântul de ordine este rigoare. Este vorba de reducerea deficitelor spre adaptarea la constrângerile internaţionale – în special subscrierea la angajamentele europene. Socialiştii schimbă registrul: spirit de iniţiativă, rentabilitate, profit. *Horresco referens*, ei fac chiar elogiul Bursei. Dreapta, revenită în afaceri în 1986 (prima coabitare), continuă pe această axă. Stânga, din nou majoritară în 1988, reia acelaşi drum. Guvernul veghează la menţinerea echilibrelor financiare, în vederea unei economii mondializate şi a uniunii monetare europene care se construieşte.

La fiecare alternanţă între stânga şi dreapta, la fiecare schimbare de cap la Matignon, Franţa ezită între două modele: social-democraţia sau democraţia socială. Pe planul ideilor, e o

ciocnire titanică... Revoluția socialistă n-a avut loc în 1981, revoluția liberală n-a avut loc în 1986. Este vorba de administrarea în comun a viitorului. În 1987, François-Bernard Huyghe și Pierre Barbès dau numele de „soft-ideologie" acestui consens intelectual: „Aceleași presupoziții filozofice, economice și politice dictează acum alegeri universal acceptate"[1].

Simbolul acestei convergențe este Fundația „Saint-Simon". Creată în 1982, scopul ei este de a face să dialogheze șefi de întreprinderi și intelectuali, dincolo de deosebirile între dreapta și stânga. Pot fi întâlniți aici Philippe Vianney, Michel Albert, Roger Fauroux, Pierre Rosanvallon, François Furet, Jacques Julliard, Alain Minc. Concluzia analizei lor: lumea întreagă trece la economia de piață, după un model socio-politic ce tinde să se unifice. În consecință, recentrarea jocului politic francez este ineluctabilă, la fel ca sfârșitul „excepției franceze".

Cei mai lucizi nu încearcă să ascundă prețul unei astfel de evoluții. Într-un eseu conceput la cererea Fundației „Saint-Simon", François Furet, Jacques Julliard și Pierre Rosanvallon subliniază riscul care pândește epoca: căderea în „centrul-vid". „Noi am schimbat în cele din urmă", scriu ei, „limba de lemn de ieri cu o limbă de cauciuc, un soi de *novlangue*, o limbă nouă, greoaie și imprecisă." Iar Furet mai adaugă: „Accentul pus pe universalitatea drepturilor tinde să mineze viziunea istorică a națiunii și chiar și valoarea supraeminentă a ideii naționale în viața colectivă"[2].

O dată în plus, națiunea este cea care a avut parte de pierderi și profituri. Națiunea, adică Statul, politica, interesul general. Căci națiunea nu e doar un spațiu economic. E o societate vie, al cărei echilibru nu ține doar de cifrele de creștere. Armonia ei sau discordiile ei interne țin de mii de legături care

---

[1] François-Bernard Huyghe, Pierre Barbès, *La Soft-idéologie*, Robert Laffont, 1987.

[2] François Furet, Jacques Julliard, Pierre Rosanvallon, *La République du centre*, Calmann-Lévy, 1988.

se înnoadă și se deznoadă: ideile, valorile, cultura, limba, relațiile între ființe, lanțul generațiilor, raportul între cetățeni și puterile publice, integrarea cetățenilor în sânul comunităților particulare care cimentează apartenența la colectivitate.

Dar dacă uităm națiunea, aceasta își va lua revanșa. Dacă neglijăm politica, se va răzbuna. Dacă disprețuim ideile, ele vor țâșni din nou la lumină.

La stânga, intelectualii se află în căutarea unei misiuni. Nu mai cred în marxism, nici în apoteoza prin Lumea a Treia. Dar au încredere în drepturile omului. Aceste drepturi sunt pentru ei mai puțin un obiect concret cât, mai degrabă, un sistem. Imaginea anului 1968 continuă să plutească prin diverse capete: or, ideologia din Mai '68 absolutizează „dreptul" sau „dreptul de".

Veșnici avocați ai oprimaților, intelectualii nu mai au proletari și nici luptători de gherilă de apărat. Din fericire, îi așteaptă o cauză: aceea a imigranților. Ea îi reconciliază cu socialiștii. Odată cu antirasismul, ideologia *Rive gauche* încalecă pe un nou cal de bătaie.

*

Dreux, 9 septembrie 1983. În această reședință de departament cu 35 000 de locuitori și-au dat întâlnire câteva celebrități: Michel Rocard, Georgina Dufoix, Piere Joxe, Alain Krivine, Lény Escudero, Costa-Gavras, profesorul Minkowski, Jean-Edern Hallier. Daniel Gélin ține o cuvântare în fața asistenței: „Incendiul mocnește..." La 4 septembrie, cu ocazia unei alegeri municipale parțiale, Jean-Pierre Stirbois, candidatul Frontului Național, a obținut 165 din sufragii. Dreapta RPR-UDF* a obținut 42% din voturi, stânga – 40%. În vederea celui de-al doilea tur de scrutin, a fost încheiat un acord local între dreapta

* RPR – *Le Rassemblement pour la République* (Adunarea pentru Republică), UDF – *L'Union pour la démocratie française* (Uniunea pentru Democrația Franceză). (N. tr.)

şi Frontul Naţional. La 11 septembrie, în pofida tuturor îndemnurilor, această alianţă câştigă Primăria din Dreux.

Marsilia, 15 octombrie 1983. Treizeci şi doi de *beurs* – arabi născuţi pe sol francez – încep un marş spre Paris. Cuvântul de ordine: „Franţa seamănă cu un ciclomotor, ca să poată înainta, are nevoie de amestec“. Participanţii la marş ajung în capitală la 3 decembrie, întâmpinaţi de un alai de 66 000 de persoane care manifestau „împotriva rasismului“.

Este astfel amorsată o dispută care va monopoliza cincisprezece ani din viaţa politică şi intelectuală a Franţei. Un conflict, nici măcar o dezbatere. Afacerea, dialectizată, instrumentalizată, se înfăţişează ca un dialog al surzilor: „rasişti“ contra „antirasişti“. Nu e vorba aici nici de raţiune, nici de reflecţie, ci doar de pasiuni şi imprecaţii. Unii, pornind de la dificultăţi concrete, trag concluzii abrupte, simpliste; ceilalţi, pornind de la principii abstracte, trântesc lecţii de morală. În locul unei discuţii senine, civice, constructive despre miturile şi realităţile fluxurilor migratorii, despre definirea naţiunii şi a cetăţeniei, este angajat un război metafizic. Înveninând atmosfera, el nu rezolvă nici o problemă.

Jean-Marie Le Pen – deputat poujadist* în 1956, animatorul campaniei Tixier-Vignancour din 1965 – a fondat Frontul Naţional în 1972. De atunci, s-a prezentat la toate scrutinurile posibile, cu rezultate derizorii: 0,74% la alegerile prezidenţiale din 1974, 0,33% la legislativele din 1978. Scorul de la Dreux (precedat de un 11% în arondismentul XX din Paris, în martie 1983) îi scoate mişcarea din marginalitate. La alegerile europene din 1984, obţine 10,9% din voturi. „Şoc“, titrează *Libération*. Depăşindu-şi nucleul iniţial, Frontul Naţional recrutează

---

* *Poujadisme* – doctrină politică a Uniunii de apărare a comercianţilor şi meşteşugarilor (UDCA), mişcare fondată în 1953 de Pierre Poujade. Antiparlamentar, antieuropean, naţionalist, poujadismul a constituit din 1956 până în 1958 grupul parlamentar „Uniune şi Fraternitate franceze“, considerat promotorul unei atitudini politice revendicative înguste. (N. tr.)

adepți. În răstimp de câteva luni, vechiul grupuscul este propulsat pe eșichierul politic. Abandonând UDF, RPR sau CNI, cadrele dreptei clasice i se alătură. Iar scrutinurile ulterioare confirmă încercarea: 9,6% din voturi și 35 de deputați, la reprezentare proporțională, la legislativele din 1986; 14,4% la prezidențialele din 1988.

Foc de paie? Fenomen durabil? Populism? Dreapta extremă? Extrema dreaptă? Fascism? Comentatorii se înghesuie cu zecile să dea răspunsuri. Frontul Național este o forță compozită: în rândurile sale se amestecă federaliști și iacobini, liberali și protecționiști, catolici și păgâni. Ansamblul nu ține decât prin carisma liderului. Le Pen înfruntă cu brio camerele televiziunii, iar acest orator știe să manevreze registrele: pentru periferii, zeflemeaua; pentru cartierele aristocratice, imperfectul subjonctivului.

Dar alegătorii lui? Există, cu siguranță, rasiști printre ei, fără îndoială și câțiva fasciști, dar cine poate crede că 4 375 894 de francezi (cei care au votat cu Le Pen la 25 aprilie 1988) au devenit brusc rasiști și fasciști? Acești cetățeni recuză celelalte partide, acuzându-le că sunt „toate la fel". Formulă care exprimă un avertisment ce nu poate fi neglijat. Pe drept sau pe nedrept, cel care bagă în urna de vot un buletin pentru Le Pen manifestă un anumit număr de îngrijorări.

Logica ar impune ca aceste subiecte de îngrijorare să fie cercetate. Chiar de-ar fi să răspundem că nu sunt întemeiate, sau că sunt exagerate, sau cu neputință de satisfăcut, sau orice altceva ați dori. Dar nu asta se va întâmpla. Alegătorii Frontului Național nu numai că nu sunt ascultați, ci preocupările lor vor fi decretate ilegitime, inepte, obscene. Ei înșiși vor fi afurisiți. Această anatemă, de altfel, nu va duce decât la întărirea alegerii lor.

La Dreux, în seara celui de-al doilea tur care a făcut din Stirbois primarul adjunct al orașului, militanți de stânga intonează

Cântecul partizanilor: „Ideologia Frontului Național nu este nici mai mult, nici mai puțin decât copia aceleia pe care o vehicula mișcarea fascistă europeană în anii '30", afirmă Jean-François Kahn (*Le Matin*, 9 septembrie 1983). De la primele succese ale lui Le Pen, mecanica antifascismului este repusă în mișcare. Frontul Național este fascist, programul lui este fascist, alegătorii lui sunt fasciști. Cine folosește fie și o singură idee sau un cuvânt utilizat de Le Pen este contaminat: e considerat fascist.

Această diabolizare, inaugurată de stânga și reluată de dreapta, este facilitată de cel interesat. Excesiv, impetuos, provocator, lui Le Pen îi face plăcere să semene cu cea mai proastă caricatură a lui însuși. După ce dreapta a repudiat orice acord cu el, Le Pen își multiplică ieșirile – de la „nici un detaliu" (1987) la „Durafour-crématoire"* (1988) –, vizând să devină de nefrecventat. Din partea lui, asta este o tehnică perfect conștientă: nu crede că mișcarea sa ar putea accede la putere și preferă ministerul cuvântului exercitării unor responsabilități reale.

Numai că Le Pen constituie un aspect, iar alegătorii lui un altul. A-i trata ca pe niște ciumați comportă mai multe incidențe – de importanță inegală.

Pe plan electoral, a exclude orice alianță cu Frontul Național este o strategie care avantajează stânga. Fără îndoială că voturile câștigate la dreapta dreptei pot fi pierdute la centru. Dar această regulă e valabilă, în sens invers, și la stânga. Or, socialiștii nu se jenează, în ce-i privește, să practice uniunea cu comuniștii, ecologiștii și troțkiștii. Mitterrand știe bine acest lucru. Printr-o manevră de prim ordin, acest strateg politic ațâță în același timp creșterea în putere a Frontului Național (veghind ca mediile de informare să-l invite pe Le Pen sau fluturând

* În 1988, cu prilejul unei adunări publice, Le Pen îl numește pe ministrul Funcțiunii Publice „Durafour crématoire". (N. tr.)

proiectul vizând dreptul la vot al imigranților), dar și diabolizarea acestuia. Dreapta este blocată. În 1987, Michel Noir preferă „să piardă alegerile decât să-și piardă sufletul aliindu-se cu Frontul Național“ (*Le Monde*, 15 mai 1987).

Din punct de vedere al cunoașterii istorice și intelectuale, trasarea unei linii de demarcație între Frontul Național și tot restul evantaiului politic conduce la reintegrarea comunismului și a referințelor lui în universul democrației. Iată partidul gulagului transformat în apostol al drepturilor omului! Pe plan intelectual și moral, în raport cu anii ’70, asta înseamnă un profund regres. Este uitat Soljenițîn. Este uitat chipul totalitar al marxismului. O echipă de petiționari revine în fața scenei pentru a-l excomunica pe Le Pen, la câțiva ani după ce susținuse cele mai sângeroase dictaturi: înotăm în ipocrizie.

Mai e ceva, încă și mai grav. Această strategie a diabolizării nu răspunde întrebării esențiale: de ce oare votează oamenii cu Frontul Național? „Le Pen aduce cele mai proaste soluții la întrebări bune“, concede prim-ministrul Laurent Fabius, în 1985. Dar această frază îi este sever reproșată. Niște aspirații, niște speranțe trebuie cumva să corespundă cu votarea lui Le Pen? Nici vorbă, decretează conștiințele nobile. Nimic din ceea ce motivează acest electorat nu este legitim. De atunci încolo, temele pe care s-a înstăpânit Frontul Național sunt interzise. Decretate tabu, ele nu sunt abordate nici de stânga, nici de dreapta. Consemn: „a nu i se face jocul lui Le Pen“. Imigrația, insecuritatea, familia, națiunea, Europa? Nici o problemă. Frontului Național, inamicii îi fac un minunat cadou.

*

„Imigranții nu se vor întoarce la ei acasă, căci acasă înseamnă de acum încolo aici.“ Deputata socialistă Françoise Gaspard semnează această declarație în 1984[3]. În același an, deputatul

[3] Françoise Gaspard, *La Fin des immigrés*, Seuil, 1984.

centrist Bernard Stasi publică o profesiune de credință: *L'Immigration, une chance pour la France*[4].

Pentru o coterie, imigrația este mai mult decât un fapt: este o binefacere. Țara, în principiu, trebuie să primească tot mai mulți imigranți. Copiii lor vor fi francezi și vor umple golurile lăsate de o demografie anemiată. Frontierele? Nu există decât pentru a fi încălcate.

În Franța, imigrația este teoretic stopată din 1974. Potrivit surselor oficiale, procentajul de străini este de altfel constant: 6,58% din populație în 1931, 6,35% în 1990. Totuși, nici un organism nu furnizează aceleași informații. Institutul Național de Statistică, Ministerul de Interne, Oficiul Național al Imigrării, Institutul Național de Studii demografice, Oficiul Migrațiilor internaționale: confruntarea documentelor lor te bagă cu adevărat în ceață. Dar cifrele oficiale nu modifică impresia omului de pe stradă. Și pe bună dreptate.

În deceniul al optulea, aproximativ 100 000 de străini pe an sunt autorizați să se instaleze în Franța. Alți 100 000 dobândesc în fiecare an naționalitatea franceză. Cu alte cuvinte, dacă proporția de străini rămâne stabilă, este din cauză că accederile la naționalitate echilibrează intrările pe teritoriu. Evidența se află aici, în întreaga ei brutalitate: la fiecare douăsprezece luni, populația țării sporește cu echivalentul unui oraș ca Rouen sau Perpignan, fără ca natalitatea francezilor de filiație să aibă vreun amestec.

În 1990, potrivit demografului Jacques Dupâquier, 11,82% din populația familiilor din Franța este străină sau recent naturalizată. Incluzându-i și pe clandestini, asta reprezintă un total de 8 sau 9 milioane de persoane. În practică, este interzisă contabilizarea francezilor de origine străină. Intenție lăudabilă: un francez este un francez, oricare ar fi ascendentele lui. Dar

[4] Bernard Stasi, *L'Immigration, une chance pour la France*, Robert Laffont, 1984.

cetățenia nu este doar un fapt juridic, este și un fapt social. Or, societatea se sprijină pe anumite reguli comune, care trebuie totuși să fie cunoscute, acceptate, respectate. Nici un tabel nu poate evalua în cifre și coloane integrarea unui cetățean de origine străină. Dar neasimilarea lui, în viața de zi cu zi, este totuși perceptibilă.

Conform discursului în vogă, Franța ar fi fost întotdeauna un creuzet de populații. Din punct de vedere istoric, această aserțiune este falsă.[5] Din secolul al VI-lea până în secolul al XIX-lea, fondul populației franceze a rămas același. În secolul al XIX-lea apare o imigrație sezonieră, muncitorii întorcându-se în țara de origine după perioada de muncă. Primul mare val migrator a avut loc după Primul Război Mondial, fiind constituit din italieni, spanioli, polonezi și cetățeni ai altor națiuni din Est. Aceștia sunt treptat asimilați, prin intermediul școlii, al serviciului militar și al războiului – unele instituții exercitând o forță integratoare: Biserica Catolică, sindicatele, chiar și Partidul Comunist. Începând din 1946, al doilea val migrator vine din Algeria. Sub a IV-a Republică, contrar a ceea ce se repetă, nu patronatul aduce această mână de lucru, ci puterile publice, spre a găsi o soluție la explozia demografică a populației musulmane de dincolo de Mediterană. După 1962, Algeria fiind independentă, fluxul migrator reîncepe, în virtutea liberei circulații stipulate prin acordurile de la Évian. Dacă imigrația este oficial întreruptă în 1974, reîntregirea familială, autorizată în 1975, sporește, în fapt, numărul imigranților. Apar și alte curente migratorii provenind din Africa neagră sau din Asia. Și, în virtutea legii, orice copil născut în Franța din părinți străini poate, la majorat, să acceadă la naționalitatea franceză.

În 1975, europenii (portughezi, italieni, spanioli) formează 60% din totalul străinilor instalați în Franța, iar africanii 34%.

---

[5] Jacques Dupâquier, *Histoire de la population française*, PUF, 1995.

În 1990, proporția este inversată: 45% africani (dintre care 39% maghrebini), 40% europeni și 11% asiatici (dintre care 5% turci).

Puterile publice ascund această realitate. La 26 octombrie 1985, *Le Figaro Magazine* provoacă violente proteste publicând niște proiecții care arată amploarea fenomenului migrator. „Vom mai fi noi oare francezi peste treizeci de ani?" întreabă Jean Raspail și demograful Gérard-François Dumont. După calculele lor, 9 480 000 de străini de origine neeuropeană vor trăi în Franța în 2015: mai mult de o treime dintre copiii născuți vor proveni din străini originari dintr-o țară neeuropeană. Încă de la apariția dosarului, Georgina Dufoix, ministrul Afacerilor Sociale, reacționează printr-un comunicat virulent: „*Le Figaro Magazine* adoptă metoda Le Pen, care constă în a lansa cifre mincinoase. Această construcție, care amintește de teoriile cele mai iraționale ale nazismului, trebuie să fie demontată și urmărită". În *Le Matin*, Max Gallo stigmatizează „un document care va marca o dată în istoria rasismului de după război în Franța". *Libération* denunță „cifrele false ale panicii rasiale".

S-a dat tonul: a prevedea consecințele unei imigrații masive înseamnă a da dovadă de rasism. Din păcate, acest rechizitoriu nu răspunde întrebării puse.

Integrarea imigranților începe să provoace dificultăți la începutul anilor '70. În primul rând, dat fiind numărul veniților, care nu prea are legătură cu mișcările precedente de populație. În al doilea rând, pentru că totuși cultura africanilor, tot mai numeroși, introduce o distanțare față de societatea care îi primește. Cândva, spaniolii, italienii sau polonezii se topeau într-o generație. Acum, cei care se instalează sunt musulmani. În al treilea rând, fenomenul se produce în momentul în care instituțiile care asigurau integrarea imigraților trec printr-o criză de identitate. Este perioada triumfătoare a marxismului, a

tiermondismului, a spiritului lunii Mai '68. De ce, raționează actorii sociali, să-i integrăm pe nou-veniți unui model pe care trebuie să-l distrugem? De ce să facem din ei francezi, când Franța, jefuindu-le țara, a contractat o datorie față de ei? De ce să-i învățăm cultura franceză, din moment ce toate culturile sunt la fel? În numele dreptului la diferență, principiul asimilării este înlocuit cu noțiunea de integrare. Aceasta face loc, în rândurile ideologilor înverșunați, conceptului de inserție: Republica Franceză trebuie să devină o societate pluriteinică și pluriculturală.

Cu trecerea timpului, primele valuri de copii ai imigranților ajung la vârsta adolescenței și devin apoi adulți. Aici se profilează adevărata dramă. Cei care optează pentru naționalitatea franceză nu vor pleca. Cetățeni francezi fiind, trebuie să-și câștige un loc sub soare. Or, contextul în care se află reprezintă un obstacol puternic în calea integrării lor. Periferii atinse de un șomaj superior mediei; cartiere concentrând prea multe etnii diferite; locuințe suprapopulate; școli care nu favorizează o instruire reușită; părinți dezorientați, care renunță să-și exercite autoritatea; constituirea de bande; condiții de viață care favorizează delincvența, violența și drogurile; apariția unor zone de economie paralelă și ilegală. Sunt îndeplinite toate „condițiile“ pentru a împiedica o ucenicie normală a cetățeniei. Dacă, pe deasupra, cei a căror funcție constă în asigurarea educației civice a acestor tineri nu cred ei înșiși în misiunea lor, situația devine insolubilă. *A fortiori* în măsura în care apar mereu imigrați: în Africa sau în alte părți, regularizarea clandestinilor nu face decât să-i incite să plece pe cei care visează la El Dorado-ul francez.

Pragul de toleranță este oare un concept rasist? „Cred că există ceva greșit în combaterea rasismului fără a se pune problema condițiilor care îl fac să apară și să se dezvolte. Pragul de toleranță este o noțiune pe cât de hidoasă, pe atât de greu de ocolit în toate societățile.“ Dacă cel care a spus aceste cuvinte înțelepte nu a fost tratat ca rasist, aceasta s-a întâmplat

pentru că era marocan. Era regele Hassan al II-lea, care spunea aceste lucruri la emisiunea „Ora adevărului“ din 17 decembrie 1989.

Națiune de rang mondial, de tradiție maritimă, fostă putere colonială, Franța a trăit mereu pe baza schimburilor cu alte popoare. Țară mare și bogată, ea are datoria de a oferi ospitalitate acelora care se tem pentru viața lor. În funcție de împrejurări, ea posedă mijloacele de a propune forme de muncă celor care nu găsesc de lucru la ei acasă. Cu toate astea, e la fel de sigur că Franța are datoria de a controla cine intră în casa ei și de a regla fluxul imigranților în funcție de posibilitățile ei de a-i primi. Este la fel limpede că accederea la naționalitate trebuia să se facă după niște reguli, așa cum se obișnuiește în toate statele civilizate.

Pentru unii, aceste concepții sunt depășite. Reconvertind vechiul naționalism de stânga la normele zilei, ei afirmă că aparținem în mod prioritar speciei umane. Frontierele fiind demodate, libertatea de circulație în ambele sensuri trebuie să fie acordată tuturor. Franța nu este decât o arie geografică: nu aparține nimănui în mod particular. Toate culturile au aici aceeași legitimitate. Și orice voință și orice măsură vizând stăpânirea fluxurilor migratorii sunt desemnate ca provenind dintr-un reflex xenofob sau rasist.

Acuzația nu este inocentă: în imaginarul contemporan, cuvântul „rasism“ vehiculează o încărcătură repulsivă proporțională cu oroarea crimelor naziste, crime comise în numele unei doctrine rasiste. Antirasismul funcționează în consecință ca o capcană, pornind de la o amalgamare: orice restricție adusă imigrației este considerată rasistă, și deci susceptibilă de a avea ca rezultat ceva analog nazismului. Și cum universul maniheismului nu cunoaște decât o alternativă, cel care nu aderă la antirasism dovedește prin chiar acest lucru că este rasist. Așa funcționează terorismul intelectual.

Francezii sunt totuși unul dintre popoarele cele mai puțin rasiste care există. Trebuie să ne amintim de reacția germanilor,

după Primul Război Mondial, uitându-se ca la niște sălbatici la trupele negre care ocupau regiunea Ruhr, pentru a afla ce este un popor rasist. În anii '30, nebunia rasistă pusese stăpânire pe acest popor. Dacă Franța ar fi fost rasistă, de ce atâția evrei și-ar fi căutat aici refugiul? În timpul Ocupației, de ce atâția francezi și-ar fi asumat riscuri pentru a-i proteja pe aceiași evrei? Armata franceză (prin care a trecut cea mai mare parte a populației masculine) n-a fost niciodată rasistă. În 1914–1918, în 1939–1940, în 1942–1945 în Armata Eliberării, în 1950 în Indochina, în 1960 în Algeria, în 1980 în Legiunea Străină, oameni de toate culorile au luptat mereu sub uniforma franceză. Dacă francezii ar fi atât de rasiști, de ce atunci atâția marinari sau coloniali ar fi iubit femei de dincolo de mări? Dacă francezii ar fi în zilele noastre atât de rasiști, ce masochism ar determina în fiecare an 100 000 de indivizi să vină pe teritoriul lor?

Francezii nu sunt rasiști dintr-un motiv simplu: Franța nu este o rasă, este o națiune. De multă vreme există francezi galbeni, arabi sau negri: Martinica era franceză înaintea Nisei. Națiunea franceză nu este o realitate etnică, ci o comunitate politică născută din durată.

Antirasismul, totuși, ignoră faptul național. Acest lucru se observă în 1986, cu ocazia dezbaterii privind Codul naționalității. Soluția echilibrată ar rezida într-un compromis între dreptul pământului și dreptul sângelui. Dar orice drept al sângelui este stigmatizat ca rasist. Cu toate astea, pentru imensa majoritate a cetățenilor, naționalitatea este moștenită. Pentru ca persoane nou-venite să se poată alipi națiunii, trebuie totuși ca un nucleu central să le fi precedat. Antirasiștii refuză această viziune. Negând istoria, memoria, filiația colectivă, ei gândesc, ca demni fii ai lui Rousseau, că toată lumea a intrat prin contract în familie.

Recuzând națiunea, antirasiștii ajung să raționeze, printr-un ciudat ocol, precum rasiștii înșiși. A considera rasa (dar ce înseamnă rasă?) ca primul criteriu care determină identitatea unui

om este o atitudine rasistă. Dar ce altceva fac antirasiştii? Este ceea ce Pierre-André Taguieff numeşte „rasialismul“ antirasiştilor.[6] Postulând că opinia unui Alb despre un Negru depinde de culoarea pielii sale, antirasistul judecă el însuşi în funcţie de culoarea pielii. Rasiştii refuză ca un om să fie francez dacă originile acestuia nu le plac. Acestei intoleranţe antirasiştii îi replică printr-o absurditate: ridicarea în slăvi a metisajului. Este sindromul ciclomotorului: ei ar vrea ca schimburile să fie întotdeauna amestecuri, ca şi cum confruntarea culturilor ar trebui să provoace în mod necesar fuziunea. Aşa cum rasistul îl zeifică pe Alb, antirasistul îl idealizează pe ne-Alb. Această ideologie „black-blanc-beur“ („negru/alb/arab imigrant“) ar putea merge până la culpabilizarea nefericitului care are nenorocul să nu numere printre strămoşii săi, oricât de departe ar merge îndărăt pe firul arborelui său genealogic, decât normanzi sau gasconi.

Dar problema nu este de a şti dacă o fiinţă este neagră sau albă, ci de a şti cărei culturi îi aparţine, de care moravuri sociale şi politice ascultă. Or, aceste legi sunt determinate de naţiune. „Nu te atinge de prietenul meu“, spune antirasistul. Dar dacă „prietenul“ înfăptuieşte un delict? Faptul de a fi „prieten“ îl exonerează de regula comună? Într-un stat de drept, cetăţeanul – fie el breton, alsacian sau „prieten“ – are aceleaşi datorii şi beneficiază de aceleaşi garanţii în faţa legii. Trebuie să se ştie că aşa au stat lucrurile în anii ’80.

Încă o dată, Franţa nu e o realitate etnică, ci o comunitate de destin făurită de istorie. Într-o îndelungată aventură naţională, nou-veniţii nu şi-au găsit încă locul. Aceasta nu înseamnă că lucrurile vor rămâne aşa. În orice societate, integrarea unei minorităţi presupune condiţii propice. Problema se dovedeşte, în acest caz, cu atât mai delicată cu cât situaţia se rezolvă uneori pe fronturi inversate. În unele oraşe, în unele cartiere, majoritatea

---

[6] Pierre-André Taguieff, *La Force du préjugé*, La Découverte, 1987.

(francezii de baştină) este cea care se pomeneşte a fi în minoritate. „Nu ne mai simţim în Franţa", spun ei. Cocktail exploziv şi, de asemenea, generator de rasism. Cine trăieşte într-o zonă de periferie unde coabitează optsprezece naţionalităţi şi trimite un copil la o şcoală unde doar o mână de elevi vorbesc franceza acasă riscă într-adevăr să aibă astfel de gânduri. În mod inevitabil, problema care se pune este necesitatea unei politici bine strunite a imigraţiei.

*

Sâmbătă, 15 iunie 1985. Piaţa Concorde e plină ochi de lume. Mulţimea se întinde pe Champs-Élysées şi jur-împrejur. Sunt aici 300 000 de tineri, veniţi pentru 12 ore de rock. Concertul e gratis. Pe scenă urcă pe rând Alain Bashung, Jean-Jacques Goldman, Coluche, Guy Bedos. TF1 transmite concertul în direct. Bugetul serbării: trei milioane. Un milion a fost vărsat de Ministerul Culturii, diferenţa, de către întreprinderile publice sau private: RATP, Thomson, UAP, Philip Morris, BSN. Tema: „Vino să-ţi oferi o plăcere cu prietenul meu". Puterea care face invitaţia: SOS-Rasism. A doua zi, la emisiunea „7 sur 7" („7 din 7"), Harlem Désir îşi etalează succesul la microfonul prezentatoarei Anne Sinclair.

„Am preferat să rămânem noi înşine, la o parte de orice dependenţă politică, inclusiv a PS. Dorim doar să devenim o mare mişcare de tineret împotriva rasismului şi pentru drepturile omului", va declara Julien Dray ziarului *Le Monde* (9 august 1986). Apolitici, aceşti tineri cumsecade? Harlem Désir şi Julien Dray, cei doi fondatori ai SOS-Rasism, sunt foşti troţkişti, din tendinţa Liga Comunistă Revoluţionară. Din 1981, Dray este aderent la Partidul Socialist.

Au pus la cale asocierea în toamna anului 1984. Scopul: incitarea tinerilor să voteze cu stânga, camuflând acest obiectiv printr-un mesaj moral. Ceea ce nu e cu stânga, strecoară SOS-Rasism, reprezintă nedreptatea, rasismul, egoismul; a-i

ține piept nu este așadar o problemă politică, ci o problemă de suflet. O superbă manipulare. Încă de la început, au vrut să inaugureze un nou tip de militantism: „festiv și mediatizat“. „Bernard-Henri Lévy ne-a deschis ușile pe care noi încercam să le forțăm“, își amintește Harlem Désir.[7] Prima lor apariție publică a avut loc pe 5 ianuarie 1985, în timpul unui „Drept la replică“, emisiunea lui Michel Polac: „Suntem cu toții niște imigranți“.

SOS-Rasism recrutează nași politici: Jack Lang, Claude Malhuret, Simone Veil, Bernard Stasi. La 15 februarie 1985, *Le Nouvel Observateur* își face pagina întâi cu insigna „Touche pas à mon pote“ („Nu te atinge de prietenul meu“). Comentariul lui Marek Halter: „*Touche pas à mon pote* e ceva ce aduce cu porunca biblică: *Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți*. Sutele de mii de tineri și de mai puțin tineri care poartă insigna *Touche pas à mon pote* anunță această reîntoarcere la spiritual, la o morală minimală în lipsa căreia oamenii se vor mânca de vii“ (*Le Monde*, 18 noiembrie 1985). Palma deschisă, mânuța galbenă înseamnă „Sunt generos“. Revendicarea acestei virtuți exclude orice contradicție: cine ar putea refuza să fie generos?

Să fie o formă de lobby? Un partid? SOS-Rasism intervine în toate subiectele: Orientul Apropiat, privatizarea TF1, „Restos du Cœur“ – Restaurantele Inimii, greșelile Poliției. La 20 iunie 1987, cea de-a treia serbare organizată de ei se desfășoară pe esplanada castelului Vincennes. François Mitterrand adresează un mesaj participanților: „Franța, de-a lungul secolelor, a obținut putere și bogăție din aporturile umane și culturale care au venit către ea. Ar trebuie oare astăzi ca ea să cedeze tentației excluderii și replierii asupra ei înseși?“ La 22 iunie, *Libération* publică un reportaj de ambianță: „Discutăm ca între camarazi. Mai fumăm o țigară cu hașiș. Mai pierdem vremea. Ne lungim pe iarbă. Umblăm creanga în așteptarea grupului preferat. Mulți am venit cu siguranță mai mult pentru

---

[7] Harlem Désir, *Touche pas à mon pote*, Grasset, 1986.

muzică decât pentru a milita împotriva proiectului de reformă a Codului naționalității, dar suntem conștienți că noi constituim un tineret multicolor și solidar. De altfel, pe scenă, Smaïn a luat deja temperatura ambianței: «Mamă, ce de lume... Negri, ridicați mâna... O, la, la, dar mulți sunteți... Arabi, ridicați mâna... O, la, la, da' știu că s-a strâns la lume... Păi, asta e Franța!»"

În august 1987, la „Ora adevărului", Harlem Désir are un succes monstru. Julien Dray se gândește să-l prezinte la viitoarele alegeri prezidențiale: „În ce privește simbolul, suntem favorizați: e negru și are un nume care te face visător".

În 1985, Pierre Bergé, patronul Yves Saint-Laurent, finanțează lansarea revistei *Globe*. Primul număr explică alegerea titlului: „Firește, suntem în mod hotărât cosmopoliți. Firește că tot ce este caracter specific, dans țărănesc, cimpoi breton, pe scurt, tipic franțuzesc ne este străin, chiar odios". Cei doi inițiatori ai proiectului sunt Georges-Marc Benamou și Bernard-Henri Lévy. Acesta din urmă nu e lipsit de merite, lucru pe care a avut grijă să-l facă cunoscut în *Le Monde*: „N-aveți decât s-o scrieți, consider că sunt scriitorul cel mai bun, eseistul cel mai înzestrat din generația mea" (21 martie 1985).

În 1981, fostul cap de rând al noilor filozofi publicase totuși o carte care nu i-a adus numai prieteni. În *Ideologia franceză*[8], „BHL" susținea că Franța a constituit laboratorul fascismului și al antisemitismului, printr-o filiație care trece prin Proudhon, Barrès, Maurras, Sorel, Péguy, Mounier sau Bernanos. Iar această perversiune, blama el, continuă să zacă în străfundurile țării: „Îi cunosc chipul abject, menajeria de monștri care sălășluiește acolo și peisajele stranii în care se deschid uneori, în plină lumină, niște abisuri". Orice înrădăcinare este sursă de rasism, rostește apăsat Bernard-Henri Lévy. Pentru a conjura răul, există o singură soluție: cosmopolitismul.

---

[8] Bernard-Henri Lévy, *L'Idéologie française*, Grasset, 1981.

Chiar și la stânga, reacțiile la această teză au fost vii. „Carte banală, simplistă, mincinoasă“, estima Jacques Julliard în *Le Nouvel Observateur*. „O mașină de acuzat“, o considera Bertrand Poirot-Delpech în *Le Monde*. La rândul lui, Raymond Aron se mânia: „Bernard-Henri Lévy încalcă toate regulile interpretării oneste și ale metodei istorice. Iată-l acum în rolul lui Fouquier-Tinville, tocmai el, care predică democrația. Uită că democrația devine cu ușurință, chiar și ea, inchizitorie, chiar totalitară. Evreu ca și mine, el exclude din Franța și azvârle în Franța neagră nenumărați scriitori și gânditori ai patriei noastre comune. Interes public sau pericol public?“ (*L'Express*, 7 februarie 1981). Revenind la această polemică, Jean-François Revel evocă în *Memoriile* sale „legenda neagră și mincinoasă până la grotesc a unei Franțe fundamental xenofobe, rasiste, antisemite și fasciste“[9].

În anii '80, faptul că de la SOS-Rasism la *Globe* merge un fir roșu care dă tonul rămâne adevărat. Momentul nu mai e propice ideii de națiune, ci aceleia de cosmopolitism. Ființa umană nu mai are patrie, nu mai este decât un locuitor al planetei.

E adevărat că spiritul transcende frontierele. E adevărat că arta, literatura sau filozofia exprimă adevăruri universale. E adevărat că, în fața lui Dumnezeu, sufletele nu au pașaport. Dar natura face ca oamenii să se nască undeva, într-o epocă dată. Înrădăcinarea, a arătat Simone Weil, după ce-o făcuseră și alți gânditori, este inseparabilă de condiția umană. Pentru a accede la culmea universalului, trebuie totuși să urcăm treptele particularului. Franța clasică a adoptat moștenirea Atenei, a Ierusalimului și a Romei, dar elaborând o civilizație în conformitate cu geniul ei propriu, la fel ca Spania sau Anglia. Mitteleuropa însăși – atât de la modă printre intelectuali, în urma expoziției organizate la Beaubourg, în 1986, privind *Viena și Apocalipsul vesel*, și atât de lăudată pentru cosmopolitismul ei – se întrupa

---

[9] Jean-François Revel, *Le Voleur dans la maison vide*, Plon, 1997.

în realitate în istoria danubiană a Imperiului Habsburgic, și nu altundeva.

Însă, în ochii elitelor culturale și mediatice, naționalitatea este un atribut caduc, sentimentul național e depășit. E indecent să faci deosebire între un compatriot și un cetățean străin. Orice imigrant are aceleași drepturi ca un francez. A afirma contrariul înseamnă a ceda în fața unui reflex de „excludere".

Excludere: superbă găselniță a terorismului intelectual, acest cuvânt-valiză conține toate amalgamările. Conceptul a fost lansat în 1974 de o carte a lui René Lenoir: *Les Exclus*[10]. În acest eseu, secretarul de stat la Ministerul Acțiunii Sociale sub președinția lui Valéry Giscard d'Estaing analiza fenomenele de șomaj și de întoarcere la sărăcie iscate de sfârșitul celor Treizeci de Ani Glorioși. Un exclus, din această perspectivă, era cel care nu putuse sau nu știuse să profite de creșterea economică. Prin alunecarea sensului, stânga a reluat termenul pentru a desemna orice minoritate a cărei specificitate o socotește călcată în picioare sau orice categorie socială marginalizată. Cu o accepțiune atât de vagă și de extinsă, exclus devine în mod nedeslușit orice persoană care nu se bucură de statutul comun, fie că e din pricina fatalității, a legii sau din vina sa personală: individul în căutare de locuință, prizonier, toxicoman, bolnav de Sida, imigrat clandestin.

Încă o dată, semantica se dovedește a nu fi inocentă. Prin analogie, excluderea amintește de alte cuvinte: discriminare, segregare. Așadar, rasism. Mitul excluderii permite astfel ca oricine și orice să poată fi acuzat de rasism. Cu toate astea, orice viață socială se întemeiază pe apartenențe care determină în mod legitim includeri și, *a contrario*, excluderi. Religie, națiune, familie, proprietate, întreprindere, asociere: tot atâtea comunități din care sunt excluși cei care nu sunt membri, fără ca asta să comporte o nedreptate sau o violență la adresa lor.

---

[10] René Lenoir, *Les Exclus, un Français sur dix*, Seuil, 1974.

Ca regulă generală, domnul Dupont *exclude* faptul ca soţia sa să se culce cu domnul Durand. Înseamnă cumva că avem de-a face cu un rasism anti-Durand?

*

La 13 noiembrie 1986, 600 de studenți (din 10 000 de înscrişi) ai Universităţii din Villetaneuse declară grevă. Ei contestă o lege prezentată de ministrul cercetării şi învăţământului superior, Alain Devaquet. Conţinutul acestui proiect este de ordin tehnic: sporirea autonomiei universităților, reducerea numărului consiliilor lor de administraţie. Între 17 şi 21 noiembrie, mai multe facultăţi de provincie şi majoritatea aşezămintelor din regiunea pariziană se alătură mişcării. La 27 noiembrie, 92 000 de manifestanţi defilează la Paris, 500 000 în provincie. Nu mai sunt doar studenţi: este mobilizată şi o imensă masă de liceeni. Lozincile lor depăşesc cadrul revendicărilor iniţiale împotriva unui text pe care nimeni nu l-a citit: ei caută nod în papură reformei Codului naţionalităţii, discutată de mai multe luni.

Din primăvară, Jacques Chirac este prim-ministru pe lângă preşedintele François Mitterrand. Opoziţia a câştigat legislativele cu un program vizând (între altele) înzestrarea ţării cu o legislaţie mai riguroasă în ceea ce priveşte lupta împotriva imigrării clandestine. În august, au fost adoptate primele legi Pasqua. Ele restrâng condiţiile de şedere în Franţa şi facilitează însoţirea persoanelor înapoi la frontieră. În octombrie, 101 de originari din Mali, imigraţi ilegal, au fost trimişi înapoi prin charter: măsură simbolică vizând să dovedească fermitatea puterilor publice.

Potrivit lui Jack Lang, în stradă, „studenţii îşi exprimă dorinţa de a avea o societate mai convivială, mai fraternă: e un manifest pentru viaţă". Dar sunt oare aceste cortegii spontane? Isabelle Thomas, *la pasionaria* căreia televiziunea şi radiourile îi cer părerea cu complezenţă, este membră a SOS-Rasism. Coordonarea naţională a mişcării este animată de David Assouline şi Philippe Darriulat: amândoi troţkişti. Cu toţii sunt

consiliați de Julien Dray. În spatele fierberii tineretului se ascunde o operațiune politică. Grevă generală, universități ocupate: atmosfera amintește de Mai '68.

Joi, 4 decembrie, la Paris, o manifestație națională adună 230 000 de participanți, conform spuselor poliției, un milion conform afirmațiilor organizatorilor. Aceștia din urmă ies nesatisfăcuți de la o întrevedere cu René Monory, ministrul Educației Naționale: urmează violente înfruntări cu forțele de ordine. Vineri 5, în Cartierul Latin, seara capătă întorsătură de răzmeriță. Un bărbat de douăzeci și doi de ani, francez de origine maghrebină, moare în urma unei intervenții a trupelor mobile motorizate ale poliției. Raportul experților medicali nu va arăta nici leziune cerebrală, nici hematom, nici lovituri în zona capului: însă Malik Oussekine, dializat de un an, suferea de insuficiență renală într-un stadiu înaintat. Sâmbătă 6, această dramă fiind dezvăluită, Alain Devaquet își dă demisia. Harlem Désir și responsabilii studenți obțin evacuarea Cartierului Latin de către forțele de poliție. Luni, 8 decembrie, în timp ce François Mitterrand merge la familia Oussekine, Jacques Chirac anunță retragerea proiectului de lege incriminat, dar și o pauză în reformele guvernamentale.

Liceeni și studenți reiau drumul școlii. Consiliul de Miniștri, în schimb, nu mai are altceva de făcut decât să administreze coabitarea. Iarna anului 1986 a văzut „generația morală" – așa o califică *Libération* – triumfând asupra voinței exprimate în primăvară de către alegători. Această generație se vrea liberă. În realitate, este prizoniera a ceva mult mai subtil: aerul vremii.

În ziua în care este anunțată moartea lui Malik Oussekine (sâmbătă, 6 decembrie 1986), *Le Figaro Magazine* publică un editorial semnat de Louis Pauwels. Având titlul: „Le monôme des zombis" („Șirul zombilor*"), articolul fusese „încheiat" în

* Zombi, fantomă, strigoi, în credințele voodoo din Antile; termen folosit și pentru a desemna o persoană cu aer absent, amorf. (N. tr.)

miercurea precedentă: „Aceştia sunt copiii rockului stupid, şcolarii vulgarităţii pedagogice, admiratorii în transă ai lui Coluche şi Renaud şi, la urma urmei, produsele culturii Lang. Sunt îmbătaţi de o generozitate de nivel zero, care aduce a iubire, dar care se întoarce împotriva oricărui exemplu sau proiect de ordine. Ansamblul măsurilor pe care le adoptă societatea pentru a nu se dizolva cu totul – selecţia, promovarea efortului personal şi a responsabilităţii individuale, Codul naţionalităţii, lupta împotriva drogurilor etc. – îi înfurie. Se tem că vor duce lipsă de moravuri deformate. Acesta e tot sentimentul lor revoluționar. Este un tineret atins de o Sida mentală, un tineret care şi-a pierdut imunităţile naturale: toţi viruşii de descompunere îl ating".

Apărând într-un moment de extremă tensiune, aceste rânduri trec drept o provocare. Ele declanşează un protest memorabil. Nu există nici un ziar, nici o televiziune, nici un post de radio care să nu-şi manifeste indignarea. „De la Céline la Drieu, trecând prin Rebatet şi Brasillach", acuză Jean-François Kahn, „este, din păcate, lungă lista acelor derapaje intelectuale pe care s-a înstăpânit furia pentru că raţiunea nu le mai controla. Pauwels este citit cam de un milion de persoane care constituie ceea ce, pe drept sau pe nedrept, numim elita socială. În aceste condiţii, el nu o ia razna de unul singur. În deriva sa, trage după sine o întreagă populaţie. El nu înnebuneşte, ci te face să devii nebun" (*L'Événement du jeudi*, 18 decembrie 1986).

Editorialul din *Le Figaro Magazine* a şocat în primul rând prin ton; într-o perioadă de consens, s-a pierdut deprinderea condeielor pamfletare, apoi prin conţinut: tineretul, libertatea, solidaritatea, generozitatea aparţin vacilor sacre ale momentului. Trei cuvinte, mai ales, au declanşat furia: „o Sida mentală". Imagine forte, dar care violează mitul excluziunii. Înfierând tabuurile mişcării din decembrie, Pauwels a comis o crimă de lezmaiestate.

În Franța anilor '80, a gândi împotriva curentului este un exerciţiu cu grad mare de risc.

9
Revoluția sau moartea

1989. Sărbătoarea națională, în acest an, are o strălucire deosebită: Franța celebrează bicentenarul marii sale revoluții. Problema nu s-a rezolvat fără bătaie de cap. În 1986, François Mitterrand a încredințat pregătirea acestei comemorări lui Michel Baroin. Un an mai târziu, acesta murea într-un accident. I-a urmat Edgar Faure, care a murit și el. Numit în 1988, Jean-Noël Jeanneney nu a găsit în mapele predecesorilor săi, în materie de proiecte, decât dosare goale, dar a avut o idee genială. I-a comandat specialistului în publicitate Jean-Paul Goude (fost director artistic al revistei newyorkeze *Esquire*, autor al unor clipuri pentru „Lee Cooper“, „Kodak“ și „Orangina“) organizarea unui somptuos spectacol care trebuia să se desfășoare la Paris, în ziua aniversării căderii Bastiliei. Tema: *Marseieza.*

La 14 iulie 1989, la căderea nopții, 34 de șefi de stat și de guvern se reunesc în spatele ferestrelor Ministerului Marinei. 2 000 de alți invitați de marcă stau așezați în tribune, în Piața Concorde. În 112 țări, spectacolul este transmis în direct: 800 de milioane de telespectatori și un milion de curioși îngrămădiți pe Champs-Élysées au parte de trei ceasuri de fericire: o paradă ilustrând chintesența geniului francez. Italieni care participă la cursa de cai Palio din Siena, jonglând cu drapele; chinezi mergând în urma unei tobe uriașe; Bécassine* în rochiță de balerină; percuționiști albi și negri bătând în tobele lor mari sau în bidoane; ponei zebrați trăgând un tun cu tiralori

---

* Eroina unuia dintre primele albume de benzi desenate, din 1905. (N. tr.)

senegalezi pe post de servanți; englezi în ploaie; americani sub confeti; ruși sub zăpadă; un urs alb patinator; „dervişi rotitori"; dansatoare zuluse; tam-tam-uri africane; melopei arabe; cântece tiroleze; ritmuri funk. De pe mașina sa din care reglează regia, Jean-Paul Goude, cu o șapcă de baseball pe cap, nu-i pierde din ochi pe cei 8 000 de figuranți. Explică: „Revoluția pe care am vrut s-o celebrez pe 14 iulie este cea a timpurilor moderne, metisajul genurilor, nașterea unei sonorități noi, corcită cu ritmuri africane".

Remarcă (vag jenată) a ziarului *Libération*: „Este clar că Goude nu este un istoric". Alain Finkielkraut, în schimb, livrează în *Le Monde* o reflecție mai incisivă: „Serbarea de 14 iulie a lui Jean-Paul Goude neagă importanța memoriei culturale ca factor de identitate națională".

Dacă defilarea nu a reflectat decât ideologia dominantă, aceasta s-a întâmplat pentru că nimeni nu știa ce altceva să sărbătorească: mitul marilor strămoși e slăbit. De-a lungul bicentenarului, în materie de evocare a Revoluției, s-a celebrat o idee consensuală: drepturile omului. Pentru 74% dintre francezi, doar asta rămâne din tot ce a însemnat 1789 (sondaj SOFRES, ianuarie 1988). Drepturile omului? Foarte bine. Dar înaintea Revoluției oamenii au trăit fără drepturi? Iar Revoluția nu a violat nici un drept? Istoricii dovedesc contrariul.

*

În 1986, la editura Presses Universitaires de France apare cartea unui cercetător de treizeci de ani, Reynald Secher. Este vorba de o teză de doctorat, susținută la Sorbona. Titlul lucrării: *Le Génocide franco-français*[1]. Războiul din Vendeea, cândva ocultat de învățământul primar, își face intrarea la Universitate pe ușa principală.

---

[1] Reynald Secher, *Le Génocide franco-français. La Vendée-Vengée*, PUF, 1986.

Revolta vendeeană fusese văzută în epoca aceea prin ochelarii lui Michelet: o răzmeriță a unor țărani săraci și înapoiați, manipulați de preoți și de aristocrați. Secher pulverizează acest clișeu. El arată că locuitorii Vendeei, ținut prosper, au întâmpinat Revoluția cu bunăvoință – inclusiv preoții. Ceea ce a făcut să se răzvrătească populația au fost Constituția civilă a clerului și recrutarea. În 1793, vendeenii pun mâna pe arme. Insurecție populară, deoarece țăranii sunt cei care îi silesc pe nobilii care n-au emigrat să le fie ofițeri. Victorioasă în primăvara lui 1793, armata în saboți este zdrobită la sfârșitul anului. În 1794, când nu mai există nici un pericol pentru Republică – nici intern, nici extern –, Convenția trimite Coloanele infernale „să-i extermine pe briganzii din Vendeea“ și „să purifice în întregime solul Libertății de acest neam blestemat“. „Distrugeți Vendeea“, ordonă Barère. „Vendeea trebuie să fie un cimitir național“, întărește Turreau. Bărbați, femei și copii măcelăriți, ferme și sate incendiate, turme nimicite, recolte distruse. Potrivit calculelor lui Reynald Secher, din 815 000 de locuitori ai Vendeii, 117 000 pier în acest război civil, adică o persoană din opt.

Ceea ce dezvăluie studiul faptelor este că acest masacru răspunde unui mobil ideologic, nu unei necesități strategice. Cumplită contradicție pentru legenda oficială. Dacă Revoluția constituie apoteoza drepturilor și a libertății, de ce a înăbușit drepturile și libertatea vendeenilor? Cum, în acest colț al Franței, s-a putut răzvrăti poporul împotriva puterii poporului? În ultimă analiză, cazul Vendeei ridică o întrebare esențială: poate fi Revoluția disociată de Teroare?

Din secolul al XIX-lea începând, la Universitate, studiul acestei perioade era domeniul rezervat al stângii. În 1886, la Sorbona este creată catedra de Istorie a Revoluției pentru Alphonse Aulard, un grangure republican. Rival și succesor al lui Aulard, Albert Mathiez este marxist. În 1932, Georges Lefebvre își ocupă locul la conducerea *Analelor revoluționare* și

a Societății de studii robespierriste. Lefebvre, socialist până în 1940, tovarăș de drum al Partidului Comunist după război, este stăpân peste cercetările privind Revoluția până la moartea sa, în 1959. În anii 1960–1970, Georges Soboul sau Michel Vovelle perpetuează linia istoriei marxiste. Pentru ei, Revoluția înseamnă cucerirea puterii de către burghezie. Teroarea, impusă de războiul străin și civil, era o măsură de apărare a Republicii. În fața moderaților, iacobinii îi prefigurau pe bolșevici, Robespierre îl anunța pe Lenin. Iar comunismul cel mai radical fusese teoretizat, încă din 1794, de către Babœuf.

Pentru a avea o lectură diferită a evenimentelor, trebuia să se revină spre istoricii din afara Universității, ca Pierre Gaxotte și mulți alții, care subliniaseră faptul că „patria drepturilor omului" fusese cea dintâi care le încălcase. Dar, în pofida rigorii lucrărilor lor, eticheta științifică le era refuzată, profesorii îi excludeau din referințele bibliografice.

În decursul a două decenii, totul se schimbă. Și, în mod extraordinar, impulsul fundamental vine de la un om de stânga, comunist până în 1956. Agregat în istorie, director de studii la École pratique des hautes études, François Furet se cufundă în perioada revoluționară. În 1965, împreună cu Denis Richet[2], se dedică unei examinări decapante a „catehismului revoluționar" de tip Soboul. Furet expune modul în care derapează revoluția liberală după 1790, punând în mișcare o spirală de violență și de conflicte externe. Combătând crezul marxist, el amintește că ascensiunea socială a burgheziei nu a așteptat anul 1789. Membrii Convenției erau oameni ai legii, și nu „posesori de mijloace de producție": capitalismul nu s-a născut, așadar, sub Revoluție. Furet dovedește în sfârșit că Teroarea nu datorează totul circumstanțelor, ci provine dintr-o voință asumată de rupere cu lumea anterioară.

---

[2] François Furet, Denis Richet, *La Révolution française*, Hachette, 1965.

În lumea Universității, acestă repunere în discuție a dogmei provoacă un protest general. Perturbatorul Furet este acuzat că oferă argumente „reacțiunii".

În 1978, un nou succes răsunător. Prin lucrarea *Penser la Révolution française* (*Reflecții asupra Revoluției Franceze*)[3], Furet revede cu simpatie interpretările ostile logicii teroriste din 1793: Tocqueville, Taine, Quinet, Cochin. În 1988, lucrarea sa *Dictionnaire critique de la Révolution française* (*Dicționar critic al Revoluției Franceze*), publicată împreună cu Mona Ozouf, elimină noțiunea de derapaj: „Încă din 1789, Revoluția Franceză nu concepe rezistențele, reale sau imaginare, care îi sunt oferite decât din unghiul unui gigantic și permanent complot, pe care trebuie să-l zdrobească necontenit printr-un popor constituit ca un singur corp, în numele suveranității ei indivizibile". Concluzia: procesul revoluționar poartă în el germenii Terorii. „Repertoriul ei politic nu a făcut niciodată nici cel mai mic loc expresiei legale a dezacordului", subliniază Furet.[4]

Această carte apare în atmosfera de efervescență editorială care precede bicentenarul. Dar nu e o apariție izolată, ci se așază într-un întreg curent de cercetări ale căror rezultate duc la demontarea idolilor.

În 1984 este tradus, la douăzeci de ani de la apariție și la șaisprezece de la moartea autorului, un eseu al unui istoric britanic, Alfred Cobban. În *Sensul Revoluției Franceze*, acesta demonstrează că întârzierea industrializării franceze, față de Anglia, se datorează Revoluției.[5] Analiză coroborată, în 1985, de către François Crouzet, care expune, în lucrarea *De la supériorité de l'Angleterre sur la France*, în ce fel Franța secolului al XVIII-lea era pe cale să ajungă din urmă Anglia pe plan

[3] François Furet, *Penser la Révolution française*, Gallimard, 1978.

[4] François Furet și Mona Ozouf, *Dictionnaire de la Révolution française*, Flammarion, 1988.

[5] Alfred Cobban, *Le Sens de la Révolution française*, Julliard, 1984.

economic şi cum anume acest elan a fost zdrobit de Revoluţie şi de războaiele acesteia.[6] În 1986, cu lucrarea *Septembre 1792, logique d'un massacre*, Frédéric Bluche stabileşte că o coerenţă sângeroasă leagă 1789 de 1793, deoarece masacrele din septembrie au ascultat de un mecanism ideologic.[7] În 1987, o colecţie pentru uzul marelui public editează un dicţionar al Revoluţiei condus de Jean Tulard: articolele sale trec prin sita criticii istorice întreaga mitologie în vigoare până atunci.[8] În acelaşi an, René Sédillot evaluează costurile Revoluţiei.[9] Costul demografic: 2 milioane de morţi între 1789 şi 1815. Costul financiar: o pierdere echivalând cu 40% din întreaga producţie de aur a secolului al XVIII-lea. Costul economic: producţia industrială recuperează în 1809 doar nivelul de dinainte de 1789. Costul social: legislaţia care îi proteja pe muncitori regresează; învăţământul regresează şi el (înainte de 1789, Biserica şcolariza un copil din 3). Costul cultural: o mare parte a patrimoniului francez (îndeosebi religios) este lichidată de vandalismul revoluţionar. Tot în 1987, un studiu al lui Florin Aftalion lămureşte conexiunea dintre Teroare şi inflaţie. Când puterea e în stradă, maşinăria de tipărit bani e pusă la treabă spre a satisface exigenţele imediate: „Şi pe plan economic, 1789 a ajuns tot la 1793", conchide economistul.[10] Cu patru ani înaintea bicentenarului, un eseu semnat de Jacques Julliard, *La Faute à Rousseau*[11], anunţa deja această mare curăţare a ideilor. Creştin progresist, editorialist la revista *Le*

---

[6] François Crouzet, *De la supériorité de l'Angleterre sur la France*, Perrin, 1985.

[7] Frédéric Bluche, *Septembre 1792, logique d'un massacre*, Robert Laffont, 1986.

[8] Jean Tulard, *Histoire et dictionnaire de la Révolution française*, Robert Laffont/Bouquins, 1987.

[9] René Sédillot, *Le Coût de la Révolution française*, Perrin, 1987.

[10] Florin Aftalion, *L'Économie de la Révolution*, Hachette/Pluriel, 1987.

[11] Jacques Julliard, *La Faute à Rousseau, essai sur les conséquences historiques de l'idée de souveraineté populaire*, Seuil, 1985.

Nouvel Observateur, Julliard presimțea o criză de identitate istorică a stângii franceze. După părerea lui, septenatul Mitterrand vede încheindu-se trei cicluri: ciclul scurt, cel al uniunii stângii, deschis la Congresul socialist de la Épinay, în 1971; ciclul mediu, cel al sovietismului, introdus odată cu Revoluția rusă din 1917; ciclul lung, revoluționar, început în 1789. Cele trei cicluri și-au epuizat în același timp puterea de persuasiune. „Putem pune prinsoare", scrie Julliard, „că moștenirea revoluționară nu va rezista celebrării bicentenarului din 1789. De ce? Mai întâi, pentru că discreditarea care lovește acum Revoluția Bolșevică s-a răsfrânt, sub formă de suspiciune, asupra Revoluției Franceze înseși. Nu este ea cea care a inventat Teroarea ca mijloc de cârmuire revoluționară? Iar iacobinismul nu a fost oare prima schiță de partid unic? Pe de altă parte, și mai ales, ne dăm seama că idealul politic moștenit de la Rousseau și de la posteritatea lui iacobină este incompatibil cu exigențele unei guvernări moderne și cu așteptările cetățenilor legate de această guvernare."

A distruge mitul lui 1789 înseamnă a lovi direct în presupoziția potrivit căreia, pentru societate, nu ar exista progres posibil decât prin ruptură – și mai ales prin ruptură violentă –, înseamnă a distruge filozofia potrivit căreia un proiect politic ar putea da naștere unui om nou. De fiecare dată când o astfel de tentativă prometeeană a fost pusă în aplicație a rezultat o domnie a „sabiei și a sângelui", adică a violenței. Între Coloanele infernale ale lui Turreau, gulagul sovietic, lagărele naziste, lagărul chinez – laogai – sau genocidul cambodgian există o identitate de intenție, dincolo de circumstanțe: uciderea în masă, care vizează regenerarea omenirii prin purificarea ei de elementele indezirabile.

Or, acest principiu al rupturii era consubstanțial stângii. Putem astfel estima serviciul făcut de Furet. Alăturându-se lui Tocqueville sau Taine, el a demontat mecanismul totalitar al procedurii

revoluţionare. A înţeles că istoria, mai mult decât fracturile, se întemeiază pe continuităţi: după revărsare, fluviul se reîntoarce în matca lui.

În 1989, acesta este paradoxul bicentenarului. Conceput pentru a ridica în slăvi Revoluţia, el nimiceşte credinţa potrivit căreia ar fi cu putinţă să se instaureze o eră nouă pentru specia umană – crezul Revoluţiei de la 1789.

Unii, totuşi, continuă să apere acest mit. Prin reflex dobândit. Cartea lui Reynald Secher despre războiul din Vendeea declanşează o vie polemică. Pierre Chaunu a sugerat titlul, *Le Génocide franco-français*, şi a prefaţat lucrarea („Imaginaţia sadică a Coloanelor lui Turreau egalează trupele SS, gulagurile şi pe kmerii roşii“, scrie istoricul). De fapt, Secher înregistra un număr de victime vendeene inferior aceluia din studiile anterioare. Mai cu seamă titlul lucrării a declanşat furtuna: cuvântul „genocid“ este indisolubil asociat cu răul contemporan – nazismul. O atare apropiere este intolerabilă pentru cei pentru care Revoluţia rămâne binele absolut.

În septembrie 1986, într-o scrisoare deschisă clocotind de furie, Max Gallo îi ia drept ţinte pe Pierre Chaunu, Frédéric Bluche, Reynald Secher: „Nu bicentenarul Revoluţiei îl vom celebra, ci mai curând pe acela al spiritului contrarevoluţiei, rebotezat de circumstanţă cu numele de adevăr istoric“[12]. Dacă dăm crezare acestui pamflet (prea) la iuţeală scris, conceptul de genocid vendeean este revizionist: cine nu-l adoră pe Robespierre este un nostalgic al Colaboraţiunii! *Le Figaro Magazine*, care făcuse cunoscută cartea lui Secher în primăvara precedentă, îi replică lui Max Gallo la 11 octombrie: „Istoricii moderni demonstrează că Revoluţia, Teroarea şi genocidul au fost indisociabile, că iacobinismul şi bolşevismul au făcut casă bună împreună spre a da naştere gulagurilor“. Titlul dosarului:

[12] Max Gallo, *Lettre ouverte à Maximilien Robespierre sur les nouveaux muscadins*, Albin Michel, 1986.

Pour en finir avec la Révolution (*Ca să terminăm odată cu Revoluția*). „Dacă *o vom termina cu Revoluția*, să ne temem că o vom termina cu libertatea însăşi“, le-o întoarce Jacques Julliard, îngrijorat (*Le Nouvel Observateur*, 17 octombrie 1986). La 31 octombrie, în editorialul din *Le Figaro Magazine*, Louis Pauwels revine la atac: „Nu-mi puteam imagina, la treizeci de ani, prăbuşirea ideologiei revoluţionare în Franţa. Or, această prăbuşire este actul major al sfârşitului acestui secol“.

La emisiunile de televiziune „Apostrophes“ şi „Droit de réponse“, cartea lui Secher alimentează o dezbatere vehementă. *L'Événement du jeudi*, la 18 decembrie, acuză *Le Figaro Magazine* că doreşte „să repună radical în discuţie conceptele-cheie care au marcat prăbuşirea Vechiului Regim, adică egalitatea statutelor şi a şanselor, noţiunea de bine comun sau de interes general, principiul democraţiei reprezentative şi participative, definirea constrângătoare a drepturilor omului şi elaborarea unei morale civice şi colective“. Doar atât!

Două luni mai târziu, polemica reînvie. 1987 este anul mileniului capeţian. O aniversare metaforică: a-l celebra pe strămoșul unei dinastii fondatoare a Statului înseamnă a afirma că naţiunea franceză nu a apărut *ex nihilo* în 1789. Lucru pe care întreaga şcoală istorică modernă îl dovedeşte.

La 26 februarie 1987, *L'Événement du jeudi* se străduiește, pe întinderea a treizeci de pagini, să salveze mitul Revoluției. „Au existat, e adevărat“, admite Jean-François Kahn, „Teroarea, masacrele din septembrie, înecurile de la Nantes, ororile războaielor vendeene. Însă dreapta reacţionară, ale cărei nostalgii sunt populate de înspăimântătoare spectre, este cel mai prost plasată pentru a face procesul Terorii. Doar republicanii democraţi sunt în măsură să-l instrumenteze“. În *Libération* (7 mai 1987), Laurent Joffrin are accente de *sans-culotte**:

* În traducere literală, „cel fără *culotte*“, denumire dată revoluţionarului aparţinând straturilor populare, care purta pantalonul lung de postav cu dungi, sub Convenţia republicană, diferenţiat de aristocratul care purta *la culotte*, pantalon din mătase până la genunchi. (N. tr.)

„Trebuie s-o spunem: insurecţia şuanilor* începe să ne plictisească. Fireşte, orice critică se cuvine să fie examinată. Dar vine un moment când acest val trebuie să se oprească. Deja detaşarea avea o notă deplasată. Legendă democratică, auroră strălucitoare a modernităţii, Revoluţia fondează într-atât identitatea franceză încât înseamnă deja să minţim dacă o privim la rece".

Nici o libertate pentru inamicii Libertăţii: Saint-Just n-a murit, se pare. Există întotdeauna spirite care judecă orice opoziţie ca fiind insuportabilă. Dar un alt articol din *Libération* oferă cheia unei mânii atât de puternice. Denunţându-i pe cercetătorii care au reevaluat bilanţul Revoluţiei, cotidianul deplânge faptul că „încetul cu încetul, s-a constituit o reţea activă care leagă două sau trei universităţi, câteva edituri şi o mână de ziare". Această metodă atât de vinovată nu e altceva decât aceea folosită vreme de patruzeci de ani de către stânga. În cazul de faţă, monopolul ei ideologic a fost sfărâmat. Cu propriile arme.

*

25 septembrie 1993. Cade burniţă peste Vendeea. La lăsarea nopţii, umiditatea urcă din sol. Dar cele 30 000 de persoane care se înghesuie la Lucs-sur-Boulogne nu par să se sinchisească de vreme. Se află acolo pentru a-şi aduce aminte. La 28 februarie 1794, în acea parohie, Coloana Cordelier a măcelărit 564 de persoane, dintre care 107 copii: un Oradour** revoluţionar. După-amiaza, a fost inaugurat un memorial al

* *Les Chouans*, răsculaţii regalişti din provinciile din vestul Franţei din timpul Revoluţiei de la 1789. *La Chouannerie* – mişcarea de insurecţie începută în 1793 şi curmată în 1800 – îşi ia numele de la Jean Cottereau, zis Jean Chouan, şeful insurgenţilor. *Chouan* este forma regională a cuvântului compus *chat-huant*, huhurez. (N. tr.)

** Oradour-sur-Glane, comună din departamentul Haute-Vienne unde, la 10 iunie 1944, întreaga populaţie (642 de persoane) a fost masacrată de trupele SS. (N. tr.)

victimelor Terorii. Simbolul simbolurilor: ceremonia a avut loc în prezenţa lui Aleksandr Soljeniţîn.

„Dumneavoastră reprezentaţi curajul şi legenda vie“, îi spune primarul din Lucs. „Aţi venit, dumneavoastră, un rus, să recunoaşteţi martiriul vendeean, ocultat îndelungă vreme de Franţa. Vă adresez recunoştinţa mea plină de emoţie.“

În faţa mulţimii strânse în umbră, pe malurile râului, oratorii se succedă. În lumina reflectoarelor, intervenţiile lor alternează cu cele ale orchestrei simfonice din Sankt-Petersburg. Reculegere, demnitate, elevaţie: opusul lui Goude.

„Am crezut“, proclamă Alain Decaux, „că Republica se va înălţa pe sine atunci când un istoric republican va veni să afirme public că drepturile omului au fost batjocorite în Vendeea.“ Jean Piat citeşte apoi un text al lui Decaux: o istorisire a ororilor săvârşite pe pământul vendeean, în 1793 şi 1794. Preşedintele Consiliului general, Philippe de Villiers, continuă: „În istoria spirituală a Franţei, ocrotirea libertăţii de credinţă datorează mult refuzului vendeean al confiscării libertăţilor. Vendeea reprezintă o referinţă universală. Aici s-a învârtit prima oară roata roşie care avea să zdrobească Rusia“.

Soljeniţîn, necontenit aplaudat, ia în sfârşit cuvântul. Copil fiind, aminteşte el, citea cu admiraţie povestirile care evocau răzmeriţa vendeeană. „Ei bine, da, acei ţărani s-au revoltat împotriva Revoluţiei. De atunci încolo, noi înţelegem tot mai bine că efectul social pe care-l dorim atât de arzător poate fi obţinut prin mijlocirea unei dezvoltări evolutive normale, cu infinit mai puţine pierderi, fără sălbăticie generalizată. Ar fi cu adevărat zadarnic să nădăjduim că revoluţia ar putea regenera natura umană. Este ceea ce revoluţia voastră, şi în mod deosebit a noastră, revoluţia rusă, speraseră atât de mult.“ Şi Soljeniţîn leagă martiriul vendeean de supliciul poporului rus: „Experienţa Revoluţiei Franceze ar fi trebuit să fie suficientă pentru ca raţionaliştii noştri organizatori ai fericirii poporului să tragă învăţătură. Dar nu aşa au stat lucrurile! Numeroase

procedee crude ale Revoluţiei Franceze au fost docil aplicate trupului Rusiei de către comuniştii leninişti şi de către socialiştii internaţionalişti“.

La Paris, intelectualii de pe malul stâng al Senei murmuraseră că ceremonia de la Lucs ar fi „reacţionară“. Pe platoul emisiunii „Bouillon de culture“ („Mediu de cultură“), lui Soljeniţîn i s-a reproşat, pe un ton înţepat, că s-a dus în Vendeea. Celor care obiectau că Revoluţia a fost evenimentul fondator al Franţei moderne, scriitorul-profet le-a replicat: „Condamn toate revoluţiile ca atare“.

1793 este o dată care stinghereşte. Bicentenarul este în plus. Terorismul intelectual ar vrea să-l oculteze. Cu toate astea, în Vendeea, un întreg popor s-a răzvrătit împotriva dictaturii unui partid unic şi a fost zdrobit de o maşinărie totalitară. Pentru toţi francezii, a saluta valoarea universală a rezistenţei lui ar trebui să fie o datorie de memorie.

10
Pentru un cineast, nu există străini

Creil, începutul anului şcolar 1989. La colegiul „Gabriel-Hafez“ sunt înscriși 874 de elevi. Ei reprezintă 25 de naţionalităţi, iar 500 dintre ei sunt musulmani. La 5 octombrie, SOS-Rasism declanşează o campanie împotriva directorului aşezământului, Ernest Chenière. Ce nelegiuire a comis? Este cumva rasist? Este originar din Martinica şi, după cum spune, „fost militant al Amnesty International, impregnat de ideologia drepturilor omului“. La 18 septembrie, bizuindu-se pe regulamentul care interzice prozelitismul religios în învăţământul public, trimite acasă trei tunisiene care refuzau să-și scoată vălul islamic. La 9 octombrie, se adoptă un compromis: fetele vor putea să poarte vălul în incinta colegiului, dar nu în clasă. Cu toate astea, familiile lor revin la atac. Chenière rezistă: ameninţă să le elimine pe cele trei eleve.

Pe străzile Parisului, islamiştii defilează. Mediile de informare pun stăpânire pe afacerea cu pricina. Oameni politici, partide, sindicate, ligi antirasiste, intelectuali sau organizaţii feministe îşi fac auzită vocea: e o adevărată nebunie. Căci ceea ce este în joc depăşeşte dc departe problema vălurilor – numite *tchador* – de la Creil. Este vorba de laicitate, de fundamentele legăturii sociale, de unitatea naţională. Or, în privinţa asta, nimeni nu e de acord. Dreapta, care s-a fript în urma păţaniilor ei din 1986, a sacrificat asimilarea imigranţilor, mulţumindu-se să recomande integrarea lor. Stânga se află prinsă între două focuri. Pentru tendinţa ei modernă, diferenţiativă, de sorginte Mai ’68, e important să nu se izoleze de imigranţi, spre a nu-și înstrăina „generaţia

morală". Dar pentru aripa ei tradițională, laică și populară, esențial este să nu se încalce principiile republicane.

Ministrul Educației, Lionel Jospin, cere părerea Consiliului de Stat. În fața Adunării Naționale, el împacă și capra, și varza. „Nici o excludere", hotărăște el: elevele trebuie convinse să-și dea jos vălul. Dacă refuză, este totuși cu neputință să li se interzică accesul la cursuri. La fel de vagă este și sentința Consiliului de Stat: portul însemnelor religioase este decretat compatibil cu laicitatea doar dacă nu e „ostentativ, factor de prozelitism și de dezordine".

La stânga, în tabăra laică, se face simțită mânia. Élisabeth Badinter, Régis Debray și Alain Finkielkraut denunță „Münchenul școlii republicane". Școala, afirmă ei, trebuie să fie „un loc de emancipare", care refuză „presiunile comunitare, religioase, economice".

„Laicitate: în sfârșit o dezbatere de idei", titrează *L'Express*. La începutul secolului, Republica a impus separarea Bisericii de Stat. Lenta decreștinare a țării, accelerată în anii 1960–'70, a confirmat această situație. În plină criză de identitate, catolicii au renunțat la orice vizibilitate. Preoții și călugărițele au dispărut din peisaj, anticlericalii nu mai au plăcerea să croncăne la trecerea procesiunilor căci nu mai există procesiuni. Credința francezilor, de acum încolo, ține de sfera privată.

Și iată că, în 1989, elementul spiritual revine iarăși în prim-plan. Mai mult, el cere un statut social. Dar revendicarea vine de la musulmani. Or, în imaginarul colectiv, în ochii omului de pe stradă, islamul este religia arabilor. Teribilă contradicție pentru stânga. Cum să prezerve laicitatea fără să-i jignească pe imigrați? Cum să respingă pretențiile fundamentaliștilor fără să dea impresia că ar ceda în fața rasismului? Cum să procedeze fără să facă jocul Frontului Național? Întrebări cruciale: islamul este a doua religie în Franța – o anchetă-șoc a lui Gilles Keppel dezvăluie acest lucru.[1] Dezbaterea este cu atât mai vie cu cât

[1] Gilles Keppel, *Les Banlieues de l'islam*, Seuil, 1991.

dezvoltarea islamismului se observă de jur-împrejurul Mediteranei, în mod specific în Algeria. În aceeaşi epocă, polemica legată de construirea Marii Moschei de la Lyon pune problema în toată amploarea ei. Oare islamul concepe distincţia între temporal şi spiritual? Poate să existe un islam francez, independent de influenţele politice din Orientul Apropiat şi din Orientul Mijlociu?

La ieşirea din deceniile materialiste se anunţă desecularizarea lumii. Este „revanşa lui Dumnezeu", avertizează Gilles Keppel.[2] Pentru ceea ce se numeşte intelighenţie – în majoritate atee –, acesta este un dublu şoc: politic şi filozofic. Atunci, disputa din jurul purtării vălului reîncepe şi reînsufleţeşte un virulent sectarism antireligios. În afară de presiunea islamică, mediile de informare – în general indiferente la aceste subiecte – au detectat o schimbare în sânul catolicismului francez. După zece ani de pontificat ai lui Ioan-Paul al II-lea, răsare o nouă generaţie, debarasată de complexul celor care au precedat-o. De atunci înainte, mediile care dau tonul, practicând o dată în plus amalgamarea, pun în gardă împotriva unei noi ectoplasme: „integrismul". „Religiile sunt periculoase?" întreabă *L'Événement du jeudi*. Şi tot el răspunde afirmativ: orice monoteism dă naştere intoleranţei. *Fatwa* lansată împotriva lui Salman Rushdie suscită aceeaşi reprobare ca şi protestele creştinilor scandalizaţi de filmul lui Scorsese, *Ultima ispită a lui Hristos*.

„N-am să-l las pe Dumnezeu la poarta şcolii", spunea Fatima, una dintre cele trei eleve devenite vedete la Creil. Venind din partea unei musulmane, cuvântul este tolerat: rostit de o catolică, ar fi provocat un scandal. Dar o asemenea frază lasă fără replică relativismul contemporan. Din moment ce toate religiile sunt la fel, au dreptul la acelaşi tratament. Ce diferenţă este, la şcoală, între un *tchador* şi un simbol creştin? „Este abuziv să se facă stricta comparaţie între portul vălului şi cel al unei

---

[2] Gilles Keppel, *La Revanche de Dieu*, Seuil, 1991.

cruci", replică Jean-Marie Domenach, căci înseamnă „negarea faptului că unul dintre elementele fondatoare ale Franței este creștinismul."

*

Sondajele dovedesc că un procent de 85% din populație este ostil purtării vălului islamic la școală. SOS-Rasism, care a cercetat întâmplarea de la Creil, vede în acest lucru un semn de rasism. Un rasism pe care s-ar cuveni să-l extirpăm din țară.

Anii '90, din acest punct de vedere, continuă anii '80 – dar într-un mod agravat. Preocupările francezilor sunt multiple: șomaj, costul vieții, insecuritate, impozite, educație, birocrație, izolare de elite, Europa. Niște motive de optimism ar merita să fie puse în valoare: de pildă, acțiunea a mii de voluntari în ajutorul dezmoșteniților, capacitățile tehnologice ale Franței sau, de asemenea, prăbușirea comunismului. Dar lucrurile nu stau așa. Dezbaterile mediatice, culturale și intelectuale se polarizează în jurul unei teme obsesive: lupta împotriva rasismului.

Potrivit Comisiei Naționale Consultative a Drepturilor Omului, organism dependent de primul-ministru, în 1990 au fost înregistrate 105 acte de violență rasistă, față de 26 în 1998. Amenințările rasiste, în aceeași perioadă, ar fi scăzut de la 656 la 165. Aceste cifre trebuie să fie raportate la cele 3 493 442 de fapte de delincvență și de criminalitate constatate în 1997 de serviciile de poliție și de jandarmerie. 26 de acte de violență rasistă în 1998 înseamnă 26 în plus. Dar, într-o țară de 60 de milioane de locuitori, este acesta un val rasist?

În 1996, în urma agitației provocate de ieșirea lui Jean-Marie Le Pen cu privire la „inegalitatea raselor", un sondaj din *Libération* dezvăluie că 63% dintre persoanele chestionate au fost „șocate" de această declarație, chiar dacă 51% dintre ele „împărtășesc anumite idei ale Frontului Național".

Potrivit unei anchete realizate pentru Comisia Națională Consultativă a Drepturilor Omului (*Le Monde*, 25 martie 1999),

67% dintre cei intervievaţi estimează că „o democraţie este judecată şi după capacitatea ei de a-i integra pe străini"; 62% consideră *les beurs* (imigranţii de origine arabă) ca fiind „simpatici", 74% îi consideră ca atare pe negrii din Africa, 75% pe evrei, 78% pe asiatici şi 85% pe cei din Antile. 87% consideră că este „grav" şi „foarte grav" „să fie refuzată o promovare profesională unei persoane pentru că este de origine străină".

Din 1975 până la sfârşitul secolului, populaţia ţării va fi crescut, în mare, cu 8 milioane de străini. Pe durata unei generaţii sau chiar mai mult, Franţa a absorbit echivalentul unei mici naţiuni ca Suedia sau Austria. Trebuie să se ştie că acest lucru s-a făcut fără explozie generalizată.

Unde se ascunde, aşadar, epidemia rasistă de care atâţia bine-intenţionaţi îşi propun să se îngrijească?

Francezii nu sunt rasişti. Dar sunt îndreptăţiţi să creadă că 8 milioane de imigranţi nu înseamnă puţin lucru. Cu atât mai mult cu cât distanţa faţă de nou-veniţi nu se reduce, ci mai degrabă creşte.

„Există oare prea mulţi arabi în Franţa?" Da, răspund 65% dintre persoanele chestionate, cu prilejul unor sondaje comparabile, în 1968, 1977, 1984, 1990 şi 1993. Dar două răspunsuri la ancheta citată mai sus (întocmită pentru Comisia drepturilor omului) explică această reacţie: 79% dintre intervievaţi mărturisesc că „uneori comportamentele unora pot justifica reacţiile rasiste la adresa lor"; 61% cred că „majoritatea imigranţilor au o cultură şi un mod de viaţă prea diferite pentru a se putea integra". Puse în discuţie sunt „cultura" şi „modul de viaţă" ale imigranţilor: nu originea lor etnică, nu culoarea pielii. 71% dintre francezi (sondaj IFOP/*Passages*, 1993) au o părere bună despre imigranţii pe care îi cunosc, dar 64% dintre francezi (sondaj IFOP/*L'Express*, 1991) estimează că identitatea naţională este ameninţată de imigraţie.

Concluzia: ţara nu-i respinge pe străini, ci refuză multiculturalismul, transformarea în ghetouri. Spre a-i integra pe imigranţi,

92% dintre francezi cred, de altfel, în predarea moralei civice în școli, 89% în măsurile împotriva concentrării celor veniți, iar 87% în învățarea limbii franceze.

Imigrația nu pune o problemă de ordin etnic sau rasial, ci una culturală, politică, națională.

În zilele de 6 și 7 octombrie 1990, două nopți de răzmeriță agită localitatea Vaulx-en-Velin. Această comună de la periferia lyoneză constituie totuși o zonă-pilot pentru tratamentul social al imigrației. Pe 5 și 12 noiembrie 1990, ca urmare a unor manifestații ale liceelor, inima Parisului e lăsată în seama jafului. Nu e decât începutul unei lungi serii de tulburări urbane, provocate de o faună despre care orice telespectator constată că nu debarcă din Plougastel-Daoulas*. În cartierele de locuințe se instalează violența. Ziduri mâzgălite, ascensoare stricate, mica delincvență își face de cap. Un decor în stil american: motiv pentru care, desigur, unii fac raliu cu mașinile (furate).

Ce așteaptă opinia publică? O politică curajoasă, care să se ia de piept cu greutățile, care să abordeze dosarul în toată complexitatea lui – internațională, economică, socială, școlară, culturală, preventivă, represivă și umană. O politică având curajul de a închide robinetul în momentul în care apartamentul este inundat, chit că-l va redeschide după ce stricăciunile vor fi reparate. Pentru oamenii care trăiesc în Val-Fourré sau la Minguettes, lucrurile devin presante. Pentru intelectualii de pe *Rive gauche*, o altă urgență se impune: hăituirea rasismului.

În decembrie 1989, Michel Rocard creează Înaltul Consiliu pentru Integrare și reactivează Comisia Consultativă pentru Drepturile Omului. Misiunea lor prioritară: elaborarea unui „plan de luptă împotriva creșterii rasismului și a xenofobiei". La Matignon (sediul serviciilor prim-ministrului, n. tr.), în

---

* Comună din Finistère, peninsula Bretagne, situată în vestul extrem al Franței. (N. tr.)

aprilie 1990, Michel Rocard convoacă toate partidele (cu excepția Frontului Național) la o „masă rotundă asupra rasismului".

Franța este rasistă, acuză, în 1992, o carte a lui Michel Wievorka.[3] La televiziune, la radio, în ziare, doar despre asta este vorba: rasismul latent al francezilor. Și despre rasismul declarat al nenumăratelor bande care terorizează orice trecător cu ten oacheș. 99% dintre cetățeni n-au întâlnit în toată viața lor un *skinhead*. Fără doar și poate că sunt orbi, căci mediile de informare dau de ei peste tot. Obsesia asta ajunge la psihoză – sau la manipulare. La Avignon, în ziua de 16 mai 1990, o liceeană originară din Antile este atacată de patru derbedei care o tund. „Avignon, rasismul la suprafață", se revoltă *Libération*. „Tunsă pentru că era neagră", se indignează *Le Parisien*. „Tunsă de niște derbedei rasiști, ea încredințează ziarului *JDD* scrisoarea care îi clamează tulburarea", se înduioșează *Le Journal du Dimanche*. Trei zile mai târziu, în fața polițiștilor, puștoaica mărturisește: unul dintre amicii ei încercase s-o tundă, dar tunsoarea dăduse greș. Ea se apucase să fabuleze. Repetând cuvintele auzite la televizor.

Printre antirasiștii patentați se manifestă totuși o inconsecvență. La periferic, înfruntările între bande constituie un lucru curent. În 1991, sărbătoarea SOS-Rasism se ține tot pe esplanada castelului Vincennes. *Libération* semnalează ca din întâmplare faptul următor: „Încăierările între bandele unor cartiere rivale și grupurile de tineri negri și arabi imigranți – *beurs* – s-au prelungit sporadic până la sfârșitul concertului". Acești tineri turbulenți posedă naționalitatea franceză. Atunci, nu sunt și ei rasiști? Sau poate imputarea rasismului este rezervată doar francezilor albi?

---

[3] Michel Wievorka, *La France raciste*, Seuil, 1992.

„Franța nu poate găzdui toată mizeria lumii", concede Michel Rocard în fața camerelor postului de televiziune Antenne 2, în decembrie 1989. O săptămână mai târziu, François Mitterrand folosește expresia „prag de toleranță". Lamentări și dinți strânși întâmpină aceste rare minute de vorbire sinceră.

Efervescența este și mai mare când e vorba despre oameni de dreapta. La 19 iunie 1991, Jacques Chirac – pe atunci președinte al RPR – conduce un dineu-dezbatere la Orléans. „Există o supradoză de imigrație", declară primarul Parisului: „pragul de toleranță este de mult depășit. Luați cazul unui muncitor francez care locuiește la Goutte-d'Or și care are pe același palier o familie compusă dintr-un tată, trei sau patru neveste și vreo douăzeci de copii. Mai adăugați zgomotul și mirosul: cum vreți să nu înnebunească?" Printre cei de stânga, se declanșează un protest general. Jack Lang îl acuză pe Jacques Chirac că „se droghează cu ură". Kofi Yamgnane, secretar de Stat la Ministerul Integrării, îi stigmatizează „isteria xenofobă". Același scandal se produce când Valéry Giscard d'Estaing, în *Le Figaro Magazine* din 21 septembrie 1991, comentează fenomenul migrator: „Tipul de problemă căreia va trebui să-i facem față se deplasează de la imigrație la invazie". În Landerneau-ul* antirasist, se face simțită furia. „Lașitate", proferează François Léotard. Jack Lang, cuprins de „greață", înfierează această „cursă la capătul nopții".

În 1989, Jean-Claude Barreau, socialist și consilier al lui François Mitterrand, este numit președinte al Oficiului Migrațiilor Internaționale (OMI) și al Institutului Național de Studii demografice (INED). Amploarea a ceea ce descoperă îl face să-și schimbe punctul de vedere. Două articole scrise de el (*Le Monde*, 10 octombrie 1989 și 21 martie 1991) provoacă scandal dezvăluind, în răspăr cu tezele guvernamentale, numărul

---

* Denumire care semnifică un mediu îngust și închis, agitat de certuri meschine. Este, de fapt, numele unui orășel francez din Bretagne, care a suscitat verva răutăcioasă a ziariștilor și a autorilor de vodeviluri. (N. tr.)

de intrări clandestine pe teritoriul francez: 100 000 pe an. În septembrie 1991, el provoacă o nouă izbucnire cu o carte în care tratează islamul drept religia „cea mai reacționară, cea mai antidemocratică și cea mai închisă drepturilor omului"[4]. Barreau va fi foarte curând eliminat din OMI.

În 1993, când dreapta revine la Matignon (a doua coabitare), Pasqua își reia postul de la Interne. Și se desfășoară atunci un scenariu identic cu acelea din 1986 și 1988: ministrul ține un discurs ferm, schițează măsuri de același tip și înfruntă o permanentă mobilizare antirasistă, reluată și întreținută de mediile de informare complezente.

„Franța", asigură Pasqua, „a fost o țară a imigrației, dar nu mai vrea să fie astfel. Obiectivul nostru, ținând seama de situația economică, este de a tinde spre imigrație zero" (*Le Monde*, 2 iunie 1993). „Imigrație zero": formula provoacă enervare sau ricanări. Sunt adoptate legi noi ce restrâng condițiile de intrare pe teritoriu. Codul naționalității este reformat cu timiditate. El prevede în special ca tinerii născuți în Franța din părinți străini să efectueze un demers voluntar pentru a obține naționalitatea franceză. „Rasism", „excludere", „ură", se aude din toate părțile (cu câteva excepții la stânga – Jean Daniel și Alain Finkielkraut aprobă această dispoziție). De altfel, chiar în propria sa tabără, Pasqua este abia susținut. Legile asupra imigrației clandestine dau impresia că au fost votate de-a-ndăratelea, „tenorii" dreptei fiind ținuți pe loc de teama că vor fi tratați drept rasiști. În practică, în raport cu alte intrări ilegale, numărul de expulzări este derizoriu: între regularizarea din 1981 și cea din 1997, 1 500 000 de indivizi se instalează clandestin în Franța.

În 1995, după alegerea lui Jacques Chirac, Jean-Louis Debré este numit ministru de interne. În martie 1996, el depune

[4] Jean-Claude Barreau, *De l'islam en général et du monde moderne en particulier*, Le Pré aux clercs, 1991.

un proiect de lege împotriva imigrației clandestine. În mai, doi aleși ai majorității, membrul UDF Jean-Pierre Philibert și membra RPR Suzanne Sauvaigo, depun un proiect parlamentar ale cărui propuneri se întâlnesc cu proiectul Debré: constituirea unui fișier al amprentelor digitale și al persoanelor care oferă găzduire, prelungirea retenției administrative. Aceste rezoluții declanșează o furtună: Lionel Jospin și Laurent Fabius acuză guvernul că „aleargă după Frontul Național". La 24 aprilie 1996, prim-ministrul, Alain Juppé, transmite că „nu se pune problema legiferării la cald în privința imigrației".

La 18 martie precedent, într-adevăr, biserica Saint-Ambroise din Paris fusese ocupată de 300 de imigranți clandestini din Africa, ce reclamă regularizarea situației lor. Manevra o reiterează pe aceea care, în 1992, îi determinase pe 1 600 de imigranți din Mali (printre care numeroase familii poligame) să se instaleze pe esplanada castelului Vincennes. Părinți greviști ai foamei, mame plânse, copii mici înspăimântați: trebuie înduioșate sufletele sensibile. Mediile de informare sunt asmuțite, iar „personalitățile morale" defilează. În spatele operațiunii se află militanți troțkiști.

La 22 martie, expulzați din biserica Saint-Ambroise, ocupanții se repliază la gimnaziul Japy, apoi la Cartușeria de la Vincennes și într-un antrepozit al SNCF. La 28 iunie, ocupă o nouă biserică: Saint-Bernard. Foiletonul continuă. Abatele Pierre, Monseniorul Gaillot, profesorul Jacquard, profesorul Schwartzenberg, Gérard Depardieu sau Catherine Deneuve vin să depună mărturie împotriva acțiunilor criminale ale lui Jean-Louis Debré. Emmanuelle Béart doarme în biserică: într-o noapte, somnul fiindu-i perturbat, cere să se stingă „luminița roșie de lângă altar".

De teama unei noi „afaceri Malik Oussekine", guvernul ezită îndelung înainte de a interveni. Pe propria sa răspundere („Dacă te atingi de un singur fir de păr al unui african, ești terminat", l-ar fi avertizat Juppé), ministrul de interne decide

evacuarea bisericii. În zorii zilei de 23 august 1996, 1 500 de jandarmi din trupele mobile şi trupe CRS* ocupă poziţii în jurul edificiului. Uşa este spartă cu un „merlin" (un ciocan folosit pentru doborârea vitelor la abator). Numele acestei unelte, pe care nimeni n-o cunoaşte, este repetat până la saţietate pe toate undele: *merlin le désenchanteur* (merlin dezamăgitorul**) – ciocanul care sfărâmă amăgirile, iluziile –, el singur simbolizează teroarea care domneşte peste Paris. Într-o oră, fără nici un rănit, ocupanţii sunt îmbarcaţi. „Camioanele staţionate în faţa bisericii Saint-Bernard", clamează Léon Schwartzenberg, „îmi amintesc de cele care plecau spre lagărele de concentrare."

„Fără acte": expresia, fără alte adaosuri, este o expresie-capcană. Ea implică faptul că respectivul clandestin *trebuie să primească și va primi* acte. Simpla perspectivă de a aplica legea, de a conduce înapoi la frontieră pe oricine nu posedă drept de şedere este abominabilă, abjectă, monstruoasă. A intra în Franţa, pentru unii, înseamnă a rămâne aici pentru restul vieţii. O democraţie ca Statele Unite nu funcţionează totuşi astfel. Germania lui Helmut Kohl a organizat întoarcerea acasă a un milion de turci fără ca afacerea să capete un aer de război civil. De altfel, dat fiind hăţişul legislativ, din 220 de evacuaţi din biserica Saint-Bernard, 8 sunt expulzaţi. Ceilalţi dispar.

Psihodrama nu s-a terminat. Amânat de mai multe luni, proiectul de lege al lui Jean-Louis Debré este adoptat de Adunarea Naţională în decembrie 1996. El a fost totuşi amputat de principalele lui dispoziţii (nu mai se pune problema unui fişier al celor care oferă găzduire, nici nu se prelungeşte durata de retenţie). Primul articol prevede că, în cadrul unei vizite private, cel care găzduieşte trebuie să anunţe la Primărie plecarea

---

* *Compagnie républicaine de sécurité* (Compania Republicană de Securitate). (N. tr.)

** Joc de cuvinte care pleacă de la numele personajului *Merlin l'enchanteur* (Merlin amăgitorul, magicianul), cunoscutul vrăjitor personaj în romanele arthuriene ale Mesei rotunde. (N. tr.)

străinului care a fost găzduit. Deşi reia o măsură adoptată în 1982 de către socialişti, acest articol încinge spiritele.

La 11 februarie 1997, *Le Monde* publică un „Apel la nesupunere“ semnat de tineri cineaşti (Arnaud Desplechin, Pascale Ferran), urmaţi curând de figuri renumite din domeniu (Bertrand Tavernier, Claude Miller, Patrice Chéreau): „Vom continua să oferim găzduire, să nu denunţăm, să simpatizăm şi să lucrăm fără să verificăm actele colegilor şi prietenilor noştri. Îi chemăm pe concetăţenii noştri să nu dea ascultare şi să nu se supună unor legi inumane“. Comentariul unui semnatar: „Pentru un cineast, nu există străini“. La 13 februarie, la iniţiativa lui Dan Franck, vine rândul scriitorilor să se angajeze: Bernard-Henri Lévy, Marek Halter, André Glucksmann, Philippe Sollers. Urmează regizorii de teatru (Ariane Mnouchkine, Daniel Mesguich, Jean-Pierre Vincent), actorii (Catherine Deneuve, Isabelle Huppert, Daniel Auteuil, Fabrice Luchini, Miou-Miou), pictorii, universitarii, avocaţii, ziariştii, psihanaliştii, arhitecţii, muzicienii. Ziarul *Libération*, care publică aceste petiţii, trebuie să editeze un caiet special pentru a tipări miile de nume culese.

La 16 februarie, Lionel Jospin intră în luptă, cerând guvernului să dea înapoi. În faţa acestui asalt politico-mediatic, pentru a potoli jocul, Juppé modifică articolul incriminat: cel care a fost găzduit (şi nu gazda) va trebui să-şi declare plecarea când trece graniţa. Asta înseamnă că orice control efectiv va fi exclus. Acest lucru nu e de ajuns însă pentru a face să scadă tulburarea.

La 22 februarie, mobilizarea culminează cu o manifestaţie pe traseul „Gare de l'Est-République“. Radiourile şi televiziunile au anunţat această adunare ca şi cum ar fi făcut o invitaţie la participare. *Le Monde* a tipărit un supliment care expune turpitudinile legii Debré, indicând orarul şi punctele de întâlnire ale defilării. Organizaţiile de stânga şi asociaţiile antirasiste şi-au convocat aderenţii. În total, sunt număraţi maximum 50 000 de manifestanţi: este un eşec. În provincie, demonstraţii similare

adună câteva mii de persoane. Explicaţia din *Libération* (24 februarie 1997): „Mişcarea petiţionarilor recrutează participanţi mai întâi în clasa medie intelectuală, care este în mod notoriu suprareprezentată în capitală". Este ceea ce se numeşte un referendum popular în absenţă. Un sondaj (*Le Figaro*, 24 februarie 1997) dezvăluie de altfel că 61% dintre francezi condamnă apelurile la „nesupunere civică", 69% aprobând proiectul Debré – care este definitiv votat la 27 februarie 1997.

Niciodată, în domeniul imigrării, nu a apărut ca fiind atât de mare decalajul între aspiraţiile ţării şi opinia intelectualilor, care îşi oferă gloria unei „rezistenţe" fără riscuri şi fără represalii, rezistenţă ale cărei reprezentări fantasmagorice au ca rezultat cele mai rele amalgamări. „Dacă, mâine, majoritatea votează arborarea stelei galbene, nu voi aplica această lege", tună Henri Emmanuelli (*Libération*, 18 februarie 1997). Pentru manifestaţia din 22 februarie, fusese lansat un apel de către „121 de nume greu de pronunţat". Trebuia să te duci la Gare de l'Est cu o valiză în mână: o mimare ruşinoasă a deportării, a celei adevărate. „Asta banalizează ce s-a întâmplat cu mai bine de cincizeci de ani în urmă", îşi exprimă regretul Serge Klarsfeld.

În iunie 1997, stânga câştigă alegerile legislative. Ministru în guvernul lui Lionel Jospin, Jean-Pierre Chevènement trece la o regularizare masivă a clandestinilor şi face să fie adoptată o nouă lege care facilitează modalităţile de intrare în Franţa. În 1998, Legea Guigou restabileşte accesul de drept la naţionalitate, la majorat, pentru tinerii născuţi din părinţi străini.

Dar zeii sunt mereu înseţaţi. Pentru unii, Chevènement tot nu face destul. „Neliniştitoare continuitate", se plânge *Libération*: „În materie de imigrare, ca şi în alte domenii, nu serveşte la nimic să schimbi orchestra dacă muzica rămâne aceeaşi" (8 aprilie 1998). *Le Monde*, la 1 octombrie 1999, îi ia un interviu lui Alain Juppé, în care fostul prim-ministru se pronunţă în favoarea unei imigrări mai deschise: „Reunirea familiei este un drept, iar Europa va avea cu siguranţă nevoie de aport de

mână de lucru străină". Cincisprezece zile mai târziu, cotidianul de seară profită ca să dojenească guvernul: „Echipa Jospin se distinge prin inerție, până la a-l pune pe Alain Juppé în situația de a-i face morală. [...] Puterea pare îndărătnică la orice măsură de promovare a tinerilor de origine străină".

Acest articol, intitulat „Armistițiu în privința imigrației", apare la 14 octombrie 1999. În aceeași zi, *Le Nouvel Observateur* publică pagini dintr-o carte scrisă de Michèle Tribalat.[5] Această doamnă sociolog a făcut anchete la Dreux, oraș-simbol al dezbaterii asupra imigrației, începând din 1983. Concluzia lucrărilor ei: orașul a devenit „teatrul unei fărâmițări a corpului social pe bază etnică, în care rasismul «antiarab» și dublul său mimetic, rasismul «antifrancez», organizează viața socială".

În Franța, imigrația nu ridică nici o dificultate deosebită...

În zilele noastre, a fi victima unei spargeri sau a fi în situația de a ți se fura mașina sunt lucruri extrem de banale. Șoferi de autobuz agresați, călători jecmăniți de racketi, profesori cotonogiți în bătaie, liceeni dezbrăcați de haine, pompieri bombardați cu pietre: rutină. În fiecare dimineață, radioul debitează astfel de știri înaintea buletinului meteo. Dar cine își suflecă mânecile împotriva acestui tip de grozăvii, luând atitudine?

Cei care se găsesc în linia întâi, apărătorii societății, ar trebui să aibă parte de mai multă considerație. Este taman pe dos: în mediile la modă, rasismul antipolițiști e bine asumat.

La 3 ianuarie 1995, pe postul Skyrock, un animator salută moartea unui polițist ucis la Nisa: „A murit un polițist, asta e mai curând o veste bună". Consiliul Superior al Audiovizualului suspendă postul cu pricina pentru douăzeci și patru de ore. „O sancțiune pe cât de stupefiantă, pe atât de disproporționată",

[5] Michèle Tribalat, *Dreux, voyage au cœur du malaise français*, Syros, 1999.

se indignează președintele-director general al canalului Skyrock. Juriul Festivalului de la Cannes premiază în anul acela filmul *Ura*. „Am vrut să fac un film care atacă, un film împotriva polițiștilor“, explică Matthieu Kassovitz.

În mai 1996, prefectul din Var, Jean-Charles Marchiani, cere Teatrului Național al dansului și imaginii din Châteauvallon să-i scoată din program pe rapperii grupului NTM (*Nique ta mère... – Dă-i cu tifla maică-tii...*), invitați pentru luna iulie. „Rațiuni de morală republicană“, invocă Marchiani. Lăsând de-o parte faptul că a da cu tifla mamei nu a intrat (încă) în moravuri, cântăreții de la NTM au fost luați la cercetări, în 1995, în urma unui concert public pe care l-au dat în La Seyne, la instigarea SOS-Rasism. 25 000 de tineri ridicau degetul (!) urlând *Nique la police.* Pe scenă, grațioșii trubaduri scandau: „Sodomizez justiția și fac pe ea. Ăia de la poliție sunt fasciști. Ei sunt asasinii“. Cum zice ziarul *Le Monde*, glosând despre NTM: „Grupul a insistat mereu pe sinceritatea sa, condusă de o indignare viscerală care nu se prea sinchisește de formularea consensuală“ (10 iunie 1996). La tribunal, în noiembrie 1996, cei din NTM sunt condamnați. „Trei luni de închisoare pe bune pentru delict de gură mare“, comentează *Libération*. Chemat de către Michel Field, ministrul justiției, Jacques Toubon, dialoghează pe Canal Plus cu unul dintre cei doi cântăreți inculpați. Declarându-se „frapat de severitatea sentinței“, acesta avertizează că va cere Parchetului să facă apel. În iunie 1997, NTM este scutit de închisoare. E o victorie.

În 1998, un proces îi pune față-n față pe Michèle Tribalat – citată anterior – și pe Hervé Le Bras. Amândoi sunt de stânga și cercetători la Institutul Național de Studii demografice. „Demografia franceză e pe cale să devină un mijloc de expresie a rasismului“, protestează Le Bras. Obiectul litigiului: Tribalat a introdus două criterii în cercetările ei – „apartenența etnică“, definită pornind de la limba maternă, și „originea etnică“, bazată

pe locul naşterii indivizilor şi al părinţilor lor. Această metodă ar purta în germene riscul unei derive xenofobe, căci ea duce, potrivit lui Le Bras, la folosirea categoriei „francez de baştină“, concept rasist. Tribalat replică, spunând că degeaba sunt francezi aşa-numiţii *beurs*, din moment ce nu sunt întotdeauna consideraţi astfel; aşadar, criteriul juridic al naţionalităţii nu constituie o unealtă suficientă în analiza socială.

Pe ansamblul Franţei, între 1992 şi 1998, numărul cartierelor „sensibile“ creşte de la 485 la 818. În regiunea pariziană, între 1994 şi 1998, actele de violenţă urbană cunosc o creştere de 420%. În rândurile personalului Educaţiei Naţionale, 7% aveau un sentiment de insecuritate în 1995; în 1998, ei sunt în număr de 47%.

În ceea ce priveşte insecuritatea, cei care sugerează că ar putea fi corelată cu presiunea imigraţiei sunt pe dată etichetaţi. Dar faptul există, chiar dacă asupra lui apasă o neclaritate mediatică de o sută de megatone. Ziarist la *Le Point*, Christian Jelen a divulgat următoarele cifre într-o carte curajoasă, pe care n-a mai putut s-o ţină în mână, căci a murit după ce şi-a terminat manuscrisul. Astfel, din cele 511 542 de persoane implicate în cercetări de poliţie în 1997, 119 694 erau străini, adică 23%. Din 53 845 de deţinuţi la sfârşitul lui 1997, 13 180 (adică 24%) erau străini. Dar lucrul cel mai delicat este altul: în 1997, o estimare făcută de Direcţia Centrală a Informaţiilor Generale identifica, în toată Franţa, un eşantion de 724 de instigatori la violenţe urbane, cu vârste cuprinse între 16 şi 25 de ani. 60 erau maghrebini, 15 africani şi 406 francezi. Dar dintre aceşti 406 francezi, numai 48 aveau un nume şi un prenume de consonanţă europeană.

Jelen era evreu. Putea fi el acuzat de rasism? Cu multă justeţe, acest „încălcător“ de tabuuri remarca faptul că „nişte tineri nu devin delincvenţi din cauza originii, ci pentru că sunt prost asimilaţi din punct de vedere cultural, iar din punct de vedere social prost integraţi, ceea ce nu îi reduce totuşi la starea de victime

inocente. A le recunoaşte «supradelincvenţa» nu înseamnă a cădea în rasism, ci, dimpotrivă, a-l combate. Căci rasismul are nevoie, pentru a se dezvolta, de imigranţi care ne refuză moravurile şi legile“[6].

Ipocrizia este totală când radioul sau ziarul de dimineaţă evocă tulburările provocate de o bandă de „tineri“. La micul dejun, toată lumea zâmbeşte: cu atât mai rău pentru antirasişti.

Dar rasiştii se înşală la fel de mult. În societăţile musulmane tradiţionale, şefii de familie exercită asupra copiilor lor o autoritate pe care n-o împart cu nimeni, şi nu glumesc cu capriciile. Dacă unii tineri proveniţi din imigraţie o iau pe drumuri greşite, nu e din pricina ascendenţei. Asta înseamnă că au scăpat de sub tutela familiei şi că au rupt-o cu tradiţiile. Neintegraţi, sunt străini de cultura lor de origine şi, totodată, străini de cultura franceză. Se agaţă atunci de cultura pe care le-o livrează cinematograful şi televiziunea, cu acele filme americane în care se trăieşte pe stradă şi în care revolverul e scos în viteză: cultul forţei, violenţa, legea junglei.

Şantierul imigraţiei ţine de muncile lui Hercule, dar izbânda sa este un imperativ categoric pentru colectivitatea naţională. Stăpânirea fluxului intrărilor pe teritoriu (în colaborare cu statele europene), restaurarea autorităţii publice, sprijinirea familiei, redescoperirea misiunii şcolii, reducerea şomajului şi, desigur, lupta împotriva prejudecăţilor rasiale, acestea sunt condiţiile prealabile integrării noilor veniţi în destinul colectiv al ţării. Dar un lucru este sigur: o vom scoate la capăt doar făcând din ei cetăţeni francezi, şi nu apatrizi. Câinii de pază ai antirasismului ar trebui să latre altundeva.

*

În 1993, în mediile intelectuale, cel care declanşează scandalul se numeşte Paul Yonnet. Acest sociolog publică în mod

---

[6] Christian Jelen, *La Guerre des rues*, Plon, 1999.

obişnuit în *Le Débat* şi îşi redactează lucrările în jargonul lui de specialitate. Dar, în acel an, publică un eseu în care se dedă la o disecare a „neoantirasismului".[7] Antirasismul, explică el, a înlocuit lupta de clasă cu lupta de rasă. Profesând un diferenţialism distructiv al asimilării republicane, această ideologie provoacă în schimb o reacţie identitară. Beneficiarul acestei reacţii: Frontul Naţional. În consecinţă, antirasismul hrăneşte rasismul.

Yonnet nu întreţine nici cea mai mică legătură cu extrema dreaptă. Dar cartea sa atacă pe faţă tabuurile momentului: de aceea e nevoit să suporte un adevărat tir de baraj imediat. Înainte chiar de apariţia cărţii în librării, *Le Nouvel Observateur* (14 ianuarie 1993) face un rechizitoriu împotriva lucrării („Când intelighenţia îl susţine pe Le Pen"), admonestând editura Gallimard pentru că editează un astfel de text. „Teze apropiate de extrema dreaptă", aprobă *Libération* (4 februarie 1993). „Poujadismul democratic şi-a găsit teoreticianul", completează *Le Monde* (5 februarie 1993). „Ucenicul-vrăjitor", tranşează *Le Point* (6 februarie 1993).

Îndărătul acestei atitudini se manifestă mereu refuzul de a cerceta mobilul electoratului Frontului Naţional. În anii '90, acesta se menţine la un nivel ridicat (15% la alegerile prezidenţiale din 1995). Cu toate astea, oricâtă consacrare i-ar aduce sufragiul universal, acest partid nu e niciodată tratat ca restul partidelor. Partidul Comunist, Ligile lui Arlette Laguiller sau Alain Krivine, notorii modele ale democraţiei, fac parte din universul civilizat. Nu şi Frontul Naţional. Împotriva lui, avem dreptul de a spune orice. „Alegătorii Frontului Naţional sunt foarte proşti: ceea ce îi caracterizează este idioţenia lor totală, incultura lor", asigură Jean-François Kahn[8], care adaugă: votul pentru Frontul Naţional este un „vot delincvent". „În fiecare

---

[7] Paul Yonnet, *Voyage au centre du malaise français*, Gallimard, 1993.

[8] *Que faire de l'extrême droite?*, Éditions du Parti Républicain, 1988.

dimineaţă, în minte, îl ucid pe Le Pen din toate puterile. De cum mă trezesc, reîncep să-l ucid. Nu l-am privit niciodată pe Le Pen fără să am moartea în ochi“, mărturiseşte Marguerite Duras, în *Le Nouvel Observateur* din 24 mai 1990.

Alungată, ostracizată, mişcarea lui Le Pen constituie o hidoşenie ideală: opunându-i-se, oricine se înfăţişează sub trăsăturile antifascistului virtuos. În 1990, după profanarea cimitirului evreiesc de la Carpentras, toate partidele, în cursul unei manifestări împotriva rasismului şi antisemitismului, defilează în urma lui François Mitterrand şi a primului său ministru, Michel Rocard. Este vizat Frontul Naţional, deşi nimic nu dovedeşte identitatea autorilor fărădelegii, care pare a fi acţiunea unor dezechilibraţi mintali. Această manipulare politico-mediatică se efectuează în profitul stângii şi îi îngăduie lui Le Pen să pozeze în ţap ispăşitor. În 1995, Frontul Naţional câştigând Primăriile din Toulon, Orange şi Marignane, aceste trei municipalităţi sunt puse la stâlpul infamiei naţiunii. Televiziunea şi ziarele multiplică reportajele la faţa locului, tonul lor ezitând între dispreţ şi compătimire pentru ţărănoii din Sud, căzuţi în ghearele demonului populismului.

De la 29 la 31 mai 1997, Congresul Frontului Naţional se ţine la Strasbourg. Evenimentul acaparează mijloacele de informare. Trebuie împiedicată această reuniune? Trebuie interzis partidul lui Le Pen? De pe tot cuprinsul ţării, stânga lansează apelul la o adunare în capitala alsaciană: este „revolta antifascistă“, titrează *L'Événement du jeudi* (27 martie 1997). Oraşul e pe picior de război. La chemarea a optzeci de partide de stânga, sindicate şi organizaţii antirasiste, o defilare reuneşte 30 000 de persoane, în vreme ce 3 000 de militanţi ai Frontului Naţional sunt închişi în Palatul Congreselor. Toate televiziunile, toate radiourile, toate ziarele consacră esenţialul informaţiilor lor acestei manifestări. Uluită, în cursul unui întreg weekend de Paşte, Franţa trăieşte în ritmul acestui marş asupra Romei inversat, în care puciştii sunt cei închişi. „Le Pen e închis în

buncărul lui, îi este interzisă plimbarea pe străzile Strasbourgului, e izolat, iar ideile lui fasciste și rasiste sunt respinse“, se bucură *Le Journal du dimanche* (30 martie 1997). La mai puțin de două luni, la legislativele din 25 mai 1997, Frontul Național recoltează 3 785 383 voturi.

De zece ori, de o sută de ori, de o mie de ori, liderii dreptei trebuie să repete în fața microfoanelor că resping orice acord cu Le Pen. Nu există dezbatere, nu există interviu – fie el al unui om politic, al unui actor sau al unui episcop – în care ziaristul de serviciu să nu pună *întrebarea*: cum să combatem Frontul Național? Ca și cum n-ar exista în Franța necesități mai grave, mai presante, mai spinoase, ca și cum țara ar trăi sub amenințarea unei organizații de extremă dreaptă atotputernică, gata de o lovitură de Stat. În timp ce adepții lui Le Pen nu beneficiază de susținere nici din partea televiziunii, nici a radioului, nici a marii prese și nu au în rândurile lor nici un intelectual celebru, nici un scriitor de prim-plan, Frontul Național este totuși înfățișat ca și cum s-ar exprima pretutindeni, pe toate canalele posibile. Dacă asta nu e o fantasmă, în orice caz, cu așa ceva seamănă.

După alegerile regionale din 15 martie 1998, Franța trăiește o nouă săptămână de nebunie. Unii sunt deciși să treacă dincolo de consemnele statelor-majore pariziene, care exclud orice acord cu FN. De ce, își spun ei, să lăsăm niște regiuni socialiștilor, în vreme ce aceștia nu se dau în lături de la unirea cu comuniștii? La 19 martie, Lionel Jospin avertizează împotriva „acelor combinații care riscă să pună în pericol valori esențiale și drepturi fundamentale ale Republicii“. Vineri 20, cinci președinți de regiune (din douăzeci și doi) sunt aleși cu ajutorul Frontului Național. Pentru cine stă să asculte radioul și televiziunea, democrația franceză e în pericol de moarte. „Rușine“, exclamă *Libération*, cu fotografia celor cinci criminali pe pagina întâi. „Înfrângere morală“, bombăne *Le Monde*. Patru regiuni rămân în suspensie. Aleși luni, 23 martie, cu sprijinul

Frontului Național, doi președinți demisionează imediat, iar două regiuni trec de partea stângii, deși dreapta este aici majoritară. *L'Événement du jeudi* întocmește lista „colaboraționiștilor". *L'Express* descrie „mârșăvia colaboraționistă a unei drepte care calcă în picioare și trădează spiritul Rezistenței". În cursul săptămânii, cedând somațiilor venite de peste tot, doi din cei cinci președinți sprijiniți de extrema dreaptă renunță la post. Nu mai rămân decât Charles Baur în Picardia, Jean-Pierre Soisson în Burgundia și Charles Millon în regiunea Rhône-Alpes. Acesta din urmă, fost ministru, moderat de tradiție creștin-democrată, este propulsat în categoria extremiștilor învederați. Vreme de șase luni, pentru toate mijloacele de informare, el poartă stigmatele rușinii și ale dezonoarei: nu mai este decât „Charles Millon, ales cu voturile Frontului Național". Invalidat, el cedează locul, în ianuarie 1999, unei centriste sprijinite de stânga. Când o evocă pe președinta regiunii Rhône-Alpes, mediile de informare nu spun însă niciodată „Doamna Comparini, aleasă cu voturile Partidului Comunist".

*

Vara anului 1998. Amenințat de ineligibilitate, Jean-Marie Le Pen ia în considerare posibilitatea de a-și prezenta soția în capul listei pentru viitoarele alegeri europene. Bruno Mégret își exprimă dezacordul. Toamna, conflictul lor capătă o întorsătură acută. Frontul Național, care defăima Banda celor Patru, devine Banda celor Doi. Dar divorțul se înfăptuiește în piața publică: se practică loviturile sub centură. Această mișcare se pretindea diferită; nod de ambiguități rivale, de certuri de clanuri și de răfuieli, nu era de fapt decât un partid ca oricare altul – având în plus cultul șefului. Militanții sunt descurajați, alegătorii – risipiți. La europenele din 1999, Le Pen adună 5,7% din voturi, Mégret și formațiunea sa disidentă – 3,3%. Adversarii lui nu mai au nevoie să lupte împotriva Frontului Național: s-a sinucis.

În presă, se face de atunci auzit un cântec ciudat. „Căpcăun cu picioare de lut“, scrie *Le Point*, „FN tocmai şi-a dat la iveală fragilitatea prăbuşindu-se. Iar partidul lepenist apare retrospectiv drept ce este cu adevărat: o pastişă a anilor întunecaţi pentru o societate a spectacolului în vreme de criză; un happening televizual de proastă calitate, care n-a prins deloc rădăcini în realitatea socială a ţării“ (3 aprilie 1999). „S-a terminat cu Le Pen!“ exclamă *Le Nouvel Observateur* (17 iunie 1999): „Momentul Le Pen, acest lung moment al urii, îşi trăieşte, după toate probabilităţile, ultimele minute“. Şi se zâmbeşte pe seama lui Mégret şi pe seama „aparatului său nereprezentativ, plin de datorii“. Acelaşi Mégret, cu câteva luni în urmă, apărea pe coperta marilor reviste: „Ascensiunea unui om periculos“ (*L'Express*); „Acest om este mai periculos decât Le Pen“ (*L'Événement du jeudi*).

Unii nu sunt lipsiţi de aplomb. Cine descria Frontul Naţional ca pe o organizaţie monolitică, un mecanism bine uns, gata să zdrobească Republica? Cine alerta necontenit împotriva caracatiţei fasciste care, zi după zi, îşi întindea tentaculele? Mărturisire retrospectivă: dacă a fost suficient un război al şefilor pentru ca această organizaţie să se năruie şi dacă a fost de ajuns un scrutin democratic pentru ca această caracatiţă să fie anihilată, înseamnă că pericolul era imaginar. Vreme de cincisprezece ani, puterea Frontului Naţional a fost supraevaluată. Cu bună intenţie. În ce scop? A striga „Lupul!“ contracara orice tentativă de a-i asculta pe cei 3 sau 4 milioane de francezi care votau pentru Le Pen. Căci a le înţelege motivaţia ar fi presupus repunerea în discuţie a dogmelor epocii.

După municipalele din 1995, *L'Humanité*, renunţând la limba de lemn, anchetează din Marsilia până în La Courneuve. Obiectivul: vizitarea comunelor în care Frontul Naţional a răzbătut, înţelegerea motivelor. Acea serie de articole, oneste, expune viaţa grea a „celui care şi-a pierdut slujba, a celui care a fost furat, a celui care se teme pentru copiii lui, care se teme

când dă colțul străzii, care s-a săturat să-i tot fie tamponată mașina". Surpriză: ziariștii de la *L'Humanité* descoperă copii de imigranți – italieni, spanioli și chiar maghrebini – alegători ai lui Le Pen.

Conform unui sondaj SOFRES din 30 iunie 1995, 68% dintre francezi consideră ideile Frontului Național primejdioase pentru democrație. Dar 41% sunt de acord cu el în ceea ce privește valorile, 36% în ceea ce privește insecuritatea, 28% în ceea ce privește imigrația.

O viziune politică largă, inteligentă și inventivă nu și-ar putea limita atenția la aceste subiecte. Dar oricât de parțiale ar fi, ele există și manifestă realități concrete. Griji cotidiene. Aceste domenii, în mod evident, nu sunt proprietatea lui Le Pen. Dar, dacă nimeni nu le abordează, devin capitalul lui. „Noi suntem generația fleșcăită", mărturisea un fost tânăr responsabil al dreptei.[9] În anii '90, succesul Frontului Național nu cumva sancționează o lipsă de curaj generalizată? Nu semnează el cumva eșecul unei clase politice închise în palatele Republicii, la fel ca pe acela al unei clase conducătoare rupte de realitate? „Elita radical-șic", remarcă Alain Finkielkraut, „își plasează copiii în licee sau școli private, cultural exigente și etnic omogene. Și copleșește cu injurii poporul cartierelor și periferiilor când acesta votează cu Frontul Național" (*Libération*, 8 aprilie 1998).

Dar, mai ales, capacitatea de atracție a lui Le Pen nu s-a hrănit cumva din absența oricărui discurs despre Franța? Stânga este internaționalistă, dreapta ultraliberală, și amândouă predică Europa: cine mai evocă încă solidaritatea națională, patria, destinul comun al francezilor? „Creșterea în putere ideologică a lui Bernard-Henri Lévy și a antinaționalismului său o precedă pe aceea a lui Jean-Marie Le Pen și a Frontului Național", subliniază Emmanuel Todd. „Repunerea în discuție, de

[9] Hugues Dewravin, *Génération Bidon*, Lattès, 1993.

către elitele franceze, a Franței a provocat apariția național-populismului."[10]

Unei populații preocupate de șomaj, elita îi dădea asigurarea că, datorită construcției europene, lucrurile vor merge mai bine mâine. Unei populații suferind de nesiguranță, elita îi recomanda indulgență pentru delincvenți. Unei populații având sentimentul că morala dispare, elita îi lăuda toleranța. Unei populații care vedea sosind necontenit noi imigranți, elita îi închidea gura cu ideea că nimic nu e mai rău decât excluderea. Le Pen putea fi mult și bine scamatorul, demagogul și extremistul descris de toate mediile de informare, dar, în aceste condiții, cum ar fi putut să nu fie atrasă o fracțiune a electoratului de cel care îi vorbea despre Franța, despre siguranță și familie, despre respectarea legilor?

Dar asemenea preocupări nu sunt convenabile. A le exprima înseamnă a fi contaminat. Este ceea ce Robert Badinter numește „lepenizarea spiritelor": argumentul suprem al terorismului intelectual. Le Pen a fost înălțat la funcția de etalon al răului; orice rău este de acum apreciat după măsura lui. Tot ce a atins el prin cuvânt sau prin scris este de neatins și trebuie să rămână tabu. Dacă Le Pen ridică în slăvi națiunea, orice persoană care invocă națiunea este considerată ca fiind de acum contaminată. Printr-un efect de continuare, Charles Pasqua, Philippe de Villiers, Jean-Louis Debré sau Jean-Pierre Chevènement au putut fi la fel de bine taxați ca atinși de lepenism.

În acest caz, Le Pen este o momeală. Prin intermediul lui sunt vizate temele pe care a pus stăpânire. Din moment ce Frontul Național apără suveranitatea, frontierele, rădăcinile, aceste realități sunt decretate fasciste și sunt diabolizate. „Neo-antifascismul", conchide Pierre-André Taguieff, „nu constituie o mașină de război împotriva Frontului Național, a cărui existență

[10] Emmanuel Todd, *L'Illusion économique*, Gallimard, 1997.

pe post de obiect detestat îi este absolut necesară, ci mai curând cel mai puternic mijloc de a legitima ștergerea națiunii."[11]

Atâta energie desfășurată împotriva unui fascism iluzoriu nu are drept scop decât a prezerva moștenirea ideologică, ale cărei depozitare sunt elitele, utopia lor privind un univers fără constrângeri și fără bariere. Generația la putere, cea care avea douăzeci de ani în 1968, de orice parte s-ar plasa, este impregnată de aceeași mentalitate. În traducerea ei de stânga – internaționalistă, rasistă –, oamenii sunt cetățeni ai lumii, iar națiunea seamănă cu holul unei gări: e de ajuns să pătrunzi acolo pentru a profita de avantajele puse la dispoziție de utilizatori. În traducerea ei de dreapta – mondializată, liberală –, oamenii sunt producători sau consumatori în sânul unei mari piețe. În ambele cazuri, rezultatul este același: națiunea este negată, ștearsă, delegitimată, ca și cum ar incarna un obstacol în calea progresului și viitorului. Franța nu mai este o comunitate de destin făurită de istoric, ci o societate de alegere, fondată pe apartenența la un contract social încheiat în jurul drepturilor omului, sau un spațiu comercial care ascultă de aceleași reguli economice.

Nenorocirea pentru intelectualii de sorginte *Rive gauche* este că francezii nu încuviințează docili această ideologie. Aceasta este adesea problema elitelor: poporul.

---

[11] „Les écrans de la vigilance", *Panoramiques*, nr. 35, 1998.

11
Comunism–nazism: asasinii buni și asasinii răi

21 octombrie 1997. L'Institut de France ține ședința publică anuală a celor cinci Academii. În fața colegilor săi, Alain Besançon ia cuvântul. Istoric, și-a petrecut cea mai mare parte a carierei studiind comunismul rusesc. Pe Quai Conti, în ziua aceea, alocuțiunea sa face o paralelă între comunism și nazism. „Nazismul și comunismul sunt criminale. La fel de criminale? Trebuie să răspundem simplu și ferm: da, la fel de criminale." Dar, continuă oratorul, de ce crimele comunismului au fost amnistiate? Nicăieri, în Est, nu s-a luat în considerare „pedepsirea responsabililor care au ucis, au privat de libertate, au ruinat, și-au abrutizat supușii". Prin comparație, atrocitățile nazismului au fost judecate în fața tribunalelor, iar memorialul lor se îmbogățește constant cu cărți, cu filme, cu expoziții. Din 1990 până în 1997, „un mare ziar de seară" a vorbit de 480 de ori despre nazism și de 7 ori despre stalinism, de 105 ori despre Auschwitz și de 3 ori despre gulag. „Amnezia comunismului", conchide Besançon, „împinge către o foarte puternică memorie a nazismului, și reciproc, când simpla și justa memorie este suficientă pentru a-i condamna și pe unul, și pe celălalt."[1]

În aceeași după-amiază, *Le Monde* publică fragmente din acest discurs (fără aluzia la „marele ziar de seară"...). Afacerea face cu atât mai multă vâlvă cu cât țara, în momentul acela, trăiește în ritmul procesului lui Maurice Papon. Paradoxul Franței contemporane: cu cât se îndepărtează anii întunecați,

---

[1] Alain Besançon, *Le Malheur du siècle. Sur le communisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah*, Fayard, 1998 [*Nenorocirea secolului: despre comunism, nazism și unicitatea Șoah-ului*, Humanitas, București, 1999, trad. rom. de Mona Antohi].

cu atât mai mult se impun ei în dezbaterea de idei. Dar aceste referinţe constante trimit mai puţin la o cunoaştere a istoriei cât la o voinţă tulbure de a proiecta în mod artificial umbra trecutului peste prezent.

În imaginarul cultural, cel de-al Doilea Război Mondial simbolizează lupta dintre Bine şi Rău. Nu fără motiv: Hitler a fost o prodigioasă figură a răului, iar nazismul, în istoria omenirii, se semnalează ca o excrescenţă monstruoasă. Totalitar, brutal, păgân, acest sistem s-a caracterizat în mod tragic prin isteria lui rasistă, a cărei traducere, cea mai patologică şi cea mai masiv ucigaşă, a fost antisemitismul.

Cu toate astea, naţional-socialismul nu este o categorie metafizică. A fost un regim politic apărut într-un loc și într-o epocă date: în Germania, în perioada dintre cele două războaie. Hitler şi acoliţii lui au împins la paroxism tezele pangermanismului. Şi s-au înălţat la putere îmbrăţişând cauza naţionalismului german. Din 1939 până în 1945 s-a desfăşurat, în ordinea geopolitică, cea de-a doua parte a unei bătălii pentru stăpânirea continentului, bătălie a cărei primă fază se desfăşurase între 1914 şi 1918. O bătălie pierdută de Berlin, strivit sub bombe în 1945, odată cu nazismul.

Or, în Franţa, potrivit interpretării dominante, al doilea conflict mondial a constituit o înfruntare între democrație și fascism. Memoria colectivă respinge faptul că Hitler a fost în primul rând german, naţionalist german. Această obliterare a realităţii este un efect al reconcilierii franco-germane. Pentru a nu-i ofusca pe vecinii, prietenii și partenerii europeni care, ei înșiși, încearcă unele dificultăţi în a-şi asuma acest antecedent, natura intrinsec germanică a naţional-socialismului este ştearsă. De atunci începând, detaşat din context, ipostaziat, nazismul reprezintă oroarea absolută, aşa cum poate ea să apară în orice loc din străfundurile sufletului omenesc. Un spectru, dar un spectru susceptibil de a se reîncarna.

E însă adevărat că studiul faptelor ne învaţă că nazismul a fost o doctrină a rasei germane. Prin definiţie, nu pot exista

naziști francezi. Au existat – asta e altceva – trădători francezi în solda Germaniei naziste. Ei au fost judecați. Astăzi încă mai există indivizi care nutresc nostalgii de acest tip. La 23 aprilie 1990, cel care a cumpărat ziarul *Libération* a fost atras de titlul de pe pagina întâi: „Neonaziști francezi: conferința secretă la vârf". În pagina 27, el afla că membrii unui grup minuscul dizolvat au ținut un banchet într-o braserie pariziană. Să fie acesta un complot demn de a fi luat în serios? Pericolul nazist amenință oare Franța pentru că două duzini de nevrozați cu fruntea de două degete (infiltrați cu siguranță de poliție) își beau berea întinzând brațul în chip de salut nazist?

Antisemitismul ca și curent politic a dispărut și el. Această prejudecată persistă rezidual (și nu doar în jocurile de cuvinte ale lui Le Pen), dar nu capătă rădăcini nicăieri în opinia publică. În sânul comunității evreiești, diverse sunt vocile care subliniază acest lucru. „Niciodată, în toată istoria Franței, evreii, individual și în expresia lor comunitară, nu au cunoscut o asemenea prosperitate și mai ales securitate", remarca Annie Kriegel (*Le Figaro*, 3 aprilie 1990). Jean Daniel, evaluând ipoteza unei treziri a antisemitismului, îi ține isonul: „Consider că această chestiune nu este nicidecum la ordinea zilei și că este mai curând indecent s-o ridicăm. Dacă există o minoritate în Franța care se poate simți în pericol, aceea nu este în mod cert minoritatea evreiască" (*Le Nouvel Observateur*, 9 septembrie 1999).

Cunoașterea nazismului se impune. Este necesar, pentru a învăța o lecție din istorie, să înțelegem în ce împrejurări, prin ce mecanism și prin ce filiație intelectuală a putut poporul german, care i-a dat lumii pe Bach și pe Gœthe, să-l nască și pe Hitler. Memoria crimelor lui nu se va putea șterge. Pentru evrei, subliniază Alain Besançon, această datorie constituie „o obligație morală care se înscrie în lunga memorie a persecuțiilor; o obligație religioasă legată de laudă sau de interogația pasionată,

în felul lui Iov, adresată Domnului care a făgăduit să-şi ocrotească poporul şi care pedepseşte nedreptatea şi crima“[2].

Dar Hitler a murit. Or, într-o ţară fără nazişti, unde naţional-socialismul este unanim condamnat, unde evreii nu fac obiectul nici unei respingeri semnificative, unii se străduiesc să recomande vigilenţa împotriva nazismului. O dată mai mult, hăituirea acestei himere e o momeală. O momeală lăsată să cadă în peisajul ideilor de către terorismul intelectual. Căci în aventura dramatică a secolului XX, totalitarismul a avut două înfăţişări. Nazismul a dispărut în 1945, dar comunismul i-a supravieţuit patruzeci de ani în Europa. Dacă s-a prăbuşit în URSS, el se menţine totuşi în Cuba, în China, în Coreea de Nord sau în Vietnam. Iar comunismul, în care au fost implicaţi atâţia intelectuali francezi, beneficiază de tabuuri care încă n-au fost ridicate.

*

La 6 noiembrie 1997, la cincisprezece zile de la conferinţa lui Alain Besançon, un volum de opt sute de pagini îşi face apariţia în librării: *Cartea neagră a comunismului*[3]. Această lucrare colectivă constituie prima sinteză globală asupra crimelor comise de comunism în lume. Ţară cu ţară, cartea recenzează faptele, locurile, datele, numele călăilor, numărul victimelor. Această halucinantă coborâre în infern începe în Rusia încă din 1917. Îl vedem pe Lenin poreclind Comisariatul pentru Justiţie „Comisariatul pentru exterminare socială“, vedem bolşevicii gazându-i pe ţăranii rebeli, înfometând regiunea Volgăi (5 milioane de morţi), apoi Ucraina (5 până la 6 milioane de victime). În vreme ce poporul rus se cufundă în noaptea gulagului, comunismul se răspândeşte: Europa, Africa, Asia. Marele Salt înainte al lui Mao înseamnă „cea mai mare foamete

---

[2] *Ibid.*

[3] Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, *Le Livre noir du communisme*, Robert Laffont, 1997.

din istorie“. În Cambodgia, Pol Pot duce barbaria spre culmi. Bilanţul general al comunismului: 20 de milioane de morţi în URSS, 65 de milioane în China, 6,5 milioane în Asia, 1 milion în Europa de Est, 1,7 milioane în Africa, 150 000 în America Latină. Coordonatorul *Cărţii negre*, Stéphane Courtois, conchide: „Totalul se apropie de pragul de o sută de milioane de morţi“.

Cu 200 000 de exemplare vândute, această carte va fi un bestseller. Declanşând un torent de polemici, ea suscită zeci de articole, de emisiuni de televiziune sau de radio. Mare parte dintre cei unsprezece cercetători care au lucrat la elaborarea ei sunt de stânga – majoritatea foşti comunişti. Dar, încă de la pregătirea volumului, între ei au existat dezacorduri. Iniţial, lucrarea trebuia să se intituleze *Cartea crimelor comuniste*. Cu puţin înainte de apariţia ei, unul dintre autori a recuzat titlul: prea anticomunist. Pentru Stéphane Courtois – care expune acest lucru în prefaţă –, violenţa criminală este consubstanţială comunismului. Pentru alţi membri ai echipei, acest simptom decurge din pervertirea unui ideal. Jean-Louis Margolin (care a studiat naţiunile asiatice) şi Nicolas Werth (autorul părţii referitoare la URSS) îi reproşează lui Courtois că ar considera „dimensiunea criminală ca fiind una dintre dimensiunile proprii ansamblului sistemului comunist“: „Vrem să facem din această carte muncă de istoric“, se plânge Margolin, „sau este vorba de muncă de militant politic, chiar de procuror, care reţine elemente de acuzare în slujba unei cauze, aceea a condamnării globale a fenomenului comunist ca fenomen de esenţă criminală?“ (*Le Monde*, 9–10 noiembrie 1997).

Atâtea restricţii – sub pretextul unei metodologii ştiinţifice – spun multe despre epocă. Este destul de extravagant să constatăm că această *Carte neagră* trece drept o demolare radicală a comunismului, când mai mulţi dintre coautori nu cred în natura criminală a acestuia.

Prin caracterul de instrument de sinteză, lucrarea este preţioasă, deşi nu nu spune nimic din ce n-am şti deja. Totuşi, ea

este înfăţişată ca o revelaţie bulversantă. În 1997, la opt ani de la prăbuşirea regimului sovietic, la nouăsprezece ani de la fuga celor numiţi *boat people*, la douăzeci de ani de la dezvăluirea genocidului cambodgian, la douăzeci şi unu de ani de la dispariţia lui Mao, la douăzeci şi trei de ani de la apariţia *Arhipelagului Gulag*, demonstraţia trebuie reluată. Soljeniţîn, de altfel, nu mai e la modă: nu mai este citit. A trecut o generaţie, care are totul de învăţat. Dar nu vine o generaţie care nu vrea să înţeleagă. De zece ori, de o sută de ori, de o mie de ori, trebuie repetat că voinţa de a crea un om nou – marele vis al comunismului – nu poate conduce decât la un totalitarism sângeros. Însă mitul e rezistent. „Zidul“, deplânge Jean-François Revel, „a căzut la Berlin, dar nu şi în creiere. A descrie comunismul în realitatea lui rămâne un delict de opinie“ (*Le Point*, 15 noiembrie 1997).

Prefaţa lui Stéphane Courtois suscită polemici. El dezvoltă aici comparaţia între comunism şi nazism. Pentru mulţi, această analogie este intolerabilă. În legenda stângii, există o filiaţie care merge de la Epoca Luminilor la Revoluţie, apoi de la iacobinism la socialism. Or, bolşevismul este o ramură a socialismului. Pentru un socialist, comunismul face parte din familie, chiar dacă acest „verişor“ a apucat-o pe căi greşite.

Cu toate astea, studiul istoriei duce la o altă apropiere. Nazismul, în ciuda retoricii lui antimarxiste, este o mişcare iacobină, egalitară, plebeiană. Este un sistem revoluţionar: se cunoaşte de altfel genealogia care îl uneşte cu filozofia Luminilor.[4] Cu alte cuvinte, există o legătură de rudenie între nazism şi comunism. „Nimeni“, remarcă François Furet, „nu poate înţelege o tabără fără s-o ia în considerare pe cealaltă, într-atât sunt de interdependente, în reprezentări, pasiuni şi realitate istorică globală.“[5]

---

[4] Nicole Parfait, *Une certaine idée de l'Allemagne*, Desjonquères, 1999.
[5] François Furet, Ernst Nolte, *Fascisme et communisme*, Plon, 1998.

Pierre Chaunu califică cele două fenomene drept „gemeni heterozigoți“. Chiar dacă planurile lor s-au deosebit la început (unul pretindea că vrea binele poporului german, celălalt – al neamului omenesc), cele două regimuri au revendicat un ideal. Sub acest titlu, ele au beneficiat de un puternic sprijin popular. Trăsături fundamentale aparțin însă în egală măsură comunismului și nazismului: cultul conducătorului, partidul unic, fuziunea Statului și a Partidului, dislocarea societății civile de către acest aparat, obligația de a adera la ideologia regimului, asimilarea politicii cu războiul, mobilizarea maselor, propaganda permanentă, supravegherea creierelor, mașinăria represivă, exacerbarea violenței, disprețul față de drepturi, eliminarea elitelor tradiționale, înregimentarea tineretului, ura față de valorile vechi și față de orice religie.

Punerea în lumină a acestor trăsături a fost deja efectuată, cu nuanțe de interpretare, de către Élie Halévy (*Histoire du socialisme européen*, 1937), George Orwell (*1984*, 1949), Hannah Arendt (*Les Origines du totalitarisme – Originile totalitarismului*,1951), Raymond Aron *(Démocratie et Totalitarisme – Democrație și totalitarism*, 1965), Jules Monnerot (*Sociologie de la Révolution*, 1969), Jean-François Revel (*La Tentation totalitaire – Tentația totalitară*, 1976), François Furet (*Le Passé d'une illusion – Trecutul unei iluzii*, 1995).

Cu toate astea, în fața acestei realități, revine mereu același laitmotiv. Comunismul, dacă a dat greș pe ici, pe colo, vrea totuși fericirea tuturor: el este universalist, în vreme ce nazismul, care suprimă ființele decretate inferioare, se întemeiază pe excludere. La apariția *Cărții negre*, acest argument a fost folosit împotriva lui Stéphane Courtois: „Comunismul se dorește a fi mai întâi o doctrină a eliberării majorității oamenilor, pe când nazismul este o doctrină rasistă care azvârle în tenebre majoritatea oamenilor“ (Jean-Louis Margolin, *Le Monde*, 31 octombrie 1997); „A spune comunism egal nazism înseamnă

a uita – oricare ar fi avatarurile, erorile, tragediile – că URSS n-a organizat niciodată excluderea unui grup uman de la legea comună“ (Madeleine Rebérioux, *Le Journal du Dimanche*, 2 noiembrie 1997); „La originea nazismului se află ura față de oameni. La originea comunismului se află dragostea față de oameni“ (Roland Leroy, „Bouillon de culture“, 7 noiembrie 1997).

Confruntate cu faptele, aceste obiecții nu fac doi bani. Bolșevismul postulează eliminarea burgheziei. Or, dialectica marxistă extinde această clasă la infinit: funcționar, ofițer sau artist, dar și muncitor sau țăran, orice opozant poate fi calificat drept burghez. „Stalin“, scrie François Furet, „va extermina milioane de oameni în numele luptei împotriva burgheziei, Hitler – milioane de evrei în numele purității rasei.“[6] A vorbi despre universalismul comunismului este o escrocherie: el a fost, încă de la origine, sub comanda lui Lenin, apoi sub jugul lui Stalin, o doctrină a excluderii. Și asta fără măcar a evoca crimele săvârșite în afara Imperiului Sovietic. Mao sau Pol Pot și-au masacrat oare câteva milioane de compatrioți în numele „dragostei față de oameni“? Raymond Aron, în 1965, deslușea o „diferență esențială“ între comunism și nazism.[7] În 1983, el revine asupra acestei distincții: „Argumentul pe care l-am folosit nu o dată pentru a diferenția mesianismul clasei de acela al rasei nu mă mai impresionează deloc. Aparentul universalism al celui dintâi a devenit, în ultimă analiză, o iluzie“[8].

Între numărul crimelor comise de cele două regimuri nu trebuie stabilită o balanță: când victimele se numără cu milioanele, a ști cine a ucis mai mult sau mai puțin este obscen. Dar faptul există: cele două sisteme sunt la fel de criminale.

---

[6] François Furet, *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Robert Laffont, 1995.

[7] Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Gallimard, 1965.

[8] Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1983.

Totuşi, comparând comunismul cu nazismul, nu se ajunge la concluzia similitudinii lor totale. Fiecare îşi are propria specificitate. Alain Besançon[9] aminteşte că, potrivit lui Raul Hilberg[10], au fost observate cinci faze în prigoana hitleristă împotriva evreilor: exproprierea, concentrarea victimelor, operaţiunile mobile de ucidere, deportarea, centrele de execuţie. Pentru a-şi suprima inamicii, bolşevismul a utilizat primele patru mijloace, dar l-a omis pe al cincilea: lagărele de exterminare industrială analoage celui de la Auschwitz nu au existat în URSS. În schimb, comunismul a recurs la două mijloace proprii: executarea judiciară a unor persoane arestate, străine de capetele de acuzare (adesea spre a se atinge o cotă anume fixată dinainte), şi foametea organizată.

Genocidul evreiesc marchează o diferenţă esenţială între cele două sisteme: comunismul n-a ucis evreii ca atare. Despre unicitatea acestui martiriu colectiv, Besançon a scris pagini de mare elevaţie. Dar motivaţiile călăilor nu schimbă nimic în soarta victimelor. A muri într-un lagăr de concentrare comunist pentru că eşti membru al unei clase sociale „irecuperabile“ sau într-un lagăr nazist pentru că aparţii unei „rase inferioare“ înseamnă să fii mereu condamnat în virtutea naşterii. „Lenin şi cu tovarăşii săi“, notează Stéphane Courtois, „s-au situat din capul locului în cadrul unui «război al claselor» fără cruţare, în care adversarul politic, ideologic sau chiar şi populaţia recalcitrantă erau consideraţi cu toţii – şi trataţi – duşmani şi trebuiau să fie exterminaţi. Aici, genocidul «de clasă» se întâlneşte cu genocidul «de rasă»: moartea de foame a unui copil de kulak ucrainean, în mod deliberat adus la înfometare de regimul stalinist, «echivalează» moartea unui copil evreu din ghetoul din Varşovia, adus la înfometare de regimul nazist.“[11]

---

[9] Alain Besançon, *Le Malheur du siècle*, *op. cit.*

[10] Raul Hilberg, *La Destruction des Juifs d'Europe*, Fayard, 1988.

[11] Stéphane Courtois, *Le Livre noir du communisme*, *op. cit.*

Pretinsul universalism al comunismului nu-l face, de altfel, decât şi mai primejdios: el este exportabil pe toate continentele, în timp ce nazismul, formă exacerbată a rasismului germanic, nu s-a aplicat decât în Germania sau în teritoriile ocupate de germani.

Nazismul nu va fi niciodată înfierat îndeajuns. Dar Annie Kriegel sau François Furet au explicat cum, după război, descrierea ororilor naziste a fost instrumentată de comunişti. A condamna crimele lui Hitler, care murise, deturna atenţia de la crimele lui Stalin, care era în viaţă. Antifascismul – erijat, potrivit lui Furet, în „criteriu esenţial care permitea deosebirea celor buni de cei răi[12]" – a constituit un obstacol în calea adevărului: nazismul şi comunismul formează cele două feţe de Ianus ale totalitarismului.

URSS, e adevărat, a participat la zdrobirea Germaniei naziste – iar sacrificiile poporului rus au fost enorme. Comuniştii, e adevărat, s-au angajat în Rezistenţă. Dar asta se întâmpla după 1941. Înainte, a existat pactul germano-sovietic din 1939, cu docilitate aprobat la Paris de Partidul Comunist. La 4 iulie 1940, Franţa fiind învinsă de trei săptămâni, ziarul clandestin *L'Humanité* îşi îndemna cititorii să fraternizeze cu ocupantul: „Este deosebit de reconfortant, în aceste vremuri nefericite, să vedem numeroşi muncitori parizieni discutând amical cu soldaţii germani, fie pe stradă, fie la bistroul din colţ. Bravo, tovarăşi, continuaţi!"[13] Acesta să fie inflexibilul antinazism al comuniştilor? Iar dacă cel de-al Doilea Război Mondial s-ar fi rezumat la înfruntarea dintre democraţie şi dictatură, în ce tabără ar trebui să aşezăm URSS? Fireşte, după 1941, strategia şi geopolitica impuneau alianţa cu Rusia. Dar cine ar cuteza să afirme că Stalin era democrat?

---

[12] François Furet, *Le Passé d'un illusion*, *op. cit.*

[13] Thierry Wolton, *Rouge-brun, le mal du siècle*, Lattès, 1999.

În Franța, sunt depuse toate eforturile în scopul explicării nazismului. Dar cincizeci de ani de cultură marxistă constituie un obstacol în calea cunoașterii comunismului. De la perioada de după război, Partidul Comunist este liniștit instalat în miezul vieții politice, legitimând ideea comunistă. Georges Marchais fusese în stare să susțină că bilanțul URSS era „în mod global pozitiv". I s-ar fi îngăduit oare unui fost colaboraționist să afirme că bilanțul Germaniei naziste fusese în mod global pozitiv?

Léon Blum calificase cândva Partidul Comunist drept „partid naționalist străin". Știa că PCF își primea ordinele și banii de la Moscova. De treizeci de ani, odată încheiat și războiul rece, strategia socialiștilor trece prin unirea cu comuniștii – demni de a ocupa locuri în Consiliul de Miniștri. Odată cu prăbușirea regimului sovietic, în 1991, Partidul și-a pierdut organizația diriguitoare. Dar repunerea în discuție a trecutului său ar însemna distrugerea legitimității și bulversarea întregului echilibru politic, de unde și reacția lui Lionel Jospin la apariția *Cărții negre*. În fața Adunării Naționale, la 1 noiembrie 1997, primul-ministru socialist refuză să pună semnul *egal* între nazism și comunism: „Partidul Comunist Francez se înscrie în cartelul celor de stânga (*sic*), în Frontul Popular, în luptele Rezistenței, în guvernul tripartit al stângii din 1945. El n-a ridicat niciodată mâna împotriva libertăților. Chiar dacă nu s-a distanțat destul de devreme de fenomenele stalinismului, a învățat lecția istoriei. Este reprezentat în guvernul meu și sunt mândru de asta".

Partidul Comunist a învățat lecția istoriei? Să-și schimbe atunci numele. Iar municipalitățile să elimine numele lui Lenin de pe bulevardele care, la periferii, insultă morții de la Kolîma.

*

În 1991, foștii combatanți din Indochina îl demască pe Georges Boudarel. Angajat în serviciul Vietminh, acest fost comunist era, în 1953, comisar politic în lagărul 113, în regiunea

de sus a Tonkinului, un loc al morţii în care au pierit 67% din prizonierii francezi. După câteva luni, acţiunea în justiţie împotriva lui Boudarel este respinsă. Iar cei care au intentat-o şi care au suferit de pe urma comunismului se pomenesc acuzaţi, printre intelectualii de pe *Rive gauche*, că sunt „aliaţi obiectivi ai revizionismului“ şi că, de asemenea, contribuie la „banalizarea nazismului“.

Dar dacă există o banalizare, în epoca noastră, aceea e banalizarea crimelor comunismului. Acest lucru izbucneşte odată cu publicarea *Cărţii negre*. *Le Monde* (9–10 noiembrie 1997) consacră două pagini unei dări de seamă asupra lucrării şi unei cercetări a primelor reacţii pe care le provoacă. Acest dosar are ca titlu: „Nouă controversă asupra caracterului criminal al comunismului“. Ne-am putea oare imagina o „nouă controversă asupra caracterului criminal al nazismului“? În *Libération* (11 noiembrie 1997), sunt publicate patru pagini despre acest subiect. Se poate citi, de pildă, această capodoperă de eufemism: „Munca istoricilor *Cărţii negre a comunismului* dă dreptul de a ne pune problema de a şti dacă desemnarea oficială a unor întregi categorii ale populaţiei care trebuie exterminate nu îi înscrie cumva pe Lenin, pe Stalin, fireşte, dar şi pe epigonii lor în categoria marilor criminali ai veacului“. Să presupunem transpoziţia următoare: „Munca istoricilor *Cărţii negre a nazismului* dă dreptul de a ne pune problema de a şti dacă desemnarea oficială a unor întregi categorii ale populaţiei care trebuie exterminate nu îi înscrie cumva pe Hitler, pe Himmler, fireşte, dar şi pe epigonii lor în categoria marilor criminali ai veacului“. Ziarul care ar fi tipărit aceste rânduri ar fi fost, pe bună dreptate, desconsiderat pe veci.

La 29 octombrie 1999, marele amfiteatru al Sorbonei îl primeşte pe Eric Hobsbawm. Ultima carte a acestui istoric britanic, *L'Âge des extrêmes (Secolul extremelor)*, tocmai fusese tradusă în franceză. Hobsbawm, octogenar, este marxist. Dacă s-a distanţat de convingerile sale în 1956, cu prilejul insurecţiei de la Budapesta, credinţa lui nu s-a clătinat însă: rămâne

comunist. Sinteză a secolului XX, lucrarea sa îl condamnă pe Stalin, dar numai pentru a-l exonera mai bine pe Lenin. Alcătuind o imagine măgulitoare a revoluției bolșevice, el menționează gulagul în doar câteva rânduri. La 28 octombrie, *Libération* publicase un interviu luat autorului: „Trebuie, evident, denunțate catastrofele către care a condus Rusia sovietică, dar nu trebuie să se uite că gulagul datorează mult deciziei de a face industrializare folosindu-se munca silnică. Dacă se cere să se construiască o industrie a nichelului în Arctica, nu se poate face acest lucru fără muncă silnică". Muncă silnică? Atunci care e diferența față de sloganul „Arbeit macht frei", arborat pe porțile de intrare în lagărele naziste? Însă Hobsbawm abia pare să regrete că, în Uniunea Sovietică, mai multe milioane de oameni au fost afectați unei sarcini „de industrializare folosindu-se munca silnică". Un ministru distrat semnase probabil formularul greșit. La rândul său, *Télérama* (15 decembrie 1999) se agită ușor: „Orfan după un ideal marxist pe care acest secol l-a călcat în picioare, Eric Hobsbawm se consolează distanțându-se, punctând crimele lui Stalin cu detașarea pe care ar pune-o în descrierea violențelor unui faraon". Să fie oare posibilă punctarea cu detașare a crimelor lui Hitler?

În cronica sa consacrată *Cărții negre* (*Le Point*, 15 noiembrie 1997), Jean-François Revel a pus o simplă întrebare: „De ce negaționismul, definit ca un delict când se referă la nazism, nu este la fel definit atunci când escamotează crimele comuniste?" Întrebare rămasă și astăzi fără răspuns.

12
Libertate, egalitate, sexualitate

„Tinerii, neliniştiţi în privinţa viitorului lor, se radicalizează." Acest titlu din *Le Monde* (29 aprilie 1998) cuprinde toate elementele necesare pentru a-l alarma pe cititor. Despre ce radicalizare este vorba? Generaţia care vine din urmă plebiscitează cumva violenţa, ura, legea junglei? Nimic din toate astea. Tinerii, explică articolul, se dovedesc „de un conservatorism derutant". Printre intelectualii de tip *Rive gauche*, există în acest aspect ceva ce poate da fiori. Conform unui sondaj realizat pentru asociaţia „Tineri implicaţi", 58% dintre cei cu vârste cuprinse între 15 şi 29 de ani spun că nu se mai simt în siguranţă, 87% consideră că familia trebuie să rămână celula de bază a societăţii şi doar 4% socotesc că nu ar mai trebui să se căsătorească. Dar cititorul n-a scăpat încă. 59% dintre tineri consideră că trebuie dusă o luptă energică împotriva pornografiei, 61% că trebuie respectate convenienţele şi doar 15% că vânzarea haşişului ar trebui legalizată. Rezultat „neliniştitor", comentează *Le Monde.* Ăştia sunt tinerii: nu respectă nimic. Nici măcar laxismul.

La treizeci de ani după Mai '68, roata istoriei s-a învârtit. Copiii nu mai raţionează ca părinţii lor: sondaj după sondaj, s-a dovedit că ei cred în autoritate, în familie, în tradiţie. Şi asta chiar dacă s-au născut într-o societate de ruptură, chiar dacă ei înşişi reflectă această ruptură: proveniţi din familii adesea dislocate, ei nu se mai căsătoresc sau o fac târziu. Dar familia, căsătoria sau morala constituie referinţe în idealul lor.

De stânga sau de dreapta, foştii participanţi la evenimentele din Mai '68 au acum cincizeci sau şaizeci de ani. Ei s-au condus după principiile de la douăzeci de ani. Dar când tineretul le contestă ideile, ei sunt conservatorii. Căci se agaţă de vechile lor reflexe. În materie de valori morale, întreg aparatul intelectual, cultural sau mediatic nu serveşte decât la menţinerea ideilor moştenite de la acea lună mai.

*

Gide este printre noi. „Familii, vă urăsc“: strigătul ăsta răsună zi de zi, scos nu de societate, ci de elite. La Eliberare, domnea totuşi un consens naţional în această privinţă. Stânga îşi amintea că, în 1939, codul familiei fusese pregătit de un socialist, Alfred Sauvy. De Gaulle dorea „douăsprezece milioane de bebeluşi frumoşi“. Voluntaristă, orientată spre moralitate, era pusă în acţiune o politică familială. Efectul imediat: s-a produs ceea ce s-a numit *baby boom*, explozia demografică. În mediile populare, faţă de asprimea muncii în uzină, a fi mamă şi a sta acasă însemna un progres. A-ţi creşte copiii constituia o mândrie. În cursul anilor 1965–1966, relatează Évelyne Sullerot, „apare un vocabular nou care va cunoaşte un succes imens: copilul mic trebuie să fie stimulat şi, cât mai curând posibil, socializat“[1]. Imaginarul se modifică: este preferabilă educaţia prin şcoală, munca emancipează femeia. Vin anii '70: facilitarea divorţului, legalizarea pilulei, eliberarea sexuală, feminismul, avortul. Căsătoria fiind devalorizată, se răspândeşte concubinajul. Mentalitatea contraceptivă se generalizează: natalitatea scade.

Criza familiei traduce, neîndoielnic, o tendinţă gravă, manifestată în întreaga Europă. Dar există o specificitate franţuzească: „Franţa face parte dintre ţările în care căsătoria a devenit cea mai rară în Europa“, trâmbiţează *Le Monde* (9 decembrie 1999). Iată anii '80 şi '90: scăderea nupţialităţii, creşterea

---

[1] Évelyne Sullerot, *Le Grand Remue-ménage, la crise de la famille*, Fayard, 1997.

numărului divorțurilor, normalizarea concubinajului, generalizarea nașterilor în afara căsătoriei, creșterea monoparentalității, înmulțirea numărului de recăsătorii, explozia numărului persoanelor singure. În anul 2000, familiile de tip tradițional (un cuplu căsătorit, cu unul sau doi copii) par a fi ultimii mohicani.

Problema nu e de a judeca pe cineva. Fiecare își trăiește viața particulară după cum dorește și navighează cum poate printre recifele existenței. În această ordine, definirea unor norme aparține autorităților morale sau religioase. Statul și societatea nu au de luat în considerare decât ceea ce atrage după sine o consecință asupra viitorului colectivității.

Dar nimeni nu poate certifica – pentru că lipsește durata experienței – că ceea ce mediile numesc „noul chip al familiei franceze" nu va avea urmări. Totul împinge chiar la a presupune contrariul. O familie, cândva, însemna stabilitate. O celulă în care copilul se structura în relația cu un binom masculin-feminin – părinții lui –, alături de frați și surori, de bunici. Astăzi, un milion de familii numără câte un singur adult. Două milioane de copii cresc fără prezența zilnică a tatălui. Două milioane de copii din familii refăcute au un tată și un tată vitreg, o mamă și o mamă vitregă (uneori chiar mai multe), frați vitregi și surori vitrege, cvasifrați și surori, bunici și cvasibunici. Oricare ar fi aranjamentele, familia lor, adevărata lor familie, este descompusă. Dezvoltarea normală a unui copil cere o femeie – mama sa – și un bărbat – tatăl său. Experiența cuplurilor despărțite sau lovite de moartea prematură a unuia dintre soți arată că echilibrul copilului este mai delicat și se asigură într-un timp mai îndelungat. A instituționaliza confuzia reperelor naturale înseamnă a face un salt în necunoscut.

„Căsătoria a încetat să mai fie actul fondator al cuplului", constată ultimul raport anual al INED (decembrie 1999). În această evoluție, aerul vremii nu este inocent. Epoca sacralizează căutarea fericirii și realizarea de sine cultivă libertatea alegerii, gustul schimbării, satisfacerea impulsului. Căsătoria,

angajament pe termen lung, este de acum încolo percepută ca o constrângere insuportabilă. Familia devine o noțiune subiectivă: aspirația individuală o ia înaintea perenității cuplului, înțelegerea cuplului o ia înaintea interesului copilului. Viața afectivă se scindează în felii succesive sau juxtapuse. „Individul a câștigat, în detrimentul familiei“, remarcă Évelyne Sullerot.[2] În 1996, funeraliile lui François Mitterrand, în prezența celor două familii ale sale, consacră dezintegrarea simbolului familial.

Pentru societate, totuși, familia stabilă constituie un factor de coeziune fără echivalent. Raportul înmânat guvernului de către Hélène Gisserot, în 1997, o califică drept „prima școală de virtuți sociale“. Distrugerea familiei amplifică fenomenul de precaritate, de inadaptare la viața profesională, de delincvență. „Criminalitatea adolescenților decurge în mare parte din familii destrămate sau conflictuale“, notează raportul Gisserot, subliniind că fragilitatea uniunilor favorizează „scăderea fecundității și, prin aceasta, îmbătrânirea populației“. Or, creșterea demografică reprezintă „o condiție necesară a dinamismului și a prosperității economice“. Familia, mai observă Hélène Gisserot, formează „cheia de boltă a sistemului nostru de securitate socială, întemeiat pe repartiție: copiii de astăzi sunt cotizanții de mâine“.

Tot în 1997, raportul parlamentar prezentat de Étienne Pinte și Christine Boutin, în numele a nouăzeci de deputați, definește familia ca fiind „un amortizor de criză“. Când șomajul tinerilor, fenomen dureros, nu ajunge la dramă, e pentru că aceștia beneficiază de sprijinul financiar și uman al părinților și bunicilor. „Confruntată cu criza, confruntată cu șomajul, familia joacă astăzi un rol esențial: ea este mica fortăreață care, chiar și asediată, permite să te organizezi, să prevezi și să reziști“, conchide Henri Amouroux la capătul unei anchete de proporții făcute printre cititorii revistei *Le Figaro Magazine* (8 aprilie 1995).

---

[2] Évelyne Sullerot, *Pour le meilleur et sans le pire*, Fayard, 1984.

Fără ajutorul mai-vârstnicilor, pentru tinerele cupluri, constrângerile legate de supravegherea copiilor ar fi insolubile. Exemplele ar putea continua. Ele ilustrează un adevăr fundamental: familia reprezintă cea mai sigură dintre asigurările sociale. În domeniul imigrației, familia joacă de asemenea un rol capital. Prin intermediul ei, a arătat Christian Jelen, se efectuează sau nu integrarea.[3] Fractura socială, realitate de care țara a devenit conștientă în 1995, repercutează fractura familială: o SDF (*sans domicile fixe* – o persoană fără domiciliu fix) e o persoană fără domiciliu familial.

Interesul general ar vrea să se întreprindă totul pentru ocrotirea familiei, pentru încurajarea ei, pentru valorificarea ei. Chiar dacă modelul ei s-a transformat: societatea nu va mai reveni asupra muncii femeilor sau asupra stăpânirii fecundității. Dar se produce inversul. Pentru intelectualitatea de pe *Rive gauche*, ieșită din mentalitatea lui Mai '68, orice stabilitate este o frustrare. Orice permanență este o închisoare. Orice fidelitate este o castrare. Familia înseamnă inhibiție. Familia înseamnă sufocarea individului. Familia înseamnă o morală retrogradă. Familia – argument deloc uzat al terorismului intelectual – înseamnă mentalitate tip Vichy*.

Clasa politică acționează sub influența acestor tabuuri. Față de familie, dreapta este, în cel mai bun caz, neutră: de treizeci de ani, liberalismul care o inspiră e mai degrabă atent la individ. Stânga, la rândul ei, rezolvă problema în funcție de prejudecățile ei ideologice. Privilegiind ajutorul în situații de excepție (căsătorii distruse sau monoparentale), ea contribuie la încurajarea lor și blamează orice propunere în favoarea familiei tradiționale ca fiind paseistă sau orientată spre natalitate. Împotriva avocaților stabilității familiale, stânga flutură o amenințare imaginară, acuzându-i că vor „să trimită femeile îndărăt în sânul familiei".

---

[3] Christian Jelen, *La Famille, secret de l'intégration*, Robert Laffont, 1993.

* Guvernul de la Vichy în timpul ocupației germane (1940–1944) a avut deviza „Travail, Famille, Patrie" (Muncă, Familie, Patrie). (N. tr.)

În 1995, în primul Guvern Juppé, este instituit un Minister al Solidarității între Generații. Acest titlu traduce, el singur, complexul întreținut de dreapta. Ministerul Familiei ar suna cam retro: atunci noțiunea e înaintată prin cuvântul solidaritate, care, în ceea ce-l privește, sună a tendință. Portofoliul este încredințat Colettei Codaccioni. În 1993, aceasta i-a remis lui Édouard Balladur, pe atunci prim-ministru, un raport asupra familiei în care lansa un avertisment: „Franța e în agonie, Franța nu mai are copii". O preocupare atât de suspectă o aduce pe doamna Codaccioni, abia numită, în colimator: „Ea ar fi preferat să fie ministrul Familiei. De ce nu al Muncii și al Patriei!" persiflează *Le Nouvel Observateur* (20 iulie 1995). „Profil deschis *vieille France.* Catolică practicantă, mamă a cinci copii, moașă de profesie, ea ocupă un loc lipsit de concurență în politică – la dreapta, firește, care se învârte în jurul lui Dumnezeu, al familiei și al femeii", se indignează *Libération* (25 iulie 1995). În noiembrie 1995, guvernul este remaniat. La cinci luni de la învestire, Colette Cosaccioni cade, și Ministerul ei odată cu ea.

În timpul campaniei prezidențiale, Jacques Chirac promisese instituirea unei alocații de liberă alegere, spre a permite femeilor să-și întrerupă activitatea profesională pentru a crește un copil. De la reînceperea activității parlamentare, în toamna lui 1995, această măsură este amânată *sine die.* Cinci ani mai târziu, încă mai așteaptă.

În 1998, stânga aflându-se la Matignon, survine un protest în urma deciziei municipalității (Frontul Național) din Vitrolles de a aloca o primă de naștere familiilor în care unul dintre părinți este francez sau cetățean al Uniunii Europene. Comisarul guvernamental reclamă (și obține) anularea acestei măsuri, pe motiv că „discriminarea bazată pe criteriul naționalității e atinsă de ilegalitate". Dreapta tace, spre a nu fi acuzată de lepenism. Dar unii n-au uitat că o dispoziție analogă exista la Paris la începutul anilor '80, când Jacques Chirac era primarul capitalei. În lucrarea sa *Dictionnaire de la réforme*, în 1992, Édouard

Balladur propunea instituirea unui salariu maternal pentru femeile care doresc să se consacre exclusiv familiei, precizând că „acest salariu va fi rezervat mamelor de naționalitate franceză, căci este vorba de a asigura sporirea populației franceze“[4]. Șase ani mai târziu, această necesitate nu mai este așadar, vădită?

„Obiectivul esențial nu este o politică orientată spre natalitate“, proclamă Martine Aubry în 1997. A avea sau nu o descendență este o alegere intimă, în care coerciția de orice tip este cu neputință: oricum, libertatea fiecăruia rămâne totală. Dar de ce ar fi ceva rușinos să fie îndemnați francezii să aducă pe lume copii? Este adevărat că, la unii, această fobie nu e lipsită de reticențe. La ora la care frontierele dispar, noțiunea de natalitate franceză nu mai are sens: fluxurile migratorii care străbat Europa își vor asuma sarcina de a popula spațiul situat între Lille și Marsilia. Dar acest reflex ideologic se poticnește totuși de o realitate științifică: natalitatea imigranților tinde să se alinieze la nivelul francezilor de filiație.

În timp ce pragul de reînnoire al generațiilor este fixat la 2,1 nașteri la o femeie, natalitatea are astăzi o rată de 1,6. Cu toate astea, dorința de a avea copii este mai ridicată: în mod ideal, cuplurilor le-ar plăcea să aibă 2–3 copii. Dacă nu trec de acest prag, aceasta se întâmplă din pricina obstacolelor materiale și financiare, care ar putea fi depășite dacă s-ar manifesta o voință în acest sens. Firește, malthusianismul care impregnează lumea contemporană provine din cauze asupra cărora Statul nu are influență directă (hedonism, teama de viitor, îndoiala filozofică). Dar e lucru dovedit că puterile publice au facultatea de a influența indirect natalitatea. Există exemplul francez al Eliberării (femeii, n. tr.) și acela, mai recent, al Suediei, revenită pentru o perioadă la o rată de 1,99 nașteri, datorită unei serii de dispoziții forte. Problema nu e de a impune cutare sau cutare mod de viață. O mai spunem o dată, fiecare e liber să

---

[4] Édouard Balladur, *Dictionnaire de la réforme*, Fayard, 1992.

facă ce dorește. Este vorba doar de a susține cuplurile dispuse să aibă copii – și în mod specific familiile numeroase, deoarece, statistic vorbind, cea de-a treia naștere este cea care asigură creșterea demografică a unei societăți. Dar chiar și asta, pentru ideologi, e prea mult.

În ianuarie 1996, este lansat un apel de către cinci sociologi și demografi – Évelyne Sullerot, Jean-Claude Chesnais, Michel Godet, Jacques Dupâquier și Philippe Rossillon –, sub titlul *SOS-Jeunesse*: „Evoluția demografică a Franței și a majorității țărilor europene este dramatică. Nu mai este nimeni care să apere generațiile viitoare. Ele nu votează și putem deci să continuăm să facem polițe pe care se presupune că ele le vor plăti cândva. [...] Nu va exista un avânt economic durabil fără un elan demografic. [...] Integrarea fluxurilor migratorii viitoare va fi cu atât mai dificilă cu cât vor fi tot mai puțini copii autohtoni în școli. [...] La ora actuală, politica familială din Franța nu mai favorizează căsătoria și constituirea unor familii stabile. Avem de acum distanța necesară pentru a stabili legătura care există între fecunditate și statutul matrimonial: după 35 de ani, o femeie căsătorită are deja 2,3 copii, o concubină – 1,5, o celibatară – 0,5. [...] De ce nu am putea introduce în Franța concediul parental pe care a ales să-l promoveze țara cea mai progresistă și cea mai feministă din Europa, Suedia? Declinul fecundității nu este o fatalitate“.

Acest text biciuiește confortul epocii, reamintind adevăruri care dor. El declanșează o furtună. Printre semnatarii lui, nu ne mirăm să găsim numele Christinei Boutin, al lui Pierre Chaunu sau al lui Philippe de Villiers, al căror angajament în favoarea familiei este cunoscut. Dar lista mai reunește și personalități ca Jean-Claude Barreau, Jean-Claude Casanova, Jean-Pierre Chevènement, Michel Crozier, Jean-Marie Domenach, Jean Mattéoli. „Un cocktail de rețele în care clanul anti-Maastricht se întâlnește cu clanul catolic, în care nostalgia naționalistă exală mirosul îmbietor al valorilor familiale de altădată“, estimează

L'Express (1 februarie 1996), continuând: „Îndărătul cifrelor avansate, angajamentul moralizator apare limpede: semnatarii au redactat un cuplet întru gloria căsătoriei. [...] Ei recomandă un concediu parental în manieră suedeză. De ce nu? Dar finalitatea legilor suedeze este mai puțin natalistă, cât mai degrabă feministă. Nu se încearcă acolo îndemnul adresat cu blândețe femeilor de a părăsi piața muncii spre a se întoarce în familie". Doi dintre instigatorii la apel, Dupâquier și Chesnais, sunt: membru în Consiliul de Administrație și, respectiv, cercetător la Institutul Național de Studii Demografice. Însă Patrick Festy, directorul acestui organism public, condamnă manifestul lor: „Textul este orice în afară de științific: uitați-vă la virulența sa, la efectele sale de dramatizare. În numele ideologiei, ei uită de orice prudență. Denatalitatea nu e problema epocii actuale, poate a celei de mâine, dar nimeni nu este sigur de amploarea ei".

Chevènement se va explica în *Libération*: „Regret că prea puține femei și prea puțini bărbați de stânga se sesizează de miza demografică, așa cum Alfred Sauvy și guvernele Eliberării au știut s-o facă. Desigur că terorismul intelectual al corectitudinii politice are aici un rol însemnat".

*

În martie 1979, ziarul *Libération* se prezintă în fața celei de-a 17-a Camere corecționale din Paris, pentru „ultragiu adus bunelor moravuri și incitare la dezmăț", în urma unei informații deschise împotriva anunțurilor publicitare „Chéri(e) je t'aime".

La 8 iulie 1999, *Le Nouvel Observateur* consacră un dosar „nebuniilor Parisului în pas cu moda". Cititorii acestui excelent săptămânal, vândut în toate chioșcurile și la care doi profesori din trei sunt abonați, au șansa să descopere, pe o pagină dublă, un ghid al cluburilor care practică schimbul de parteneri de sex: „Un bar, o pistă de dans, uneori un restaurant, și separeuri deschise tuturor și oricui, unde oamenii fac amor în doi, în patru, în mai mulți..."

În răstimpul a douăzeci de ani, cât progres în fața obscurantismului! Gata cu cenzura! În zilele noastre, când ai cincisprezece ani, nimic nu te împiedică să mergi să vezi două ore de pornografie la cinema. La televiziune, poate fi împărtășită în direct (și în familie) nefericirea unor cupluri care își expun decepțiile sexuale. La liceu, sunt distribuite broșuri în care, de la felație la sodomie, te învață cum să faci de toate, în toate pozițiile. Dar mai întâi de toate, cum „să te protejezi": *dura lex, sed lex*. Iar în caz de neglijență, miracol: infirmeria liceului distribuie pilula viitorului.

Trăim o epocă formidabilă: la fel ca școala, și încă de la școală, sexualitatea e gratis, laică și obligatorie.

La 8 martie 1993, crema cinematografului francez atribuie patru Premii César filmului lui Cyril Collard, *Les Nuits fauves* (*Nopțile sălbatice*). Este povestea unui seropozitiv care o contaminează cu bună-știință pe o tânără femeie. „Un imn înălțat vieții, dragostei năucitoare și strălucitoare", apreciază Jack Lang. Opera este autobiografică. Trist autobiografică: pe 5 martie, cu trei zile înainte de noaptea decernării Premiilor César, Cyril Collard a murit de Sida. Avea treizeci și șase de ani.

Această nouă maladie este descoperită în 1981. Primele comentarii o numesc „cancerul homosexualilor". Expresia dispare foarte repede. Gest magic: pentru a ascunde realitatea, nu trebuie s-o numim. La fel ca pentru orice epidemie, prevenirea ar consta mai întâi în determinarea grupurilor cu risc, spre a le înarma împotriva contagiunii. Dar ar mai trebui totuși să le și desemnăm. Or, primii indivizi atinși de virusul Sida sunt homosexuali sau toxicomani; pe de altă parte, un anumit număr dintre ei sunt de origine africană. Dat fiind climatul ideologic, ar fi cu neputință să-i numim fără a părea că am ceda în fața discriminării, excluderii, rasismului. Este cu neputință, mai ales, să repunem în discuție dogma libertății individuale: spre a le pune la adăpost anturajul, epoca nu concepe ca bolnavii să fie

îndemnați să-și schimbe comportamentul. Pe plan sanitar, mediile cu risc sunt, de asemenea, victimele tabuurilor momentului. Dar și societatea: epidemia progresează, depășind grupurile de origine. Acest refuz al „excluderii“ va atârna greu în drama sângelui contaminat.

Prevenirea maladiei Sida se sprijină, de atunci, pe apologia prezervativului. Toți medicii știu că nu este un mijloc fiabil sută la sută. Dar acest lucru nu trebuie spus: a face dragoste la orice vârstă, când vrei și cu cine vrei, este un drept al omului. Profesorul Henri Lestradet, membru al Academiei de Medicină, face campanie pentru a explica faptul că prezervativul va agrava catastrofa: este acuzat că ține un discurs ucigător.

Cancerul sau bolile cardiovasculare lovesc un număr de francezi mult superior aceluia al bolnavilor de Sida. Totuși, potrivit mediilor de informare, se pare că oricine poate fi amenințat de virus. La începutul anilor '90, televiziunile, radiourile și ziarele nu vorbesc decât despre acest lucru. Asta pentru că lupta împotriva acestei boli ține mai puțin de știință cât de ideologie. În ordinea simbolurilor, panglica roșie antisida are aceeași funcție ca mica mână galbenă a antirasismului. Dar se poartă cumva vreo insignă pentru combaterea cancerului sau a infarctului? Personal atinse, cercurile intelectuale și culturale fac oficiul de cutie de rezonanță. Ceea ce este în joc, pentru ele, este libertatea sexuală, libertatea de a dispune de propriul corp, cucerire sacră a evenimentelor din Mai '68. La 7 aprilie 1994, toate canalele de televiziune, vreme de șase ore la rând, fără nici o întrerupere de publicitate, difuzează serata „Toți împotriva virusului Sida“. Vedete de cinema sau din showbiz, medici, farmaciști, infirmiere, bolnavi vin să depună mărturie și să prezinte prezervativul ca singurul mod de evitare a îmbolnăvirii de Sida. Abatele Pierre evocă facultatea de a te feri prin fidelitate: este huiduit, la fel ca farmaciștii care refuză să vândă prezervative adolescenților prea tineri sau ca directorii liceelor ostili instalării de automate distribuitoare de prezervative în localurile școlilor lor. Somația este: „Nu excludeți“.

Câteva zile mai târziu, în cronica sa din *Le Point*, Jean-François Revel denunță „cruciada împotriva excluderii, acest concept încăpător, loc de refugiu al ne-gândirii".

Sida este o nenorocire care lovește ființe tinere. Ca toți bolnavii, și ele trebuie să fie îngrijite, luate în seamă, reconfortate. Ca pentru orice boală, e de dorit să se facă progrese rapid în cercetare, spre a descoperi remedii. Nimeni nu contestă acest lucru. Ceea ce este contestabil este modul în care este explicată această epidemie. Totul se petrece ca și cum ar ține de fatalitate și ca și cum, în nici un moment, responsabilitatea personală a oricăruia dintre noi n-ar fi vreodată angajată. Este totuși evident că, începând din clipa în care boala este cunoscută (lăsând la o parte cazul tragic al celor care au suferit transfuzii), jocul de-a sexul înseamnă jocul cu primejdia. E la fel de cert că dispozitivele care vizează facilitarea sexualității, de la prezervativ la pilula viitorului, nu fac decât să demultiplice riscurile unui raport fatal.

Dar generația '68 nu vrea să accepte asta. Sprijinită pe dogma libertății sexuale, ea continuă să creadă că a trăi înseamnă „a obține plăceri sexuale fără opreliști". Iar pentru tineri, singura educație în materie de dragoste pe care o acceptă este ucenicia contracepției, concepută ca o cheie a fericirii. Orice rezervă în această privință li se pare vinovată, orice rezistență este stigmatizată. „Ne vine greu să ducem campanii pentru că ele implică un mesaj de adevărată libertate sexuală, iar pentru unii asta înseamnă tot o incitare la dezmăț", se plânge o doctoriță ginecolog intervievată de revista *Elle*. *Libération* înfierează „reticențele farmaciștilor în ceea ce privește punerea în vânzare liberă a pilulei viitorului".

Unii îndrăznesc să amintească faptul că, în materie de sexualitate, demolarea barierelor morale, a convențiilor culturale și a concepțiilor religioase nu constituie un progres. Că piedicile de odinioară nu erau arbitrare, ci corespundeau unei nevoi atât omenești, cât și sociale. Că omul, minte și trup, formează

un ansamblu. Că el se înalță pe sine prin exercitarea responsabilității. Că dragostea este legată de respect. Că a conferi un sens actului trupesc este un semn de civilizație. Că fidelitatea este o virtute. Că reconstruirea familiei este o necesitate.

Minoritare, puțin ascultate și urmate, aceste voci sunt totuși considerate stingheritoare. Împotriva lor, terorismul intelectual născocește un nou concept: pericolul întoarcerii la ordinea morală. Această falsă aluzie istorică la Mac-Mahon* disimulează, o dată mai mult, un pericol fantomatic. În vreme ce sexul este peste tot – școală, televiziune, cinema, reviste, romane, teatru, publicitate –, sunt căutate batalioanele de puritani și de doamne dedicate operelor de binefacere gata să sugrume dreptul acelora care visează să facă amor „în doi, în patru, în mai mulți…“. Dar această fantasmă – un antifascism aplicat la moravuri – funcționează la fel ca toate celelalte: este o armă menită să intimideze, să paralizeze, să desconsidere. Amalgamarea este și aici la ordinea zilei. Promotorilor „ordinii morale“ li se pun în cârcă toate relele: excluderea, discriminarea, rasismul.

În 1994, după ce a primit mii de scrisori de la părinți, Consiliul Superior al Audiovizualului cere emisiunii „Love in fun“ (Fun Radio) să înceteze transmiterea în direct, în numele „protejării copilăriei și adolescenței“ (Legea din 30 septembrie 1986 asupra audiovizualului). Seară de seară, Doc și Difool, doi animatori, dialoghează cu tinerii lor auditori. Subiectele se succedă: șomajul, eșecul școlar, rasismul. Și sexul. Aici se poate spune totul. Emisiunea nu e lipsită de interes. Pot fi înțelese într-adevăr preocupările cuiva care are penisul prea mare, ale cuiva care îl are prea mic sau ale unei femei pe care acuplările cu câinele o lasă nesatisfăcută.

Fun Radio, în semn de protest, difuzează comunicatul CSA. Se declanșează un protest general. Se face mobilizare împotriva

---

* Mac-Mahon, mareșal al Franței și om politic francez (1808–1893), promotorul unui regim al ordinii morale pe timpul cât a fost președinte al Republicii Franceze (1873–1879). (N. tr.)

cenzurii. Doc și Difool sunt invitați la toate televiziunile. Ei organizează o petiție de susținere și anunță că au strâns 400 000 de semnături. Cifră neverificabilă, neverificată. „Nu trebuie să ne lăsăm intimidați de susținătorii ordinii morale“, proclamă Jack Lang. În semn de solidaritate, Alain Carignon, ministrul Comunicației, se duce la sediul Fun Radio: „Nimeni nu poate defini brutal și unilateral ceea ce este bun și rău“. În fața unui asemenea vacarm și a unei asemenea alianțe a celor puternici, Consiliul Superior al Audiovizualului renunță la exigențele sale.

Adversarii ordinii morale nu uită decât o singură precizare: contrariul acestei ordini este cumva dezordinea morală sau ordinea imorală?

Nu mai vrem coduri, reguli, interdicții. Esențialul este să ne realizăm. Asta este filozofia dominantă. Efectul ei cel mai abrupt privește homosexualitatea. Vreme de cincisprezece ani, societatea franceză (și occidentală) a trăit această bulversare considerabilă: nu mai e tolerabil să afirmi că homosexualitatea și heterosexualitatea nu sunt echivalente. Pentru moștenitorii mentalității Mai ’68, toate orientările sexuale sunt egale, deoarece vizează satisfacerea individului. Ecoul acestui relativism nu poate fi măsurat decât la scara istoriei civilizației. Distrugând toate reperele antropologice, epoca este cuprinsă de un vertij sinucigaș. Căci este evident că societatea nu există decât prin continuitatea ființelor, prin lanțul generațiilor. Or, adevărul este acesta: homosexualitatea este inaptă să transmită viața. Pentru discursul intelectual, cultural și mediatic, acest lucru e doar un detaliu. Nimic uimitor: în universul efemerului, durata nu are altă unitate de măsură decât individul. Puțin contează că o alegere sexuală nu e generatoare de altceva decât de plăcere: esențialul este să te simți bine în pielea ta.

Bine în pielea ta? Homosexualitatea a existat întotdeauna, va exista mereu. Homosexualii sunt oameni ca toți ceilalți, înzestrați cu aceleași drepturi și având aceleași datorii. Adesea, artiști

și creatori fiind, ei încarnează o sensibilitate a cărei bogăție face bine întregii colectivități. Rămâne însă adevărat că homosexualitatea e o singularitate al cărei aport nu e de același ordin ca al relațiilor bărbați-femei: perenitatea genului uman nu îi datorează nimic. Această diferență nu poate fi așadar erijată în model, doar dacă eliminăm dintre principiile fondatoare ale societății dimensiunea viitorului.

Cu atât mai mult cu cât, dacă există homosexuali fericiți, există și homosexuali care își suportă orientarea ca pe un chin. Psihologii știu că în momentul în care această tendință se manifestă, este posibil să scapi de ea. Mai trebuie totuși ca această perspectivă să fie luată în considerație. A normaliza homosexualitatea înseamnă a-i condamna pe unii la suferință pe viață. Iar dezintegrarea familiei nu va face decât să multiplice victimele: obliterarea figurii tatălui, ca și a mamei, hrănește confuzia genurilor. Sindromul de culpabilizare care domină epoca noastră întoarce pe dos explicația: dacă homosexualii erau cândva nefericiți, este din cauză că erau împiedicați să se dezvolte ca atare. Dar exhibiționismul afișat de Gay Pride respiră oare seninătatea și armonia? Există mii de homosexuali cărora această paradă obscenă le repugnă – ca întreg militantismul gay. Trăindu-și specificitatea în discreție, ei nu cred că aparțin unei „comunități“ căreia i-ar trebui rezervată o legislație deosebită. Dar aceia, prin definiție, nu se exprimă niciodată la televiziune.

Împotriva PACS – *Le Pacte civil de solidarité* –, la 31 ianuarie 1999, 100 000 de persoane defilează pe străzile Parisului, răspunzând apelului Christinei Boutin. O mulțime familială, tânără, veselă. Și naivă: convinsă că bunele ei sentimente sunt în stare să facă mașinăria să dea înapoi. „O Franță mucegăită“, spune Philippe Sollers cu două zile înainte de manifestație. La buletinele de știri, prezentările se împart între sarcasm, ironie, dispreț sau toate la un loc. Sloganurile adunării nu comportau nici o aluzie la homosexualitate, *a fortiori* nici o agresiune împotriva

homosexualilor – presa cotidiană de a doua zi dă mărturie: „Discursul unora și al altora se reduce la stricta apărare a valorilor familiale, evitându-se derapajele homofobe“, scrie *Libération* la 1 februarie 1999. Trei zile mai târziu, această realitatc este ocultată. Și de atunci, în mediile de informarc, trece drept ceva dovedit că la 31 ianuarie 1999, 100 000 de francezi au mărșăluit scandând strigăte de ură („Les pédés au bûcher“/„Pederaștii pe rug“) împotriva homosexualilor. Este o minciună, dar o minciună calculată.

„Această Franță a ordinii morale ne amenință“, pune în gardă *L'Événement* (4 februarie 1999): „O sută de mii de manifestanți împreună pentru a-și exprima ura împotriva pederaștilor, anormalilor, atipicilor, ura față de celălalt, față de tot ce nu e conform. [...] Și care este miza acestei cruciade? Pur și simplu controlul asupra vieților noastre particulare, instalarea unei ordini morale străvechi, care ne-ar cârmui sufletele și visele, bunul și prostul gust, viața și corpul femeilor“. Divagație pură: rețelele doamnei Boutin (în sânul cărora, în paranteză fie spus, preocuparea pentru „anormali“, în persoana copiilor handicapați și mai ales trisomici, e fără îndoială superioară acelcia carc se desfășoară prin alte părți), aceste rețele, chiar dacă ar vrea, nu ar dispune de nici un mijloc spre a impune vreun comportament oarecare cuiva. Dar a suna adunarea împotriva acestui pericol imaginar îndeplinește o funcțiune: face să fic mai ușor acceptată metamorfozarea simbolurilor sociale impusă de elite.

Viitoarea etapă va fi intrarea în lege a dreptului la adopție pentru homosexuali. Campania de opinie a început deja. Pe coperta revistei *L'Express*, la 7 octombrie 1999, apare un cuplu de tinere femei și bebelușul lor (?): „Dacă pot exista astăzi trei tați – un tată biologic, un tată genealogic (nume și filiație), un tată educativ (soțul mamei) –, de ce unul dintre acești părinți nu ar putea fi gay?“ De ce nu, într-adevăr, din moment ce e totuna.

Activismul extremiștilor nu cunoaște limite. Ultima lor revendicare în timp: crearea unui „delict de provocare la ura

homofobă". *Libération* publică la 3 decembrie 1999 un „Manifest pentru o strategie împotriva homofobiei": „Acolo unde Statul face uz de forța sa simbolică pentru a trasa granița a ceea ce nu poate fi scuzat pentru cei care țin discursuri pline de ură împotriva străinilor sau evreilor, jurisprudența pare să dea dreptate acelora care îi trimit pe homosexuali pe rug".

Bătălia cuvintelor a fost deja câştigată, deoarece termenul de homofobie s-a impus: acest cuvânt-capcană confundă (în mod voluntar) refuzul normalizării simbolice şi sociale a homosexualității cu animozitatea față de persoana homosexualilor. Homofobul este fascistul de azi. *Libération*, la 26 iunie 1999, într-un caiet special consacrat manifestației Gay Pride care se ține în ziua aceea, stabileşte această apropiere ideologică: „Homofobia, odrasla animalului imund care dă naştere regulat unor forme noi de rasism, pretinde o necesară datorie de vigilență". În rândurile manifestanților, o banderolă are înscrise aceste cuvinte: „Homofobie, ură, rasism, antisemitism, aceeaşi luptă".

A-i acuza de rasism şi de antisemitism pe aceia care critică prozelitismul homosexual înseamnă a le răpi dreptul la replică. Dar ticăloşiei, specialiştii amalgamării îi adaugă stranii contradicții. Căci Joseph Sitruk, luat la întrebări de către Karl Zéro pe Europe 1, nu se încurcă în cuvinte frumoase: „— Ce spune religia ebraică despre homosexuali? — Ea crede că este un defect moral. Eu cred că nu trebuie să-i respingem, că trebuie să-i ajutăm de îndată ce sunt ei înşişi de acord să accepte că sunt bolnavi" (*Paris Match*, 27 mai 1999). Va cădea cumva în ziua următoare marele rabin al Franței sub acțiunea legii?

*

„Sunt paisprezece secole de când creştinismul a făcut din sexualitate un teren închis străjuit de interdicții", acuză *Le Point* (30 martie 1996). Această idee (falsă) oferă cheia unei alte schimbări ideologice survenite de vreo zece ani. De la data accederii sale la pontificat până la căderea comunismului, papa Ioan-Paul

al II-lea a fost perceput ca o figură pozitivă. Acest polonez prieten al Solidarității era omul care lupta împotriva totalitarismului. În cursul anilor '90, atitudinea mediilor de informare se schimbă. În fața încercării pe care o reprezintă Sida, Biserica Catolică – ca și celelalte religii – pune în valoare fidelitatea, finalitatea dragostei carnale, puterea angajamentului prin familie. La fel ca toate celelalte religii, catolicismul condamnă avortul, în numele indivizibilității principiului vieții. Ca și celelalte religii, el consideră homosexualitatea o dezordine, cerând totodată „respect, compasiune și delicatețe" pentru homosexuali.

În ochii integriștilor libertății sexuale, acest discurs este insuportabil. Ei imputǎ așadar catolicismului toate rezistențele exprimate în societate împotriva filozofiei lor.

În fapt, decreștinarea țării se accelerează. 81% dintre francezi își spuneau catolici în 1986. În 1994, erau doar 67%. Numărul practicanților regulați se stabilește în jurul a 5% din populație. Memoria creștină se șterge. Cei care nu sunt câștigați încă de indiferentismul religios își acoperă căutarea de miraculos în sânul sectelor care proliferează. Protestantismul fiind suferind, iudaismul cunoscând o reînnoire, iar islamul recrutând adepți, catolicismul tinde să fie coborât la același nivel cu confesiunile minoritare. Dar Franța fiind de tradiție catolică, această minoritate servește drept țap ispășitor.

Nu doar papa devine un obiect de deriziune mediatică, ci se multiplică și atacurile împotriva Bisericii, în termeni care nu ar fi autorizați împotriva nici unui cult. Aceste agresiuni nu țintesc niciodată fondul. Nici o problemă de teologie în aceste sloganuri sau în aceste caricaturi. Un singur subiect îi interesează pe noii anticlericali: morala sexuală și familială a catolicismului.

În 1992 apare noul *Catehism al Bisericii Catolice*. Este o carte de șapte sute de pagini. Șapte paragrafe se referă la sexualitate. Sunt singurele care pasionează mediile de informare. În 1995, Ioan-Paul al II-lea publică enciclica *Evangelium vitæ*, în care dezvoltă motivele ostilității Bisericii față de

avort, afirmând că legea morală poate fi superioară legii civile. Printre intelectualii de sorginte *Rive gauche*, e un adevărat scandal: papa este acuzat că amenință fundamentele Republicii. Pe 16 noiembrie 1995, postul France 2 difuzează o emisiune despre „Cruciadele ordinii morale". Ioan-Paul al II-lea este înfățișat ca inspiratorul unui fanatism retrograd, manevrând trupe oculte gata să înăbușe libertatea de expresie. În 1997, în timpul unei șederi la Paris cu ocazia Zilelor mondiale ale Tineretului, Ioan-Paul al II-lea, în compania familiei profesorului Jérôme Lejeune, se reculege la mormântul prietenului său genetician angajat în lupta împotriva avortului. Acest act de pietate privată este stigmatizat ca un atentat. „Provocare", se indignează Planning-ul familial. „Disprețul Vaticanului pentru femei și tineri", fulminează Gisèle Halimi. „Semnificația unui astfel de demers nu poate decât să suscite jena și riscă să încurajeze în țara noastră determinarea acelora care duc o luptă marcată de pecetea intoleranței", protestează Partidul Socialist. Intoleranță? Dar acum, când refuzul avortului este catalogat ca un delict de opinie, cine sunt intoleranții?

Fenomenul a culminat în 1996, în anul Clovis. A celebra aniversarea a 1 500 de ani de la botezul lui Clovis* înseamnă a reaminti că Franța are rădăcini foarte vechi, creștinismul fiind vena care i-a irigat întreaga istorie. Însă această comemorare provoacă o redeșteptare a disputei laice. O dispută total artificială: catolicismul francez nu are nici o intenție de a repune în discuție laicitatea. În ianuarie 1996, o vizită de stat a lui Jacques Chirac la Vatican provoacă scandal. „În discreția generală, Franța este pe cale de a abandona unul dintre principiile majore ale tradiției ei republicane, acela al laicității", lovește Odon Vallet într-o rubrică din *Le Monde* (11 mai 1996). Pretextul

---

* Clovis, regele francilor (481–511), fondator al monarhiei france și singurul rege al întregii Galii, se creștinează, împreună cu toată Curtea, primind botezul din mâinile Sfântului Remi la Reims în 496, devenind primul rege barbar catolic. (N. tr.)

acestei campanii de opinie este venirea lui Ioan-Paul al II-lea, prevăzută pentru toamnă. Adevăratul motiv este altul și el se dezvăluie în timpul mobilizării împotriva vizitei pontificale: argumentele se învârt mereu în jurul rezistenței față de ideologia libertății sexuale întrupate de catolicism. În fața catedralei, la Reims, în ziua de 22 a fiecărei luni (este prevăzut ca Suveranul Pontif să celebreze o liturghie la Reims pe 22 septembrie), este desfășurată o banderolă: „Avortați venirea papei“. La 15 septembrie, liturghia televizată de duminică dimineața este perturbată de un comando care înalță o pancartă: „Le pape l'interdit, la capote c'est la vie“ / „Papa îl interzice, prezervativul înseamnă viață“. La 18 septembrie, *Charlie Hebdo* publică un număr special plin de injurii la adresa lui Ioan-Paul al II-lea: trei sferturi dintre ele au conotație sexuală.

La 19 septembrie, Suveranul Pontif sosește pentru trei zile în Franța. Sainte-Anne-d'Auray, Tours, Reims: este aclamat de 500 000 de persoane. Coordonarea antipapă, cu o considerabilă transmitere mediatică, a făcut apel la o adunare la Paris, duminică 22: se estimează 5 000 de manifestanți. Inclusiv organizațiile antirasiste, cărora li se caută în zadar motivația. Anticonformist de stânga, Delfeil de Ton îi interpelează: „Cât despre avort, condamnat de toate religiile, și nu doar de aceea a papei, de ce laicii înșiși n-ar avea dreptul să-și întrebe conștiința asupra legitimității lui, fără să se pomenească din motivul ăsta în opoziție cu mișcările antirasiste?“ (*Le Nouvel Observateur*, 10 octombrie 1996).

Un an mai târziu, în 1997, Zilele Mondiale ale Tineretului se desfășoară la Paris. Noii anticlericali încearcă o altă ofensivă, fără succes. Mediile de informare nu se mai mobilizează nici ele. Preferă tăcerea. La 15 august, *Le Monde* titrează asupra „dificultății episcopatului francez de a-i mobiliza pe catolici“. Dar la 21 august, surpriza lor este imensă: pe Champ-de-Mars, 500 000 de tineri veniți din lumea întreagă îl întâmpină pe Ioan-Paul al II-lea. La 24 august, pentru liturghia de închidere,

la Longchamp, ci sunt în număr de 1 250 000, dintre care 500 000 de francezi.

În redacţiile ziarelor, lumea se miră. De ce vin tinerii să asculte un bătrân care le vorbeşte într-un limbaj dintr-o altă epocă? Dar, în redacţii, lumea nu înţelege că papa nu vorbeşte într-un limbaj al trecutului: el vorbeşte într-un limbaj etern. El vorbeşte despre ceea ce îl înalţă pe om. El vorbeşte despre ceea ce hrăneşte sufletul.

Un frumos omagiu îi va fi adus papei Ioan-Paul al II-lea în *Le Point* (21 septembrie 1996): „Faptul că există un loc în lumea asta unde continuă să se spună că totuşi condiţia umană nu poate să-şi asume riscuri în problema răului, a păcatului, a interdicţiei, faptul că se găseşte în acel loc un papă care să readucă aminte că specia nu va fi niciodată scutită de partea ei urâtă sau blestemată este poate dificil de înţeles – dar nu e mai puţin o veste bună –, pentru că este o garanţie de civilizaţie şi un zid de protecţie împotriva barbariei. Mulţumesc papei că există".

Aceste rânduri sunt scrise de Bernard-Henri Lévy.

La treizeci de ani de la Mai '68, roata istoriei s-a învârtit. Generaţia aflată la putere va trece. Va rămâne să redescoperim sensul vieţii. Să reconstruim morala. Să reclădim familia. Totul poate să existe, dacă tineretul o vrea.

13
Acei Don Quijote ai națiunii

9 noiembrie 1989, ora 19.00. La Berlin, autoritățile est-germane anunță că de acum încolo candidații la emigrare pot trece prin „toate posturile de frontieră între RDG și RFG, fără să mai fie nevoie să fie îndeplinite condițiile impuse mai înainte“. Incredibila veste face înconjurul orașului. La ora 21.30, un tânăr cuplu își încearcă norocul: trupele Vopo îl lasă să treacă. Până în zori, o adevărată maree umană se năpustește prin breșă. Zidul a căzut.

La 18 iunie precedent, în Polonia, primele alegeri libere organizate după 1945 i-au plebiscitat pe candidații Solidarității; la 24 august, un necomunist a devenit prim-ministru. La 10 septembrie, spre a permite refugiaților din Germania de Est să treacă în Vest, Ungaria și-a deschis frontierele. La 10 noiembrie, Jivkov, vechi stalinist, stăpânul Bulgariei de treizeci și cinci de ani, este alungat din palatul său. La 17 noiembrie, în Cehoslovacia, începe Revoluția de Catifea; la 29 noiembrie, Václav Havel, ieri șeful disidenților, devine șeful Statului. La 16 decembrie, România este cuprinsă la rândul ei de vântul libertății; la 25 decembrie, după un proces sumar, cuplul Ceaușescu este executat.

Pactul de la Varșovia se dezagregă. Inima imperiului e atinsă: la Moscova, începând din 1985, Mihail Gorbaciov a introdus reforme – *glasnosti*, *perestroika* – al căror singur rezultat a fost acela de a disloca din interior regimul sovietic. Rivalul lui, Boris Elțîn, este ales președinte al Federației Ruse în 1990. În august 1991, pentru a relua situația în mâini, vechea gardă

comunistă încearcă un puci. Degeaba. Toamna, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice se autodizolvă. La 25 decembrie 1991, Gorbaciov demisionează din postul său de președinte al Uniunii. În aceeași zi, este pronunțată dizolvarea URSS.

În Est, comuniștii n-au dispărut – ici, colo, ei vor reveni chiar la guvernare –, dar comunismul a murit. Este o considerabilă basculare istorică, unul dintre cele patru-cinci evenimente majore ale secolului. Minat de eșecurile sale, sistemul marxist a făcut implozie. Pentru popoarele oprimate de patruzeci sau de șaptezeci de ani, această eliberare este neprețuită. Mai târziu vor veni deziluziile.

Cei cărora anticomunismul le oferea o explicare a lumii trăiesc de asemenea o bulversare: grila lor de analiză nu mai este validă. De ce se mai pot agăța? În năruirea colectivismului, ei văd revanșa aparentului său contrariu, capitalismul. După părerea lor, se deschide o eră nouă: liberalismul nu mai are adversar.

La Universitatea din Chicago, în cursul iernii 1988–1989, un specialist în relații internaționale a rostit o conferință menită să marcheze o dată importantă. American de origine japoneză, Francis Fukuyama punea întrebarea următoare: se va termina războiul rece prin victoria Americii și a democrației? Da, răspundea el. Asistăm „nu la sfârșitul ideologiilor sau la o convergență între capitalism și socialism, cum fusese prezis mai înainte, ci la o victorie eclatantă a liberalismului economic și politic“. Dar Fukuyama mergea și mai departe: „Se poate foarte bine ca lucrul la care asistăm să nu fie doar sfârșitul războiului rece sau al unei faze deosebite a perioadei de după război, ci sfârșitul istoriei ca atare, punctul final al evoluției ideologice a omenirii, și universalizarea democrației liberal-occidentale ca formă finală de guvernare umană“[1]. Sfârșitul istoriei,

[1] Francis Fukuyama, *La Fin de l'histoire et le dernier homme*, Flammarion, 1992.

prin intermediul unui model socio-politic uniform, înseamnă omogenizarea planetei. Conflictele naționale, ideologice și religioase nu mai au motive să existe. Generalii sau oamenii de Stat sunt de prisos. Se face loc activității economice.

Teza lui Fukuyama, saint-simonism corcit cu hegelianism, traversează Atlanticul în vara lui 1989. La începutul lui septembrie, André Fontaine îi consacră un editorial în *Le Monde*, iar *Commentaire* îi consacră numărul din toamnă. Două luni mai târziu, prăbușirea sistemului sovietic întărește convingerea acelora pentru care istoria s-a sfârșit, iar pacea universală este asigurată.

Euforia lor este de scurtă durată. Contrariu predicției lui Fukuyama, ceea ce se vestește nu este omogenizarea lumii, ci balcanizarea ei. Disecând cauzele reale ale sfârșitului comunismului, se poate vedea că popoarele din Est, în pofida presiunii ideologice pe care au suferit-o, s-au menținut prin conștiința personalității lor istorice. Istoricul polonez Bronislaw Geremek subliniază acest lucru: „Ideea națională a fost singura în stare, alături de Biserică, să sudeze comunități simple, naturale, care aveau să devină tot atâtea forțe de rezistență“ (*Commentaire*, primăvara lui 1992). Concluzia: căderea comunismului a fost victoria societății civile asupra Statului totalitar, dar și a națiunii asupra imperiului.

Lumea bipolară creată la Ialta și-a trăit traiul. Îi succedă un univers multipolar. Pe teritoriul fostei URSS, disocierea federației revelează identități naționale și revendicări etnice și religioase uitate. Ele vor declanșa uneori conflicte armate. În Europa centrală sau balcanică ies din nou la lumină tensiuni până atunci bine ascunse sub mantia de plumb a comunismului. Minorități naționale se manifestă – ca ungurii din România. State întemeiate în 1918 și reconstituite în 1945 sunt zdruncinate. Iugoslavia se dislocă, Cehoslovacia se scindează. Intangibilitatea frontierelor nu mai este un tabu.

Cezura Est-Vest a dispărut, dar este înlocuită de clivajul Nord-Sud: țări bogate contra țări sărace. În Europa, fluxurile migratorii, străbătând Germania, Italia sau Spania, capătă o miză geopolitică. Unde de șoc economice și demografice împânzesc continentul. În 1990, Alain Minc, om influent la Paris și filtru al atmosferei epocii, face următoarea constatare: „Națiunea, această stranie figură, s-a întors. Întreg imaginarul nostru riscă să se modifice. De o jumătate de veac, el se articulase în jurul unei duble convingeri: dinamismul economic apropie țările, iar construcția europeană era proiecția lui naturală. Această utopie e pe cale de dizolvare“[2].

În inima Europei, căderea Zidului a atras după sine reunirea germanilor. În legătură cu acest aspect, experții francezi s-au întrecut pe ei înșiși. Intoxicați de ani de propagandă, toți erau convinși că Germania de Est avea să-și continuie cursul, dar cu un guvern socialist, comunistul Honecker fiind nevoit să plece de la putere. În săptămâna care a urmat după căderea Zidului Berlinului, Alfred Grosser – consacrat de toate mediile de informare drept infailibil cunoscător al Germaniei – își rostește verdictul: „Nimeni nu cere unitatea statală“ (*La Croix*, 14 noiembrie 1989); căderea Zidului nu va duce „nicidecum la reunificare, pe care n-o doresc nici germanii din Vest, nici germanii din Est“ (*La Vie*, 16 noiembrie 1989). Patru luni mai târziu, în martie 1990, germanii din Est votează masiv cu dreapta. Iar Helmut Kohl face fuziunea celor două state înainte de sfârșitul anului.

Germania este un gigant economic. Foarte repede, în pofida costului enorm al reunificării, ea își face simțită întreaga influență. Mai întâi în sânul Comunității Europene. Apoi în Europa centrală și balcanică, acolo unde, de la distrugerea Austro-Ungariei, în 1918, nu mai întâlnește nici contrapondere, nici obstacole. Problema germană este din nou la ordinea zilei.

---

[2] Alain Minc, *La Vengeance des nations*, Grasset, 1990.

*

La 2 august 1990, Irakul invadează Kuweitul. ONU și Liga arabă condamnă această agresiune; Statele Unite de asemenea. Dar această invazie nu le-a surprins: americanii erau avertizați de pregătirile irakiene. Vrând să-l prindă în capcană pe Saddam Hussein, ei l-au lăsat să-și facă treaba. Irakul, țară care scăpa influenței lor, începea să fie prea puternică într-o regiune prea sensibilă. Cu America în frunte, o coaliție cum nu se mai văzuse de la al Doilea Război Mondial se mobilizează în Golful Persic. Japonezii și germanii, îndatorați americanilor începând din 1945, ajută la finanțarea operațiunii.

În dreptul internațional, anexarea Kuweitului, stat independent, este inacceptabilă. Să fie oare acesta adevăratul motiv al unei reacții atât de puternice? Multe suveranități au fost încălcate fără ca Washingtonul să se miște. Securitatea Israelului, fără îndoială, putea fi amenințată de Irak. Dar nu acesta e esențialul. Frontierele statelor arabe, în secolul XX, au fost desenate în funcție de interesele britanice sau americane. Mai precis, în funcție de interesele lor petroliere. Or, Irakul, în numele unui drept teoretic moștenit de la Imperiul Otoman, revendică din 1930 Kuweitul. Cu o tenacitate cu atât mai mare cu cât subsolul emiratului ascunde o fabuloasă rezervă de țiței. În materie de drept al popoarelor, conflictul care se amorsează este mai întâi de toate o afacere legată de petrol.

Acest adevăr e prea dur pentru a fi mărturisit. Spre a-i da un înveliș, se impune o pregătire psihologică. Începând din acel moment, Kuweitul este înfățișat ca o democrație model, iar Saddam Hussein ca un abominabil monstru, un nou Hitler. Președintele sirian, Hafez el-Assad, ale cărui moravuri politice le egalează pe cele ale lui Saddam Hussein (a se vedea atitudinea sa în Liban și față de oponenți), nu mai este un dictator nefrecventabil: s-a alăturat alianței anti-Irak. Dacă va exista o luptă, se trâmbițează, va fi una care se va da împotriva „celei de-a patra armate a lumii“. Vreme de mai multe săptămâni, au loc diferite

tentative de mediere în care se ilustrează diplomația Vaticanului. Dar toate cererile lui Saddam Hussein sunt respinse (între august 1990 și februarie 1991, el va emite șase propuneri de pace).

La 29 noiembrie 1990, Consiliul de Securitate al ONU dă un ultimatum Irakului: Kuweitul trebuie să fie evacuat înainte de 15 ianuarie 1991. La 17 ianuarie, Bagdadul nedând curs, George Bush, președintele american, decretează „războiul de drept". Ofensiva aeriană este imediat angajată. Mii de obiective sunt bombardate. Pentru a desemna bombardamentele, limbajul mediatic inventează o expresie: loviturile chirurgicale. Un eufemism conceput pentru o epocă în care lupta se duce prin procură – *via* avioane „îndopate de electronică" și *via* imagini televizate de CNN –, dar care refuză să vadă moartea de aproape. La sol, realitatea atroce este totuși prezentă: victimele civile se numără cu miile. La 24 februarie, este declanșat atacul terestru. „A patra armată a lumii" sucombă în patru zile. La 28 februarie, Bagdadul cere încetarea focului. În martie, irakienii se retrag din Kuweit. Țara lor este în ruină. Uzine bombardate, instalații industriale distruse, embargoul aliat pe medicamente și hrană: în rândul populației irakiene, Războiul din Golf și urmările lui au făcut un milion de morți. Iar Saddam Hussein e tot la locul lui.

În Franța, opinia publică a sprijinit masiv conflictul. Într-un climat de unanimitate politică și mediatică, s-au rostit cuvinte mari împotriva opozanților (rari) la participarea franceză la coaliție: „înjosire rușinoasă", „spiritul acordurilor de la München". Anateme fondate pe o comparație nepotrivită, eludând orice reflecție asupra posibilității unei politici franceze care să vină în ajutorul rezolvării crizei. Când Jean-Pierre Chevènement, în dezacord cu războiul, își părăsește postul de ministru al Apărării (în 1992, în textul *Une certaine idée de la République m'amène à…*, el va arăta de ce, după părerea sa, această afacere a fost manipulată de la un capăt la altul de către Statele

Unite), Simone Veil cere ca el să fie chemat în fața Înaltei Curți. Pentru trădare.

După victorie, George Bush declară că trebuie instaurată „o nouă ordine mondială întemeiată pe drept". Intenție lăudabilă. Dar despre dreptul cui este vorba? Cine va defini acest drept? Și cine va garanta aplicarea lui?

În timpul războiului din Golf, kurzii s-au răsculat în nordul Irakului, profitând de slăbirea regimului, la fel ca șiiții în sud. În martie 1991, după sfârșitul conflictului, Bagdadul încearcă să reprime aceste insurecții. Succesul kurzilor ar putea duce la crearea unui stat independent, susceptibil să-i atragă pe kurzii din Turcia, țară prietenă a Statelor Unite. ONU organizează o zonă de protecție umanitară, iar noi amenințări de bombardare îl constrâng pe Saddam Hussein să-și întrerupă operațiunile din nord. În schimb, în sud, e lăsat să zdrobească rebeliunea șiită. Triumful acesteia ar fi reprezentat instaurarea unui stat islamic la Bagdad. Două probleme, dar o singură măsură: interesele americane. Noua ordine mondială este una americană. „Noi nu ne aflăm aici pentru prețul petrolului, ci pentru a redesena harta lumii", declara în ianuarie 1991 George Bush. Cu sufletul liniștit: *in God we trust.*

Spre a sări în ajutorul kurzilor, occidentalii au invocat „dreptul de ingerință". În secolul al XIX-lea, Franța, Anglia și Rusia se angajaseră să-i protejeze pe greci împotriva turcilor; tot spre a veni în ajutorul creștinilor prigoniți debarcaseră francezii în Liban sau în Indochina. Dar de când cu întemeierea Societății Națiunilor, în 1920, Dreptul Internațional interzicea orice ingerință în problemele interne ale statelor, principiu reluat, în 1945, de Carta Națiunilor Unite. La începutul anilor '90, sub presiunea organizațiilor neguvernamentale (ONG), se consolidează ideea organizării intervențiilor umanitare internaționale. Un efect al erei mediatice: când reportajele televizate difuzează imagini tragice ale unor popoare care suferă, opinia

publică se emoționează. Începând din 1987, Bernard Kouchner și juristul italian Mario Bettati definiseră această datorie de ingerință, enumerând condițiile care justifică aplicarea ei: morala extremei urgențe, legea opresiunii minimale, modalități de liber acces la victime.[3] La 5 aprilie 1991, Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite admite existența unui drept de ingerință atunci când „încălcarea drepturilor omului în interiorul unui Stat constituie o amenințare la adresa păcii și a securității internaționale". Iarăși o intenție lăudabilă. Dar cine stabilește criteriile încălcării drepturilor omului? Cine decide dacă există o amenințare împotriva securității internaționale? Și cine se face executantul acestei politici?

Cu patruzeci de ani în urmă, colonialismul european a fost decretat vinovat. Dar datoria de ingerință, prin definiția sa elastică, nu deschide cumva calea unui alt colonialism, în folosul singurei puteri mondiale rămase în arenă de la căderea URSS? Statele Unite, recunoștea Raymond Aron (prea puțin susceptibil de antiamericanism) sunt o republică imperială. Crezul lor ideologic – morala universală, drepturile omului – constituie un paravan respectabil; dar el ascunde faptul că intervențiile lor externe se efectuează în realitate doar atunci când sunt în joc interesele lor vitale. Pentru americani, există cauze bune și cauze rele. În 1992, mandatați de ONU, ei debarcă în Somalia. Doi ani mai târziu, eșuând în pacificarea țării, o abandonează, lăsând-o cu problemele ei.

Din 1983, populația din Sudanul de Sud, creștină și animistă, este victima unei purificări etnice organizate de regimul islamist instalat la Khartoum. Dar incidența geopolitică a acestei tragedii este nulă. Iar echipele de televiziune nu dau buzna în Sudan. Nici un drept de ingerință nu vine în ajutorul acestui popor de la capătul lumii, sărac printre săraci. Când armata rusă

---

[3] Bernard Kouchner, Mario Bettati, *Le Devoir d'ingérence. Peut-on les laisser mourir?*, Denoël, 1987.

luptă în Cecenia, populația civilă este victima războiului. Dar nimeni nu-și asumă riscul de a provoca Moscova spre a-i veni în ajutor. Datoria de ingerință este un drept care cunoaște eclipse.

Faptul că America este arbitrul binelui și răului nu prea deranjează elitele pariziene. Universul lor este planeta. Deprinse să fluture în mod deplasat argumente morale (scoase dintr-o morală abstractă), ele confundă etica, dreptul și politica, interzicându-și să înțeleagă că morala este uneori aceea a celui mai puternic.

*

Comportându-se mereu ca și cum forța înrădăcinării și a memoriei nu ar conta absolut deloc, socotind mereu națiunea drept o cantitate neglijabilă, luând în considerare societățile doar din unghiul activității economice, mediile care dau tonul sunt descumpănite atunci când războiul izbucnește în Europa. Conflictul iugoslav („la două ore de avion distanță de Paris" și „la șase ani distanță până la anul 2000", formule de o rară stupizenie, dar mult repetate pe toate undele) a luat toată lumea pe nepregătite. Dislocarea Iugoslaviei era totuși previzibilă. Dar a o sonda și a-i imagina remedii ar fi presupus să se știe un pic de istorie.

Balcanii sunt un pământ al complexității. Se încrucișează aici o sută de linii de fractură, moștenite de la un trecut apropiat sau îndepărtat. Până în secolul al XIX-lea, supuși ai Habsburgilor contra vasali ai otomanilor. Catolici contra ortodocși. Creștini contra musulmani. Până în 1918, sloveni și croați austro-ungari contra sârbi independenți. În anii '20 (sloveni, croați și sârbi reuniți în sânul Iugoslaviei), croați naționaliști contra sârbi federaliști. În 1941 (țara fiind ocupată și dezmembrată), iugoslavi partizani contra iugoslavi colaboraționiști; fasciști croați contra regaliști sârbi; sârbi partizani contra sârbi colaboraționiști; partizani regaliști (Mihailovič) contra partizani comuniști (Tito). Începând din 1945, comuniști contra oponenți ai lui Tito. După moartea dictatorului (1980), independentiști

sloveni și croați contra federaliști iugoslavi; în Kosovo, autonomiști albanezi contra centraliști sârbi.

Aceste subtilități naționale, religioase și istorice îi derutează pe niște intelectuali a căror ideologie evacuează națiunea, religia, istoria. În loc să gândească complexitatea, ei o reduc la explicații simple. Adică false. De atunci începând, diferitele faze ale conflictului iugoslav (Croația, 1991–1995; Bosnia, 1992–1995; Kosovo, 1999) sunt analizate potrivit criteriilor de rigoare: maniheism, antifascism, antirasism.

Din capul locului, în numele dreptului popoarelor de a dispune de ele însele (un alt drept care are parte de eclipse), voința de independență a slovenilor și croaților a fost salutată. Această independență era ineluctabilă: construcție artificială începând din 1918, Iugoslavia nu și-a găsit niciodată coerența și nu s-a menținut decât prin dictatura dinastiei sârbe, apoi prin aceea a lui Tito. Dar ar fi trebuit totuși să fie luate în considerare și consecințele disocierii, garantându-se statutul minorităților naționale (în special sârbe); amintirea masacrelor comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial era încă fierbinte. Începând din clipa când frica s-a instalat în rândul minorităților, tot ce era mai rău a devenit posibil: sângele a început să curgă.

Confruntați cu acest război civil, intelectualii și mediile de informare cvasiunanime și-au ales tabăra: cei buni sunt croații și musulmanii, cei răi sunt sârbii. Faptul că mistica pan-sârbă duce pasiunile la incandescență e neîndoielnic. Faptul că extremiștii sârbi și abuzurile sârbe există e lucru sigur. Dar oare toți sârbii sunt buni de pus în aceeași oală? Când se dedau la violențe miliții croate nu mai puțin sălbatice, despre ele nu se suflă o vorbă. Când sârbii din Croația sau din Bosnia sunt alungați din satele lor, această purificare etnică îi lasă pe toți de gheață. Când Sarajevo este asediat de sârbi, confuzia intelectuală ajunge la culme: se construiește o adevărată legendă, aceea a unei Bosnii tolerante și multietnice. Fundamentalismul musulman al unor bosniaci este în mod ciudat trecut sub tăcere.

Când croații și musulmanii din Bosnia se bat între ei, nimeni nu mai spune nimic, căci cărțile au fost amestecate: nu se mai știe care sunt răii.

La începutul lui 1993, afișe de 4x3 m îl compară pe președintele sârb Miloșevici cu Hitler: „Purificarea etnică nu vă amintește nimic?" „Istoria", acuză Jacques Julliard, „va spune mâine că, la cincizeci de ani după Hitler, Europa a cunoscut primul ei mare război rasist. Dacă nu facem nimic, războiul se va extinde, ura va câștiga, fascismul va renaște."[4] Mitinguri, petiții, liste pentru alegerile europene din 1994: intelectualii judecă evenimentele ca pe o secvență a rezistenței eterne împotriva fascismului. Dar acest raționament prin analogie nu face doi bani: în Iugoslavia, țară condusă vreme de treizeci și cinci de ani de Partidul Comunist, se desfășoară o luptă între iugoslavi cu care fascismul n-are nimic de-a face.

Corolarul acestui mod de gândire de-a gata este diabolizarea oricui are un discurs diferit. A reaminti că în Balcani totul e mereu foarte complicat, că nu tot răul se află într-o singură parte, iar binele doar în partea cealaltă, că partizanii dictaturii nu se află toți de o singură parte, iar apărătorii libertății de partea cealaltă, înseamnă a te pomeni înjurat. Cât despre micul grup de intelectuali francezi pro-sârbi (Patrick Besson, Jean Dutourd, Vladimir Volkoff), el este practic acuzat de complicitate la crimă împotriva umanității.

Același mecanism se pune în mișcare în primăvara lui 1999. Așa cum i-au protejat pe musulmanii bosniaci, Statele Unite îi susțin pe autonomiștii albanezi (musulmani) din Kosovo, într-o logică a bunelor schimburi cu emiratele petroliere. Față de opinia publică americană, Bill Clinton simte în plus nevoia de a relua inițiativa după neplăcerile pe care i le-au adus aventurile lui extraconjugale. Prima putere a lumii va declara așadar război unei țări de 10 milioane de locuitori. Spre a constrânge

---

[4] Jacques Julliard, *Ce fascisme qui vient*, Seuil, 1994.

Belgradul să evacueze provincia Kosovo, americanii iau decizia de a bombarda Serbia. Afacerea se înfăptuiește sub egida NATO, dar fără mandat ONU. America își arogă rolul de jandarm al Europei.

În Franța, se ridică voci spre a protesta. Aceste voci cer să nu fie confundat comunistul Miloșevici cu poporul sârb; să nu fie uitate victimele civile sârbe; să nu fie atribuite toate crimele comise în Kosovo doar sârbilor, și niciodată albanezilor din UCK. Aceste voci, de altfel, își pun întrebări asupra realității genocidului kosovar, a cărui realitate este susținută de toate mediile de informare. În sfârșit, aceste voci estimează că Franța ar face bine să reflecteze înainte de a merge orbește pe urmele americanilor într-o cauză care nu este prea limpede.

Împotriva acestor voci, terorismul intelectual pune în mișcare mecanismele rodate ale antifascismului. La 13 mai 1999, reîntors din Kosovo și din Serbia, Régis Debray publică în *Le Monde* o „Scrisoare a unui călător către președintele Republicii". Articolul conține erori și naivități. Dar pune degetul pe distorsionarea informației privind acest război și contestă alinierea necondiționată a Franței la politica americană. O minifurtună mediatică izbucnește la Paris. „Adio, Régis Debray", proclamă Bernard-Henri Lévy în *Le Monde*: „Debray nu e Drieu, nici Belgradul nu e Berlin. Dar, în fine... Într-un anume mod, am priceput". *Libération* fulminează: „Debray sau revizionismul la timpul prezent".

După conflict, Bernard Kouchner este numit administrator ONU în Kosovo. În august 1999, el citează cifra de 11 000 de cadavre albaneze găsite în osuare. Tot atunci, Tribunalul Penal Internațional înregistrează 340. Toamna, un raport al Consiliului Europei dezvăluie în cele din urmă că exodul masiv al populației albaneze se datorase în special bombardamentelor NATO și că numărul victimelor se ridica la o mie de ambele părți. O mie de morți în ambele tabere înseamnă o mie de morți în plus, dar dacă totuși cuvintele au un sens, acesta nu este un

genocid: sunt ororile războiului civil. În folosul cărei manipulări a opiniei publice a fost astfel manevrată emfaza? În cursul lunilor următoare, sârbii rămași în Kosovo sunt, la rândul lor, hăituiți. Firește, acest lucru este condamnat, dar reprobarea este atât tardivă, cât și discretă.

*

Întoarcerea națiunilor în Europa de Est. Afirmarea națiunii americane ca jandarm al lumii. În Franța, ce răspuns dă epoca acestor provocări geopolitice? Europa, Europa, Europa. „Franța este patria noastră, Europa este viitorul nostru", declara François Mitterrand în 1992. E departe vremea când de Gaulle îi califica pe funcționarii europeni drept „tehnocrați apatrizi". Apatrid, astăzi, ar suna de-a dreptul scandalos.

Europa, dar care Europă? Cine ar fi în stare să nu spere o concordie sporită între popoare legate printr-o lungă istorie (chiar și atunci când aceasta a fost conflictuală), moștenitoare ale unor valori comune, împărtășind un anumit număr de interese? Cine ar putea să nu dorească o contrapondere la hegemonia americană? Văzute de la New York sau de la Tokio, niște orașe ca Madrid, Paris sau Berlin seamănă. Și totuși, Madridul nu este Parisul, Parisul nu este Berlinul. Sunt niște capitale. Națiunea, această „ciudată figură", după cum spune Alain Minc, există. În Europa, fiecare posedă propria sa personalitate, specificitate, caracter. Între ele, toate acordurile binaționale sau multinaționale sunt imaginabile, și chiar fructuoase: Ariane sau Airbus constituie reușite europene exemplare. Spre a organiza coexistența, cooperarea sau dialogul acestor națiuni, sunt necesare instituții. Europa trebuie clădită. Dar nu trebuie să procedăm ca și cum ea ar fi clădită: nu există popor european, nu există națiune europeană. Orice construcție care procedează ca și cum vechile națiuni ar fi dispărut este artificială, tăgăduiește realul.

Astăzi, totul se desfășoară ca și cum Europa ar reprezenta, mai mult decât un plan politic gradual, o credință ale cărei

dogme au forță de obligație. De la semnarea Tratatului de la Roma, în 1957, construcția comunitară n-a făcut decât să se întărească. Jean Monnet, cel care a conceput-o, era un liberal de cultură anglo-saxonă, convins că națiunea era depășită, că incarna o „formă veche de gândire“. În era interdependenței economice, credea el, Statul suveran este inutil. Transpunându-și ideile la nivel instituțional, crezând în rolul unificator al economiei, Monnet imagina Europa ca fiind cel mai bun mijloc de a face să cadă frontierele, spre a lărgi piețele. Dacă admitea paliere spre unitate, această logică, după părerea lui, era irepresibilă: Europa se va naște dintr-o suită de cercuri în mod obligatoriu silite să se mărească.

În această perspectivă, Europa nu este un atribut în slujba națiunii, ci un mecanism căruia fiecare treaptă îi răpește un pic mai mult din suveranitate. În Franța, această concepție devine dominantă în cursul anilor '70. În numele întregului economic, dreapta și stânga confundându-se, clasa politică adoptă ideea că țara nu se poate adapta modernității decât prin fuziunea în ansamblul european. Spiritul compromisului de la Luxemburg (în 1966, acesta dispensa un stat de aplicarea unei decizii comunitare care mergea împotriva intereselor sale esențiale) este total uitat.

Prin 1985, mașinăria se ambalează. Acordul de la Schengen suprimă controalele la frontiere. În 1986, Actul Unic European vizează crearea, în 1993, a unei piețe interne unificate. În 1989, Jacques Delors, președintele Comisiei Europene, respinge un proiect de monedă comună (care s-ar fi adăugat monedelor naționale) și preconizează moneda unică (care o abolește pe aceea a fiecărei țări). În același an, Consiliul de Stat (Hotărârea Nicolo) confirmă primatul Dreptului Comunitar asupra Legii Naționale, chiar și posterioare. În februarie 1992 este semnat Tratatul de la Maastricht. Transformarea Comunității Economice Europene în Uniunea Europeană; crearea unei cetățenii europene; întărirea puterilor Parlamentului și Consiliului (generalizând, în sânul acestuia, votul cu majoritate calificată);

orientarea Comisiei spre un rol de guvern comunitar; instituirea unei Bănci Centrale Europene, independentă de state; instituirea unei monede unice: comunitatea părăsește calea confederală. Ea se angajează în federalism, dar un federalism care ascunde centralismul cel mai birocratic.

Tratatul reprezintă un volum de 129 de pagini. Pentru un agregat în drept, se dovedește a fi o lectură dificilă. Pentru insul oarecare, este de-a dreptul ilizibil. Poporul francez, totuși, va fi invitat să se pronunțe asupra acestui text obscur, într-un climat care nu vestește nimic bun în legătură cu libertatea sa de a alege. Pentru ratificarea acordului – așa cum trebuie s-o facă toate statele contractante –, Mitterrand a optat pentru referendum. Consultarea, anunțată pe 3 iunie 1992, va avea loc pe 20 septembrie. Urmează patru luni de spălare a creierelor. Patru luni în timpul cărora Europa, potrivit Tratatului de la Maastricht, va fi prezentată ca singura posibilă. Patru luni în cursul cărora adversarii Tratatului vor fi înfățișați ca niște spirite fățarnice, prost informate, sau ca niște retrograzi, pătimași naționaliști.

În clasa politică, pentru „da"-ul la referendum, există cvasiunanimitate. Jacques Chirac, în fața căruia nu mai trebuie evocat Apelul lui Cochin, pe care l-a semnat în 1978, militează pentru ratificarea Tratatului. Élisabeth Guigou și Valéry Giscard d'Estaing, François Léotard și Pierre Bérégovoy participă împreună la mitinguri pentru „da". La dreapta și la stânga, în sânul partidului lor, oponenții sunt marginalizați. Toate mediile de informare, sau aproape toate, recomandă „da". La radio sau la televiziune, dezbaterile îi pun față-n față pe cei care militează pentru „da" tot cu cei care militează pentru „da". Când Philippe de Villiers este invitat de postul Europe 1, Jean-Pierre Elkabbach îi taie cuvântul pentru „a evita să se spună doar sloganuri". Consiliul Superior al Audiovizualului va dezvălui că, în timpul campaniei, timpul acordat exprimării pentru „da" a fost superior celui pentru „nu": 46% mai mult pe TF 1, 53% pe Antenne 2,91% pe FR 3.

În pofida acestei presiuni, procentajul pentru „nu" nu încetează să crească în sondaje. La adepții „da"-ului, tonul urcă. „Sper că vom putea explica poporului francez, care este suveran, că se înșală", afirmă centristul Bernard Bosson (France Inter, 27 august 1992). Avocaților care pledează pentru „nu", socialistul Jacques Delors le dă un sfat: „Domnilor, sau vă schimbați atitudinea, sau abandonați politica. Nu este loc pentru un astfel de discurs, pentru astfel de comportamente într-o adevărată democrație ce respectă inteligența și bunul-simț al cetățenilor" (mitingul la Quimper, 28 august 1992). Democrația după Maastricht să fie cumva democrația cu scrutinuri pe bază de buletin de vot unic?

La 3 septembrie, la sfârșitul unei emisiuni de propagandă de trei ore, o dezbatere pe TF 1 îl opune pe François Mitterrand lui Philippe Séguin. Dar acesta din urmă pare inhibat de funcția prezidențială a interlocutorului său.

În ajunul scrutinului, cititorii ziarului *Le Monde* sunt avertizați prin grija directorului Jacques Lesourne: „Un *nu* la referendum ar fi pentru Franța și Europa cea mai mare catastrofă de la dezastrele provocate de venirea lui Hitler la putere" (19 septembrie 1992).

La 20 septembrie, în pofida acestei recomandări stăruitoare, votul pentru „nu" ajunge la 48,95% din sufragiile exprimate, față de 51,04% pentru „da". Dacă ar fi câștigat votul pentru „nu", poate că francezii ar fi fost invitați să voteze a doua oară: este ceea ce li s-a întâmplat danezilor.

Aproape jumătate din corpul electoral a spus „nu". De ce acest refuz? 48,95% dintre alegători vor oare să fie închise frontierele, să trăiască în autarhie, să trâmbițeze precum Déroulède*? Sunt cumva xenofobi? Francezii aceia, la fel ca și ceilalți, sunt la fel de uimiți de frumusețea Toscanei sau de templele de la Anghor.

---

* Paul Déroulède (1846–1914), scriitor și om politic francez, fondatorul și președintele Ligii Patrioților. (N. tr.)

Francezii aceia, ca și ceilalți, îi citesc pe Cervantes sau pe Shakespeare. Francezii aceia, la fel ca ceilalți, îl iubesc pe Mozart sau dansurile irlandeze. Francezii aceia, la fel ca și ceilalți, au fost îndrăgostiți de Ava Gardner și socotesc admirabile filmele lui Kurosawa. Francezii aceia, ca și ceilalți, știu că prosperitatea țării depinde de schimburile ei externe. Francezii aceia, la fel ca și ceilalți, nu doresc război cu nimeni – bunicii lor, părinții lor sau ei înșiși și-au dat deja obolul. Ca toți ceilalți francezi, erau majoritar europeni până la sfârșitul anilor '80. Dar au descoperit că Europa poate să joace împotriva Franței atunci când dictatele venite de la Bruxelles interferează cu viața lor de zi cu zi. Au înțeles că mașinăria europeană, cu autoritățile ei nealese superioare autorităților naționale, începe să scape de sub orice control. Francezii aceia nu sunt de acord să abdice de la destinul lor, lăsându-l pe mâini anonime.

În 1997, Tratatul de la Amsterdam, care îl prelungește pe cel de la Maastricht, limitează politica internațională a Franței și o angajează încă și mai mult în logica comunitară. Dar, de data asta, opinia publică nu e consultată spre a ratifica tratatul. În 1999, cu o risipă de mijloace publicitare, este instaurată moneda euro. Mașinăria e lansată, nimic n-o mai oprește. Europa – această Europă – e ridicată în slăvi ca fiind o dezvoltare continuă a Istoriei. Minciună: e o ruptură.

*

Mondializarea, acesta e cuvântul la modă. Problemele se rezolvă la scara planetei. Totul e o chestiune de ansambluri, de mari ansambluri. Rusia, încurcată în problemele ei interne, se află în afara cursei. Rămân blocul american, Uniunea Europeană și zona Japonia-Asia-Pacific. Partida de cărți se desfășoară între acești trei jucători. Ceilalți trebuie fie să se adapteze, fie să se lase striviți. Vai de cei mici: *big is beautiful.*

Liberalismul economic este religia dominantă. Chiar dacă liberalismul este un cuvânt în care se poate cuprinde orice,

înglobând curente diverse, el corespunde ideii că progresul ar rezida în suprimarea barierelor, într-un inexorabil mers înainte spre tot mai multe schimburi, spre tot mai multă mişcare, spre tot mai multă schimbare. Lumea este o vastă piaţă. În permanentă fierbere.

Dar această piaţă e o maşină centrifugă. Ea macină tot ce o împiedică: state, naţiuni, familii, religii, tot ceea ce rezistă atomizării generalizate. Înseamnă înfrângerea voinţei. Înseamnă negarea politicii: dacă piaţa decide, la ce e bună politica? Şi ce-i de făcut, din moment ce această evoluţie este ineluctabilă?

Ineluctabilitatea: un alt cuvânt-cheie al universului contemporan. Totul se rânduieşte spre a fabrica ineluctabilul. Mondializarea este ineluctabilă. Legile pieţei sunt ineluctabile. Ştergerea frontierelor este ineluctabilă. Dar dacă totul este ineluctabil, unde mai rezidă libertatea omului? În acest determinism, Michel Schooyans diagnostichează „deriva totalitară a liberalismului"[5]. Iar Benjamin Barber, cel care denunță „totalitarismul economic planetar" al civilizaţiei McWorld, pune o întrebare crucială: „Cine va apăra interesul public, bunurile noastre comune, în această lume darwiniană?"[6]

Mondializarea este o ideologie concepută după imaginea Statelor Unite. O teorie făcută pentru o societate negustorească, transparentă, mobilă, fără rădăcini, fără frontiere, în care banul este rege, iar Statul e departe. Când capitalurile firmelor multinaţionale şi fondurile de pensie ale fermierilor din Middle West sunt stăpâne, America sporeşte la dimensiunile globului.

*

Dar tot acest conformism dă naştere unor nesupuşi. Orice dictatură dă naştere unor revoltaţi. Împotriva terorismului

[5] Michel Schooyans, *La Dérive totalitaire du libéralisme*, Éditions Universitaires, 1991.

[6] Benjamin R. Barber, *Djihad versus McWorld. Mondialisation et intégrisme contre la démocratie*, Desclée de Brouwer, 1996.

intelectual care trece naţiunea prin pierderi şi profituri şi care nu vede în chip de exigenţă decât autoabandonul în faţa mondializării, spiritele libere se răzvrătesc. Ele readuc aminte că omul, înainte de a fi consumator, este cetăţean. Amintesc că după cum o indică însăşi etimologia ei, cetăţenia se exercită nu în patru puncte cardinale, ci într-o „cetate“, într-un oraş. Amintesc faptul că „cetatea“, tot etimologia ne-o spune, este un cadru politic. Că naţiunea nu e ceva deja îngropat, ci constituie o comunitate vie, cea mai mare pe care a cunoscut-o omenirea. Că ea reprezintă o moştenire, dar, în primul rând, un atu pentru viitor.

Aceşti rebeli cred într-o politică franceză. Ei nu visează să se închidă între frontierele lor: „largul mării“ nu îi sperie. Desigur, de la *ciudata înfrângere* din 1940, Franţa nu mai este o putere mondială. Naţiune de talie mijlocie, ea rămâne totuşi prima în anumite domenii: atu considerabil. Franţa posedă prietenii, alianţe, o reţea de solidarităţi care, dincolo de necesara Europă, trece prin francofonie, latinitate, Mediterana. Toate acestea ar putea fi revigorate dacă elitele nu ar sucomba în faţa cultului ineluctabilei mondializări americanizate şi al obligatoriului federalism european. Exemplul Japoniei arată cum o societate modernă, deschisă asupra lumii, îşi poate conserva identitatea. Elveţia, Israel sau Singapore, state încă şi mai mici, dovedesc că, acolo unde există voinţă, este cu putinţă să însemni ceva pe scena internaţională.

Pentru a împărţi, trebuie mai întâi să exişti. Pentru a face schimburi, trebuie să ai mai întâi ceva de oferit. Suveranitatea, explică avocaţii naţiunii, înseamnă libertate.

„Problema naţională înlocuieşte problema socială în centrul vieţii politice“, constată Alain Touraine la sfârşitul anilor ’90. Deoarece nu mai există dezbatere asupra modelului economic – dreapta şi stânga împărtăşesc aceleaşi opinii în ce priveşte liberalismul social sau social-liberalismul –, miza ideologică se

deplasează. Linia de demarcație trece printre cei care socotesc că națiunea și-a trăit traiul și cei care gândesc că ea constituie un factor de viitor. Dar, adaugă Touraine, „acest nou clivaj nu l-a înlocuit pe cel vechi, de natură socială: dreapta și stânga nu dispar, sunt pur și simplu scindate în două“ (*Le Monde*, 18 septembrie 1990).

Ar fi zadarnic, într-adevăr, să încercăm să-i aducem la unitate pe cei care țin un nou discurs despre națiune. Național-republicani sau suveraniști, ei incarnează traiectorii și raporturi de dependență intelectuale, politice și morale diferite, dar vorbesc totuși despre același subiect: Franța.

În anii '80, Frontul Național era singurul care se revendica de la patriotism – concept decretat învechit sau fascist. Începând cu campania pentru referendumul asupra Tratatului de la Maastricht, în 1992, se produce o schimbare de ton. În spațiul public, diverse voci evocă din nou Franța, comunitatea națională, interesul național. La dreapta, de la Philippe Séguin la Marie-France Garaud, de la Charles Pasqua la Philippe de Villiers, diverse persoane încep lupta în acest sens. Pe urmele lor, un mare număr de aleși, de înalți funcționari, juriști, universitari, istorici sau scriitori dezvoltă o reflexie asupra noțiunii de suveranitate, precum și o critică a Europei federale: Jean Foyer, Pierre-Marie Gallois, Alain Griotteray, Philippe de Saint-Robert, Alain Cotta, Jean-Jacques Rossa, Georges Berthu, Patrice de Plunkett, Henri Guaino, Jean-Claude Barreau, Nicolas Baverez, Jean-Marc Varaut, Roland Hureaux, Jean-Paul Bled. De la Pierre Béhar la Paul-Marie Coûteaux, eseiștii îl recitesc pe Jacques Bainville și redescoperă că viața popoarelor și relațiile internaționale sunt condiționate de istorie și de geografie.[7] Gaulliști, liberali sau adepți ai unei revoluții capețiene, între ei există mai mult decât niște simple nuanțe: există divergențe. Dar îi unește o

---

[7] Pierre Béhar, *Une géopolitique pour l'Europe*, Desjonquères, 1992; Paul-Marie Coûteaux, *L'Europe vers la guerre*, Michalon, 1997.

anumită idee despre Franța. Cărți, articole, colocvii: se fac auziți pe cât mai multe căi. Cu toate astea, pentru intelectualii de tip *Rive gauche*, aceştia nu sunt intelectuali. Dovada: nu sunt văzuți la televiziune.

Totuşi, ceea ce este încă și mai nou, iar într-un anume fel, mai curajos, este faptul că spirite situate la stânga – și uneori chiar foarte la stânga – redescoperă şi ele naţiunea, rupând-o, măcar pe planul ăsta, cu ideologia care, de treizeci și mai bine de ani, le domina familia politică. După ce se pronunţase împotriva angajării franceze în Războiul din Golf, Jean-Pierre Chevènement se singularizează, respingând Tratatul de la Maastricht. „Socot", declară el, „că, luând în răspăr ataşamentul popoarelor față de specificitățile lor istorice, ne expunem la consecințe care pot întârzia conștiința europeană pe care pretindem s-o creăm" (*Valeurs actuelles*, 23 decembrie 1991). În 1992, el părăsește Partidul Socialist și își fondează propria mișcare, reactivând tradiția patriotismului iacobin.

Max Gallo, fost comunist, fost socialist, scriind diverse saga despre marile personaje ale istoriei Franței (Napoleon, de Gaulle), a întâlnit realitatea națiunii: „Cred că problema națiunii și a devenirii țării noastre ca națiune este una centrală. [...] Națiunea este, în perioade dificile, ceva ce adună sau ar trebui să adune oamenii de stânga la fel ca pe cei de dreapta. [...] Am ajuns să reflectez și să-mi modific propria idee, și anume că națiunea a început în 1789" (*L'Événement du jeudi*, 2 iulie 1998).

Régis Debray lansează distincția între democrați și republicani (*Que vive la République*, 1989). Apoi fostul *guerillero* marxist își explică „gaullismul": „Indienii Guarani sunt cei care m-au convins că partea imaterială a unei națiuni, culturi, memorii constituie axa ultimă a unei acțiuni istorice. Națiunea de tip francez – moștenirea anului '89 și a anului '93 (1789 și 1793, n. tr.) – nu este nici un scop în sine, nici o valoare supremă. Ci prima treaptă a universalului, care îl face pe patriot să se

deschidă omenirii întregi în loc să-l închidă în micul lui teritoriu animal“[8]. La rândul lui, sociologul Emmanuel Todd inventează termenul de „naționism“ și pledează împotriva ideologiei mondialiste: „Ideea unei constrângeri economice acționând din exterior asupra Statelor Unite, Japoniei, Germaniei sau Franței, botezată mondializare, nu este decât o iluzie. Sentimentul de neputință al guvernelor va fi depășit dacă renaște ideea de națiune“[9]. Geograful Yves Lacoste, directorul revistei de geopolitică *Hérodote*, odinioară tiermondist, distinge în națiune o unealtă esențială de analiză: „Națiunea este într-adevăr o idee geopolitică și chiar, după mine, conceptul geopolitic fundamental“[10].

În peisajul intelectual, aceasta este o cotitură considerabilă. Cu douăzeci de ani în urmă, puteau fi numărate pe degetele de la o singură mână cărțile care expuneau o teorie asupra națiunii. Astăzi, există o sută disponibile.

Printre adepții mentalității de tip *Rive gauche*, se simte pericolul. Iar cenzorii se inspiră din obișnuitul lor arsenal: denigrare, amalgamare, diabolizare. Împotriva dreptei, e simplu. Defăimându-i pe „bocitorii națiunii“, *Libération* (26 mai 1999) scoate din nou la lumină sperietoarea fascistă: „Orfani ai «măreției» Franței, acești Don Quijote se învecinează uneori cu extrema dreaptă: bonapartiști, gaulliști, pétainiști sau frontiști, găsim de toate în galaxia suveranistă“. Cu patrioții de stânga, e ceva mai delicat: e vorba de prieteni. Așa că se procedează mai cu mănuși. În legătură cu Chevènement, Gallo sau Debray, Jacques Julliard oftează: „Suntem dinainte copleșiți de dezbaterea fastidioasă pe care va trebui s-o ducem cu foști familiari ai actualului președinte pentru a spune că națiunea, desigur...“ (*Le Nouvel Observateur*, 27 septembrie 1990).

---

[8] Régis Debray, *À demain de Gaulle*, Gallimard, 1990.

[9] Emmanuel Todd, *L'Illusion économique*, Gallimard, 1997.

[10] Yves Lacoste, *Vive la nation*, Fayard, 1997.

În cursul deceniului, această temă nu face decât să se dezvolte. Cu ocazia alegerilor europene din 1999 – consecutive războiului din Serbia –, ea monopolizează dezbaterea. *Libération* (25 iunie 1999) deplânge „capacitatea suveranismului de a polariza dezbaterea politică asupra națiunii, în dezacord cu clasicul clivaj stânga-dreapta". „Trebuie cumva să fii reacționar de stânga?" se întreabă *Le Nouvel Observateur* (1 aprilie 1999): „Dacă am sta să ascultăm mulți «republicani», imperativul național ar lua-o înaintea a tot. Cum i se adaugă autoritatea, identitatea, tradiția și un întreg calabalâc barrèsian*, nu suntem departe de reacțiune pur și simplu".

Pentru că este membru al guvernării de stânga plurale, Jean-Pierre Chevènement este îndeosebi vizat. Iar aici, unii nu se încurcă în politețuri. Daniel Cohn-Bendit invitându-l să iasă anticipat la pensie, ministrul replică tratându-l drept „reprezentant al elitelor mondializate". Când începe războiul din Kosovo, Chevènement își exprimă dezacordul. Bernard-Henri Lévy transmite un consemn: „Alungați-l pe Chevènement din capetele noastre". Explicația: „Chevènement-Le Pen, aceeași luptă? Nu spun asta. Dar că există între toți acești oameni o identitate de reflexe, că împărtășesc aceeași viziune piezișă nu doar asupra Franței, ci asupra Europei și moralei, iată ceea ce nu mai este nicidecum îndoielnic" (*Le Monde*, 8 aprilie 1999). Răspunsul păstorului dat păstoriței: într-un eseu în care se leagă de „gândirea BHL-izată", Jean-Pierre Chevènement înalță un imn republican națiunii: „Voința politică de autonomie, atunci când este împărtășită de un întreg popor – asta se numește patriotism –, mai poate încă modela cursul istoriei"[11].

Această dezbatere este marea dezbatere a epocii. Problema națiunii este, desigur, politică. Dar termenul trebuie înțeles în

---

* De la numele lui Maurice Barrès (1862–1923), scriitor francez, considerat ghid intelectual al mișcării naționaliste. (N. tr.)

[11] Jean-Pierre Chevènement, *La République contre les bien-pensants*, Plon, 1999.

sensul lui cel mai înalt. Ceea ce este în joc, în continuarea multisecularei aventuri franceze, este capacitatea omului de a-și influența destinul. Împotriva determinismelor rasei, ideologiei sau banului, națiunea oferă o unealtă colectivă de stăpânire a viitorului. În universul mondializării, „omul este de-acum o verigă lipsă“, scrie frumos Jean-François Kahn.[12] A salva națiunea înseamnă a salva omul. Această cruciadă este poate aceea a lui Don Quijote. Dar este, poate, și aceea a onoarei.

[12] Jean-François Kahn, *De la révolution*, Flammarion, 1999.

Postfață

Ceea ce îi va face să trăiască împreună

„Nu vă învrăjbiți niciodată cu Franța."
Ernest Renan

21 aprilie 2002, ora 20. Nu doar rezultatele electorale se prăbușesc, ci și iluzii. Cele care ar dori ca faptele să nu-și exercite consecințele. Prea pătrunse de ele însele, prea izolate de opinia publică, elitele intelectuale și politice n-au simțit că vine seismul. Acest prim tur al alegerilor prezidențiale dejoacă toate pronosticurile. O neparticipare la vot record: 28,4% dintre înscriși. Jacques Chirac este în frunte, dar cu un scor mediocru pentru un președinte câștigător la urne: 19,8% dintre voturi. Pe locul al II-lea, cu 16,8% din sufragii, candidatul-surpriză: Jean-Marie Le Pen. Lionel Jospin, prim-ministru în exercițiu și reprezentant al Partidului Socialist, n-a obținut decât 16,1% din buletinele de vot: față de alegerile prezidențiale din 1995, el a pierdut aproape 4,5 milioane de voturi. Alegătorii socialiști s-au abținut ori s-au reorientat spre candidatul Verzilor, Noël Mamère (5,2% din sufragii) ori spre cei ai extremei stângi. Împreună, troțkiștii Arlette Laguiller, Olivier Besancenot și Daniel Gluckstein au recoltat mai mult de 10% din voturi. Nici unul dintre ceilalți „mari" candidați – François Bayrou (6,8%), Jean-Pierre Chevènement (5,3%), Jean Saint-Josse (4,2%) sau Alain Madelin (3,9%) – nu are motive de bucurie. Cât despre Robert Hue (3,3% din voturi), el a făcut să cadă Partidul Comunist la cel mai scăzut nivel istoric.

Pentru prima oară de mai bine de treizeci de ani (din 1969, pentru a fi mai preciși), ultima competiție pentru Élysée se va desfășura fără candidat rival de stânga. Simpla aritmetică electorală o dovedește, iar logica de respingere impusă Frontului Național de douăzeci de ani o confirmă, șansele lui Jean-Marie

Le Pen de a-l devansa pe Jacques Chirac sunt nule. Rezultatul este așadar știut dinainte: șeful statului va fi reconfirmat în funcție.

Cu toate astea, campania dintre cele două tururi de scrutin va da ocazia unei uimitoare manipulări. Dreapta, atât de sigură de victoria ei, va clama pericolul extremei drepte spre a umfla scorul candidatului ei. Stânga, zguduită în urma anunțului retragerii lui Lionel Jospin din viața publică, va chema la vot pentru actualul președinte; dar, spre a-și decide trupele să-l susțină pe adversarul de ieri, va face să vibreze coarda sensibilă a frontului republican. Extrema stângă, expertă în mobilizare „antifascistă", va marca ritmul a ceea ce Philippe Muray va numi „la quinzaine anti-Le Pen" / „cele cincisprezece zile anti-Le Pen".

Jean-Marie Le Pen este ceea ce este. Dar, că ne place sau nu, partidul lui este o formațiune legală, care respectă Constituția și dispune de aleși în Consiliile regionale sau generale. Nu contează. Din seara zilei de 21 aprilie, strada se pune în mișcare, contestând legitimitatea unui candidat care, chiar dacă neașteptat, a fost totuși propulsat în al doilea tur de poporul suveran. Nu numai Le Pen este desemnat ca omul care trebuie doborât, ci și alegătorii săi sunt invitați să se căiască. Inamicul fiind reperat ca țintă, este decretată legea suspecților.

Majoritatea liceenilor și studenților, minori sau care se abțin, nu a luat parte la vot: ei sunt primii care lansează hăituiala –100 000 de manifestanți pe 22 aprilie, 90 000 a doua zi, 300 000 pe 25 aprilie. Pe 23, Jacques Chirac și-a transmis refuzul de a ține tradiționala dezbatere televizată cu Jean-Marie Le Pen: „În fața intoleranței și a urii, nu există tranzacție posibilă, nu există compromis posibil, nu există dezbatere posibilă". De la o zi la alta, împotriva președintelui Frontului Național tonul mai urcă o treaptă. La 1 mai, stânga defilează în totalitate în capitală și în provincie: 400 000 de manifestanți la Paris, potrivit estimărilor poliției, un milion potrivit celor ale organizatorilor,

aproximativ 900 000 la nivelul întregii Franțe. Rodate de douăzeci de ani, sloganurile sunt pregătite: „F de la fascist, N de la nazist, jos cu Frontul Național“, „Le Pen facho, le peuple aura ta peau“ / „Le Pen fascist, poporul o să-ți vină de hac“, „No pasaran“* / „Nu vor trece“, „Suntem cu toții copii ai unor emigrați“. De-a lungul cortegiilor care stigmatizează fanatismul și excluderea se pot citi aceste pancarte: „N-are decât un ochi, să i-l scoatem și pe acela“, „Duminică tăiem porcul“, „Le Pen, stârvul“. Comentariul lui Élisabeth Lévy: „Desigur că acești tinerei atât de simpatici și de preocupați, brusc, de salvarea onoarei unei Franțe la care au renunțat de multă vreme, nu știu că animalizarea adversarului este tocmai marca de fabricare a fascismelor“ (*Le Figaro*, 24 aprilie 2002).

În sânul instituțiilor școlare, cadrele didactice nu se abțin: „Respect foarte tare reticența politică“, declară un profesor de filozofie intervievat de *Le Monde*. „Dar, începând din clipa în care Republica este în pericol, e o datorie pentru mine să rup această reticență. Văd în asta un act de civism.“ La televiziune și la radio, emisiunile se succedă spre a pune țara în gardă. Presa reacționează la unison: „*Nu* lui Le Pen“ (*Le Nouvel Observateur*), „Franța rănită“ (*Paris Match*), „Coșmarul Le Pen“ (*L'Express*), „Cum s-o terminăm cu Le Pen“ (*Le Point*). În sucursalele unui celebru lanț de librării, vânzătorii aranjează un raft special cu cărți despre extrema dreaptă, rasism, fascism, nazism. Pe 25 aprilie, într-un vagon de metrou parizian, conductorul lansează acest anunț ajungând în stația Bastille (*Libération* a relatat acest episod de bravură): „Am ceva să vă spun. Bunicii mei au fost prigoniți de naziști. Mi se pare important , trecând prin această stație, să vă vorbesc. Se țin alegeri acum. Mergeți și votați la 5 mai. Salvați democrația“. La 1 mai, un mesaj anti-Le Pen este difuzat în trei sute de săli de cinema

---

* Sloganul republicanilor în timpul războiului civil din Spania (1936–1939). (N. tr.)

din rețeaua Gaumont. La 2 mai, cercetătorii științifici de la baza Dumont-d'Urville, în Terre-Adélie*, înfofoliți până la urechi, sfidează iarna antarctică desfășurând o banderolă: „Polul da, extremele nu".

Întreaga clasă politică – cu excepția Arlettei Laguiller – a făcut apel pentru alegerea lui Chirac. Printre cetățenii de stânga, totuși, a cauționa un candidat botezat până mai ieri cu numele de „supermincinos" provoacă stări conflictuale. Așa-numiții *bobos*** se întreabă dacă n-ar fi oportun să se ducă la urne purtând mănuși și un cârlig de rufe prins de nas. „Aceste ultime zile au fost foarte dificile", povestește un anume Michel, pe 3 mai, reporterului ziarului *Libération*. „Dar mă simt mai bine de când am decis să votez protejându-mă cu mănușile bonei mele. E marocană, nu are drept de vot, dar a părut foarte fericită că poate să-mi împrumute mănușile ei de menaj." Jean Peyrelevade, președintele Creditului Lyonez, este categoric: „Situația este atât de excepțională încât mi se pare justificat pentru un șef de întreprindere să iasă din neutralitate și nu mi-e deloc greu să spun că-l voi vota pe Jacques Chirac în al doilea tur". Monseniorul de Berranger, episcop de Saint-Denis, afirmă că nu poate să fie cineva „catolic clarvăzător și să-l voteze totuși pe Le Pen".

Chiar dacă Le Pen nu l-a devansat pe Lionel Jospin decât cu 240 000 de voturi, ipoteza calificării lui pentru al doilea tur de scrutin nu fusese niciodată luată în considerație: după criza survenită, în 1998, în sânul Frontului Național și după sciziunea din Mișcarea Național-Republicană a lui Bruno Mégret, experții considerau ansamblul acestui curent ca terminat politic. Asta însemna ca francezii care votează pentru el să fie dați uitării. Iată mărturisirea făcută de o studentă la Sciences-Po și

* Zonă franceză din Antarctica, bază de cercetări. (N. tr.)

** Termen format din primele silabe ale cuvintelor *Bourgeoisie* și *Bohême*, desemnând o categorie socială relativ tânără, economic înstărită și cultural atașată valorilor unui trai burghez, dar cu nuanțe de dezinvoltură boemă. (N. tr.)

relatată de *Le Monde*: „Nu credeam că ar putea exista între alegători și noi o asemenea prăpastie".

Președintele Frontului Național dispune de o rezervă mai mult sau mai puțin limitată la cele 700 000 de sufragii reunite de Mégret. Probabilitatea ca el să fie ales, să repetăm acest lucru, este egală cu zero. Oricum, acest tribun care și-a făcut o specialitate din oficiul Cuvântului nu are nici un chef să exercite puterea și nu posedă echipele necesare guvernării. Cât despre militanții săi, amenință ei cumva Republica? La Strasbourg, ne înștiințează *Le Monde*, în centrul unei regiuni în care Le Pen a realizat un scor impunător, Frontul Național nu dispune nici măcar de un local. Reportajele televizate care fac anchete asupra lepeniștilor ne arată mici comercianți, militari în retragere sau mame de familie mai curând depășiți de un succes la care nici ei nu se așteptau: nimic nu seamănă cu milițiile cu căști pe cap și cizme împotriva cărora își sparg plămânii protestând manifestanții care umblă pe urmele fascismului așa cum Don Quijote umbla după morile de vânt.

În disprețul realității, ansamblul forțelor politice, sociale, economice, culturale, mediatice și clericale trag semnalul de alarmă împotriva unui pericol imaginar. Dar, o dată mai mult, a flutura cârpa roșie nu e o treabă nevinovată: amalgamarea și diabolizarea vizează să împiedice să fie ascultați francezii care votează cu Frontul Național.

La 5 mai 2002, cu 82,2% din sufragiile exprimate (25,5 milioane de voturi), Jacques Chirac este triumfal reales: un rezultat lipsit de surprize. Recuperând voturile lui Bruno Mégret, Jean-Marie Le Pen ajunge la scorul de 17,7% din sufragiile exprimate, ceea ce nu e puțin: bravând o atmosferă totalitară, 5,5 milioane de francezi și-au menținut votul pentru candidatul disprețuit.

Câteva săptămâni mai târziu, la alegerile legislative, Frontul Național nu mai însumează decât 2,8 milioane de voturi: un eșec. Pentru comentatori, problema e încheiată. Timp de câteva luni,

nu se va mai vorbi despre Frontul Național. Sau se va vorbi din unghiul războiului de succesiune care îl opune pe Bruno Gollnisch Marinei Le Pen.Totuși, la apropierea alegerilor regionale, cantonale și europene din 2004, febrilitatea mediatică reînvie: și dacă Le Pen ar mai perturba o dată jocul? Dar, siguri de buna lor conștiință, comentatorii refuzau să admită adevăratele cauze ale votării Frontului Național.

De douăzeci de ani, *Le Monde* publică la intervale regulate un sondaj realizat pornind de la aceleași întrebări privind „imaginea Frontului Național în opinia publică". Ultima anchetă ajungea la această concluzie: „Aproape un francez din patru aderă la ideile domnului Le Pen" (*Le Monde*, 10 decembrie 2003). Când patru din cinci votau împotriva lui la 5 mai 2002, înseamnă că un francez din patru împărtășea ideile lui Jean-Marie Le Pen? Cum se poate explica această contradicție? Trebuie ajuns la detaliu pentru a înțelege despre ce este vorba. *Le Monde* cataloghează într-adevăr ca „idei ale FN" propunerile următoare: „Nu sunt îndeajuns apărate valorile tradiționale în Franța" (afirmație aprobată de 70% dintre cei intervievați), „Trebuie să fie dată mult mai multă putere Poliției" (propunere aprobată de 53% dintre intervievați). Dacă a fi atașat valorilor tradiționale, a te teme de o imigrație necontrolată sau a încerca un sentiment de nesiguranță sunt fapte ce traduc o poziționare de extremă dreaptă, există riscul ca tot mai multă lume să se afle la extrema dreaptă! Imputarea nu urmărește, de fapt, decât un singur scop: să delegitimeze astfel de preocupări.

Pentru gândirea tradițională, conservatoare, Le Pen rămâne etalonul a ceea nu trebuie spus. În toamna lui 2003, când liberalul Nicolas Baverez publica un eseu în care, sprijinindu-se pe argumente economice, deplânge declinul Franței, unii interpretau succesul cărții sale ca fiind „o ilustrare suplimentară a «lepenizării epocii», într-atât liderul frontist rămâne inegalabilul

profet al «decadenței» din Hexagon" (*Libération*, 29 septembrie 2003).

La acest memorabil tur de scrutin, dacă al doilea loc ar fi fost câștigat de Arlette Laguiller, Olivier Besancenot sau Robert Hue, am fi asistat oare la aceeași psihodramă? Nu se știe totuși ca Lupta Muncitoare, Liga Comunistă Revoluționară sau Partidul Comunist să fi recrutat democrați patentați. În 2001, Lionel Jospin a putut recunoaște că a fost troțkist fără ca acest lucru să suscite un exces de emoție. Actualul director al redacției ziarului *Le Monde* a fost în tinerețe un militant al mișcării lui Alain Krivine și „le tout-Paris" consideră acest lucru ca foarte șic: „Nu e nici un mister", povestește Edwy Plenel, „și cu atât mai puțin motive de a face fițe: am fost troțkist și n-am fost decât asta vreme de zece ani"[1]. Ne putem cumva imagina un prim-ministru sau un director de ziar mărturisind un trecut de activist de dreapta?

În societățile noastre occidentale, la șaizeci de ani de la căderea lui Hitler și a lui Mussolini, fascismul ține de halucinație. Dar antifascismul – figură de propagandă pusă la cale de comuniști – rămâne eficace deoarece servește la intimidarea unei drepte dominate din punct de vedere intelectual de către stânga.

Am mai văzut antifascismul incantatoriu la treabă și în Austria. În această țară, în februarie 2000, conservatorii lui Wolfgang Schüssel, după ce au negociat în zadar un acord între social-democrați, au alcătuit un guvern de coaliție împreună cu populiștii lui Jörg Haider – guvern în care acesta precizase că nu va figura. Vreme de o lună, mediile de informație din lumea întreagă au stat cu ochii ațintiți asupra Vienei. Folosindu-se de analogii istorice (Ciuma brună și Noaptea de cristal), ziariștii anunțau tot ce era mai rău. Până și austriecii de stânga ajunseseră să nu-și mai revină, obișnuiți să-și vadă liderul social-democrat

[1] Edwy Plenel, *Secrets de jeunesse*, Stock, 2001.

discutând cu Haider, legal ales guvernator al provinciei Carinthia. Louis Michel, ministrul belgian de Externe, clama că era „imoral“ să se ducă să schieze în Austria. Jacques Chirac, denunțând o „ideologie extremistă și xenofobă“, socotea de datoria sa „să spună poporului austriac“ că „această ideologie este opusul principiilor democrațiilor noastre“. Președintele francez a determinat Uniunea Europeană să adopte sancțiuni împotriva Republicii din Alpi, sancțiuni anunțate la 31 ianuarie 2001, când acordul Schüssel-Haider nu era semnat, programul lor nu era publicat, iar numele viitorilor miniștri nu era cunoscut: o imixtiune caracteristică în afacerile interne ale unui stat membru al Europei. Israelul și Statele Unite și-au rechemat ambasadorii.

Au trecut câteva luni. Austria continuând să trăiască la fel ca mai înainte, adică în chip de pașnic stat de drept, trei înțelepți trimiși în misiune de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului au fost nevoiți să recunoască evidența: sancțiunile europene erau fără obiect. Începând din septembrie 2000, ele au fost ridicate. La alegerile legislative din noiembrie 2002, conservatorii au câștigat 42% din voturi (+15%) , iar populiștii 11% (-16%), față de scrutinul din 1999, când au fost la egalitate (27%): nu Haider l-a neutralizat pe Schüssel, ci s-a întâmplat exact pe dos. Așadar, aceeași coaliție a format guvernul, dar populiștii sunt aici în minoritate. Ambasadorul Statelor Unite se întorsese la Viena după trei săptămâni de la plecare. Cel al Israelului s-a întors în noiembrie 2003. „Spun cu plăcere“, a declarat el, „că avem un partener și un prieten în Austria, inclusiv în lupta împotriva antisemitismului.“ Cei care strigau atât de tare în 2000 au făcut așadar mult zgomot pentru nimic.

*

A fi sau a fi fost de stânga e ceva normal. A fi sau a fi fost la stânga stângii e de înțeles. A fi sau a fi fost de dreapta impune justificări. A fi sau a fi fost la dreapta dreptei descalifică

pe viață. Climatul nostru intelectual, politic, moral și mediatic rămâne impregnat de acest stângism. De ce presa franceză, în ianuarie 2003, i-a adus un unanim omagiu lui Françoise Giroud? Pentru că această „mare doamnă a jurnalismului" (potrivit formulei consacrate) a fost mereu la stânga. De ce aceeași presă a avut atâta bătaie de cap, în august 2003, să se resemneze cu faptul că Bertrand Cantat a bătut-o până ce a omorât-o pe concubina sa, Marie Trintignant? Pentru că acest membru al grupului Noir Désir a manifestat împotriva lui Le Pen, pentru persoanele fără acte și pentru subcomandantul Marcos, tot atâtea cauze sacre.

Faptul că ziariștii francezi se situează la stânga era un lucru știut. Dar, în 2001, un sondaj publicat de săptămânalul *Marianne* ne-a informat mai bine în legătură cu acest subiect. Potrivit anchetei sale, 53% dintre ziariști își compară profesia cu meseria de cadru didactic (de unde, neîndoielnic, gustul de a da lecții), 44% dintre ei considerându-și activitatea o vocație, iar 18% o misiune (vocabular religios care nu vestește nimic bun într-un mediu în general ateu). Alegerile lor politice sunt, totuși, încă și mai lămuritoare. Întrebați, cu un an înaintea scrutinului prezidențial, despre votul lor probabil din prima zi, ziariștii au răspuns în această ordine a preferințelor: Lionel Jospin (32%), Noël Mamère (13%), Jean-Pierre Chevènement (8%), Arlette Laguiller (5%), Robert Hue (5%) – ceea ce înseamnă un subtotal de 63% pentru stânga –, Jacques Chirac (4%), Alain Madelin (1%) și François Bayrou (1%) – adică un subtotal de 6% pentru centru și dreapta –, Jean-Marie Le Pen neculegând nici o intenție de vot. Restul chestionarului arăta aceeași dispoziție în legătură cu diverse probleme de actualitate. „Nu e uimitor, în sânul unei democrații", nota Philippe Cohen analizând acest sondaj, „că doar 6% dintre ziariști au curajul de a se declara alegători ai dreptei, când se estimează că 50% dintre francezi votează astfel? Sau că 87% dintre ei se declară favorabili reglementării automate a tuturor celor fără

acte? Ar trebui să fie cineva oarecum naiv, după toate astea, ca să se mire de acest șanț abisal, care se adâncește între casta ziariștilor și populație (*Marianne*, 23 aprilie 2001).

4 milioane de crime și delicte înregistrate în 2001, 4,1 milioane în 2002, dar mai puțin de 4 milioane în 2003. Această ușoară scădere, datorată unei intense acțiuni polițienești duse începând din primăvara lui 2002, nu poate decât să bucure. Rămâne adevărat însă că 11 000 de acte de delincvență sunt comise, în medie, în fiecare zi pe teritoriul național. Un studiu publicat în ianuarie 2003 a dezvăluit că doar în regiunea Île-de-France, faptele constatate de poliție și de unitățile de jandarmerie s-au dublat în aproape treizeci de ani. Cifre care nu iau în calcul decât delictele urmate de reclamații înregistrate. În 2003, violența împotriva persoanelor a sporit totuși cu aproape 8%, creștere atribuită faptelor penale ale multirecidiviștilor, care nu se tem de nimeni și de nimic. Delincvenții sunt tot mai tineri, iar închisorile dau pe dinafară de pline ce sunt: pe 54 000 de locuri disponibile, ele adăpostesc 60 000 de deținuți. Și cu toate astea, supraîncărcarea circuitelor judiciare și carcerale e atât de mare, încât 30% dintre pedepsele cu închisoare fermă pronunțate în Franța nu sunt aplicate.

La fiecare 1 ianuarie, televiziunea și radioul contabilizează mașinile incendiate în cursul nopții, ca și cum ar fi un vechi obicei francez. Dacă tema insecurității a dominat alegerile prezidențiale din 2002, aceasta s-a făcut sub presiunea unei opinii publice indignate de acest gen de știri și sătule să trăiască cu teama de a se pomeni agresată sau victimă a spargerilor. Stânga la putere a privilegiat întotdeauna cultura scuzei, considerând că nedreptatea socială este cea care dă naștere delincvenței. O filozofie oarbă care a suscitat proasta dispoziție a forțelor de ordine (provocând, la sfârșitul lui 2001, manifestații ale polițiștilor și chiar ale jandarmilor) și care s-a soldat cu o creștere vertiginoasă a delictelor. Această orbire a fost recunoscută de

Lionel Jospin în timpul campaniei prezidențiale, când a mărturisit că „a păcătuit un pic din naivitate“: „Îmi spuneam că, dacă facem să scadă șomajul, vom face să scadă insecuritatea. Or, 928 000 de persoane și-au găsit un loc de muncă, dar acest lucru n-a avut un efect direct asupra insecurității“ (TF1, 3 martie 2002).

În pofida sancțiunii electorale din 2002, filozofia scuzei încă mai prevalează printre socialiști. Discutat și votat în iarna 2002–2003, proiectul de lege asupra securității prezentat de Nicolas Sarkozy – numit ministru de Interne în mai 2002, în guvernul lui Jean-Pierre Raffarin – modifică în special legislația care vizează cerșetoria, ocuparea ilegală de locuințe goale, artiștii de circ sau prostituția. În octombrie 2002, un apel lansat la inițiativa Ligii pentru Drepturile Omului și a Sindicatului Magistraturii a fost semnat de toate sindicatele și partidele de stânga (PS, PCF, Verzii, LCR): „Guvernul a decis să intre în război împotriva săracilor. Proiectul ministrului de Interne, dacă ar fi adoptat, ar putea conduce la un Stat autoritar. [...] A lupta împotriva insecurității nu înseamnă a-i desemna pe săraci ca țapi ispășitori și a face din fiecare din noi cetățeni supuși puterii discreționare a Statului“. O dialectică înspăimântătoare, care uită dreptul victimelor și disprețuiește acest adevăr elementar: cei mai amenințați de insecuritate sunt săracii.

Instituit în 1990, Ministerul Orașului a primit misiunea de a ajuta periferiile cele mai dificile: 717 zone urbane sensibile, reprezentând 4,5 milioane de locuitori. În 2002, un buget de 6,2 miliarde de euro a fost atribuit acestor cartiere, sumă de pus în balanță cu cele 4,7 miliarde alocate Justiției și cu cele 5 miliarde alocate Poliției. În treisprezece ani, 40 de miliarde de euro au fost cheltuite de Ministerul Orașului. Cu ce rezultat? Din 16 până în 18 aprilie 2000, o gherilă urbană tulbură cartierul Lille-Sud după decesul unui algerian ucis de un polițist în timp ce încerca să fure o mașină. Pe 27 ianuarie 2001, trei sute de „tineri“ din două bande rivale se dedau la o luptă în toată

regula în centrul comercial din La Défense. Pe 11 martie 2002, la Corbeil-Essonnes, o ceartă între două cartiere de blocuri provoacă o încăierare care are ca rezultat un mort. La 17 mai 2003, la Vénissieux, la periferia Lyonului, în cursul unei încăierări între două grupuri rivale, un tânăr de 19 ani este ucis cu cuțitul... Astfel de probleme dramatice se desfășoară în fiecare zi, ajungând să pară banale. În 1991, Lucienne Bui Trong crease o secțiune Oraș și Periferie în sânul direcției centrale a Ministerului Informațiilor Generale. Spre a ține puterile publice la curent cu informația, ea pusese la punct o scară a delincvenței și a violențelor urbane. Astăzi la pensie, fostul comisar povestește cum, în perioada în care Lionel Jospin era prim-ministru, serviciul ei fusese distrus: „Guvernul a casat instrumentul de evaluare a violențelor urbane pentru că producea teamă. Față de circa 3 000 de incidente în 1992, aveam să înregistrăm 29 000 în 1999. Totul confirma agravarea globală a delincvenței în cartierele de blocuri. Aceste informații nu erau corecte din punct de vedere politic" (*Le Figaro*, 1 februarie 2002).

Sub anonimat, un înalt funcționar din Ministerul de Interne mărturisește că „procentul străinilor implicați în acte de delincvență la Paris este de 42,51% în 2003" (*Le Figaro*, 8 decembrie 2003). În noiembrie 2003, în urma unui proces pierdut de două ori, asociația SOS-Rasism a făcut recurs împotriva administrației penitenciare pentru că deținuții de la închisoarea Santé (60% străini aparținând unui număr de 82 de naționalități) sunt repartizați în patru categorii: blocul A pentru occidentali, blocul B pentru africani, blocul C pentru maghrebini și blocul D pentru restul lumii. Conform conducerii închisorii, această distribuire ameliorează condiția deținuților pentru că evită șocul unor practici culturale mult prea diferite.

Doar imbecilii sau rasiștii pot stabili din principiu o apropiere între un imigrant și un delincvent. Este acesta un motiv pentru a nega corelația care există la ora actuală între o categorie de imigranți și fenomenul delincvenței? Părintele Delorme – supranumit la epoca marșului așa-numiților *beurs* „preotul din

cartierul Minguettes" – admite astăzi „supradelincvența tinerilor proveniți din imigrație" (*Le Monde*, 4 decembrie 2001). Subliniată de specialiști, această evidență este resimțită cu putere de către populație. Din punct de vedere politic și mediatic, ea rămâne totuși ocultată.

Contrariu discursului lenifiant care prevalează în sferele puterii, imigrația ridică așadar probleme nerezolvate.

„Presiunea migratorie nu se află în urma, ci în fața noastră." Acest avertisment a fost lansat în octombrie 2003 la un colocviu organizat de Institutul de Geopolitică a Populațiilor. Conform acestui institut, ar exista patruzeci de milioane de imigranți în Europa și între opt și zece milioane în Franța. Dovadă că integrarea nu se mai face, ultimele tendințe arată că fecunditatea femeilor imigrante a încetat să scadă (cum se întâmplase în anii '90), astfel încât ea se situează în medie la un nivel de două ori mai ridicat decât în cazul franțuzoaicelor. Ultimul recensământ al INSEE* în Île-de-France relevă de altfel faptul că turcoaicele și femeile africane se află la originea sporirii nașterilor în regiunea pariziană. În 2030, persoanele provenite din imigrația recentă ar putea să reprezinte 24% din populația franceză (15,7 milioane de persoane), 23% din populația activă (5,7 milioane) și 42% din nașteri (aproximativ 273 000). O previziune care se întâlnește cu aceea exprimată în 2002 de către Boutros Boutros-Ghali, fostul secretar general al Francofoniei, în ajunul celei de a 9-a Conferințe la vârf care s-a ținut la Beirut: „În următoarele decenii, vom asista la o foarte puternică emigrație venită din acest univers [lumea arabă]. Trei sau patru milioane de nord-africani se află deja în Franța, iar în următorii ani, s-ar putea să fie de la cincisprezece până la douăzeci de milioane".

---

* *Institut national de la statistique et des études économiques* (Institutul Național de Statistică și de Studii Economice). (N. tr.)

Potrivit estimărilor OCDE*, Franța este, în materie de imigrație, una dintre țările cele mai liberale din Uniunea Europeană. Ultimul bilanț anual al INED** (decembrie 2003) subliniază o puternică creștere a numărului veniților: 145 000 de străini au obținut un prim titlu de ședere de cel puțin un an în 1999, 160 000 în 2000, 183 000 în 2001. Acestea sunt niveluri niciodată atinse, nici măcar de valul de regularizare din 1997–1998. 60 000 de studenți au obținut un titlu de ședere în 2001, studenți care, din ianuarie 2000, sunt autorizați în anumite condiții să rămână în Franța la terminarea studiilor. La aceste cifre se adaugă 50 000 de beneficiari ai reîntregirii familiale, 10 000 de intrări cu titlu de muncă și 20 000 de regularizări privind imigranți ilegali. Regularizări care întrețin imigrația clandestină: aceasta, în creștere fulgerătoare, se referă de acum la indivizi veniți din toate colțurile globului, inclusiv din țări care nu au nici o legătură istorică sau lingvistică cu Franța.

Potrivit lui Maxime Tandonnet, un înalt funcționar specialist al mișcărilor migratorii, Franța numără circa 80 000 de noi „solicitanți de drept de azil respinși" în fiecare an. În imensa lor majoritate, aceștia rămân ilegal pe teritoriul național. Li se adaugă un mare număr de clandestini care nu solicită azil, rămânând așadar necunoscuți pentru administrație (*Le Figaro*, 11 iulie 2003). La 17 februarie 2001, un cargou cambodgian transportând 908 clandestini kurzi eșuează între Saint-Raphaël și Boulouris; pe 20, autoritățile le eliberează un permis de liberă trecere de opt zile care le dă dreptul să depună o cerere de azil. Șase zile mai târziu, 360 dintre ei s-au pierdut nu se știe unde.

În total, legal sau ilegal, se pare că Franța primește an de an mai mult de 300 000 de imigranți suplimentari. 1,4 milioane de străini nevorbitori de franceză trăiesc la ora actuală în Franța.

---

* *Organisation de coopération et de développement économique* (Organizația de Cooperare și de Dezvoltare Economică). (N. tr.)

** *Institut national d'études démographiques* (Institutul Național de Studii Demografice). (N. tr.)

Cine poate crede că o asemenea mișcare de populație se face fără profunde consecințe economice, financiare, sociale și culturale? „Montreuil este al doilea oraș malian din lume după Bamako“, ne înștiințează un articol consacrat „marii descumpăniri a primarilor din Île-de-France în fața noilor imigrații“, articol care se încheie cu această constatare: „Există cu adevărat o presiune migratorie în regiunea pariziană“. Ancheta nu a apărut într-un ziar de dreapta, ci în *Le Nouvel Observateur* (supliment Paris-Île-de-France, 30 ianuarie 2003).

A-i taxa drept rasiști pe cei care se îngrijorează de această evoluție înseamnă a minți: Franța nu e o rasă, am mai spus-o deja în această carte, ci o comunitate de destin făurită de istorie. În sine, nimic nu interzice ca străinii care o doresc și o merită să devină francezi. Dar un flux migratoriu atât de intens ca acela la care asistăm pune la încercare coeziunea și continuitatea istorică a comunității naționale. În august 2002, când bazilica Saint-Denis a fost ocupată de imigranți ilegali manipulați de extrema stângă, simbolul era cu atât mai puternic cu cât acest oraș de 90 000 de locuitori numără 27% străini și 50% francezi proveniți din generațiile a doua și a treia a imigrației. Revine în memorie fraza lui Valéry Giscard d'Estaing care a provocat scandal în 1991: „Tipul de problemă căreia va trebui să-i facem față se deplasează de la imigrație la invazie“.

Tehnocrații ONU publică rapoarte în care îi incită pe europeni să-și deschidă frontierele. În 2000, ei estimau că Uniunea Europeană, pentru a menține echilibrul actual de 4–5 persoane active la un pensionar, ar trebui să primească 159 milioane de imigranți de acum până în 2025. Într-un document din 2001, ONU pretindea de data asta că, pentru a obține în 2050 măcar trei persoane de vârstă activă la o persoană în vârstă, ar trebui să fie lăsați să intre în Franța 16 milioane de imigranți între 2020 și 2040! Publicat în noiembrie 2002, un document al Comisariatului General al Planului, intitulat *Imigrare, piața muncii, integrare*, a făcut totuși niște calcule. „Nici

un motiv de ordin demografic", putem citi, „nu justifică încurajarea dezvoltării masive a imigrării, în anii care vin. Imigrarea nu va rezolva nici problema îmbătrânirii, nici deficitul previzibil al Caselor noastre de pensii."

„Vize, vize", striga mulțimea care, în februarie 2003, îl aclama pe Jacques Chirac cu ocazia vizitei sale de stat în Algeria. Dar îi poate oare primi Franța pe toți cei care visează să se instaleze aici? Faptul că fenomenul migratoriu este mondial, că presiunea popoarelor din Sud spre Nord rezultă dintr-o tendință apăsătoare a epocii este în afara oricărei îndoieli. Faptul că acest fenomen cere un răspuns nu exclusiv francez, ci o cooperare europeană e la fel de sigur. Faptul că imigrarea zero ar fi un obiectiv utopic e posibil. Dar de ce oare digurile menite să rețină acest val ar fi ilegitime?

O țară care numără 2,5 milioane de șomeri și 5–6 milioane de persoane având o slujbă precară, o țară în care rata șomajului străinilor este de 25%, o țară în care termenul de așteptare pentru o locuință socială este de cinci ani în regiunea pariziană, o țară în care Statul închiriază mai multe mii de camere de hotel pentru imigranți, o țară în care sistemul spitalicesc suportă enormul cost al populației străine, inclusiv pe acela al imigranților ilegali, țara aceasta are ea capacități de imigrare nelimitată? Ne gândim de data asta la formula pe care a lansat-o Michel Rocard în 1989: „Franța nu poate găzdui toată mizeria lumii". Dar cine cutează să repete această formulă în cercurile oficiale?

Astăzi, între naturalizările prin decret și accederea la majorat a copiilor străinilor născuți pe teritoriul național, circa 140 000 de persoane primesc în fiecare an naționalitatea franceză. Traduce însă simpla posesie a unei cărți de identitate voința de a fi francez?

La 6 octombrie 2001, pe Stade de France, primul meci de fotbal Franța-Algeria se desfășoară în prezența lui Lionel Jospin și a mai multor membri ai guvernului, în fața unei mulțimi venite de pe centura pariziană, dar care flutură o pădure

de drapele algeriene, marocane și tunisiene. Când răsună imnurile naționale, *Marseieza* este huiduită. În minutul șaptezeci și șase al jocului, când Franța conduce cu 4 la 1, meciul este întrerupt: arborând maiouri și drapele algeriene, sute de spectatori năvălesc pe peluză, unii strigând „Trăiască Ben Laden". Niște proiectile îi rănesc pe miniștrii Marie-George Buffet și Élisabeth Guigou.

Degeaba vor încerca toate comentariile oficiale să minimalizeze evenimentul, aceste incidente, filmate în direct de camerele de televiziune, dezvăluie în fața a milioane de telespectatori gravitatea împrejurărilor. Fără îndoială că un scandal declanșat de niște tineri nu trebuie luat drept o răzmeriță politică. Cu siguranță că amestecurile trebuie denunțate: tinerii proveniți din imigrație nu sunt toți la fel. Totuși, faptul este tangibil: periferiile noastre sunt populate de câteva mii de indivizi care nu iubesc Franța pentru că nu o respectă.

Ce facem noi pentru a-i face s-o iubească? Ce face Franța pentru a se face respectată?

Anii '80 și '90, când dreapta declara că voia să ajusteze codul naționalității la necesitățile momentului, trimit de acum la preistoria politică. Totul se petrece ca și cum faptul de a fi francez ar fi depreciat. De altfel, la dreapta, ca și la stânga, domnește consensul: Franța este o republică în care toate populațiile trebuie să se amestece, dar fără ca asta să conducă la o cultură colectivă de tip francez.

În mai 2000, Catherine Tasca, ministrul Culturii și al Comunicării în Guvernul Jospin, pregătește un proiect de decret care să modifice caietele de sarcini ale canalelor France 2 și France 3 în sensul unei mai bune luări în calcul de către aceste posturi a „bogăției și diversității originilor și culturilor" populației franceze. În 2001, filmul lui Jean-Pierre Jeunet *Amélie* este considerat echivoc din cauza decorului de Paris vechi: „Aria la acordeon, cartierele rustice, drapelul francez", acuză *Libération*, „te pot și speria". Noël Mamère, cu prilejul campaniei

prezidențiale, afirmă cu convingere: „Marianne* este metisă, acest lucru constitue farmecul ei, frumusețea ei, forța ei". Instalând noul Înalt Consiliu al Integrării în octombrie 2002, Jean-Pierre Raffarin consideră că „Franța secolului XXI poartă metisajul în inima ei". La 30 noiembrie 2002, rămășițele pământești ale lui Alexandre Dumas sunt transferate la Panthéon. A doua zi, *Le Monde* publică acest titlu pe prima pagină: „Cu Alexandre Dumas, metisajul la Panthéon". Autorul celor *Trei mușchetari* era, într-adevăr, nepotul unei negrese. Dar cine știa acest lucru, cine se sinchisea de așa ceva și prin ce anume acest element i-a influențat opera, inspirată de istoria Franței? De unde și surpriza de a-l auzi pe Jacques Chirac exprimându-se în același registru când a adus un omagiu unui „cetățean al lumii al cărui geniu își trage rădăcinile și de dincolo de mare, și din Africa". În decembrie 2002, când RATP** își confirmă decizia de a recruta străini, directoarea generală adjunctă a metroului parizian face o declarație care are valoare prin conținutul ei implicit: „Dorim ca agenții noștri să semene tot mai mult cu călătorii pe care îi transportă".

„Istoria lor este istoria noastră." Acest slogan a vegheat în 2003 lucrările misiunii de prefigurare a Muzeului Imigrației pe care Jacques Chirac are în vedere să-l creeze la Paris. O misiune prezidată de Jacques Toubon, cel care trebuie să producă în 2004 un raport asupra acestui viitor centru menit să pună în valoare aportul imigrației către Franța. Acesta este crezul epocii: metisajul este o identitate, străinul este o bogăție, diferența – o binefacere.

---

* *Marianne*, porecla Republicii Franceze, un bust de femeie purtând pe cap boneta frigiană, emblemă a libertății și a republicii, arborată în timpul Revoluției Franceze din 1789. (N. tr.)

** *Régie autonome des transports parisiens* (Regia Autonomă a Transporturilor Pariziene), instituție care exploatează toate tipurile de transport public. (N. tr.)

La capătul a treizeci de ani de imigrație, această idee este atât de bine ancorată încât trebuie inventate perifraze prudente (expresia „francez de baștină" fiind suspectă) spre a-i califica pe cetățenii ai căror strămoși erau deja... francezi. Intervievat cu prilejul comemorării armistițiului din 1918, un specialist în istoria Primului Război Mondial, Jean-Jacques Becker, afirmă că „fiecare își poate regăsi legături de sânge cu acest conflict, prin bunici sau străbunici". Ziaristul obiectând că „populația franceză a evoluat totuși mult", istoricul este obligat să se corecteze: „E adevărat că războiul din 1914–1918 a fost războiul vechii populații franceze" (*Le Figaro*, 11 noiembrie 2003). Această expresie, „vechea populație franceză", conține o mărturisire: voința de a-i asimila pe imigranți fiind rânduită pe raftul cu accesorii, o nouă populație s-a suprapus celei vechi, incarnând o altă istorie și importând valori, referințe și obiceiuri de viață diferite.

Comunitarismul nu constituie o amenințare virtuală: ne aflăm din plin în comunitarism.

*

Luptând împotriva exceselor imigrării, Nicolas Sarkozy trece drept omul fermității. E adevărat că modificările legislative adoptate la inițiativa sa, în 2003, vor permite frânarea abuzurilor făcute pe marginea dreptului de azil și a regrupării familiale. Totuși, el este cel care tot repetă că „Franța s-a construit pe imigrație" (ceea ce este cel puțin fals până în secolul XX) și care și-a asumat riscul, reluând proiectul lui Jean-Pierre Chevènement, de a crea o instanță reprezentativă a islamului în Franța, de a acorda o poziție oficială fundamentaliștilor. La 19 aprilie 2003, în fața unui Congres al Uniunii Organizațiilor Islamice din Franța (UOIF), Sarkozy s-a prezentat drept „prietenul" unui auditoriu care l-a huiduit totuși după ce a reamintit obligația pozării cu capul descoperit pentru o fotografie de identitate. Câteva săptămâni mai târziu, cu ocazia

primelor alegeri pentru Consiliul Francez al Cultului Musulman, fundamentaliștii de la UOIF câștigând 11 din cele 25 de președinții regionale ale cultului islamic, tendințele cele mai radicale au fost mai puternice.

Nu trebuie să ne înșelăm. Imigrația nu se confundă cu islamul: imigranții nu sunt toți maghrebini sau africani, care, la rândul lor, nu sunt toți musulmani. Dar rămâne adevărat faptul că prin canalul imigrației s-a implantat masiv islamul pe sol francez. În anii '80 – marca epocă a SOS-Rasism –, sub efectul diferențialismului recomandat de cercurile intelectuale, conceptul de asimilare a fost respins. Imigranții au fost invitați să se instaleze fără să renunțe la cultura lor, iar tinerii periferiilor, desemnați ca *beurs* arabi născuți pe sol francez din părinți imigranți și considerați victime, au fost închiși într-o mentalitate de asistați. În anii '90, identitatea *beur* s-a transformat în identitate religioasă: cei care cereau săli de sport și localuri asociative au început acum să ceară moschei. Este perioada în care s-a început evocarea activității subterane a rețelelor islamiste. La începutul anilor 2000 – nou viraj simbolizat de întemeierea Consiliului Francez al Cultului Musulman –, islamul a intrat oficial în instituțiile franceze.

Potrivit Institutului de Geopolitică a Populațiilor, în Franța ar trăi cinci milioane de musulmani. Potrivit Înaltului Consiliu al Integrării, în realitate ar fi de la patru până la cinci milioane, un număr cuprins între o treime și jumătate dintre ei posedând naționalitate franceză, iar trei milioane fiind de origine maghrebină. Legea interzicând stării civile sau organismelor de recensământ să facă referire la vreo apartenență religioasă, aceste cifre corespund unor estimări. În decembrie 2000, Michèle Tribalat a demisionat din Înaltul Consiliu al Integrării pentru a că a acuzat această instanță că face jocul islamiștilor. Una dintre obiecțiile demografei se referea tocmai la cifra vagă reprezentând numărul real al musulmanilor stabiliți în Franța, număr pe care unii îl fac mai mare pentru a speria opinia publică,

iar alții spre a se servi de el ca de un mijloc de presiune asupra statului. După Michèle Tribalat (*L'Express*, 4 decembrie 2003), în Franța ar fi 3,7 milioane de persoane posibil musulmane: 1,7 milioane de imigranți, 1,7 milioane de copii de imigranți și 300 000 de nepoți de imigranți.

Nici aici nu trebuie totul amestecat. Potrivit unei anchete realizate de INED în 1995, doar o treime dintre musulmanii potențiali se declară credincioși și frecventează regulat moscheea. Așadar, nu toți musulmanii sunt practicanți. Nici toți practicanții nu sunt fundamentaliști –, în orice caz, nu în sensul politic al termenului.

Căci, în sens religios, distincția e de făcut cu delicatețe. „Integrismul", estimează un islamolog, Anne-Marie Delcambre, „nu este maladia islamului. El este integralitatea islamului. El este lectura literală, globală și totală a textelor lui fondatoare."[2] De unde și ambiguitatea unui „islam *à la française*". Dat fiind că această religie nu cunoaște distincția între temporal și spiritual și nu posedă o ierarhie recunoscută de toți adepții ei, cine este abilitat să decreteze că e bună cutare sau cutare interpretare a Coranului? În plus, în vederea finanțării lor, musulmanii francezi sunt în contact permanent cu țări străine, inclusiv cu state islamice. Concluzia: islamul nu este islamismul, dar nimeni, poate doar obiceiul, tradiția, nu poate trasa în mod cert frontiera care le desparte.

Cu alte cuvinte, imigrarea nu numai că a permis implantarea islamului în Franța, ci a permis și înflorirea islamismului. Un import asupra căruia multiculturalismul a închis ochii. Jack Lang recunoaște: „În anii 1980–1990, accentul era pus pe metisaj, pe amestec. Ideologia care ne anima era aceea a reconcilierii fraterne între copiii de toate originile, fără a le cere abolirea

---

[2] Anne-Marie Delcambre, *L'Islam des interdits*, Desclée de Brouwer, 2003.

diferențelor, religioase, culturale sau de altă natură. Eram poate cam naivi" (*L'Express*, 30 aprilie 2003).

Din anul 2000, actualitatea internațională s-a deplasat spre Orient: redeșteptarea conflictului israelo-palestinian, atentate atribuite rețelei al-Qaida, urmărirea lui Ben Laden, războiul din Afganistan, războiul din Irak. Aceste conflicte au repercusiuni în Franța. Repercusiuni care uneori înseamnă violență, alteori manipularea cuvintelor.

Pe 7 octombrie 2000, în timpul unei manifestații pro-palestiniene organizate de diverse formațiuni de stânga (MRAP, Partidul Comunist, Liga Comunistă, Verzii), s-a auzit acest strigăt: „Moarte evreilor". Venea, potrivit ziarului *Le Monde*, de la „câteva sute de indivizi străini de organizațiile chemate să manifesteze". Ce fel de indivizi? Antisemitismul pare în declin: potrivit anchetei din 2002 a Comisiei Naționale Consultative a Drepturilor Omului, la întrebarea: „Sunt evreii francezi ca toți ceilalți?", 9% dintre cei întrebați răspund negativ. De atunci, o anume ceață învăluie identitatea acelora care, la periferii, îi agresează pe evrei sau comit atentate împotriva sinagogilor și școlilor israelite. Frecvența acestor delicte nu trebuie să fie supraevaluată: pentru toată Franța, în timpul primelor nouă luni ale anului 2003, ministrul de Interne a înregistrat 96 de acțiuni antisemite împotriva bunurilor și a persoanelor. Mai puține decât în 2002, dar, în mod evident, tot prea multe. Oamenii își fac griji pe bună dreptate. Asta nu trebuie să ne împiedice să amintim că unii dintre profesioniștii antirasismului care se indignează astăzi tratau până mai ieri cu dispreț simplul fapt de a pune în gardă împotriva unei imigrații nețiunute sub control.

Termenul de „iudeofobie", inventat pentru circumstanță, nu clarifică dezbaterea: tinzând să asimileze orice critică a politicii israeliene cu o formă de antisemitism, el intră în acea logică anume care constă în a proiecta conflictul din Orientul Mijlociu pe pământ francez. Dar cuvântul „islamofobie", făurit

pentru a-i da replica, este încă şi mai puţin pertinent. Este vorba, de altfel, de o falsă simetrie: în Franţa, evreii nu sunt imigraţi. Este paradoxal să se pretindă că islamul este vexat în această ţară când dominanta culturală este mai degrabă islamofilia, iar ceea ce creează probleme societăţii franceze sunt obiceiurile importate din ţările musulmane. A face analiza lor critică nu înseamnă a porni război împotriva musulmanilor, dat fiind că această examinare este făcută de specialişti care recurg fără pasiune la istorie, la sociologie şi la ştiinţele religioase. Afirmaţiile rapide, simpliste sau în mod deschis purtătoare de ură sunt, desigur, condamnabile. Totuşi, câtă vreme – şi fără ca acest lucru să tulbure pe cineva – o emisiune de televiziune îl poate caricaturiza pe papa Ioan-Paul al II-lea, înfăţişându-l ca pe un bolnav ţintuit la pat, sclerozat şi mâncat de viermi (Canal +, noiembrie 2003), există oarecare ipocrizie în a te ofusca selectiv de excesele antimusulmane (Michel Houellebecq, Oriana Fallaci sau Brigitte Bardot au iscat astfel scandal). Să fie islamul de neatins?

La Forumul Social European (FSE) din noiembrie 2003, adunare „altermondialistă“ care s-a ţinut la Paris, au fost aplaudate două vedete: José Bové şi Tariq Ramadan. Acesta din urmă, admirat în toate periferiile Europei, este nepotul fondatorului Fraţilor Musulmani Egipteni, o organizaţie islamistă. Chiar dacă este cetăţean elveţian sau chiar dacă neagă că ar fi fundamentalist, Ramadan prezintă islamul ca pe o rezistenţă globală la modelul occidental. Cu ocazia pregătirii FSE, el a publicat un articol în care îi acuza pe intelectualii „îndrăgiţi de mediile de informare“ (citându-le numele) că apără Israelul „din reflex comunitar“. Polemica declanşată de această frază nefericită a durat totuşi puţin, autorul ei beneficiind în aparenţă de o blândeţe inepuizabilă din partea acelora care constituie opinia publică. „Poziţia lui merită a fi dezbătută“, explică Michel Tubiana, preşedintele Ligii pentru drepturile omului, „însă Tariq Ramadan îşi avea cu adevărat locul la Forumul Social European.“

De patru ani, de la Seattle la Genova și de la Porto Alegre la Larzac, „altermondialismul“ reciclează temele care, acum treizeci de ani, aparțineau stângismului, pacifismului, ecologismului sau feminismului: „Un adevărat Mai ’68 la scară mondială“, potrivit lui Bernard Kouchner. Prezența intelectualului musulman la Forumul Social European traduce alegerea strategică a unei părți a extremei stângi, în numele luptei comune împotriva liberalismului, de a se alia cu islamismul. Comentariul lui Jacques Julliard: „Suntem siderați de puterea de intimidare pe care o exercită islamul integrist asupra unei părți a stângii și mai ales a extremei stângi, până la paralizarea convingerilor laice și antirasiste“ (*Le Nouvel Observateur*, 20 noiembrie 2003).

De-a lungul timpului, cu complicitatea tacită a puterilor publice, situații derogatorii au fost acordate musulmanilor: finanțarea de moschei de către municipalități, cazuri de poligamie admise de administrație, orar rezervat pentru unele piscine etc. De la an la an, presiunea este mai puternică, de la pacientele care, la spital, refuză să se lase examinate de un medic bărbat, până la liceeni care, sub pretext că le interzice credința să pătrundă într-un edificiu creștin, refuză să viziteze o biserică împreună cu profesorul lor de istorie. Simbolul cel mai vizibil al acestei înaintări a islamului este înmulțirea numărului femeilor care poartă văl. Potrivit președintelui UOIF, Lhaj Thami Breze (pentru care „Coranul este Constituția noastră“), portul vălului este o recomandare religioasă.

Această chestiune l-a determinat pe Jacques Chirac, în 2003, să constituie o comisie de studiu asupra laicității, a cărei președinție a încredințat-o lui Bernard Stasi – același care, cu douăzeci de ani în urmă, definea imigrația ca pe „o șansă pentru Franța“. În raportul ei, Comisia Stasi a sugerat în special adoptarea unei legi care să stipuleze interzicerea la școală a „semnelor ostentative, cum ar fi o cruce mare, vălul sau *kippa*“.

Preşedintele Republicii dând curs acestei idei, legea va fi votată în 2004. Se crede oare că vălul islamic constituie cumva un semn religios, şi nu politic? Iar, în acest caz, interzicerea lui ar rezolva problema? O altă lege este prevăzută pentru spital. Mâine, dacă ne vom confrunta cu alte practici sau cu alte tactici ale fundamentaliştilor, va fi nevoie de alte legi?

A înălţa sărbătoarea musulmană Aïd-el-Kebir şi sărbătoarea evreiască de Yom Kippur la rang de zile de sărbătoare în care nu se merge la şcoală este un proiect care nu a fost reţinut de Jacques Chirac. Dar ce va face succesorul său? Oricum, faptul că o astfel de idee a putut fi emisă de Comisia Stasi când autorităţile evreieşti n-au cerut niciodată aşa ceva, şi în anul în care guvernul vrea să suprime caracterul de sărbătoare al zilei de luni de după Rusalii (Pogorârea Duhului Sfânt), imemorială sărbătoare creştină, spune mult despre confuzia mentală a epocii. O voce înţeleaptă, cea a rabinului Josy Eisenberg, este cea care a amintit această evidenţă: „Ar fi şocant ca Franţa, care din interes sau din generozitate a primit populaţii alogene, să fie constrânsă să-şi vadă alterate tradiţiile şi modurile de viaţă. [...] Creştinismul este parte integrantă a identităţii Franţei; bisericile ei aparţin peisajului ei, iar sărbătorile ei, mai mult sau mai puţin celebrate, aparţin civilizaţiei ei“ (*Le Monde*, 30 mai 2003).

Fascinaţia islamului (nu lipsită de ascunse gânduri electorale?) poate veni de sus. În faţa lui Philippe de Villiers, Jacques Chirac s-a lăsat în voia unei profesiuni de credinţă care va surprinde orice persoană care cunoaşte cât de cât Istoria: „Rădăcinile Europei sunt atât musulmane, cât şi creştine“ (*Le Figaro*, 29 octombrie 2003). Nu e deloc de mirare, în aceste condiţii, să vedem Franţa figurând în primul rând al ţărilor care se opun oricărei menţionări a moştenirii creştine în textele fondatoare ale Uniunii Europene. „În numele laicităţii“, se spune în chip de explicaţie. Dar recunoaşterea rădăcinilor creştine ale Europei nu e o chestiune de credinţă religioasă. Naţiunile noastre au moştenit o viziune antropologică elaborată la Atena, la

Ierusalim și la Roma. A constata acest lucru și a sublinia că Turcia nu aparține aceleiași arii de civilizație nu e un demers de închidere: este, dimpotrivă, deschiderea față de niște valori pe care se sprijină întreaga noastră coeziune socială.

*

Pe plan politic, de vreo cincisprezece ani, situația a evoluat puțin: o dreaptă liberal-socială alternează la putere cu o stângă social-liberală, fiecare dintre aceste două familii apărându-și teritoriul împotriva extremelor. Dreapta cedează poate mai puțin la ideologie (în sensul rău al cuvântului), dar manifestă un gust redus pentru idei (în sensul bun al termenului). Greșește, căci dacă ar fi mai atentă, și-ar da seama că în acest domeniu vântul se schimbă. E de ajuns să constatăm numărul de lucrări ai căror autori – de la Élisabeth Lévy la Daniel Carton și de la Robert Ménard la Pierre Péan și Philippe Cohen[3] – denunță metodele care prevalează în cercul intelectual și mediatic și succesul acestor cărți: există o așteptare pentru ceea ce o rupe cu conformismul.

De la începutul anului 2000, peisajul ideilor nu mai este imobil. De la perioada de după război până în anii '60, el fusese strivit de marxism. După '68, a rămas încremenit: spiritul evenimentelor din Mai triumfa. Epoca făcea din individ măsura tuturor lucrurilor. Se credea că barierele sunt făcute pentru a fi coborâte, ierarhiile pentru a fi date jos, tabuurile pentru a fi încălcate. Atmosfera timpului considera națiunile, tradițiile și religiile ca pe tot atâtea arhaisme. Zorii se ridicau peste un univers în sfârșit desprins de trecut: se anunța o societate fluidă, deschisă, emancipată.

---

[3] Élisabeth Lévy, *Les Maîtres censeurs*, Lattès, 2002; Robert Ménard, Emmanuel Duverger, *La Censure des bien-pensants*, Albin Michel, 2003; Daniel Carton, *Bien entendu, c'est off*, Albin Michel, 2003; Pierre Péan, Philippe Cohen, *La Face cachée du Monde*, Mille et une nuits, 2003; Bernard Poulet, *Le Pouvoir du Monde*, La Découverte, 2003.

Aceste supoziţii sunt de acum încolo contestate, uneori chiar de aceia care le răspândiseră. Criza periferiilor, tulburările din şcoală, ravagiile aduse de multiculturalism, subordonările construcţiei europene, constrângerile mondializării: chiar şi la stânga, aceste şocuri repetate suscită până la urmă reacţii.

La sfârşitul lui 2002, o cărticică declanşează o vie controversă în sânul microcosmosului de pe *Rive gauche*. Autorul ei, Daniel Lindenberg, un fost troţkist devenit consilierul revistei *Esprit*, stigmatizează un anumit număr de intelectuali care, după părerea lui, instrumentează procesul evenimentelor din Mai '68, al culturii de masă, al libertăţii de moravuri, al feminismului, al dreptului la *hommism*, al societăţii metisate, al egalităţii, al islamului, al antirasismului etc.[4] Alain Finkielkraut, Marcel Gauchet, Pierre Manent, Philippe Muray, Pierre-André Taguieff, Paul Yonnet, Régis Debray, Jean-Claude Michéa, Luc Ferry sau Alain Besançon, cu toţii puşi în discuţie în acest pamflet, reprezintă totuşi familii de idei diferite şi parcursuri personale divergente. Rămâne totuşi adevărat că mai mulţi dintre ei, proveniţi dintr-o tradiţie de stânga, se situează astăzi în raporturi de dependenţă care merg de la liberalism la suveranism. De unde şi eticheta pe care le-o dă Lindenberg: „noii reacţionari".

Această dispută a durat câteva săptămâni. În pofida emfazelor şi a parizianismului, ea a arătat că sunt deschise breşe în gândirea unică. Cursorul ideologic se deplasează lent, dar spre dreapta. Mărturie: neliniştile exprimate de *Le Nouvel Observateur*: „Ieri era interzis să interzici; astăzi este plebiscitată revenirea autorităţii. Ieri se dorea să stăm să-i ascultăm pe copiii noştri; astăzi ne facem griji în legătură cu transmiterea valorilor. Trebuie să ardem ce a fost în Mai '68? Stânga este oare condamnată să aleagă între angelism şi negare?" Articolul

---

[4] Daniel Lindenberg, *Le Rappel à l'ordre, enquête sur les nouveaux réactionnaires*, Seuil, 2002.

analizează mai departe suferința omului de stânga: „Reflexele lui libertare, dobândite de la vârsta cea mai fragedă, par decalate față de viața sa cotidiană. S-a bătut vreme de treizeci de ani împotriva a tot ce era încorsetat și represiv în societate, împotriva tuturor prejudecăților și a tuturor conservatorismelor. Și iată că o realitate sarcastică îl cuprinde de-a-ndoaselea. Da, viața omului de stânga e grea. Nu dreapta e acum reacționară, ci realitatea“ (*Le Nouvel Observateur*, 21 noiembrie 2002).

Pentru cei din ’68, era de la sine înțeles că delincvența se naște din nedreptatea socială și că a ridica în slăvi măsurile de ordine ține de un reflex securitar rușinos. Dar l-am văzut mai întâi pe Jean-Pierre Chevènement repunându-i în cauză pe „necivilizați“, apoi pe Julien Dray, deputat socialist, afirmând că „toleranța zero are un sens“. Mai mult, înainte de alegerile din 2002, un ziarist de la *Le Nouvel Observateur*, Hervé Algalarrondo, invita stânga să devină „securitară“: „Zăbovind să ia întreaga măsură a suferinței provocate, în special în cartierele defavorizate, de creșterea insecurității, socialiștii au trădat ceea ce ei numeau cu emfază, în 1981, «poporul de stânga» și, dincolo de el, poporul în ansamblul său“[5]. La rândul său, Sébastien Roché, anchetând asupra violențelor tinerilor, conchidea că 5% dintre cei având vârste cuprinse între 13 și 19 ani săvârșesc între 60% și 90% din delicte; bravând atitudinea politic corectă, acest cercetător de la CNRS nu ezita să sublinieze că această „tiranie a minorității“ este alimentată de eșecul școlarizării de masă, dezagregarea familiei și ghetoizarea etnică.[6] Și am putut vedea chiar și improbabilul, un edil socialist, Jean-Marie Bockel (primarul orașului Mulhouse), recunoscând că „supradelincvența imigrantă este o realitate franceză“ (*Le Figaro*, 4 noiembrie 2002).

---

[5] Hervé Algalarrondo, *Sécurité: la gauche contre le peuple*, Robert Laffont, 2002.

[6] Sébastien Roché, *La Délinquance des jeunes*, Seuil, 2002.

În ceea ce priveşte învăţământul, date fiind încetinelile mediului, evoluţia este mai lentă. Tineri profesori povestesc totuşi tot mai mult despre naufragiul şcolii. Claire Laux şi Isabel Weiss, două profesoare titulare, descriu profesori care, nerupând-o cu „destalinizarea“ şi „demaoizarea“, le impun elevilor preceptele corectitudinii politice: „Cu o pregătire tot mai precară, tinerele cadre didactice se deosebesc tot mai puţin de elevii lor“[7]. Rachel Boutonnet, învăţătoare, denunţă metodele predate la IUFM (*Institut de la formation des maîtres* / Institutul pentru formarea învăţătorilor), suspiciunea faţă de norme şi de autoritate: „Mă aflu pentru un an în bastionul fricii şi al urii faţă de cunoştinţe, al ignoranţei mândre de ea însăşi şi arogante“[8].

Dar, totodată, cel care a fost vreme îndelungată inspiratorul pedagogismului de stânga, Philippe Meirieu, face această mărturisire: „Părinţii şi profesorii generaţiei '68 au avut prea mult tendinţa să creadă că nu li se poate impune nimic copiilor“ (*Le Figaro Magazine*, 16 septembrie 2000). Anchetele dovedesc că sunt tot mai numeroşi profesorii care contestă principiul colegiului unic. În cartierele periferice cu risc, acolo unde lucrează cuprinşi mereu de teamă, privesc ca pe ceva absolut demodat teoriile anilor '70 despre şcoala fără profesor şi fără regulament. Unii visează la întoarcerea uniformei, iar Michel Fize, un sociolog de stânga, contestă şcoala mixtă.[9] Fractură generaţională între profesori bătrâni şi tineri? „Dezbaterea naţională privind viitorul şcolii într-un climat de întoarcere la băţ“, deplânge ziarul *Libération* (18 septembrie 2003): articolul exagerează, dar o face tocmai pentru a conjura întoarcerea băţului.

În materie de moravuri, lucrurile dobândite în '68 treceau drept intangibile. Unii redescoperă totuşi meritul interdicţiilor şi necesitatea autorităţii. „Expresia «este interzis să interzici»

---

[7] Claire Laux, Isabel Weiss, *Ignare Academy*, Nil Éditions, 2002.

[8] Rachel Boutonnet, *Journal d'une institutrice clandestine*, Ramsay, 2003.

[9] Michel Fize, *Les Pièges de la mixité scolaire*, Presses de la Renaissance, 2003.

nu prea are sens", subliniază Jean-Claude Guillebaud. „Vom justifica oare încălcarea făcută de crimă? De incest? De impulsul violent? Refundamentarea ideii de limită, reformularea interdicțiilor în mod democratic definite a devenit o sarcină necesară, pentru a nu spune urgentă" (*Le Nouvel Observateur*, 11 septembrie 2003). Psihanalistă și fostă militantă din Mai '68, Geneviève Delaisi de Parseval ajunge la această constatare: „Noi, psihologii, vedem de treizeci de ani în cabinetele noastre copii ai unor părinți divorțați, cu mame celibatare, fragilizați, dar nu o spuneam pentru că era incorect politic. Astăzi, putem reflecta asupra a ceea ce s-a petrecut, putem enunța unele adevăruri... Este esențial să reinjectăm autoritate în familii" (*Le Nouvel Observateur*, 21 noiembrie 2002).

Cu puțin timp în urmă, clișeul obișnuit voia ca Franța, cămin ospitalier, să primească întreg pământul la ea acasă. Începe acum să se spună că nou-veniții mai au și datorii. În 1999, SOS-Rasism a amorsat un viraj când Malek Boutih a afirmat că dificultățile integrării nu trebuie să fie sistematic puse pe seama francezilor. În ce-i privește pe editorialiști, creșterea tensiunilor comunitare a fost însoțită de o întărire a bunăvoinței pentru ceea ce s-a convenit a se numi „modelul republican": „Dreptul la accederea pe sol străin fără integrare", asigură astăzi Jean Daniel, „înseamnă ușa deschisă comunitarismului și ghetoizării" (*Le Nouvel Observateur*, 19 decembrie 2002). În iulie 2003, Manuel Valls, primar socialist din Évry (Essonne), nu a ezitat să lanseze o dezbatere asupra instaurării procentelor migratorii în funcție de nevoile naționale, spre a nu „suporta imigrația". „Trebuie să reflectăm", explică el, „la ce va fi țara noastră peste douăzeci de ani" (*Le Figaro*, 18 iulie 2003).

Prea târziu? Nu e niciodată prea târziu. În fața triplei provocări ridicate de amploarea imigrației, de absența asimilării imigranților și de specificitatea culturii musulmane, un intelectual de stânga, fost director al revistei *Esprit*, Paul Thibaud,

face această remarcă profundă: „Laicitatea şi chiar naţiunea sunt astăzi în dificultate dintr-un motiv evident: compoziţia etnică a Franţei se schimbă cu o viteză fără precedent, acum când bricolajul european, acest mod de a angaja viitorul pentru motive conjuncturale, ne diminuează capacitatea politică. Pentru a evita o discontinuitate haotică, dezastruoasă, trebuia ca noua eterogenitate să fie echilibrată printr-o conştiinţă mai puternică, limpede şi profundă a lucrurilor la care ţinem, a liniei Istoriei noastre“ (*Le Figaro*, 15 decembrie 2003).

Generaţia '68 a trăit cu certitudinea că suntem cetăţeni ai lumii. „Cred că un cetăţean are nevoie de frontiere“, răspunde Régis Debray. Max Gallo a redescoperit şi el naţiunea: „Trebuie să iubim Franţa în totalitatea ei, în diversitatea ei. Sufletul Franţei este rănit. Cu ce criză ne confruntăm? În ce mă priveşte, cred că ne confruntăm cu o criză naţională de lungă durată“ (*Politique magazine*, noiembrie 2003).

Din 1950 până în zilele noastre, angajamentul intelectualilor a traversat revirimente şi conversiuni. Foşti comunişti, foşti tiermondişti, foşti manifestanţi din Mai '68: în cincizeci de ani, lista foştilor n-a făcut decât să crească. A zâmbi pe marginea ei ar fi inutil, chiar dacă trebuie să acceptăm să-i vedem pe unii susţinând (uneori cu aceeaşi suficienţă) inversul a ceea ce profesau cu zece sau douăzeci de ani în urmă. La urma urmei, dreptul la eroare există, iar cel care acţionează în al unsprezecelea ceas nu e singurul. Esenţialul este că ideologiile trec. Altele le vor lua locul, dar orice triumf al raţiunii, fie el şi provizoriu, trebuie remarcat.

Un al doilea motiv interzice neglijarea neofiţilor. Ţinând seama de specificităţile sociologice ale mediului intelectual, ei sunt adesea cei care fac lucrurile să avanseze, căci îşi mobilizează prietenii. Noii filozofi ai anilor '70 au făcut mai mult pentru anihilarea prestigiului marxismului decât liberalul Raymond Aron, care nu era ascultat de cercurile de stânga. François Furet, în anii '80, a zdruncinat mai mult mitul revoluţionar

decât au reușit s-o facă istoricii conservatori, pentru că ei nu erau citiți la Universitate. Posteritatea va vorbi despre rolul pe care îl vor fi jucat „noii reacționari" de la începutul anilor 2000.

E o lecție politică. După toate fracturile din istoria Franței, puterea, dincolo de aparențe, asociază cele două tabere, pe învingător și pe cel învins. Asta face cu atât mai absurdă voința de epurare a dușmanului manifestată în cursul războaielor civile: adversarul de astăzi va fi tovarășul de mâine.

Împotriva acestui principiu de reconciliere, terorismul intelectual întreține un reflex de ostracizare. Mentalitatea cenzorilor noștri contemporani ține de Teroare – în accepția istorică a termenului. „Mai există ghilotină astăzi? Da, căci există întotdeauna trădare", spunea un *sans-culotte*. „De la Revoluție încoace", subliniază Alain Finkielkraut, „adolescenții și intelectualii sunt veșnic tentați să conceapă politica precum continuarea unui război cu mijloacele injuriei. [...] Democratul a lăsat locul democratistului. Incarnând Istoria în mers, democratistul se indignează că dă peste atâtea mumii, atâtea rebuturi, atâtea vestigii ale Vechiului Regim printre contemporanii săi. Neputând să le taie capul, le aduce la cunoștință că ar trebui să fie morți" (*Le Figaro*, 14 noiembrie 2002).

Această logică de excludere a fost aceea a iacobinismului, a comunismului, a nazismului – a tuturor sistemelor totalitare. Ea se întemeiază pe visul unei societăți locuite de puri, eliberate de orice oponent, de orice adversar. Această nebunească utopie ațâță o ură perpetuă: din moment ce vor exista întotdeauna rebeli față de ordinea stabilită, vor exista întotdeauna indivizi de eliminat. Neîndoielnic, în cazul terorismului intelectual, epurarea se operează prin cuvinte și imagine, dar efectul rămâne același. Cel care nu se pliază la discursul dominant e un cetățean nedemn de acest nume. Când, de fapt, cetățenia constă în a admite că aceia care nu îți împărtășesc ideile sunt totuși cetățeni.

A redescoperi acest lucru este o imperioasă exigență. A vrea să-i mulezi pe toți francezii după un model uniform înseamnă

a acționa împotriva păcii civile. Căci uniformitatea este contrariul unității: când unitatea adună, uniformitatea divide. Or, politica nu înseamnă război civil. Ea este, dimpotrivă, arta de a face să coabiteze diferite familii de gândire în jurul unui numitor comun. Iar atunci când Europa nu constituie o comunitate încheiată, națiunea rămâne locul geometric în care se rezolvă dialectica universalului, a identității și a particularului. Dar ar mai trebui și să-i fie redat „vechii populații franceze“, dincolo de divizările ei, sentimentul unui destin comun. Și, tot astfel, ar mai trebui ca noua populație să fie ajutată să deprindă conștiința intrării într-o aventură milenară – aceea a Franței. E dificil, cu siguranță, nimeni nu posedă rețeta-minune pentru a ajunge la acest rezultat, dar nu există altă soluție pentru viitor decât a-i metamorfoza în cetățeni francezi pe imigranții născuți aici și care nu vor pleca înapoi. „Cuvântul-cheie și obiectivul final al politicii guvernamentale“, rostește răspicat Rachid Kaci, „nu trebuie să mai fie integrarea, ci asimilarea.“[10]

Asta presupune, într-adevăr, redescoperirea noțiunilor de bine comun și de interes general. Dacă individul este rege, cum să legăm indivizii între ei? La capătul dezbaterilor pe care terorismul intelectual le-a făcut confuze sau le-a interzis, găsim, așadar, întrebarea ultimă a legăturii sociale. Ce înseamnă să fii francez? Ce înseamnă Franța?

---

[10] Rachid Kaci, *La République des lâches*, prefață de Jean Sévillia, Éditions des Syrtes, 2003.

Bibliografie

Materia acestei cărţi provine, în primul rând, dintr-o cercetare sistematică efectuată în presa cotidiană, săptămânală şi lunară corespunzătoare fiecărei perioade examinate.

Lucrările următoare aduc lumină asupra întregului sau asupra unei părţi dintr-o perioadă de cincizeci de ani de viaţă a ideilor în Franţa şi asupra anumitor teme care constituie prada terorismului intelectual.

Această listă a fost actualizată în decembrie 2003.

Hervé Algalarrondo, *Sécurité: la gauche contre le peuple*, Robert Laffont, 2002.

Tony Anatrella, *Non, à la société dépressive*, Flammarion, 1993.

Tony Anatrella, *La Liberté détruite*, Flammarion, 2001.

Raymond Aron, *L'Opium des intellectuels*, Calmann-Lévy, 1955 [*Opiul intelectualilor*, Curtea Veche, Bucureşti, 2007, trad. rom. de Adina Diniţoiu].

Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1983.

Jean-Claude Barreau, *La France va-t-elle disparaître?*, Grasset, 1997.

André Béjin, Julien Freund, *Racismes, antiracismes*, Méridiens/Klincksieck, 1986.

Philippe Bénéton, *Les Fers de l'opinion*, PUF, 2000.

Georges Berthu, *À chaque peuple sa monnaie*, François-Xavier Guilbert, 1998.

Alain Besançon, *Une génération*, Julliard, 1987.

Alain Besançon, *Le Malheur du siècle*, Fayard, 1998 [*Nenorocirea secolului: despre comunism, nazism şi unicitatea Şoah-ului*, Humanitas, Bucureşti, 1999, trad. rom. de Mona Antohi].

***, *Le Bêtisier de Maastricht*, Arléa, 1997.

Georges Bortoli, *Une si longue bienveillance. Les Français et l'URSS, 1944–1991*, Plon, 1994.

François Bourricaud, *Le Bricolage idéologique*, PUF, 1980.

Christophe Bourseiller, *Les Maoïstes*, Plon, 1996.

Pascal Bruckner, *Le Sanglot de l'homme blanc*, Seuil, 1983.

Jean-Christophe Buisson, *Maos, trotskos, dodos*, Le Rocher, 2001.

Lucienne Bui Trong, *Insécurité: deux ou trois vérités qui dérangent*, Bayard, 2000.

Lucienne Bui Trong, *Les Racines de la violence*, Louis Audibert, 2003.

Daniel Carton, *Bien entendu, c'est off*, Albin Michel, 2003.

Jean Cau, *Lettre ouverte à tout le monde*, Albin Michel, 1976.

David Caute, *Les Compagnons de route*, Robert Laffont, 1979.

Jean-Marc Chardon, Denis Lensel, *La Pensée unique: vrai procès*, Economica, 1998.

Jean-Marc Chardon, *La Tyrannie des bien-pensants*, Economica, 2002.

Ariane Chebel d'Apollonia, *Histoire politique des intellectuels en France, 1944–1954*, Complexe, 1991.

Jean-Pierre Chevènement, *La République contre les bien-pensants*, Plon, 1999.

Philippe Cohen, *Protéger ou disparaître*, Gallimard, 1999.

Paul-Marie Coûteaux, *L'Europe vers la guerre*, Maichalon, 1997.

Marc Crapez, *Naissance de la gauche* suivi de *Précis d'une droite dominée*, Michalon, 1998.

Pierre Daix, *J'ai cru au matin*, Robert Laffont, 1976.

François David, *Les Réseaux de l'anticléricalisme en France*, Bartillat, 1997.

Guy Debord, *La Société du spectacle*, Buchet-Castel, 1967 [*Societatea spectacolului*, Est, București, 2001, trad. rom. de Ciprian Mihali și Radu Stoenescu].

Régis Debray, *Le Pouvoir intellectuel en France*, Ramsay, 1979.

Régis Debray, *Le Code et le Glaive*, Albin Michel, 1999.

Régis Debray, *L'Emprise*, Gallimard, 2000.

Régis Debray, *I.f., suite et fin*, Gallimard, 2000.

Alexandre del Valle, *Le Totalitarisme islamiste*, Éditions des Syrtes, 2002.

Dominique Desanti, *Les Staliniens, une expérience politique, 1944–1956*, Fayard, 1975.

„Désinformation: tous coupables?“, *Panoramiques*, nr. 58, trimestrul II, 2002.

Georges Fenech, *Tolérance zéro*, Grasset, 2001.

Luc Ferry, Alain Renaut, *La Pensée 68*, Gallimard, 1985.

Alain Finkielkraut, *L'Ingratitude*, Gallimard, 1999.

Marc Fumaroli, *L'État culturel*, Fallois, 1991.

François Furet, *Le Passé d'une illusion*, Robert Laffont/Calmann-Lévy, 1995 [*Trecutul unei iluzii*, Humanitas, București, 1996, trad. rom. de Emanoil Marcu și Vlad Russo].

Pierre M. Gallois, *La France sort-elle de l'histoire?*, L'Âge d'Homme, 1998.

Pierre M. Gallois, *Devoir de vérité*, Cerf, 2002.

Marcel Gauchet, *La Démocratie contre elle-même*, Gallimard, 2002.

Raoul Girardet, *L'Idée coloniale en France*, La Table Ronde, 1972.

Jean-Paul Gourévitch, *La France africaine*, Le Pré-aux-clercs, 2000.

Henri Guaino, *L'étrange renoncement*, Albin Michel, 1998.

Jean-Claude Guillebaud, *La Tyrannie du plaisir*, Seuil, 1998.

Hervé Harmon, Patrick Rotman, *Génération*, Seuil, 1987.

Jean-Louis Harouel, *Culture et contre-cultures*, PUF, 1994.

Guy Hocquenghem, *Lettre ouverte à ceux qui sont passés du col Mao au Rotary*, Albin Michel, 1986.

Roland Hureaux, *Les Hauteurs béantes de l'Europe*, François-Xavier de Guibert, 1999.

François-Bernard Huyghe, Pierre Barbès, *La Soft-idéologie*, Robert Laffont, 1987.

Christian Jelen, *Les Casseurs de la République*, Plon, 1997.

Jacques Julliard, Michel Winock, *Dictionnaire des intellectuels français*, Seuil, 2002.

Rachid Kaci, *La République des lâches*, prefață de Jean Sévillia, Éditions des Syrtes, 2003.

Jeanne-Hélène Kaltenbach, Michèle Tribalat, *La République et l'islam*, Gallimard, 2002.

Joël Kotek, Pierre Rigoulot, *Le Siècle des camps*, Lattès, 2000.

Annie Kriegel, *Ce que j'ai cru comprendre*, Robert Laffont, 1991.

Yves Lacoste, *Vive la nation*, Fayard, 1997.

Michel Lacroix, *Le Culte de l'émotion*, Flammarion, 2001.

John Laughland, *La Liberté des nations*, François-Xavier de Guibert, 2001.

Yves-Marie Laulan, *Pour la survie du monde occidental*, Le Cherche-Midi, 2001.

Yves-Marie Laulan, *Les Nations suicidaires*, François-Xavier de Guibert, 2003.

Bernard Legendre, *Le Stalinisme français. Qui a dit quoi? 1944–1956*, Seuil, 1980.

Jean-Pierre Le Goff, *Mai 1968, l'héritage impossible*, La Découverte, 1998.

Michel Legris, *Le Monde tel qu'il est*, Plon, 1976.

Émmanuel Lemieux, *Pouvoir intellectuel*, Denoël, 2003.

Élisabeth Lévy, *Les Maîtres censeurs*, Lattès, 2002.

„Le Lynchage médiatique“, *Panoramiques*, nr. 35, trimestrul 4, 1998.

Joseph Macé-Scaron, *La Tentation communautaire*, Plon, 2001.

David Marti-Castelnau, *Les Francophobes*, Fayard, 2002.

Roberto de Mattei, *La Souveraineté nécessaire*, François-Xavier de Guibert, 2001.

Robert Ménard, Emmanuelle Duverger, *La Censure des bien-pensants*, Albin Michel, 2003.

Pierre Millan, *Le Refus de l'exclusion*, Lettres du monde, 1995.

Pascal Ory, *Histoire des intellectuels en France, de l'Affaire Dreyfus à nos jours*, Armand Colin, 1992.

Pierre Péan, Philippe Cohen, *La Face cachée du Monde*, Mille et Une Nuits, 2003.

Peut-on encore débattre en France?, prefață de Joseph Macé-Scaron, Plon-Le Figaro, 2001.

Patrice de Plunkett, *Ça donne envie de faire la révolution*, Plon, 1998.

Bernard Poulet, *Le Pouvoir du Monde*, La Découverte, 2003.

Le Procès Kravchenko, Albin Michel, 1949.

Serge Quaddruppani, *Les Infortunes de la vérité. Erreurs et mensonges des intellectuels de 1934 à nos jours*, Balland, 1981.

Ignacio Ramonet, *La Tyrannie de la communication*, Galilée, 1999.

René Rémond, *Le Christianisme en accusation*, Desclée de Brouwer, 2001.

Jean-François Revel, *La Tentation totalitaire*, Robert Laffont, 1976.

Jean-François Revel, *La Nouvelle Censure*, Robert Laffont, 1977.

Jean-François Revel, *La Connaissance inutile*, Grasset, 1988 [*Cunoaşterea inutilă*, Humanitas, Bucureşti, 1993, trad. rom. de Dan C. Mihăilescu].

Jean-François Revel, *Le Voleur dans la maison vide. Mémoires*, Plon, 1997.

Jean-François Revel, *La Grande Parade*, Plon, 2000.

Rémy Rieffel, *La Tribu des clercs. Les intellectuels sous la Ve République*, Calmann-Lévy, 1993.

Pierre Rigoulot, *Les Paupières lourdes. Les Français face au goulag*, Éditions Universitaires, 1991.

Pierre Rigoulot, Ilios Yannakakis, *Un pavé dans l'Histoire. Le débat français sur „Le Livre noir du communisme"*, Robert Laffont, 1998.

Ivan Rioufol, *La Tyrannie de l'impudeur*, Anne Carrière, 2000.

Jean-Pierre Rioux, Jean-François Sirinelli, *La Guerre d'Algérie et les intellectuels français*, Complexe, 1991.

Sébastien Roché, *La Délinquance des jeunes*, Seuil, 2002.

Jean-Jacques Rosa, *L'Erreur européenne*, Grasset, 1998.

François Ruffin, *Les Petits soldats du journalisme*, Les Arènes, 2003.

Philippe de Saint Robert, *Le Secret des jours*, Lattès, 1995.

Michel Schooyans, *La Dérive totalitaire du libéralisme*, Éditions Universitaires, 1991.

Jean-François Sirinelli, *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au XXe siècle*, Fayard, 1990.

Alain-Gérard Slama, *L'Angélisme exterminateur*, Perrin, „Tempus", 2002.

Pierre-André Taguieff, *La Force du préjugé*, La Découverte, 1987.

Pierre-André Taguieff, *L'Effacement de l'avenir*, Galilée, 2000.

Pierre-André Taguieff, *Résister au bougisme*, Mille et Une Nuits, 2001.

François Taillandier, *Les Parents lâcheurs*, Le Rocher, 2001.

Emmanuel Todd, *L'Illusion économique*, Gallimard, 1998.

Daniel Trinquet, *Une presse sous influence*, Albin Michel, 1992.

„Une idée certaine de la France“, prezentat de Alain Grioterray, France-Empire, 1998.

Jean-Marc Varaut, *Pour la nation*, Plon, 1999.

Jeannine Verdès-Leroux, *Au service du parti. Le parti communiste, les intellectuels et la culture, 1944–1956*, Fayard/Minuit, 1983.

Michel Villey, *Le Droit et les droits de l'homme*, PUF, 1983.

François-Henri de Virieu, *La Médiocratie*, Flammarion, 1990.

Vladimir Volkoff, *Petite histoire de la désinformation*, Le Rocher, 1999.

Vladimir Volkoff, *Manuel du politiquement correct*, Le Rocher, 2001.

Vladimir Volkoff, *La Désinformation par l'image*, Le Rocher, 2001.

Michel Winock, *Le Siècle des intellectuels*, Seuil, 1997.

Thierry Wolton, *L'Histoire interdite*, Lattès, 1998.

Thierry Wolton, *Rouge-brun. Le mal du siècle*, Lattès, 1999 [*Roșu. Brun. Răul secolului*, Fundația Academia Civică, București, 2001, trad. rom. de Micaela Slăvescu].

Paul Yonnet, *Voyage au centre du malaise français*, Gallimard, 1993.

Indice

Cuprins

Redactor
CRISTINA ARGINTARU
Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU
Corector
NADEJDA STĂNCULESCU
DTP
DUMITRU OLTEANU
Apărut 2007
BUCUREŞTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la „ACCENT PRINT“ - Suceava

În 1950, elitele îl ridicau în slăvi pe Stalin. În 1960, aceleași elite ne asigurau că decolonizarea va aduce fericirea în ținuturile de dincolo de mări. În 1968, visau să suprime orice constrângere socială. În 1975, salutau victoria comunismului în Indochina. În 1981, credeau c-au părăsit întunericul pentru lumină. În 1985, proclamau că Franța e datoare să primească dezmoșteniții din întreaga lume. Iar în anii '90, aceleași elite afirmau că timpul națiunilor, al familiilor și al religiilor a luat sfârșit. Timp de 50 de ani, spiritele refractare acestui discurs au fost discreditate, iar faptele care-au contrazis ideologia dominantă au fost trecute sub tăcere. Acesta este terorismul intelectual. Practicând amalgamarea, procesul de intenție și vânătoarea de vrăjitoare, acest mecanism totalitar a constituit un obstacol în fața oricărei dezbateri reale asupra problemelor pe care le angajează viitorul.

